

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ATTİLA İLHAN'IN ROMANLARINDA YAKIN TARİH

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kutbettin TURAN

VAN – 2011

T.C.
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

ATTİLA İLHAN'IN ROMANLARINDA YAKIN TARİH

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kutbettin TURAN

VAN – 2011

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	VI
1. GİRİŞ	1
1. 1. EDEBİYAT VE TARİH	1
1. 2. ROMAN VE TARİH	3
1. 3. TARİHİ ROMANIN GELİŞİMİ.....	7
1. 4. ATTİLA İLHAN'IN TARİHİ ROMANLARI	9
BİRİNCİ BÖLÜM	14
1. OLAYLAR.....	14
1.1. II.MEŞRUTİYET ÖNCESİ VE HEMEN SONRASINDAKİ GELİŞMELER	14
1.1.1. BALKANLARDAKİ KARIŞIKLIKLAR	14
1.1.2. İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN ALMANYA İLE YAKINLAŞMASI	15
1.1.3. REVAL MÜLAKATI VE II. MEŞRUTİYETİN İLANI.....	16
1.1.4. 31 MART OLAYI.....	18
1.1.5. İTTİHAT VE TERAKKİ	20
1.2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI.....	22
1.2.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN SAVAŞA KATILMASI	22
1.2.2. SURİYE CEPHESİ	22
1.2.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRAKİ GELİŞMELER	24
1.3. KURTULUŞ SAVAŞI.....	25
1.3.1. İZMİR'İN İŞGALİ.....	25
1.3.2. MUSTAFA KEMAL'İN SAMSUN'A ÇIKIŞI	30
1.3.3. MUSTAFA KEMAL'İN İSTANBUL'A GERİ ÇAĞRILMASI.....	31
1.3.4. ERZURUM KONGRESİ.....	31
1.3.5. SİVAS KONGRESİ.....	32
1.3.6. MANDA FİKRİ	32
1.3.7. BATI ANADOLU'DA YUNAN İŞGALİ.....	35
1.3.8. KUVA-YI MİLLİYE MÜCADELESİ	37
1.3.9. İSTANBUL HÜKÜMETİ'NİN KUVA-YI MİLLİYE'YE KARŞI MÜCADELESİ.....	38

1.3.10. SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NİN TOPLANMASI.....	40
1.3.11. İSTANBUL'UN İTİLAFA DEVLETLERİ TARAFINDAN RESMEN İŞGAL EDİLMESİ VE MEBUSAN MECLİSİ'NİN DAĞILMASI	40
1.3.12. TBMM'NİN AÇILMASI.....	45
1.3.13. BURSA'NIN İŞGALI.....	47
1.3.14. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE KARŞI AYAKLANMALAR	48
1.3.14.1. ANZAVUR AYAKLANMASI	51
1.3.14.2. BOLU AYAKLANMASI	51
1.3.14.3. DÜZCE AYAKLANMASI.....	51
1.3.14.4. YOZGAT AYAKLANMASI	52
1.3.14.5. KONYA AYAKLANMASI	53
1.3.14.6. ÇERKEZ ETHEM AYAKLANMASI.....	54
1.3.15. BİRİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ	57
1.3.16. MUSTAFA SUPHİ OLAYI.....	58
1.3.17. İKİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ	60
1.3.18. YUNAN KRALI'NIN İZMİR'E GELİŞİ.....	61
1.3.19. ESKİŞEHİR – KÜTAHYA MUHAREBELERİ	62
1.3.20. MUSTAFA KEMAL'İN BAŞKUMANDAN OLARAK SEÇİLMESİ..	64
1.3.21. TEKALİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ	65
1.3.22. SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ.....	66
1.3.23. BÜYÜK TAARRUZ.....	69
1.3.24. MUDANYA MÜTAREKESİ	71
1.3.25. SALTANATIN KALDIRILMASI.....	72
1.3.26. MUSTAFA KEMAL'İN LATİFE HANIM'LA EVLENMESİ	74
1.3.27. KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ TBMM'NİN YABANCI ÜLKELERLE İLİŞKİSİ.....	75
1.3.27.1. TBMM - SOVYET RUSYA İLİŞKİLERİ	76
1.3.27.2. TBMM - FRANSA İLİŞKİLERİ	82
1.3.27.3. TBMM - ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ.....	83
1.4. MİLLİ ŞEF DÖNEMİ.....	83
1.4.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI	88

1.4.1.1. DIŞ POLİTİKA	88
1.4.1.1.1. REFAH FACİASI	91
1.4.1.1.2. VON PAPEN SUİKASTI	92
1.4.1.2. İÇ POLİTİKA	92
1.4.1.3. EKONOMİK DURUM	95
1.5. DP DÖNEMİ VE 27 MAYIS DARBESİ	96
1.5.1. DP DÖNEMİ	97
1.5.2. 27 MAYIS DARBESİNİ HAZIRLAYAN SEBEPLER	99
1.5.2.1. KORE SAVAŞI	100
1.5.2.2. MUSTAFA KEMAL'İN İDEALLERİNDEN UZAKLAŞMA	106
1.5.2.3. MUHALEFET ÜZERİNDEKİ BASKI	107
1.5.2.4. AYDINLAR ÜZERİNDEKİ BASKI	109
1.5.2.5. BASIN ÜZERİNDEKİ BASKI	111
1.5.2.6. DİN İSTİSMARI	112
1.5.2.7. YOLSUZLUKLAR	114
1.5.3. MAYIS DARBESİNE GİDEN SÜREÇ	115
1.5.3.1. ORDUDAKİ CUNTA FAALİYETLERİ	115
1.5.3.2. ÖĞRENCİ OLAYLARI	117
1.5.4. 27 MAYIS 1960 DARBESİ	119
1.5.4.1. HALKIN VE AYDINLARIN 27 MAYIS DARBESİNE YAKLAŞIMI	123
1.5.4.2. 27 MAYIS DARBESİNİN PERDE ARKASI	124
1.5.4.2.2. 27 MAYIS VE İSMET İNÖNÜ	126
1.5.5. MBK HÜKÜMETİ VE 27 MAYIS'TAN SONRAKİ GELİŞMELER	128
1.5.5.1. MBK HÜKÜMETİ	128
1.5.5.2. 27 MAYIS'TAN SONRAKİ GELİŞMELER	129
1.5.5.2.1. YASSIADA DAVALARI VE DP'LİLERE KARŞI ALINAN TEDBİRLER	129
1.5.5.2.2. ORDUDAKİ TASFİYE HAREKETİ	131
1.5.5.2.3. 147'LER OLAYI	132
1.5.5.2.4. MBK YÖNETİMİNİN İÇİNE DÜŞTÜĞÜ ANLAŞMAZLIK ..	133
1.6. 12 MART MUHTIRASI	135

İKİNCİ BÖLÜM.....	139
2. TARİHİ KİŞİLER.....	139
2.1. DEVLET ADAMLARI VE SİYASETÇİLER	139
2.1.1. MUSTAFA KEMAL	139
2.1.2. İSMET İNÖNÜ	145
2.1.3. FEVZİ PAŞA	147
2.1.4. KAZIM KARABEKİR	148
2.1.5. ALİ FUAT PAŞA	149
2.1.6. REFET BEY	150
2.1.7. SULTAN VAHDETTİN	150
2.1.8. DAMAT FERİT PAŞA.....	151
2.1.9. SALİH PAŞA.....	153
2.1.10. CEMAL PAŞA	153
2.1.11. ENVER PAŞA	154
2.1.12. HAKKI BEHİÇ	156
2.1.13. ÇERKEZ ETHEM	156
2.1.14. ADNAN MENDERES.....	159
2.1.15. SULTAN GALİYEYF	160
2.1.16. CEMAL GÜRSEL	161
2.2. YAZARLAR VE AYDINLAR.....	162
2.2.1. HALİDE EDİP	162
2.2.2. FALİH RIFKI	164
2.2.3. YUNUS NADİ.....	164
2.2.4. YAKUP KADRİ	165
2.2.5. NAZIM HİKMET	166
2.2.6. OSMAN NEVRES.....	167
2.2.7. REFİK HALİT	168
2.2.8. RIZA TEVFİK	169
2.2.9. ŞEVKET SÜREYYA.....	169
2.3. DİĞERLERİ.....	170
2.3.1. ZÜBEYDE HANIM	170
2.3.2. FİKRİYE	171

2.3.3. LATİFE	173
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	176
3.TARİHİ MEKANLAR	176
3.1. İSTANBUL	176
3.1.1. İŞGAL ALTINDA İSTANBUL	177
3.1.2. İSTANBUL’UN SEMTLERİ	182
3.1.2.1. BEYOĞLU.....	182
3.1.2.2. FATİH	184
3.1.2.3. DİĞER SEMTLER	185
3.1.3. İSTANBUL’UN KONAK VE YALILARI	186
3.1.4. İŞGAL YILLARINDA İSTANBUL’DA EĞLENCE VE SEFAHAT YERLERİ.....	187
3.1.5. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA İSTANBUL	190
3.2. SELANİK.....	191
3.3. ŞAM.....	193
3.4. İZMİR	197
3.5.BURSA	199
3.6. ANKARA.....	201
SONUÇ	204
KAYNAKÇA.....	208
ÖZET.....	213

ÖNSÖZ

Tarihi romanın Türk edebiyatındaki önemli temsilcilerinden olan Attila İlhan, birçok eserinde yakın tarihimizi yorumlar. İlhan'ın toplam on iki romanının onu tarihi roman özelliğini taşır. Attila İlhan romanlarında 1908-1960 arası tarihimizi diyalektik bir anlayışla yorumlar. I. Dünya Savaşı, İstanbul'un İşgali, Milli Mücadele, Milli Şef Dönemi, Demokrat Parti dönemi, 27 Mayıs Darbesi ve 12 Mart Muhtırasına kadar olan yakın tarihimizi toplumun çeşitli kesimlerinden seçtiği kahramanlarının bakışıyla; bu olayların sosyal, siyasal ve ekonomik arka planını yansıtacak şekilde romanlarına konu etmiştir. İlhan, aynı zamanda Milli Şef ve Menderes dönemlerini Mustafa Kemal dönemiyle karşılaştırarak bu dönemlere çeşitli eleştiriler getirir.

Bu çalışmamızda Attila İlhan'ın romanlarını tarihi roman bağlamında ele aldık. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Attila İlhan'ın romanlarında geçen tarihi olayları inceledik. Bu bölüm II. Meşrutiyet öncesinden başlayarak 12 Mart Muhtırasına kadar olan yakın dönem Türk tarihinin önemli olaylarını kapsamaktadır. İkinci bölümde İlhan'ın romanlarında geçen tarihi kişileri, üçüncü bölümde ise tarihi mekanları inceledik.

Yakın tarihimizin önemli olaylarına tanıklık etmiş olan Attila İlhan'ın bu konu hakkındaki düşünceleri büyük önem teşkil eder. İlhan'ın romanlarıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır; ancak onun romanlarını tarihi roman bağlamında ele alan detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Biz bu çalışmamızda söz konusu eksikliği gidermeye çalıştık.

Bu çalışmada emeği geçen ve çalışma süresince benden yardımlarını esirgemeyen, büyük bir titizlikle çalışmamı kontrol ederek beni yönlendiren değerli hocam Doç. Dr. Yaşar Şenler'e teşekkür etmeyi borç bilirim.

Kutbettin TURAN

Van, 2010

1. GİRİŞ

1. 1. EDEBİYAT VE TARİH

Edebiyat ve tarih birbiriyle önemli ilişkileri, ortak noktaları bulunan iki alandır. Bu iki alanın kesiştiği noktalar vardır. Edebiyat çağına tanıklık ettiği için tarihin şahidi olur. Tarih, yazımında estetik kaygılar önemsendiği ölçüde edebi değere kavuşur. Dilin estetik bir şekilde kullanıldığı her yerde edebiyat bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bu noktada tarih ile edebiyatın “geniş bir kesişme alanı vardır.”¹ Mehmet Ali Kılıçbay’a göre edebi metinler, yazılı belgelerden daha önemli tarihi malzemelerdir. Yazılı belgeler mutlak doğruları taşımazlar. Çünkü edebiyat için bir kusur olduğu söylenen bireysel ve toplumsal ihtiraslardan kaynaklanan çarpıtmalar yazılı belgelerde de vardır. Kılıçbay’a göre yaşanan anın tanıklığı konusunda edebiyat, resmi belgelerden daha güvenilirirdir.² Ancak biz yine de tedbirli konuşarak, meydana getirildiği çağın tanığı olan edebiyatın tüm hayatı içinde barındırdığını, çağının birçok tarihi ve sosyal olaylarını verdiği gerçeğini kabul etmekle beraber Mehmet Kaplan’ın hükmüne bağlanıp, edebi esere kesin ve değişmez bir tarihi belge gibi bakamayacağımızı, onları tarihi belge yerine koyamayacağımızı ifade edelim.³

Edebi eserlerde tarihi konular ele alınabildiği gibi, tarihi metinlerde de edebi bir anlatıma başvurulabilir. A. Ömer Türkeş, modern tarih yazımına öncülük eden destan, mitos, masal gibi ilk tarihi metinlerde de edebiyat ile tarihin iç içe geçtiğini belirtir.⁴ Buna göre edebiyat ile tarih arasındaki yakın ilişki başlangıçtan beri vardır. Türkeş: “Son otuz kırk yıldan beri gittikçe artan sayıda tarihçi, tarihin bilimden ziyade edebiyata yakın olduğu kanısına vardı.”⁵ der.

¹ Mehmet Ali Kılıçbay, “*Edebi Bir Tür Olarak Tarih*”, Argos, Sayı: 2, Ekim 1998, 175.

² Mehmet Ali Kılıçbay, a.g.e., 175.

³ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 1999, 10.

⁴ A. Ömer Türkeş, “*Romana yazılan Tarih*”, Toplum ve Bilim, Sayı: 91, Kış 2001-2002, 167.

⁵ A. Ömer Türkeş, a.g.e., 185.

Orhan Pamuk’a göre tarih, edebiyatın geçmişten bahseden bir koludur. Tarih, edebiyattan farklı olarak geçmişî hikâyeye ederken sözünü ettiğı olayları kanıtlama iddiasındadır.⁶

Kimi araştırmacılar tarih biliminin edebiyattan farklı olarak objektif olmak zorunda olduğunu öne sürer. A. Mecit Canatak, tarihçinin bir olayı ele alırken tarafsız ve önyargısız davranmak zorunda olduğunu, kendi kaanatlerini ve ruhsal durumunu bir yana bırakmak zorunda olduğunu; sanatçının ise bu konuda daha rahat olduğunu söyler. Sanatçı bir olayı ele alırken kendisinin ve çağının olaya bakışını yansıtabilir. “Bu bakımdan bir sanatçı, tarihi bir alimden daha değişik ve muhayyile gücü ile zenginleştirilmiş bir tarzda yorumlayacağı için, tarih sanat eseri şekline girince bizde daha çok ilgi uyandırır.”⁷

Tarık Buğra’ya göre tarihin önemli bir özelliğı olan objektiflik ve gerçeklik edebiyattan beklenemez. Edebiyatın böyle bir iddiası yoktur. “Tarih anlatır, edebiyat ise yorumlar, açıklar.”⁸

Kimi araştırmacılar ise tarih biliminin olayları yüzde yüz gerçek olarak aktarmadığını, tarih bilimcisinin de tarihi belgeleri incelerken kendi bakış açısını ve yorumunu işin içine kattığını iddia eder. Yakup Çelik tarihi gerçekliğın objektif olmadığını söyler. Çelik’e göre tarihi olayların aktarılmasında subjektiflik söz konusudur. Tarihçi tarihi olayı metin haline getirirken ister istemez kendi düşüncesini işin içine katar. “Tarihsel gerçeklik önce tarihçinin, yani tarihsel olayları kaydeden kişinin yorumuna, değerlendirmesine tabi tutulur. İnsanlar, tarihsel gerçekleri, olayları kaydeden tarihçinin yorumlarına göre izlemek durumundadır.”⁹

Tarihsel metinlerde yüzde yüz bir gerçeklik söz konusu değildir. Çünkü bu metinler de neticede tarihi belgelerin bir kişi tarafından yorumlanmasıyla oluşur. Yani tarihi bilgilerde de yorum söz konusudur. Tarihçi de roman yazarı gibi

⁶ Ahmet Eken, “Orhan Pamuk’la Edebiyat-Tarih İlişkileri Üzerine Söyleşi: ‘Tarih Edebiyatın Alt Kollarından Biridir...’”, Argos, Sayı: 2 Ekim 1998, 176.

⁷ A. Mecit Canatak,, *Şiir ve Tarih*, Cumhuriyet Devri Türk Şiirinde Tarih Duygusu, MEB Yayınları, Ankara 2009, 17.

⁸ Tarık Buğra, “Edebiyat ve Tarih”, Argos, Sayı:3, 175.

⁹ Yakup Çelik, “Tarih ve Tarihi Roman Arasındaki İlişki, Tarihi Romanda Kişiler”, Bilig, Sayı: 22, Eylül 2002, 51.

fiksiyona başvurur. Çünkü tarihi belgeler tek başına pek bir anlam ifade etmez. Bu belgeleri yorumlayan tarihçidir. Bu belgelerin yorumlanmasında tarihçinin düşünceleri etkilidir. Aynı tarihi belgeler farklı tarihçiler tarafından farklı şekillerde yorumlanabilir.¹⁰

Semih Gümüş de kusursuz, yanlışsız ve nesnel bir tarih yazımının imkansız olduğunu savunur. Gümüş’e göre “Tarih her zaman öznel karışmaların sakatladığı biçimleriyle kullanılagelmiştir.”¹¹

1. 2. ROMAN VE TARİH

Tarihi roman çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Hilmi Yavuz’a göre her roman aslında tarihi roman sayılır. Sadece bugünden geçmişe bakan, geçmiş konu edinen roman tarihi roman değildir; bugünü anlatan roman da gelecekte tarihi roman sayılacaktır. Bugün tarihe karıştığında bugüne ışık tutan roman da tarihi roman kapsama girmiş olacaktır. Önemli olan romanın tarihi konuları doğru aktarmasıdır. “Bugün toplumu anlatan, Türk toplumunu anlatan ya da Türk toplumundaki herhangi bir kurumun irdelemesini yapan bir romanın bundan yirmi ya da otuz yıl sonra tarihsel bir roman olması kaçınılmaz.”¹²

Sadık Tural, tarihi romanı şöyle tanımlar: “Yazarı tarafından gözlemlenememiş bir devri, tarihi hakikatlere sâdik kalarak anlatan romanlara tarihi roman adı verilir.”¹³

Ömer Türkeş’e göre tarihi roman, konusunu geçmişten, tarihi olaylardan ve kişilerden alan roman türüdür. Tarihi romanın belirgin özelliği; geçmiş konu alması, geçmiş bugünün bakışıyla değil, o günlerin bakışıyla ve o günlerin havasıyla

¹⁰ Turgut Gögebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2004, 37.

¹¹ Semih Gümüş, “*Tarihin Anlamı ve Romanda Tarihseli Soyutlamak*”, Adam Sanat, Sayı: 62, Ocak 1991, 25.

¹² Hilmi Yavuz, “*Tarihi Roman Ancak Belli Bir Tasarımdan Yola Çıkılarak Yazılabilir*”, Hürriyet Gösteri, Sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997, 69.

¹³ Sadık Tural, *Zamanın Elinden Tutmak*, Ecdâd Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1991, 231.

vermesidir.¹⁴ Türkeş'e göre her roman tarihe tanıklık eder: "... ister tarihi bir olayı konu alsın ister günceli, sonuçta her roman ortaya çıktığı andan başlayarak tarihi bir belgeye dönüşür; birincisi belli bir dönemde belli bir ülke yazarının eğilimlerini ifşa etmek anlamında, ikincisi, kendisi de edebiyat tarihinin bir parçası olarak; özetle her roman tarihi bir tanıklıktır."¹⁵

Orhan Pamuk, tarihi romanı şöyle tanımlar: "Tarihi roman, yazarın yaşamadığı, kendi çocukluk döneminin arkasında kalan dönemleri tasvir etmeye başladığı romandır."¹⁶

Gürsel Korat ise tarihi romanı şöyle tanımlar: "İçinde tarihsel bir olay geçen, dramatik kuruluşu tarihsel olaylara göre ilerleyen romanlara tarih romanı denir."¹⁷ Korat'a göre tarihsel roman, tarih romanı ve tarihi roman gibi kavramların hepsi aynıdır, aynı şeyi ifade eder.

Roman ile tarih arasındaki güçlü ilişkinin önemli sebeplerinden biri, her ikisinin de zamana bağlı olmasıdır. Ancak roman zamanı kullanma açısından, tarihten daha özgürdür. Çünkü roman sadece geçmişe değil, bugüne ve geleceğe de aittir. İnsan düşüncesinin erişebildiği her zaman ve mekan onun ilgi alanına girer. Ancak yine de roman zamanın sınırlayıcı çizgilerinin dışına çıkamaz.¹⁸

Sadık Tural'a göre, roman ile tarih bilimi tarihi konuları farklı şekillerde ele alırlar. Tarihçi "yarın ve talih" kavramlarını dikkate almazken; romancı tarihçiden farklı olarak, yarına bakma ve yarını müjdeleme şansına sahiptir. Tarihçi ne kadar subjektif olursa olsun "yarın ve talih" unsurlarını temel malzemeyi şekillendirecek biçimde kullanamaz. Tural'a göre roman ile tarih arasındaki diğer bir fark ise üslûp konusunda görülür: "Bir tarihçinin ifade titizliği ve Üslûp sahipliği, gerekli şart değil,

¹⁴ A. Ömer Türkeş, "Romana Yazılan Tarih", Toplum ve Bilim, Sayı: 91, Kış 2001-2002, 177.

¹⁵ A. Ömer Türkeş, "Cumhuriyet Romanında Cumhuriyet Tarihi (1920-1970)", Tarih ve Toplum, Sayı: 198, Haziran 2000, 386.

¹⁶ Ahmet Eken, "Orhan Pamuk'la Edebiyat-Tarih İlişkileri Üzerine Söyleşi: Tarih Edebiyatın Alt Kollarından Biridir...", Argos, Sayı: 2, Ekim 1988, 179.

¹⁷ Gürsel Korat, "Romanda Tarih", Kitap-lık, Sayı: 129, Temmuz- Ağustos 2009, 24.

¹⁸ Alemdar Yalçın, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2002, 248.

ikinci hatta üçüncü dereceden bir yeterli şarttır. Halbuki romancı için vak’adan daha önce gelen unsur üslûptur.”¹⁹

Romancının işi tarih yazmak değildir. Ancak romancı tarihten yararlanabilir. Tarihi olaylar, durumlar veya dönemler bir şekilde romanın örgüsünde yer alabilir.²⁰ Romancı tarihi bir konuyu eserinde işlerken bilim dilini değil sanat dilini kullanır.²¹

Tarihçi tarihi belgeleri yorumlarken tarih bilimine bağlı kalarak bu belgeleri değerlendirir.. Ancak tarihi roman yazarı için böyle bir zorunluluk yoktur. Tarihi roman yazarı, tarihi bilgileri yeniden kurgular. Bu nedenle tarihi roman yazarının tarihsel bilgilere yüzde yüz bağlı kalmasını beklemek de doğru olmaz. Yazar, tarih biliminin ilgilenmediği detayları da kendi muhayyilesinde kurar. Ancak tarihi roman yazarının tarihsel bilgilere yüzde yüz bağlı kalarak tarihsel bir metin ortaya koyamayacağı gibi, tarihi bilgilerle tamamen çelişen bir eser ortaya koyması da beklenemez.²² Çelik, tarihi romandaki gerçeklik ölçüsünü şöyle açıklar: “Roman, tarihsel gerçekliği çok fazla belirginleştirtince bilimsel bulunacaktır. Tarihsel bilgiyi yansıtmadığı takdirde de kurmaca değerlendirmesi yapılacaktır. Yazılmış olan tarihi romanların büyük çoğunluğu, tarihi bilgi ile kurgu arası bir yeredir. Tarihi roman tarihin yansması değildir. Tarihin kurgulanarak yeniden yorumlanma noktasıdır.”²³

Hülya Argunşah’a göre bir sanat dalı olan edebiyatın bütün türlerinde olduğu gibi tarihi romanda da tarihi malzeme yeniden inşa edilerek, yaratıcılık sayesinde yeniden kurgulanır ve bu malzemeyle yeni bir bütün oluşturulur. Böylece tarihi gerçeklik yerini kurgusal bir gerçekliğe bırakır. Tarihi roman yazarı, tarihi bir gerçeklikten hareket etmesine rağmen tarih biliminin ortaya koyduğu gerçekliğe bağlı kalmak zorunda değildir. Geçmiş zamanı ve geçmiş insanların yaşamını canlandıran tarihi roman yazarı, tarih biliminin bu konuda bıraktığı bu boşlukları da kendi muhayyilesiyle doldurur. Neticede tarih biliminin verilerinden farklı bir bütüne

¹⁹ Sadık Tural, *Zamanın Elinden Tutmak*, Ecdâd Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1991, 194.

²⁰ Feridun Andaç, “*Roman, Tarih, Tarihsellik*”, *Hürriyet gösteri*, Sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997, 56.

²¹ Fethi Naci, “*Romancının İş Tarih Değil Roman Yazmaktır*”, *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997, 58.

²² Yakup Çelik, “*Tarih ve Tarihi Roman Arasındaki İlişki, Tarihi Romanda Kişiler*”, *Bilgi*, Sayı: 22, Eylül 2002, 54.

²³ Yakup Çelik, a.g.e., 49.

ulaşır. Yazar, bir nevi tarihi yeniden yorumlar. Argunşah, tarihi romanda gerçeklik konusunda: “Tarihi roman, bilimle sanatın veya burada daha dar anlamıyla tarihle romanın gerçekle ilgili kabulleri dolayısıyla belgelere dayanmayı ve anlattığı dünyanın doğrulanmasını istemez. Çünkü tarihi romanda edebiliğin ölçüsü, ne kadar gerçek olduğu ya da ne kadar gerçeğe yakın olduğu değildir.”²⁴ der.

Tarih bilimi için asıl olan olayların kronolojisi değil; eleştirel ve tarihselci bakıştır. Bu noktada tarihçi de belgeler üzerinde yorum yapar, çeşitli sonuçlara ulaşır. Belgeler üzerinde yaptığı yorum ve açıklamalarıyla tarihçi de tarihi olayları bir kurgu biçiminde ortaya koyar. Bu noktada roman sanatı ile tarih yakınlık gösterir. Her ikisinde de kurgu söz konusudur.²⁵

Tarihçi geçmişe ait malzemeleri seçerek tarihi yazar, günlük hayat, giyim kuşam, gelenek görenek, insan ilişkileri gibi geçmişin detaylı bilgilerini vermez. “Tarihçinin geçmişin yaşama tarzından, kültürüne kadar tüm bilgilerini aktarmaya gücü yetmez.”²⁶ Bu bilgileri romancı verir. Tarihçinin geçmişe ilgili bıraktığı bu boşluğu romancı kapatır. Tarihi roman yazarı tarihçinin inemediği ayrıntılara iner.

Semih Gümüş’e göre tarih biliminin tarih karşısında bir türlü öznellikten kurtulamamasına karşılık tarihi kurmaca düzeyinde ve önyargısız olarak ele alan tarihi roman, çok daha nesnel bir tarih anlayışı ortaya koyar. Buna rağmen tarihi roman tarihin kendisi değildir, belki gelecekte tarihin “en değer verilen vicdanı sayılacaktır.”²⁷

Tarihsel roman yazarı, hem tarihsellik ilkesine bağlı kalmak zorundadır hem de aynı ölçüde esrinin edebi boyutunu göz önünde bulundurmalıdır. Yazarın, hem

²⁴ Hülya Argunşah, “*Tarihi Romanda Post-Modern Arayışlar*”, İlmî Araştırmalar, Sayı: 14, Gz 2002 (<http://edebiyatokyanus.tr>. gg, Tarih: 21. 07. 2010, Saat: 21.15).

²⁵ Semih Gümüş, “*Tarihin Anlamı ve Romanda Tarihseli Soyutlamak*”, Adam Sanat, Sayı: 62, Ocak 1991, 24.

²⁶ Yakup elik, “*Tarih ve Tarihi Roman Arasındaki İlişki, Tarihi Romanda Kişiler*”, Bilig, Sayı: 22, Eylül 2002, 51.

²⁷ Semih Gümüş, “*Tarihin Anlamı ve Romanda Tarihseli Soyutlamak*”, Adam Sanat, Sayı: 62, Ocak 1991, 57.

tarihi bir olayı belirli bir bilinç ve bakışla incelemesi gerektiğinin hem de eserinin roman özelliği taşıması gerektiğinin bilincinde olması gerekir.²⁸

Tarihi roman yazarı, eserinde tarihi bir olayı işlerken belirli bir bakış açısıyla olayı ele alır. Yazarın bakış açısını belirleyen şey ise dünya görüşüdür. Bu bakımdan tarihi roman tezli roman türü içerisinde değerlendirilebilir. “Hatta tezli romanlara en tipik örnek çoğunlukla tarihsel romandan gösterilir, şeklinde bir saptamada bulunulabilir.”²⁹ Belirli bir ideolojiyi savunan yazarlar, çoğunlukla tarihi romana yönelirler. Bu nedenle tarihi roman genellikle belirli bir tez doğrultusunda yazılır. Tarihi romanın kurucusu sayılan Scott’un toplumcu bir düşünceye sahip olması, tarihi romanın en önemli kuramcılarında olan Lukacs’ın Marksist olması bu gerçeğin delilidir. Bu durum Türk edebiyatında da görülür. Attila İlhan, Kemal Tahir gibi Marksist; Abdullah Ziya Kazanoğlu, Nihal Atsız gibi Turancı yazarlar kendi ideolojileri doğrultusunda romanlar yazmışlardır.³⁰

Gürsel Korat’a göre sadece bir tezi ispatlamaya çalışan veya bir tezin propagandasıyla uğraşan tarihi roman edebi olamaz. Tarihi olduğu gibi anlatan romanlar edebi olabilir; ancak ‘tarihi doğru anlatma iddiası edebi bir tutum değildir. Ancak bir eser tarihi gerçekliğe bağlı kalmadan da edebi olabilir.’³¹

1. 3. TARİHİ ROMANIN GELİŞİMİ

19. yüzyılda İngiltere’de, Walter Scott’un öncülüğünde gelişmeye başlayan tarihi roman büyük başarılar kazanır. Walter Scott’un 1814’te yayınladığı “Waverley” adlı roman ilk tarihi roman sayılır. “Tarihi ve sosyal bir hadise olarak Fransız İhtilali’nin (1789) doğurduğu romantik ortamdan etkilenererek bir ‘tarih çağı’ olarak adlandırılan on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan tarihi roman türü, kısa

²⁸ Turgut Gögebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2004, 15.

²⁹ Turgut Gögebakan, a.g.e., 29.

³⁰ Turgut Gögebakan, a.g.e., 56.

³¹ Gürsel Korat, “*Tarihsel romanda Edebiliğin Ölçütü Gerçeklik Değildir*”, Hürriyet Gösteri, sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997, 79.

zamanda büyük rağbet görmüştür.”³² Scott, maddi sıkıntılarını gidermek amacıyla otuzdan fazla ‘çok satan’ türden tarihi roman yazar. Amerikan ve Fransız edebiyatlarında Scott’un çağdaşları bu türün örneklerini verirler. Victor Hugo, Aleksandre Dumas gibi, Fransız edebiyatının önemli yazarları bu türden eserler verirler. Türk edebiyatında ise tarihi roman ilk olarak Fransız edebiyatının etkisiyle gelişir. Tanzimat yazarları Victor Hugo’dan ve Dumas’tan önemli ölçüde etkilenirler.³³

Gürsel Korat’a göre tarihi romanın gelişmesinde ve çok gerekli bir tür haline gelmesinde milliyetçi hareketlerin büyük etkisi olmuştur. Korat, “Tarihi yeniden yazan milliyetçili(ğ)”in, tarihi büyük kahramanları ortaya koymak, milli gururu okşamak amacıyla milli bir roman geliştirdiğini söyler. Milli romanla birlikte tarihi romanın farklı bir aşamaya geldiğini, “politik aygıtın ideolojik şubelerinden biri haline gel”(diğini) belirtir.³⁴ Sadık Tural da tarihi romanın milliyetçilik fikirlerinin güçlendiği devirlerin ürünü olduğu düşüncesindedir: “Tarihi roman, milliyetçiliğin, milli devlet ve milli beka fikrinin kuvvetlendiği, düşman güçlerin hissedildiği devirlerin ürünleridir.”³⁵ Türk edebiyatında da II. Meşrutiyet’ten sonra ve milliyetçilik fikrinin güçlendiği Milli Edebiyat döneminde tarihi romanlarda bir artış görülür.³⁶

19. yüzyıldan itibaren tarih, romanlarda önemli ölçüde yer alır. Bu yüzyılda Avrupa’da, yazarlarda gerçekçi yazma tutumu tarihi romanlarda da görülür. Yazarlar tarihi gerçekleri tarafsız bir şekilde yazmayı amaçlarlar.³⁷

Tarihi romanın kurucusu sayılan Walter Scott’un romanlarında baş kişiler çoğunlukla sıradan kişiler veya kurgusal kişilerdir.³⁸ Attila İlhan’ın romanlarında da (Reis Paşa ve Gazi Paşa romanları hariç) başkişiler tarihi şahsiyetler değil, sıradan sayılabilecek kişiler veya kurgusal kişilerdir.

³² Zeki Taştan, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), 20.

³³ Zeki Taştan, a.g.e., 21-22.

³⁴ Gürsel Korat, “Romanda Tarih”, *Kitap-lık*, Sayı: 129, Temmuz- Ağustos 2009, 24.

³⁵ Sadık Tural, *Zamanın Elinden Tutmak*, Ecdâd Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1991, 199.

³⁶ A. Ömer Türkeş, “Romana Yazılan Tarih”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 91, Kış 2001-2002, 192.

³⁷ A. Ömer Türkeş, a.g.e., 177.

³⁸ Turgut Gögebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2004, 40.

Türk edebiyatında yazılan, roman kalitesinin pek önemsenmediği ilk tarihi romanlarda, tarihi olayları yorumlamak, bu olaylardan ders çıkarmak ve bir tarih felsefesi ortaya koymak amacı yoktur. Türk edebiyatındaki tarihi romanlarda bu anlayış sonradan gelişir.³⁹ Attila İlhan'ın romanlarında bu anlayış görülür. İlhan, yakın tarihi diyalektik bakış açısıyla ele alır. Romanlarında toplumun siyasi, sosyal ve ekonomik değişimini bireyin diyalektik değişimi ile birlikte işler.

1. 4. ATTILA İLHAN'IN TARİHİ ROMANLARI

Toplumcu sanatçılar ve Marksist dünya görüşüne sahip sanatçılar genellikle tarihi romana yönelmişlerdir. Dünya edebiyatında tarihi romanın kurucusu olan Scott'un, romanlarında tarihi konuları işleyen Tolstoy, Balzac ve Gorki gibi sanatçıların toplumcu sanat anlayışına sahiptiler; tarihi romanın önemli kuramcılarında olan Lukacs'ın Marksist dünya görüşüne sahipti; Yine Türk edebiyatında Kemal Tahir, Attila İlhan gibi Marksist sanatçıların tarihi romana yönelmesi bu gerçeği kanıtlar niteliktedir.

Romanlarında tarihi konulara yönelmesindeki etken, onun Marksist dünya görüşü ve toplumcu sanat anlayışı olmuştur. Kendisi bunu şöyle ifade eder:

“Marksist edebiyat anlayışını kavradıktan sonra tarihi perspektif olmaksızın zaten roman olamayacağını düşünmeye başladım. Bir insan eserini tarihi perspektif içine oturtmazsa, yazdığı roman olur ama bireysel ya da bireyselin romanı olur, toplumsal ya da toplumcu roman olamaz.”⁴⁰

Attila İlhan, romanlarında yakın tarihimizi Marksist ve diyalektik açıdan ele almıştır. Olayların sürekliliğine ve nesnelliğine önem veren İlhan, “geçmişle şimdiki

³⁹ Alemdar Yalçın, “Siyasi ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1944)”, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2002, 265.

⁴⁰ Attila İlhan, “Toplumcu Roman Tarihi Perspektifle Yazılabilir”, Hürriyet Gösteri, Sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997, 63.

zaman arasında bir nedensellik ilişkisi kurar.”⁴¹ Bu durum onu, ırmak roman yazmaya sevk etmiştir. İlhan romanlarında kahramanların hatıralarına dönerek olayların arka plandaki nedenlerini ortaya koymaya çalışır. Bu da onun olaylara diyalektik açıdan bakmasından kaynaklanır.⁴²

İlhan, yakın tarihimizi bulabildiği yerli ve yabancı kaynaklardan öğrendiğini söyler.⁴³ “Aynanın İçindekiler” dizisini yazarken bu dizinin kapsadığı dönemle ilgili detaylı bir araştırma yaptığını, gizli kadın cemiyetleri, Masonlar, Bektaşiler, Yahudiler ve Dönmelerle ilgili yayınlara; Birinci Dünya Savaşı, Kore Savaşı ile ilgili anılara; İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkaları, Teşkilat-ı Mahsusa ve Cumhuriyetin çeşitli evreleriyle ilgili birçok yayına başvurduğunu belirtir.⁴⁴

Attila İlhan’ın romanlarının başında “Bu kitapta anlatılanların gerçek kişilerle ve olaylarla hiçbir ilgisi yoktur. Onları ben, büyük bir aynanın içinde gördüm. Üstelik ayna dumanlıydı.” ifadesi bulunmasına rağmen romanlarında belgelere ve gazete kupürlerine çokça yer vermesi okuyucuda gerçeklik duygusunu uyandırır. İlhan, romanlarının iç kapağında yer alan bu ifadeyi şöyle açıklar: “Belgeler, tarih olayları, gerçek kişiler, romanda nesnel gerçeğin oluşmasına yardımcı olsalar da, gerçekte romana yansıyan, yazarın özel merceğinden geçmiş olan estetik bileşim: bu bileşimin belgelerin kanıtladığı nesnel tarihi gerçeğe ilişkisi direkt değil, dolaylı.”⁴⁵

İlhan’a göre romancı ayrıntılı tarihi gerçekler arasında öznel bir ayıklama yapar. Estetiği de göz önünde bulundurarak yaptığı bu ayıklamaya kurgusal kişileri de katar. Böylece tarihi bir konuyu okura yansıtır.⁴⁶ Tarihi roman yazarı tarihi olayları değiştiremez, tarihi gerçekliğe bağlı kalmak zorundadır. Şahıslar üzerinde

⁴¹ Yaşar Şenler, “Attila İlhan’ın Tarihi Romanlarında İşgal ve Milli Mücadele Yılları İstanbul’u”, *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu (03-05 Nisan 2008) Bildirileri*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2009, 987.

⁴² Attila İlhan, “*Toplumcu Roman Tarihi Perspektifle Yazılabilir*”, *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997, 63.

⁴³ Attila İlhan, a.g.e., 63.

⁴⁴ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 9.

⁴⁵ Attila İlhan, *Açtırma Kutuyu!.. Röportajlar-1*, (1946-1983), (Derleyen: Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2004, 276.

⁴⁶ Attila İlhan, a.g.e., 276.

değişiklik yapabilir, kurgusal kahramanlar oluşturabilir; ancak tarihi gerçekleri saptıramaz⁴⁷

Romanlardaki kurgusal gerçekliğin yaşanmış gerçeklikle örtüşmesi⁴⁸ ve sık sık başvurulmuş belgeler, İlhan'ın geniş bir araştırmadan sonra bu romanları kaleme aldığını gösterir.

Attila İlhan, “Aynanın İçindekiler” dizisinde, savunduğu tezleri inandırıcı kılmak için gazete, dergi ve kitaplardan yaptığı alıntılara çokça yer verir. Bunun nedeni, *Bıçağın Ucu* romanı yayınlandığında ortaya attığı bazı iddiaların bir dayanağının olmadığı eleştirisiyle karşılaşmasıdır. Bu tür eleştirilere mahal vermemek için “Aynanın İçindekiler” dizisinin diğer romanlarında, ileri sürdüğü tezleri belgelere dayandırır.⁴⁹

Attila İlhan, Türk tarihinin, II. Meşrutiyet öncesi Balkanlardaki siyasi çalkantılardan başlayarak Mütareke dönemine, Kurtuluş Savaşı'na, 27 Mayıs Darbesi ve 12 Mart Muhtırası'na uzanan sürecini romanlarında sorgular. Türk halkının yaşadığı bu olayların birey ve toplum üzerinde oluşturduğu sonuçları değerlendirir.⁵⁰ Bu değerlendirmeyi toplumun çeşitli kesimlerinden seçtiği kahramanlara yaptırır. İlhan, romanda konu aldığı dönemleri, dönemin politikasını, sanatını, toplumsal ve ekonomik yapısını... oldukça detaylı bir şekilde ele alır. Romanlarının hacimli olması buna bağlanabilir.⁵¹

“Aynanın İçindekiler” dizisindeki her romanda yakın tarihimiz, diziye temel oluşturan *Kurtlar Sofrası* romanında ilk kez beliren kişilerden birinin bakış açısıyla verilir. “Bu durumda, her kitapta Mustafa Kemal Paşa ve Kurtuluş Savaşı ile 27 Mayıs İhtilali başka bir açıdan ele alınmıştır.”⁵² İlhan, “Aynanın İçindekiler”

⁴⁷ Zeynep Aliye, *Mavi Adam – Attila İlhan’la Söyleşiler*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2001, 87.

⁴⁸ Turgut Gögebakan, “*Attila İlhan’ın Dumanlı Aynasından Yakın Dönem Manzaraları*”, *Attila İlhan*, (Editör: Yakup Çelik), TC: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006, 281.

⁴⁹ Tülin Arseven, “*Romancı Olarak Attila İlhan*”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Sayı: 42-43, Ağustos-Eylül 2003, 14.

⁵⁰ Tülin Arseven, “*Attila İlhan’ın Romanları ve Romancılığı*”, *Attila İlhan* (Editör: Yakup Çelik), TC: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006, 233.

⁵¹ Zeynep Aliye, *Mavi Adam – Attila İlhan’la Söyleşiler*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2001, 37.

⁵² Tülin Arseven, “*Attila İlhan’ın Romanları ve Romancılığı*”, *Attila İlhan* (Editör: Yakup Çelik), TC: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006, 249.

dizisinin Menderes dönemi ve 27 Mayıs Darbesini anlatan romanlarında, Miralay Ferit'in anıları vasıtasıyla sık sık işgal ve Kurtuluş Savaşı dönemlerine döner. Böylece okuyucuya, içinde bulunulan zaman ile Kurtuluş Savaşı yıllarını karşılaştırma fırsatını verir.⁵³ İçinde yaşanan zamanda, Kuva-yı Milliye ruhundan ne derece uzaklaşıldığını ortaya koymaya çalışır.

Gönülden Esemeli Söker, İlhan'ın gerek "Aynanın İçindekiler" roman dizisinde gerekse düşünsel eserlerinde savunduğu temel tezi şöyle açıklar: "... Türkiye'nin içinde bulunduğu kültürel yabancılaşmadan ve ekonomik badirelerden ancak; laik-demokratik-ulusal bir zemin üzerinde gelişecek ulusal burjuvazinin yaratacağı, Batının metodunu kullanıp kültürel geçmişi reddetmeyecek bir ulusal kültür bileşimi ve başka ülkelerin tavsiyeleri çerçevesinde hareket etmeyecek, bağımsız ulusal çıkarlar doğrultusunda gelişen bir ulusal ekonomi ile çıkabileceği mesajını iletmek ister."⁵⁴

Kurtuluş Kayalı'ya göre Attila İlhan, bir taraftan Türk tarih tezinin katı savunuculuğunu yaparken öte taraftan geleneksel olanı yüceltme gibi bir çelişkinin içine girmiştir. Türk tarih tezini ve Kemalist düşüncüyü savunan Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları* romanında, İstanbul semalarında yankılanan ezanı vatanın henüz gerçek sahiplerinin elinden çıkmadığını duyuran bir sembol olarak gösterir.⁵⁵

Attila İlhan, "Aynanın İçindekiler" dizisini on kitap olarak tasarlamış⁵⁶; ancak ömrü vefa etmemiş, yedi tanesini yazabilmiştir. Dizideki romanların her biri hem kendi içinde tamamlanmış bir bütündür hem de dizideki başka bir romanın devamı niteliğindedir. İlhan, dizideki romanların belirli bir sırası olmadığını, isteyen diziyi isteği romandan okumaya başlayabileceğini söyler.⁵⁷

⁵³ Attila İlhan, *Açtırma Kutuyu!.. Röportajlar-1*, (1946-1983), (Derleyen: Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2004, 127.

⁵⁴ Gönülden Esemeli- Söker, *Attila İlhan'da Kültür Sorunsalı*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2002, 390.

⁵⁵ Kurtuluş Kayalı, *Çağdaş Türk Edebiyatında Tarih Sorunu*, Suut Kemal Yetkin'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1984, 35.

⁵⁶ Zeynep Aliye, *Mavi Adam – Attila İlhan'la Söyleşiler*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2001, 115.

⁵⁷ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 11.

Attila İlhan, “Aynanın İçindekiler” roman dizisinde ve bu dizinin dışında kalan *Kurtlar Sofrası*, *Hacı Hanım Vay* ve *Fena Halde Leman* romanlarında yakın tarihimize ışık tutar. Bu romanlarında II. Meşrutiyet’ten 12 Mart Muhtırası’na uzanan tarihi süreç içerisinde meydana gelen olayların arka planını irdeler. *Kurtlar Sofrası*’nda 27 Mayıs öncesi siyasi ve toplumsal ortamı ele alır. Romanda Demokrat Parti yönetiminin yanlış politikaları, yabancı sermayenin ülkeyi işgal etmesi, komprador iş adamları ve siyasal iktidarın çıkar üzerine kurulu karmaşık ilişkileri irdelenir. *Bıçağın Ucu*’nda 27 Mayıs öncesi siyasi karışıklıklar, Demokrat Parti’nin politikaları, ve sol aydın üzerindeki baskılar ele alınır. *Sırtlan Payı*’nda 27 Mayıs’tan hemen sonraki gelişmeler ve Miralay Ferit’in anıları vasıtasıyla Mütareke dönemi ve Kurtuluş Savaşı yılları ele alınır. *Yaraya Tuz Basmak* romanında Demokrat Parti’nin 27 Mayıs Darbesine zemin hazırlayan yanlış politikaları, ordu mensuplarında iktidara karşı nefret duygusunu oluşturan Kore Savaşı, ordu içindeki cunta faaliyetleri, 27 Mayıs Darbesi ve MBK yönetimi konu edilir. *Dersaadet’te Sabah Ezanları*’nda II. Meşrutiyet öncesi Balkanlardaki siyasi çalkantılar, İttihat ve Terakki’nin faaliyetleri, II. Meşrutiyet’in ilanı, Mütareke dönemi ve Kurtuluş Savaşı ele alınır. *O Karanlıkta Biz* romanında İnönü dönemi, bu dönemde sol aydın üzerindeki baskılar, II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’nin siyasi, sosyal ve iktisadi durumu gözler önüne serilir. *Hacı Hanım Vay* romanında I. Dünya Savaşı’nda Suriye Cephesi, Suriye’nin Osmanlı Devleti’nden koparılması ve İzmir’in işgali gibi tarihi kesitlere yer verilir. *Fena Halde Leman*’da 12 Mart Muhtırasından sonraki siyasi baskılar, yaşanan siyasi çalkantılar yer alır ve Muhtıra’nın arka planını irdelenir. *Reis Paşa*’da TBMM’nin açılması, Kurtuluş Savaşı, İşgal güçlerine, İstanbul Hükümeti’ne ve iç isyanlara karşı verilen mücadeleler; Kurtuluş Savaşı dönemi TBMM-Sovyet Rusya ilişkileri konu edilir. Attila İlhan’ın son romanı *Gazi Paşa*’da ise Kurtuluş Savaşı dönemi, ülkenin düşmandan temizlenmesi, TBMM-Sovyet Rusya ilişkileri, Saltanatın kaldırılması konu edilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OLAYLAR

1.1. II. MEŞRUTİYET ÖNCESİ VE HEMEN SONRASINDAKİ GELİŞMELER

1.1.1. BALKANLARDAKİ KARIŞIKLIKLAR

Balkanlar'da 1900'lerin başından beri görülen siyasi çalkantılar, II. Meşrutiyetten önce de artarak devam eder. Selanik Merkez 'Kumandanı' Nazım Bey'in, ardından Manastır'da Şemsi Paşa'nın vurulması siyasi karışıklıkların giderek arttığını gösterir.

Büyük Bulgaristan hayalinin peşinde olan Bulgar komitacıları 1900'lü yılların başından itibaren Balkanlar'da, özellikle Makedonya'da, karışıklıklar çıkarırlar. Yirminci Yüzyılın başında Makedonya'yı kana bulayan Bulgar komitacıları, 3 Aralık 1902'de Selanik'te kongre toplarlar ve burada silahlı mücadele kararı alırlar. Balkanlar'da terör estiren, köyleri basıp Müslüman ahaliye karşı katliamlar gerçekleştiren bu komitacılar, Selanik'te de şiddet eylemlerine girişirler. 1903 yılında ayaklanan Bulgar komitacıları; Selanik – Üsküp demiryolunu havaya uçurma, Selanik – Manastır demiryoluna bomba koyma, Selanik – Asitane yolunu baltalama, Selanik şebekesini besleyen havagazı depolarını ateşe verme gibi eylemlerde bulunurlar. Osmanlı Ordusu bu ayaklanmayı şiddetle bastırır. Ayaklanmanın sonucunda yirmi bine yakın insan ölür.⁵⁸

Balkanlar'daki milliyetçilik hareketleri, Türk milliyetçiliğini de tetikler. Osmanlıcılık fikri giderek yerini Türkçülük fikrine bırakır. Yüzbaşı Mahir Recep, bu konuda Abdi Bey'e şu açıklamayı yapar:

“Kanaat-ı âcizanem odur ki, Makedonya ahalisinden müttehit bir Osmanlı milleti çıkarmak, abesle iştigaldir. O kadar. Bulgar nasıl domuz gibi Bulgarlığını,

⁵⁸ Atilla İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 143.

Rum nasıl domuz gibi Rumluğunu biliyor, ‘milletine’ dört elle sarılıyorsa, Türk de öyle Türklüğünü bilmeli, Türklüğüne dört elle sarılmalı!..”⁵⁹

1.1.2. İTTİHAT VE TERAKKİ’NİN ALMANYA İLE YAKINLAŞMASI

Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm’in *Dersaadet’te Sabah Ezanları*’nda yer verilen ifadelerine göre İkinci Meşrutiyet’in arkasındaki subaylar başlangıçtan beri Alman dostudurlar; oysa romanda Lothar Rathmann’ın “Alman Emperyalizminin Türkiye’ye Girişi” adlı eserinden alıntılanan bilgilere göre İngiltere’nin Osmanlı Devleti’nin aleyhindeki politikaları sonucu İttihat ve terakki Almanya’ya yakınlaşmıştır. İngiliz kapitalistlerinin ve İngilizlerin Osmanlı hükümetindeki adamları, İstanbul’daki hükümet değişiminden sonra Osmanlı Devleti’ne bağımlı kılmaya ve Mezopotamya’nın, İngiltere’nin eline geçmesi için çalışması Jön Türk burjuvazisinde bu ülkeye karşı büyük bir güvensizliğe yol açmıştır. Ayrıca 31 Mart Olayı’nda bu ülkenin parmağı olduğunun anlaşılması ve Girit sorununda İngilizlerin Yunanistan’ı Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtması Jön Türklerin güvensizliğini arttırmıştır. Bu durum İttihat ve Terakki’yi Almanya’ya yaklaştırır:

“... Büyük Britanya’nın önderliğindeki üçlü ittifak’ın bu eşkıyaca politikası, İttihat ve Terakki içinde değişime yol açtı. Daha önceleri ön planda yer alan Parisli ve Londralı Jön Türk mülteciler saf dışı edildiler. Sadrazam Kâmil Paşa görevden çekilmek zorunda bırakıldı. Artık yönetici duruma Jön Türklerin askeri önderleri geçmişti. Bunların büyük çoğunluğu Prusya türü eğitim görmüş, harbiye nazırlığı, harbiye nazırlığı müsteşarlığı, genelkurmay başkanlığı, muhafız komutanlığı gibi mevkilere ve diğer önemli komutanlıklara getirilen Mahmut Şevket Paşa, Enver Bey türünden kişilerdi. Prusya kafasıyla yetiştirilmiş bu kişiler, devrimci antiemperyalist bir halk hareketinin başında, egemenlik haklarına sahip, sömürge bağlarından kurtulmuş bir Türk devleti uğruna verilecek kavgayı yönetecek yerde, ülkelerini

⁵⁹ Attila İlhan, a.g.e., 200.

yeniden Alman emperyalizmine bağımlı kıldılar.”⁶⁰

Büyük devletlerin Osmanlı Devleti’nden esirgedikleri yakınlığı Almanya’nın göstermesi, Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm’in Osmanlı’nın toprak bütünlüğünün muhafaza edilmesi gerektiği fikrinde olması, Osmanlı Devleti’nin henüz II. Abdülhamit döneminden itibaren Almanya’ya yakınlaşmasını sağlamıştır. Söz konusu yakınlaşma daha çok askeri alanda görülür. Alman subaylar, II. Abdülhamit’in isteği üzerine Osmanlı ordusunu eğitirler. Osmanlı subaylarının bir kısmı Almanya’da eğitim görür. Osmanlı Devleti, Almanya’dan önemli miktarda silah ve teçhizat satın alır.⁶¹

II. Abdülhamit döneminde başlayan Osmanlı Devleti – Almanya yakınlaşması sonucu Rumeli ve Anadolu demiryolları yapım ve işletmeleri Alman şirketlerine verilir. İstanbul’u Arabistan’a bağlayan Bağdat Demiryolu Projesi Almanlarca hayata geçirilir. Osmanlı Devleti’nin Almanya ile ticareti genişler, ithalatı artar. “Öteden beri Osmanlı ülkesi’nde İngiliz, Belçika ya da Fransız malı makine ve ‘makine aksamı’ kullanılırken, sağlamlıklarıyla kısa sürede ün yapan ‘Alman makineleri ‘piyasada’ üstünlük sağlıyorlar. Nasıl sağlamaz, ‘bilumum’ Ege ve Doğu Akdeniz limanlarında, yeni kurulmuş, gittikçe büyüyen Alman deniz taşımacılığı şirketinin şilepleri, ha bre mal boşaltıyor: daha ucuz daha dayanaklı.”⁶²

1.1.3. REVAL MÜLAKATI VE II. MEŞRUTİYETİN İLANI

İngiltere Kralı VII. Edward ile Rusya çarı II. Nikola Yukarı Baltık’ta buluşarak Osmanlı Devleti’ni paylaşmayı kararlaştırırlar. Aynı haftada, yurt içindeki ve yurt dışındaki bütün İttihat ve Terakki şubeleri, Rumeli garnizonlarındaki genç subayların çoğu, bazı kaymakam ve mutasarrıflar, bir iki vali mektupla uyarılır.⁶³

Reval Mülakatını bildirip İttihat ve Terakki’nin harekete geçmesini

⁶⁰ Attila İlhan, a.g.e., 166.

⁶¹ Attila İlhan, a.g.e., 174.

⁶² Attila İlhan, a.g.e., 177.

⁶³ Attila İlhan, a.g.e., 195.

sağlayanın kim olduğu, hangi örgüt olduğu öğrenilemez. Hürriyetin ilanından sonra II. Abdülhamit'in Yıldız Sarayı'nda mebuslara verdiği yemekte Cavit Bey, Abdi Bey'e bu konuda şunları diyecektir: "Evet! Hakikat şu ki, intibaha davet ediliyorduk. Tehlikenin mahiyeti şümûlüyle izah edilerek, harekete geçmemiz isteniyordu. Bunun üzerine, Selanik'e, Manastır'a, İşkodra'ya, Yanya'ya yazdık. Meğer aynı meçhul dostlar, aynı şekilde, onları da ikaz etmiş! Meçhul dostlar ama kimler? Bir hayli gayret sarf ettikse de, bunu öğrenmek mümkün olmadı..."⁶⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin çoğuna göre İngiltere ile Rusya Yakın ve Uzakdoğu'da birbirleriyle uğraşırken II. Abdülhamit yönetiminin Almanya ile yakınlaşması üzerine el ele vermişlerdir. Abdi Bey, Neveser Hanım'a, alınan istihbarata göre İngiltere Kralı ile Rus Çarı'nın Osmanlı Devleti'nin aleyhinde anlaşmalarına Yıldız Sarayı'nın aşırı Almanyacı siyasetinin neden olduğunu söyler.⁶⁵

Reval Mülakatı'ndan sonra Avrupalı devletlerin, karışıklık içinde bulunan Makedonya'nın Osmanlı yönetiminden ayrılmasını istemeleri üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti harekete geçer. Makedonya'nın Osmanlı Devleti'nden ayrılamayacağına, buranın ıslahının ancak elbirliğiyle II. Abdülhamit yönetimine karşı mücadele ederek meşrutiyeti gerçekleştirmekle olabileceğine dair bir beyannameyi 1908 mayısında, Rusya hariç, yabancı devletlerin konsolosluklarına gizlice dağıtır. Beyannamede Cemiyet'in programı şöyle açıklanır: "Mevcut istibdad idaresini devirip, kendi memleketinin nizamını hürriyet ve müsavat esasında kurmaktır. Ne Müslüman vardır, ne de Hıristiyan! Yalnız Osmanlı vardır..."⁶⁶

İttihatçılar, Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasını önlemek amacıyla meşrutiyetin kısa sürede ilan edilmesine çalışmaya karar verirler. II. Abdülhamit yönetimine karşı daha yoğun faaliyetler içerisine girer, çeşitli gösteriler tertip eder. Selanik'te Binbaşı Enver Bey, Resne'de Kolağası Niyazi Bey Padişaha karşı dağa çıkarlar. Rumeli'deki kargaşalığı bastırmak amacıyla İzmir'den gönderilen avcı taburları Selanik rıhtımında, 'Padişahım çok yaşa' diye bağırarak yerine 'yaşasın hürriyet' diye gösteri yaparlar. Frizovik'te yüzlerce Arnavut, Kanun-

⁶⁴ Attila İlhan, a.g.e., 196.

⁶⁵ Attila İlhan, a.g.e., 190.

⁶⁶ Attila İlhan, a.g.e., 194.

i Esasi uygulanıncaya kadar mücadele edeceklerine dair ant içerler. Manastır ve çevresinde dağa çıkmış subayların silahlı eylemi giderek yayılır. Her gün bir köyde, bir kasabada, halka nutuk çekip ardından Saray’a ve Babiâli’ye telgraflar çekerler. Bu eylemlerle birlikte Rumeli’de çeşitli suikastlar düzenlenir. Sadık Paşa ve bir alay müftüsü öldürülür.⁶⁷

Bu gelişmelerden sonra Binbaşı Enver Bey Köprülü’de Hürriyet’i ilan eder. Burada ahaliye nutuklar verilir, toplar atılır, Hürriyetin ilanı büyük bir coşkuyla karşılanır. Aynı durum Manastır’da da yaşanır. Burada da Binbaşı Vehbi Bey, Hürriyetin ilanına dair beyannameyi okur. Marşlar ve top atışları eşliğinde Hürriyetin ilanı coşkuyla karşılanır.

II. Abdülhamit bu gelişmeler karşısında Kanun-u Esasi’yi yürürlüğe koymayı kabul eder. Kanun-u Esasi’nin Padişah tarafından yürürlüğe koyulduğu haberi Rosa Mizrahi tarafından Halıcızade yalısına müjdelendir.⁶⁸

Almanya İmparatoru Kaiser II. Wilhelm, Kont Von Metternich’in II. Meşrutiyet’le ilgili 14 Ağustos 1908 tarihli raporunun altına şu notu düşer:

“... ihtilal, Paris ya da Londralı Jön Türkler tarafından değil, Almanya’da eğitim görmüş Türk askerleri tarafından yapılmıştır. Bütünöyle askeri bir ihtilaldir. Her şeyi denetimleri altına subaylar, kesinlikle Alman dostudurlar...”⁶⁹

1.1.4. 31 MART OLAYI

31 Mart Olayı, *Dersaadet’te Sabah Ezanları* romanında yer alır. Romanda olayın başlaması ve gelişmesi detaylı bir şekilde yer almaz, 31 Mart olayının arka planı irdelenir. Nisanın başlarında olaylar patlak verir. İnkılabın muhafızları diye Taşkışla’ya yerleştirilen Avcı Taburları, şeriat istediklerini söyleyip isyan ederler. Bunun üzerine Hareket Ordusu, İstanbul’un üzerine yürür ve II. Abdülhamit tahttan

⁶⁷ Attila İlhan, a.g.e., 217.

⁶⁸ Attila İlhan, a.g.e., 218.

⁶⁹ Attila İlhan, a.g.e., 165.

indirilir.⁷⁰

31 Mart Olayı'nın İstanbul'u 'toza dumana boğduğu günlerde' Hüseyin Cahit Bey ile Cavit Bey İstanbul'dan Selanik'e geçmek zorunda kalırlar. Burada hayatları tehlikededir. Nitekim âsiler, Lazkıye Mebusu Mehmet Aslan Bey'i Hüseyin Cahit zannederek katlederler.⁷¹

Olayların patlak vermesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin asker kesimi ile sivil kesimi arasın belirgin bir hoşnutsuzluk görülür. Olaylar, ordunun etkisini arttırır. Mahmut Şevket Paşa 1,2,3. Ordu Komutanlıklarını üzerine alır.⁷²

Ali Fethi Bey'in, Selanik'te, Olimpos Gazinosu'nda Abdi Bey'e anlattığına göre II. Abdülhamit tahtan indirildikten sonra kendisini Selanik'e götürmek üzere gelen heyete sorun çıkarmaz, takdir-i İlâhi deyip geçer. Çırağan Sarayı'nın kendisi için tahsis edilmesini ister. Bu isteğinin kardeşine ve diğer önemli kişilere bildirilmesini ister. Kalan ömrünü burada dua ile geçirmek istediğini belirtir. Ancak kendisinin Selanik'e götürülmesine dair kesin emir söz konusudur, gerekirse tutuklanıp götürülecektir. Abdülhamit Selanik'e götürülürken yol güzergâhındaki her istasyonda İttihat ve Terakki'nin yerel komitelerinin hazırladığı aleyhindeki gösterilerle karşılaşır: “ ‘Kahrolsun müstebit!’ sedaları, savrulan küfürler, vagona atılan taşlar.”⁷³

Kolağası Ali Fethi Bey'in, Selanik Vilayet Konağı'nda Abdi Bey'e dediğine göre tahttan indirilen II. Abdülhamit, Selanik'e getirilerek burada Alatini Köşkü'nde ikamet ettirilir.⁷⁴

Cavit Bey'in Selanik'te, Halıcızadelerin Yalısı'nda, Hüseyin Cahit Bey, Abdi Bey ve Neveser Hanım'a anlattığına göre 31 Mart Olayı'nın arkasında Ahrar'cılar ve Prens Sabahattin Bey vardır. Muhalif basının önceden haberdar olduğu bu hareket İngiliz çıkarlarını koruma amaçlıdır. Bu nedenle bu olayın arkasında İngiltere'nin

⁷⁰ Attila İlhan, a.g.e., 133.

⁷¹ Attila İlhan, a.g.e., 230.

⁷² Attila İlhan, a.g.e., 136.

⁷³ Attila İlhan, a.g.e., 137.

⁷⁴ Attila İlhan, a.g.e., 134.

olduğu düşünülebilir. Cavit Bey olayın perde arkasını şöyle açıklar:

“... o sabah intişar eden muhalif gazetalara bir atf-ı nazar ettiniz mi? Serbesti’de, Mizan’da, sarıh imalar nazar-ı dikkati celbetmektedir: muhalefet keyfiyetten malumattardı: Serbesti’de Mevlânzade ‘bizi bizden ziyade düşünen İngilizlerin tavsiyelerine dehaletimizi’ taleb ediyor, Mizan’da Murat Bey ise, ‘ulemanın sükûtu’ serlevhalı fevkalade manidar bir makale neşretmiş! Kanaat-ı acizanem, perdenin arkasında Ahrar’cıların, hatta Sabahaddin Bey’in bulunduğu merkezindedir. Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti, kâfi derece İngiliz taraftarı bulunmuyorlardı...”⁷⁵

Lothar Rathman’ın “Alman Emperyalizminin Türkiye’ye Girişi” adlı eserine göre de 31 Mart Olayı’nın arkasında İngilizler vardır.⁷⁶

1.1.5. İTTİHAT VE TERAKKİ

Prens Sabahattin Bey, yurt dışında sürdürülen hürriyet mücadelesinin birleştirilmesini amaçlayan ‘Muhalıfın Kongrası’nın toplanmasına öncülük eder. 4 Şubat 1902’de, Paris’te Fransız Ayan Meclisi üyelerinden Mösyö Lefevre Contalis’in malikanesinde yapılan bu kongreye Ahmet Rıza Bey ve çevresi, Rum ve Ermeni örgütleri de çağrılır. Kongrenin sonucunda iki cemiyet ortaya çıkar. Ahmet Rıza Bey ve çevresi İttihat ve Terakki’yi, Prens Sabahattin ve çevresi ise Teşebbüs-ü Şahsi Cemiyeti’ni kurar.⁷⁷

Hürriyetin ilanından sonra Selanik’te, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne katılmak isteyen Abdi Bey, bir binanın karanlık ve rutubetli bir odasına gözleri bağlı olarak alınır. Önce Cemiyet’e katılmada ısrarcı olup olmadığı sorulur. Abdi Bey ısrarcı olduğunu söyleyince kendisine, Cemiyet’e bağlılığına dair şu şekilde yemin ettirilir:

“... kardaş, sağında Kur’an-ı azim-üş-şân, solunda bir rovelver durmaktadır,

⁷⁵ Attila İlhan, a.g.e., 231.

⁷⁶ Attila İlhan, a.g.e., 165.

⁷⁷ Attila İlhan, a.g.e., 151.

ayağa kalkarak sağ elini rovelver üzerine koy, sol elini Kitabullah üzerine koy, dühul yeminini bizimle birlikte tekrarla!”⁷⁸

İttihat ve Terakki II. Meşrutiyet öncesi Selanik, Manastır, İşkodra ve Yanya’da açıkça faaliyete geçer. Üyelerinin çoğu Üçüncü Ordu’nun genç subaylarıdır. Bulgar komitacılarının, Mason localarının ve işçi gruplarının da desteğini alırlar.⁷⁹ Balkanlar’daki faaliyetleri neticesinde II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinden sonra Cemiyet, Babıali baskısıyla yönetimi ele geçirir.

İttihat ve Terakki yönetiminin önde gelen isimlerinden Enver, Talat ve Cemal Paşalar Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra bir Alman denizaltısıyla firar ederler.⁸⁰

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra hükümet, İtilaf Devletlerinin baskısıyla, İttihatçıları savaş suçlusu ithamıyla tutuklar. İttihatçılara yönelik birçok suçlamada bulunur. Dahiliye Nazırı Cemil Bey, Fransızca Le Moniteur Oriental gazetesine verdiği demeçte İttihat ve Terakki’nin sekiz yüz bin Ermeni’yi öldürdüğünü, yüz bin Rum’u yerinden yurdundan ettiğini ve dört milyon Türk’ün ölümüne neden olduğunu söyler.⁸¹

İstanbul basını, İttihatçı ithamıyla veya Ermenilere zulmettikleri iddiasıyla birçok kişinin tutuklandığını bildirir. Askeri hapishaneye sevk edilen arasında eski Sinop mebusu İsmail Hakkı, Eski Tokat mebusu Esat Paşa... Ayrıca Darülfünun hocalarından Köprülüzade Mehmet Fuat ile eski Antalya Valisi Sabur Sabi tutuklanarak hapsedilirler.⁸²

⁷⁸ Attila İlhan, a.g.e., 23.

⁷⁹ Attila İlhan, a.g.e., 186.

⁸⁰ Attila İlhan, a.g.e., 14.

⁸¹ Attila İlhan, a.g.e., 26.

⁸² Attila İlhan, a.g.e., 33.

1.2. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

1.2.1. OSMANLI DEVLETİ’NİN SAVAŞA KATILMASI

Attila İlhan’ın romanlarında I. Dünya Savaşı, pek detaylı bir şekilde yer almaz. Osmanlı Devleti’nin savaşa katılmasına kısaca yer verilir. I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı’nın savaştığı cephelerden sadece Suriye Cephesi, Attila İlhan’ın romanlarının kurgusuna girer.

Yavuz ve Midilli adını almış iki Alman savaş gemisinin, Alman Amiral Suchon’un komutasında Osmanlı sancağı altında Karadeniz’e açılarak Rus limanlarını topa tutmasıyla Osmanlı devleti birinci Dünya Savaşı’na katılmış olur.⁸³

Selanikli Abdi Bey’in, Mizrahilerin yalısında, oradaki misafirlere anlattığına göre Osmanlı Devleti iflas etmiş bir ekonomi ile I. Dünya Savaşı’na girer.⁸⁴

“Bıçağın Ucu” romanında Miralay Ferit Bey’in, eniştesi Haluk Bey’e söylediğine göre Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı’nda Kutsal Cihad ilan eder; ancak bu pek etkili olmaz. Araplar, İngiliz casusu Lavrence’ın dağıttığı altınların cazibesiyle Osmanlı Devleti’ne karşı İngilizlerle ittifak yaparlar. Miralay Ferit’e göre kutsal Cihad’ın etkisiz kalması, Hilafet’in pek bir işlevinin kalmadığını da gösterir.⁸⁵

1.2.2. SURİYE CEPHESİ

Suriye Cephesi, *Hacı Hanım Vay* romanına, romanın başkahramanı Feridun Hakkı’nın yaşadıkları çerçevesinde yansır. Cephe gerisindeki Hilal-i Ahmer Sahra Hastanesi’nde çalışan ve zaman zaman silahlı olarak da cephede yer alan Doktor Feridun Hakkı hava değişimi iznini Şam’da geçirir. Suriye Cephesi ile ilgili olarak Feridun Hakkı’nın yaşadıkları, şahit oldukları ve çevreden duydukları romana yansır.

Atilla Özkırımlı’ya göre Attila İlhan, tarihi olayları bir fon olarak

⁸³ Attila İlhan, , *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005, 330.

⁸⁴ Attila İlhan, a.g.e., 394.

⁸⁵ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 51.

kullanmıştır. Suriye Cephesi ile ilgili gelişmelere Feridun Hakkı'nın cinsel ilişkileriyle birlikte tanık oluyoruz. Roman kişileri cephe ile ilgili haberleri kendi yorumlarıyla aktarırlar. Bu tarihi bilgiler toplumsal boyutlarıyla verilmediği için bir bilgi yığını olarak kalır. "Ayrıntı niteliğindeki saptamaların, savaş haberlerinin parça parça verilişi, kuru bilgiye dayanan bir tarih aktarmacılığı olarak belirginleşiyor."⁸⁶

Doktor Feridun Hakkı'nın Şam'da Yüzbaşı Cevat'a verdiği bilgiye göre Şerif Hüseyin'in başkaldırmasından ve savaşın İngilizlerin lehine gelişmesinden cesaret alan Arap kamuoyunun Osmanlı'nın aleyhine dönmesinde, Cemal Paşa'nın savaş henüz başlamışken birçok Arap ileri gelenini astırmasının büyük etkisi olmuştur.⁸⁷ Bununla birlikte İngiliz ajanı Lawrence Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtır ve sürekli Şerif Hüseyin'in yanında bulunur.⁸⁸

Yüzbaşı Celalettin Nuri Bey'in Doktor Feridun Hakkı'ya anlattığına Suriye Cephesi'nde Yıldırım Orduları Grubu yeterince takviye edilememiştir. Osmanlı Ordusu'nda o güne kadar görülmemiş bir firar başlamıştır. Özellikle Arapları cephede tutmak imkansız hale gelmiştir.⁸⁹ Kudüs, direniş gösterilmeden ve tek kurşun atılmadan düşmana bırakılır. Ramallah bölgesinde İngiliz baskınına direnen Osmanlı birliklerine düşman uçakları ateş yağdırır.

Feridun Hakkı'nın Şam'da Victorya Otel'i'nin Yahudi çalışanından öğrendiğine göre Mustafa Kemal Paşa Şam'a gelmiş; ancak ne şehirde kalabilmiş ne de ordusunun başında. Liman Paşa, Rayak'taki düzensiz birliklerin başına geçmesi için kendisine emir bırakmış. Bu nedenle Rayak'a hareket etmiştir.⁹⁰ Mustafa Kemal Paşa, Şam-Rayak istikametinde bir müdafa hattı kurup Şam'ın müdafaasına çalışır.⁹¹

Osmanlı Ordusu, Suriye Cephesi'nde geri çekilirken sık sık urban denen

⁸⁶ Atilla Özkırımlı, "Değişik Planlarda Üretilen Ama Hep Aynı Kalan Bir Roman", *Atilla İlhan: Söyletme Kötüyü!.. Röportajlar-2 (1983-1987)*, (Derleyen: Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2005, 33.

⁸⁷ Atilla İlhan, "*Hacı Hanım Vay*", Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 1999, 29.

⁸⁸ Atilla İlhan, a.g.e., 30.

⁸⁹ Atilla İlhan, a.g.e., 42.

⁹⁰ Atilla İlhan, a.g.e., 91.

⁹¹ Atilla İlhan, a.g.e., 66.

bedevi Arapların saldırılarına maruz kalır. Cephedeki geri çekilme ve kargaşa Şam'daki Berada Otel'i'ne de yansır. İşgale uğrayan şehirlerden gelen muhacir kabilelerinin arkası kesilmez. Bunların çoğu Cemal Paşa'nın, çölde kuyu açtırmak ve yol yaptırmak için getirdiği Almanlardır. Bir kısmı ise İngilizlere esir düşmemek için yollara düşmüş Osmanlı devlet görevlileridir. Bu kargaşa içerisinde Anadolu'ya yetişmek de oldukça güçtür, yollar tıkanmıştır.⁹²

Suriye Cephesi'nde geri çekilen Osmanlı askerlerinin yaşadığı sıkıntıları Eczacı Fuad el Ma'ruf, Vahanak Mahcupyan'a şöyle anlatır:

“... etraf lebalêb Osmanlı neferi: aç, bilâç, fevkalade pejmürde! Umumi bir perişanlık ki, tahammül eylemek gayr-ı mümkün!”⁹³

1.2.3. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRAKİ GELİŞMELER

1.2.3.1. MONDROS ATEŞKES ANLAŞMASI

Mondros'ta mütarekeyi imzalayıp dönen Rauf Bey, mütareke ile ilgili gazetelere oldukça iyimser demeçler verir. Devletin istiklalinin, saltanatının hukukunun kurtarıldığını bildirir. Bu anlaşmayı şöyle değerlendirir: “Bu mütarekenâme, galiple mağlup arasında akdedilen bir mütarekenâme değil, belki hal-i harpten çıkmak isteyen iki müsavi kuvvet arasında imzalanabilecek, müsâdemeleri nihayete erdiren bir vesika mahiyetindedir.”⁹⁴ Ancak bir hafta sonra İtilaf donanması Dolmabahçe'nin önünde demirler, üç bini aşkın İtila'f askeri Beyoğlu'na çıkar. Bir gün Fransız, bir gün İngiliz birlikleri sefarethanelerine kadar gösteri yürüyüşü yaparlar. Osmanlı'dan başka hangi ülkenin bayrağı asılsa dalgalanır.

⁹² Attila İlhan, a.g.e., 67.

⁹³ Attila İlhan, a.g.e., 88.

⁹⁴ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 16.

1.2.3.2. ANADOLU’NUN İŞGALİ

15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir’in Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi’ne çektiği telgrafta belirttiğine göre İşgalcilerin amacı Kürtleri, Çerkezleri ayırmak, Türkleri birbirine düşürmek, neticede Anadolu’yu paylaşmaktır. Türklüğü ve Müslümanlığı Anadolu’da bitirerek, Anadolu’yu Rum ve Ermeni gibi kendilerine sadık kültürlü yapmaktır. Ancak Kuva-yı Milliye’nin ortaya çıkması ve Bolşevik İhtilali onların bu planlarını engellemiştir. Bu planları neticesiz kalan işgalciler, bu kez ikinci bir plan tertip etmişlerdir. Bu plan da Anadolu ile Bolşeviklerin ittifakına karşı kendilerine bağlı olan İstanbul Hükümetini desteklemek ve bu Hükümet’in eliyle Anadolu hareketini durdurmağıdır.⁹⁵

I. Dünya Savaşı’ndan sonra Anadolu’nun çeşitli yerlerini işgal eden İtilaf Devletleri’ne karşı bir halk hareketi olan Kuva-yı Milliye birlikleri mücadele verir, işgallere karşı çeşitli tedbirler alır. Eskişehir’i işgal eden İngilizlerin Ankara’ya yönelik bir işgale girişmesi ihtimaline karşılık Kuva-yı Milliye, Eskişehir-Ankara demiryolunu havaya uçurur.⁹⁶

1.3. KURTULUŞ SAVAŞI

1.3.1. İZMİR’İN İŞGALİ

Yunanistan’ın İzmir’i işgalinden önce, şehirde, Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti işgale karşı mücadele başlatır. Yunan Ordusu’nun İzmir’i işgal edeceğinin anlaşılması üzerine Cemiyet, işgali engellemek için çeşitli toplantılar, kongreler düzenler. Milli Kütüphane salonunda yapılan kongrede alınan kararlar İtilaf Devletleri temsilcilerine de iletilir. Bu toplantıda alınan kararlar şu kesin beyanla başlar:

“İzmir ve Aydın vilayetinde Türkler, gerek nüfus ve gerek emlak ve arazi itibarıyla, ekseriyeti teşkil ettiklerinden, Wilson Prensipleri’nin 12. maddesi

⁹⁵ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 13.

⁹⁶ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005,

mucibince, vilayetimize ecnebi hâkimiyeti giremez...”⁹⁷

Yunanistan’ın İzmir’i işgal edeceğiyle ilgili haberler piyasada istikrarın bozulmasına yol açar. Birinci ve İkinci Kordon’daki yabancı şirketlerin yazıhaneleri; Londra, Paris, Brüksel, ve Roma’daki merkezlerine her an durumu bildirirler. Piyasadaki bu bozulmalara, Yunan işgaline karşı olan İtalya’nın tedirginliği yol açmıştır:

“Buna biraz da, İtalyanların tedirginliği, sebep olmadı mı? Biraz değil, epeyce. Durup dururken, Kuşadası’na asker çıkardılar; ertesi gün Körfez’deki İtilâf donanmasına, yeni bir İtalyan filosu katılıyor... Yunan işgali söylentilerinin bir ‘mesned-i hakikisi’ olmasa; böyle bir işgale, öteden beri karşı olan İtalya ‘devlet-i fehimesi’ bu kadar tepki gösterir mi?”⁹⁸

Yunan askerlerinin İzmir’i işgali; yerli Rumlar, kiliseler ve Hristiyan din adamları ve İtilaf donanması sevinçle karşılar. Yunan askerlerinin İzmir’e ayak basmasında kilise çanları çalmaya başlar, hemen ardından İtilaf donanması da bu sevince katılarak düdüklerini öttürür. Ardından fabrikalar düdüklerini çalar. “Kulaklardan helezon helezon girip, adamın beynini oyan, korkunç bir uğultu: meğer, İzmir’e ilk ayak basan, Yunan ‘kıtaatını’ selamlıyorlarmış!..”⁹⁹

İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi İstanbul’da gayri Müslim azınlıklar tarafından da büyük bir sevinçle karşılanır. İstanbul’da Yunanistan’ın İzmir’i işgal ettiğini duyan Rumlar sevinçten yerlerinde duramazlar. Miralay Ferit bir akşam, kaldığı otele dönünce otelin giriş katında Rumların, Yunanistan’ın İzmir’i işgal etmesinin şerefine içtiklerine şahit olur.¹⁰⁰ Bazıları bunu kutlamak için partiler verir. *Sırlan Payı*’nda Doktor Hayrullah, İzmir’in işgali karşısında İstanbul’daki yerli Rumların taşkınlıklar yaptığını, nasıl bir ihanet içerisine girdiğini Binbaşı Ferit’e anlatır. Doktor Hayrullah’ın anlattığına göre İzmir’in işgaliyle birlikte yerli Rumlar rahat durmazlar Tatavla, Papazköprü, Feriköy civarının palıkarya denen, kabadayı

⁹⁷ Attila İlhan: *Hacı Hanım Vay*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1999, 164.

⁹⁸ Attila İlhan: a.g.e., 180.

⁹⁹ Attila İlhan: a.g.e., 208.

¹⁰⁰ Attila İlhan: *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 73.

Rumları içip içip Kasımpaşa'ya inerler¹⁰¹

Yunan matbuatı İzmir'in işgaline geniş yer verir. Haber büyük manşetlerle verilir. Yunan gazeteleri, işgalin İzmirli Rumlar tarafından sevinçle ve coşkuyla karşılandığını, sabah erken saatlerinden itibaren halkın rıhtıma doluştuğunu, geceleyin bir zafer kutlaması yapıldığını yazar. Hükümet Meydanı'na doğru ilerleyen Yunan kıtalarına Müslüman halk arasından ateş edenlerin tespit edildiğini, bunların mitralyözlerle ateş edilerek durdurulduğunu, Türkler arasında tutuklamalar yapıldığını bildirirler. Ayrıca bu olaylar sırasında iki Yunan askerinin de öldüğünü yazarlar. Yunan basınında yer alan şu haber yerli Rumların işgalden ne derece hoşnut olduğunu gösterir:

“İlk Yunan neferi, İzmir Rum halkının çılginca tezahüratı arasında, dün sabah 07.50'de İzmir rıhtımına çıktı. İzmir Metropolit Hristostomos, Yunan sancağını öperek, Efzon birliklerini takdis ederken, gözyaşlarını tutamadı.”¹⁰²

Atina'da Fransızca olarak çıkan “Le Messenger d' Athene” gazetesi, İzmir muhabirinden 15 Mayıs saat 10.30'da aldığı telgrafi yayımlar. Telgrafta, İzmirli Rumların rıhtıma doluştuğu, herkesin elinde Yunan bayrakları ve çiçek dolu sepetler olduğu belirtilir. Hepsi sevinç gözyaşları dökerler. İzmir'de o güne kadar görülmemiş bir manzaraya şahit olunur. “Bilumum balkonlar bayraklar ve çiçeklerle müzeyyendir. Sokaklara halılar serilmiştir. Halk, meserret içinde, sokaklarda sarmaş dolaş dans ediyor.”¹⁰³

İzmir'i işgal eden Yunan askerleri, Müslüman ahaliye karşı türlü türlü zulümlere başvurur. Şehirde büyük bir yağmaya başlar; kadın, genç, ihtiyar demeden Müslüman ahaliye karşı katliama girişirler. Genç kızları, asker eşlerini kirletirler:

“Efzonlar, Konak Meydanı'nda kimi yakaladıysa öldürmüşler; Sarı Kışla'nın ordudaki kahvelerde bulunanları (Bahri Efendi'nin, Giritli Sait Ağa'nın kahveleri), Askeri Kıraathane'dekileri! Sinsi bir barut kokusu, kabuk bağlamış kan, sağda solda cesetler. Yüzükoyun, çarşafı bir kadın; eteği, kalçasına kadar sıvanmış,

¹⁰¹ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005, 146

¹⁰² Attila İlhan: *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 11.

¹⁰³ Attila İlhan, a.g.e., 12.

mavi damarlı baldırı görünüyor. Ölü beyazı. İkişer adım arayla, besbelli mitralyözün biçtiği, iki ihtiyar, bir çocuk. İhtiyarlardan biri gülümsüyor: dişsiz ağzında, ‘müstehzi bir tebessüm’ donup kalmış! Çocuğun yarasına konup kalkan, kızıl pırıltılı yeşil sinekler; elinde yarısı yenmiş, horoz şekeri.”¹⁰⁴

Yunanlıların İzmir’i işgal ettikleri gün, Yunan askerine ilk kurşunu sıkan gazeteci Osman Nevres (Hasan Tahsin) Yunan askerleri tarafından şehit edilir. “Dersaadet’te Sabah Ezanları”nda, işgal sırasında İzmir’de bulunan Alaman Ziya Bey, kızı Neveser’e yazdığı mektupta bu olayla ilgili olarak şunları yazar: “Bizim damadın Selanik’ten âşinası Nevres Bey’i hatırlar mısın? İşgal günü, Konak’ta Yunan bayraktarını geberten sahib-i hamiyet odur.”¹⁰⁵

İşgal, zaten zor durumda olan halka ekonomik bakımdan da büyük sıkıntılar yaşatır. Birçok temel tüketim ürününün fiyatı birkaç misli artar. İşgalin neden olduğu ekonomik sıkıntılar basına şöyle yansır:

“Mübrem ihtiyaç malzemesi şimdiden beş misline satılmaktadır. Harp sırasında 3 liraya alınabilen bir fes, bugün 5-6 liraya satılmaktadır.”¹⁰⁶

İzmir’in işgali İstanbul’da büyük tepkilere neden olur. Şehrin birçok semtinde protesto mitingleri düzenlenir. Kadıköy mitinginden bir gün önce işgali protesto amacıyla okullar kapatılır. Üç bine yakın öğretmen Darülfünun’da toplanıp ant içer: “İzmir Türk Kalacaktır!”¹⁰⁷ Üsküdar’da, Fatih’te mitingler düzenlenir.

Bu mitinglerin en büyüğü ise Sultanahmet Meydanı’nda gerçekleştirilir. İstanbul’da işgale karşı kamuoyunda büyük bir uyanış yaşanır. “Dersaadet’te Sabah Ezanları”nda Münif Sabri’nin Neveser’e anlattığına göre Sultanahmet Camii’nde İzmir şehitlerinin ruhuna okutulan mevlide büyük bir kalabalık katılır. Mitinglerin yasaklanmış olmasına rağmen cami cemaatine beyannameler dağıtılır. Burada dağıtılan beyanname şu şekilde başlar: “Müslüman! Yarınki Cuma günü resmi dua

¹⁰⁴ Attila İlhan, *Hacı Hanım Vay*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1999, 209.

¹⁰⁵ Attila İlhan, *Dersaadet’te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 63.

¹⁰⁶ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. baskı, İstanbul, 2005, 119.

¹⁰⁷ Attila İlhan, a.g. e., 103.

günüdür!”¹⁰⁸ Beyannameye göre Fatih, Beyazıt, Sultanahmet Camilerinde Cuma namazının ardından Müslüman ve Türk halkının kurtuluşu için dua edilecek ve duadan sonra herkes Sultanahmet’teki büyük toplantıya gidecek.

İstanbul basınının bildirdiğine göre elli kadar cemiyetin, bütün okulların ve siyasi fırkaların katıldığı bu mitingde Türk bayrakları siyah tüllerle kaplanır. Sultanahmet Camii önündeki siyah bir bezle örtülür. Kürsünün önünde ise Wilson Prensiplerinin Türklere ait 12. maddesi siyah bir çerçeve içinde durur. Kürsüye ilk olarak Şair Mehmet Emin Bey çıkar, konuşma yapar. Mitingin en heyecanlı konuşmasını ise Halide Edip Hanım yapar. Halide Edip Hanım, ruhu gökyüzünde olan yedi yüz senelik şanlı tarihimizin bugün minarelerden Osmanlı tarihinin faciasını seyrettiğini söyler. Halide Edip’in konuşması şöyle devam eder: “Bu muazzam, bu tarihi meydanda zafer olayları tertip eden ecdadımızın ruhu bizi seyreliyor. Dünyanın öteki ucuna at süren namağlûp Müslüman tarihinin bedbaht bir kızıyım. Bugün de dünkü kadar kahraman ve talihsiz Türk milletinin anasıyım. Millet namına, ecdadımızın bizi seyreden ruhlarına yemin ediyorum. Bugün kolları kesilmiş olan Türkün kalbi, eski cesaret ve gücünü kaybetmemiştir.”¹⁰⁹ Meydandaki yüz bin kişiyi ‘sancağımıza ve ecdadımızın namusuna ihanet etmeyeceklerine’ dair yemin ettirir: “Yemin ediyorum ki, Osmanlı sancağına, tarihine ihanet etmeyeceğim.”¹¹⁰

Sultanahmet Mitingi’nde toplanan büyük kalabalık, işgale karşı oluşan kamuoyunda oluşan düşünce ve duygu birliğinin somutlaşmış ifadesidir. Bu miting “artık açıkça belli olan birçok hakikatin gür bir sesle dile getirildiği bir protesto olmuştur.”¹¹¹

İstanbul’da İzmir’in işgaline karşı yapılan ve gittikçe yaygınlaşan protesto mitingleri yasaklanır. Bakırköy ve Fatih mitinglerinden kuşkulanan İngilizler,

¹⁰⁸ İlhan, Attila, *Dersaadet’te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 100.

¹⁰⁹ Attila İlhan, a.g.e., 58.

¹¹⁰ Attila İlhan, a.g.e., 58.

¹¹¹ Yaşar Şenler, “Attila İlhan’ın tarihi romanlarında İşgal ve Milli Mücadele Yılları İstanbul’u”, *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu*, (03-05 Nisan 2008) Bildirileri, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2009, 995.

kalabalığın Bekirağa Bölüğü'nü basıp tutukluları kurtarmasından endişe ederler.¹¹²

Sırtlan Payı'nda Milli Kongre Başkanı Esat Paşa'nın, Miralay Ferit'e ve Doktor Hayrullah'a söylediğine göre İstanbul'daki protesto mitinglerinin arkasında Mustafa Kemal ve Milli Kongre vardır: "Paşa, İstanbul ahalisini tek adammış gibi ayağa kaldırdı: Allah vere de, bütün bu protesto mitinglerinin arkasında Milli Kongre'nin olduğu fark etmeseler!.." ¹¹³

İzmir'in işgali karşısında İstanbul yönetimi sessiz kalır ve teslimiyetçi bir politika izler. *Haco Hanım Vay* romanında Rüknettin Şahap, yönetimin İzmir'de, işgal karşısındaki teslimiyetçi tutumunu Feridun Hakkı'ya şöyle anlatır:

"Devletten hayır umma, devair-i resmiye gaflet uykusundadır: Vali İzzet Bey, başka dert kalmamış gibi, gazete kapatıyor: "Anadolu"nun neşriyatını tatil etti. Huzuruna kim çıksa, sabr-ü sükûnet tavsiyesinde bulunuyormuş." ¹¹⁴

1.3.2. MUSTAFA KEMAL'İN SAMSUN'A ÇIKIŞI

İngilizler, Kuzeydoğu Anadolu'da Türklerin, Rum ve Ermeni köylerini basıp huzursuzluk çıkardıklarına dair iddiada bulunurlar ve bu karışıklığın önlenmesini isterler. Bunun üzerine Mustafa Kemal, bu iddiaları araştırmak üzere İstanbul Hükümeti tarafından görevlendirilir. İngilizlerin buradaki amacı bu iddiaları Türk makamları tarafından doğrulatıp, buraları işgal etmek için gerekçe bulmaktır. Ancak Doktor Hayrullah'ın dediği gibi "Kemal Paşa aradıkları adam değildir." ¹¹⁵

Mustafa Kemal'i tanıyanlar ve Milli Mücadele'ye taraf olanlar, Mustafa Kemal Samsun'a çıkarken ondan büyük beklenti ve umut içindedirler:

"Binbaşı Ferit için hiçbir gizlisi saklısı yoktu artık: Savaşılacaktı! İşte Mustafa Kemal Paşa bunun için 'maiyeti erkânıyla beraber' açıkta demirlemiş olan

¹¹² Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 87.

¹¹³ Attila İlhan, *Sırtlan Payı* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. baskı, İstanbul, 2005, 103.

¹¹⁴ Attila İlhan, *Haco Hanım Vay*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1999, 193.

¹¹⁵ Attila İlhan, *Bıçağı Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 76.

Bandırma vapuruna çıkıyordu.”¹¹⁶

1.3.3. MUSTAFA KEMAL’İN İSTANBUL’A GERİ ÇAĞRILMASI

İstanbul Hükümeti, İngilizlerin isteği üzerine Mustafa Kemal’i İstanbul’a geri çağırır. İngiltere’nin Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa’ya gönderdiği notada, Mustafa Kemal’in derhal İstanbul’a geri çağrılmasını ister. Basına da yansıyan bu notaya göre İstanbul Hükümeti, tamamen İngiliz kuvvetlerinin emrinde hareket eder. Nota şöyledir:

“Halihazır itibariyle kesb-i temeyyüz etmiş bir paşanın maiyeti erkânıyla beraber memleket dahilinde, cevelanı, efkar-ı umumiyyeyi taciz edeceği gibi, askerlik nokta-i nazarında dahi mesaisine bence lüzum görülmemektedir. Kemal Paşa ile maiyeti erkânının derhal İstanbul’a avdeti için emir buyurmalarını talep eylerim.”¹¹⁷

Dersaadet’te Sabah Ezanları romanında bu konu bir gazete haberi olarak yer alır. Abdi Bey’in karıştırdığı Le Temps gazetesinde bu konuyla ilgili habere yer verilir:

“9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Dersaadet’e dönmeyi reddetmiş! Oysa Hükümet, dönmesini istiyordu. Hem de derhal.”¹¹⁸

1.3.4. ERZURUM KONGRESİ

Erzurum Kongresi, *Hacı Hanım Vay* romanında Feridun Hakkı’nın duyduğu ancak ayrıntısını öğrenemediği bir haber olarak geçer:

“7. Ordu Kumandanlığından tanıdığı Mustafa Kemal Paşa, Erzurum’da ‘kongre’ mi

¹¹⁶ Attila İlhan, a.g. e., 78.

¹¹⁷ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 137.

¹¹⁸ Attila İlhan, *Dersaadet’te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 260.

‘akdetmiş’, ‘şura’ mı toplamış ne, haber ‘şuyu’ buldu, lâkin ‘mütemmim malûmat’ alamadılar.”¹¹⁹

1.3.5. SİVAS KONGRESİ

Sivas Kongresi ile ilgi gelişmeler basın haberleri olarak romana yansır. Sivas Kongresi’nde delegelerin bir kısmı, özellikle İstanbul delegeleri Amerikan mandasını savunurlar. Buna karşılık Anadolu delegeleri manda yönetimini şiddetle reddeder ve tam bağımsızlığı savunurlar. Sivas Kongresi’ndeki manda tartışması basına şu şekilde yansır: “ Dün İstanbul murahhasları ve bu arada Kara Vasıf, Bekir Sami, Hami Beylerle İsmail Fazıl Paşa manda muhtırasını şiddetle müdafaa etmişler, fakat Anadolu murahhaslarından sert cevaplar almışlardır. Bu arada Heyet-i Temsiliye azası Erzurum Murahhası Hoca Raif Efendi manda aleyhinde şiddetle konuşmuş ve tam istiklal istenildiğini tebarüz ettirmiştir.”¹²⁰ Sivas basınından alınan diğer bir habere göre Sivas Kongresi’nden İstanbul’daki yabancı devlet temsilcilerine gönderilen bir tebliğde Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin gayr-ı meşru bir hükümet olduğu ve haince tutumunu sürdürdüğünden milletin de, meşru bir hükümet başa geçinceye kadar bu hükümetle bütün irtibatını keseceği belirtilir.¹²¹

İstanbul basınından alınan bir habere göre de Damat Ferit Paşa Hükümeti, Sivas Kongresi’nde alınan kararlar karşısında 30 Eylül 1919’da istifa etmek zorunda kalmıştır. Bu istifada Sivas Kongresi’nde alınan, İstanbul Hükümeti ile bütün irtibatların kesilmesi kararı etkili olmuştur.¹²²

1.3.6. MANDA FİKRİ

Manda, uluslar arası hukukta, Milletler Cemiyeti’nin, kendisini yönetemeyen bir ülkeyi yönetme yetkisini başka bir devlete vermesidir. Wilson ilkelerinde, I.

¹¹⁹ Attila İlhan, *Hacı Hanım Vay*, Bilgi Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul, 1999, 260.

¹²⁰ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 345.

¹²¹ Attila İlhan, 373.

¹²² Attila İlhan, 401.

Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletlerin mağlup devletlerden toprak talebinde bulunmayacakları ifade edilir. İtilaf Devletleri, görünüşte bu ilkeyi çiğnememek için savaştan sonra bazı ülkelerin yönetiminin, Milletler Cemiyeti tarafından görevlendirilen bir devlete verilmesi kararını alırlar.¹²³

Milli Mücadele döneminde bazı aydınlar İngiliz veya Amerikan mandasını savunur. *Dersaadet'te Sabah Ezanları* romanında Ahmet Ziya'nın Doktor Melek ve Münif Sabri'ye anlattığına göre Refii Cevat, Alemdar gazetesindeki makalesinde açıkça İngiliz mandasını savunur. Başını Sait Molla'nın çektiği, İngiliz mandasını savunanlar, İngiliz Muhipleri Cemiyetini kurarlar. Sait Molla Anadolu'daki bütün belediye reislerine şöyle bir telgraf çeker:

“İngiliz taraftarlığı kuvvetlendirilmeli, vakit geçirilmeksizin bütün memlekete teşmil edilmelidir. Bizim için çâre-yi halâs, İngiliz idaresi altına girmektir.”¹²⁴

İstanbul'da İngiliz mandası lehinde yoğun bir propaganda yapılır. Yapılan propaganda vatansever bir gazete tarafından şöyle haber verilir:

“Son günlerde şehrimizde bazı kesimler, kapı kapı dolaşarak vatandaşlardan manda lehinde imza ve rey toplamaya başlamışlardır. Öğrendiğimize göre, mahiyetleri anlaşılamayan bu kişiler her çaldıkları kapıda, duruma göre, emeklilere şu kadar maaş verilecek, menfaatleriniz şöyle olacak gibi boş vaatlerle halkı kandırmakta ve imza toplamaktadırlar.”¹²⁵

Habere göre İngiliz mandası lehine yapılan bu propagandanın arkasında İngiltere, Hürriyet ve İtilaf Partisi ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti bulunmaktadır. Şahıs olarak da Few adında bir papaz bulunmaktadır. Papaz Few yaptığı propaganda neticesinde Damat Ferit Paşa'yı, Mediha Sultan'ın oğlu Prens Sami'yi, Hürriyet ve İtilaf Partisi lideri Emekli Miralay Sadık Bey'i kendine bağlamıştır. Ayrıca bu propagandaya en fazla alet olanlar arasında eski Şûra-yı Devlet Reisi Sait Molla bulunmaktadır.

¹²³ Kemal Kara, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, Önde Yayıncılık, İstanbul 2009, 100.

¹²⁴ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 89.

¹²⁵ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 319.

Haluk Bey'in, Binbaşı Ferit'e dediğine göre Padişah, Osmanlı Devleti'nin on beş sene süreyle İngiltere'nin sömürgesi olmasını Sadrazam vasıtasıyla İngiltere'ye teklif eder.¹²⁶

Bir kısım aydınlar ve devlet adamları İngiliz mandasını savunurken bazıları da Amerikan mandasını savunur. Amerikan mandası fikri de İstanbul'da önemli sayıda taraftar bulur. İngilizler, Sivas'ta toplanacak olan Milli Kongre'nin Amerikan mandasını kabul edeceğinden endişelendikleri için Elazığ Valisi Ali Galip'i ve Bedirhaniler gibi etkili aşiretleri Sivas'ta toplanacak Milli Kongre'nin üzerine salıp Kongre'yi dağıtmayı planlar. İstanbul'da da Amerikan mandası taraftarlığının yaygınlaşması endişeyi artırmış, Milli Kongre'nin Amerikan mandasını kabul edeceğine dair kuşkuları güçlendirmiştir.¹²⁷

Aydın, subay ve bir kısım Meclis-i Mebusan üyeleri, "Parçalanmaktansa, mülkün tamamîyetini kurtarmak ancak Amerikan mandasına girmekle mümkündür" düşüncesini savunurlar. İstanbul'da basın da ikiye ayrılır. Bir kısmı Amerikan mandasını, bir kısmı da İngiliz mandasını savunur. Akşam, Vakit, Tasvir-i Efkâr, Tercüman gibi gazeteler Amerikan; Alemdar, Sabah, İstanbul gibi gazeteler de İngiliz mandasını savunur.¹²⁸

Amerika'nın, İstanbul eski büyükelçisi Mister Morgenthau, Amerika Başkanı Wilson'a Türkiye'de Amerikan mandası konusunda bir muhtıra verir. Amerikan basınında yer verilen bu muhtıraya göre Türkiye'de manda yönetimi şu şekilde uygulanacaktır:

"Anadolu'da üç ayrı mandat mıntıkası teşkil edilecektir: 1/ Dersaadet ve civarı, 2/ Türkiye Anadolu'su, 3/ Ermenistan. Her üç mıntika bir Amerikan valisinin taht-ı idaresine bırakılacak; her üçünün kanun-u esasileri, gümrük mevzuatı aynı olacaktır. Amerika'da olduğu gibi, aralarında bir nevi konfederasyon halinde birleşmeleri derpiş edilmektedir. Padişah'ın Bursa veyahut Konya'da ikameti tavsiye

¹²⁶ Attila İlhan, a.g.e., 365.

¹²⁷ Attila İlhan, a.g.e., 305.

¹²⁸ Attila İlhan, a.g.e., 305.

edilmiş, Yunanistan'a münhasıran İzmir ve etrafı bırakılmıştır."¹²⁹

Aynı haberde, Amerika'nın eski Berlin büyükelçisi James Gerard'ın ise New-York Times gazetesine gönderdiği mektubunda Morgenthau'nun planına şiddetle karşı çıktığı belirtilir. James, Türklerin Avrupa'dan atılması gerektiğini, Türklerin kendilerini yönetemeyeceğini, Amerika'nın, 25 - 50 veya 100 sene sonra çekilirken ülkenin idaresini Yunanistan'a bırakacağını, öyle ise Türkiye'nin şimdiden Yunanistan mandasına bırakılması gerektiğini savunur.

İstanbul'da, bazı aydınlar ve bürokratlar İngiliz veya Amerikan mandasını savunurken Hüsnü Faik gibi vatansever, ulusal bağımsızlığı savunan kişilerin sayısı da az değildir. Hüsnü Faik, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda manda yönetimi ile ilgili düşüncelerini Bacaksız Abdi Bey'e şöyle açıklar:

"Abdi Bey, Abdi Bey, bunların cümlesi laf-ü güzaf! Biz neler duymaktayız: Saray İngiltere'den medet ummaktadır, mülkün on beş sene müddetle müstemleke olması teklif edilmiş, icara çiftlik mi veriliyor reca ederim? İttihatçılar, Almanya'dan melce aramıştı, şimdi bambaşka bir şayia; Ruslardan himaye talebinde bulunmuşlar, Ruslardan diyorsam, Bolşeviklerden! Münevverân, İngiliz mandat'sıyla Amerikan mandat'sı arasında mütereddît, bunu anlamak için payitaht gazetalarına bir atf-ı nazar kâfidir. Kanaat-ı acizanem o ki, sebab-i felaketimiz işte tam da budur, yani çare-i halâsı ecnebide aramak!.." ¹³⁰

1.3.7. BATI ANADOLU'DA YUNAN İŞGALİ

Müttefik Karadeniz Orduları Başkumandanı General Milne'nin Türk ve Yunan kuvvetleri arasında belirlediği 'Milne' hattını geçen Yunan Ordusu'nun Başkumandanı Paraskevopoulos, Müslüman halka hitaben şu tebliğde bulunur:

"... fetih maksadı gütmüyoruz; Mustafa Kemal taraftarları hem hükümete isyan eden, hem de İtilâf devletlerinin kararlarına mani olan kişilerdir. İzmir ve

¹²⁹ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998,311.

¹³⁰ Attila İlhan, a.g.e., 322.

civarının işgalinde olduğu gibi, bu defa da can, mal ve ırz emniyetine hürmetkâr olacağız.”¹³¹

Anadolu’yu işgal eden Yunan Ordusu, işgalin gerekçesi olarak Mustafa Kemal’i ve taraftarlarını gösterir. Kuva-yı Milliye’nin ve Mustafa Kemal’in hükümete karşı isyan ettiğini, kendilerinin asayiş sağlaması için Anadolu’yu işgal ettiklerini propaganda ederler.

İstanbul Hükümeti, Yunan işgali karşısında teslimiyetçi bir politika izler. *Sırtlan Payı* romanında, Rıza Muhiddin’in meyhanede Doktor Hayrullah’a ve Miralay Ferit’e verdiği bilgiye göre Dahiliye Vekaleti, Heyet-i Vekile’nin talimatı gereği vilayetlere gönderdiği genelgede Yunanistan’la savaş halinin olmaması nedeniyle Yunanlılarla bir çatışmaya girilmemesini emreder.¹³²

Anadolu’daki Yunan işgaline en büyük desteği yerli Rumlar verir. Rumlar Yunan işgalini coşkuyla karşılar, her tarafı Yunan bayraklarıyla donatırlar. İşgalden cesaret alan yerli Rumlar, Anadolu’da Türk köylerini basıp yağma, talan, katliam ve tecavüzlere girişirler. Köyleri ateşe verip yaşlı, kadın, çocuk demeden halka her türlü zulmü reva görürler. Rum çeteciler tarafından basılan bir Türk köyünde şu manzarayla karşılaşılır:

“Ateşe verilmiş, yanmakta olan bir köy: sokaklarda, delice at süren, sağı solu ateşe veren, yerli palikaryalar. Duman bulutları, karanlığı kızıla boyayan alevler! Ev, ev, kaçışan ahali: Çocuğunu elinden tutmuş, bebeği kucağında, köylü kadın; anasını korumak isterken, dipçikle, indirilen, genç oğlan; atından inmiş, Rum çetecinin, kolundan tutup sürüklemeye çalıştığı, gelinlik kız; tutuşmuş bir ahırın kapısında, sırtından vurdukları, ihtiyar köylü; seyrek beyaz sakalı, bütün kan; duman ve ateş anaforundan, paldır küldür kaçışan, sığır ve inekler...”¹³³

¹³¹ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 269.

¹³² Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 71.

¹³³ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 41.

1.3.8. KUVA-YI MİLLİYE MÜCADELESİ

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkemizin çeşitli yerleri galip güçler tarafından işgal edilirken Kuva-yı Milliye, işgallere karşı yurdun savunmasında bir halk hareketi olarak ortaya çıkar. Kuva-yı Milliye güçleri genellikle halktan ve eski Osmanlı subaylarından oluşur. Düzenli ordu kurulana kadar Kuva-yı Milliye güçleri işgallere karşı savunmada büyük yararlılıklar gösterir.

Attila İlhan'ın romanlarında çeşitli toplumsal kesimlerin temsilcilerine yer verilir. Bu kesimlerden İlhan'ın en olumlu yaklaştığı kesim Kuva-yı Milliyecilerdir.¹³⁴

Mülazım-ı evvel Hayati Bey'in Mustafa Kemal'e verdiği bilgiye göre Suruç Kuva-yı Milliyesi Fransızları püskürtür.¹³⁵ Gavur Dağları'nda bir Fransız trenini devirirler, Fransızlara yüz kırk küsur kayıp veririrler.¹³⁶

İzmir'i işgal eden, bununla yetinmeyip Batı Anadolu'da işgali yayan Yunan Ordusu, ilk olarak Kuva-yı Milliye tarafından Aydın'dan atılır. *Hacı Hanım Vay* romanında Pepo Elyakim,¹³⁷ Kuva-yı Milliye'nin bu başarısını Feridun Hakkı'ya şöyle anlatır:

“Kulaktan kulağa, 57. Fırka Kumandanı Miralay Şefik Bey'in yönettiği Kuva-yı Milliye'nin, 'Yunanı Aydın'dan taredettiği' yayılıyor. Hele Yörük Ali Efe'nin zeybekleriyle, Binbaşı Avni Bey'in 'müfrezesi' harikalar yaratmış!...”

Yunan işgali altındaki İzmir'in sıcak bir yaz gününde bir kahvede oturup günün gelişmelerini tartışan Osmanlı aydınları Uşak'ın da Kuva-yı Milliye'ye katıldığını rivayet ederler:

“Haber doğruysa, Karahisar'dan cepheye giden Kuva-yı Milliye ile, 'Eşme ve Alaşehir'den tefrik olunan iki yüz kişi -cem'an altı yüz atlı- şehre girerek, Uşak'ı da mücadele-i milliye mıntıkası ilan edip, Kuva-yı Milliye için iane dercine ve efrad

¹³⁴ Turgut Gögebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2004, 138.

¹³⁵ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 54.

¹³⁶ Attila İlhan, a.g.e., 208.

¹³⁷ Attila İlhan, *Hacı Hanım Vay*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 1999, 244.

kaydına başlamışlar.”¹³⁸

Anadolu’da işgalcilerin karşısında direnen tek güç olan Kuva-yı Milliye bazen düşman karşısında ağır kayıplar da vermiştir. İşgalcilerin ağır silahlarına, tank ve zırhlılarına karşı hafif silahlarla mücadele eden Kuva-yı Milliye’den, Antep savunmasının efsanevi isimlerinden olan, halk arasında ‘Şahan Bey’ diye bilinen halk kahramanı Şahin Bey ve gönüllü birliğinden yaklaşık yüz kişi Fransızlar tarafından şehit edilir.¹³⁹

Mustafa Kemal, 4 Mayıs 1920 tarihli “Chicago Daily Tribune” adlı gazeteye verdiği demeçte Kuva-yı Milliye’nin bir halk hareketi olduğunu, aynı zamanda İslam alemi tarafından desteklendiğini belirtir:

“İslam’a karşı açtıkları Haçlı Seferleri’nin en sonuncusuna geldik ve bugün İslam alemi bu tehlikeye karşı müteyakkızdır.”¹⁴⁰

Mustafa Kemal bu demecinde İngiltere’nin gözünü korkutmaya çalışıyor gibidir. Çünkü Müslüman memleketlerin çoğu İngiltere’nin sömürgesidir. Buradaki Müslümanların İngilizlere karşı isyan etmesi onları çok zor durumda bırakacaktır.

Halk Kuva-yı Milliye’yi bağrına basar. Onları sevgiyle karşılar, onlar için samimiyetle güzel dileklerde bulunur, dua eder. Çünkü işgalcilere karşı halkın tek umudu, sığınacağı tek varlığı Kuva-yı Milliye’dir.¹⁴¹

1.3.9. İSTANBUL HÜKÜMETİ’NİN KUVA-YI MİLLİYE’YE KARŞI MÜCADELESİ

Anadolu’da bir halk hareketi olarak başlayan Milli Mücadele’ye karşı İstanbul Hükümeti boş durmaz. Kuva-yı Milliye’ye karşı antipropagandalar yapar. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Ankara Hükümeti’ne karşı bazı ayaklanmaları

¹³⁸ Attila İlhan, a.g.e., 259.

¹³⁹ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 65.

¹⁴⁰ Attila İlhan, a.g.e., 288.

¹⁴¹ Attila İlhan, a.g.e., 60.

kışkırtır. Türk, Rum, Çerkes... çeşitli çeteleri Mustafa Kemal'e ve Kuva-yı Milliye'ye karşı örgütler. Ankara'ya gitmeyi düşündüğünü söyleyen gazeteci Marie-Laure'ye, sevgilisi Yüzbaşı Lariviere Anadolu'nun durumu ve İstanbul Hükümeti'nin buradaki icraatlarıyla ilgili şunları söyler:

“Ankara'ya gitmek, büyük macera; hiç tavsiye etmem! Hükümet o mıntıkayı, Kuva-yı Milliye'ye karşı örgütlüyor: Türk, Rum, Çerkes, bir sürü çete! Canını seven, Constantinople'de kalır...”¹⁴²

İngiliz yüksek Komiseri Amiral Sir Robeck'in Temmuz 1920 tarihli telgrafında belirttiğine göre Damat Ferit Paşa Hükümeti İngilizlerle işbirliği yaparak Padişah'ın Ordusu adı altında on beş bin kişilik bir orduyu ve Doğu'daki Kürtleri Mustafa Kemal'in üzerine saldırtmayı planlar.¹⁴³

İstanbul Hükümeti adeta her icraatında İtilaf Devletleri'ne hesap verir. “Birlik” gazetesinin bir haberinden anlaşıldığına göre İstanbul Hükümeti İzmir'in işgaline karşı sessiz kalmış ve işgale karşı gösterilen tepkilerle bir ilgisinin olmadığını İtilaf Konseyi'ne bildirmiştir.¹⁴⁴

Ali Rıza Paşa kabinesinin düşmesinden sonra Damat Ferit Paşa, yeni hükümeti kurar. Damat Ferit Paşa, İngiltere yanlısı bir politika izler ve Kuva-yı Milliye'ye karşı tahammülsüz bir tutum sergiler. Damat Ferit Paşa, Padişaha başkaldıranların hadlerini bildireceğini söyler. Mustafa Kemal ve arkadaşlarını idama mahkum eder.¹⁴⁵ Sivas Kongresi'nde, İstanbul Hükümeti ile bütün ilişkilerin kesilmesi kararına karşı zor durumda kalan Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa eder.¹⁴⁶ Onun yerine Ali Rıza Paşa getirilir.

Ali Rıza Paşa Hükümeti'nden sonra başa gelen Salih Paşa Hükümeti, Kuva-yı Milliye'ye yakın bir politika izler. İstanbul'un işgalinden sonra İtilaf Devletlerinin temsilcileri Salih Paşa Hükümeti'nden Kuva-yı Milliye'yi ve Mustafa Kemal'i asi

¹⁴² Attila İlhan, a.g.e., 82.

¹⁴³ Attila İlhan, a.g.e., 370.

¹⁴⁴ Attila İlhan, a.g.e., 89.

¹⁴⁵ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 48.

¹⁴⁶ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 401.

ilan edip kınamasını ister. İşgal altında bulunan İstanbul'da işgalcilerin bu isteği bir emir sayılır. Ancak Kuva-yı Milliye'ye sempati duyan Salih Paşa Hükümeti İtilaf Devletlerinin baskısına karşı direnerek bu talebi reddeder. Bu emre itaat etmeyen Salih Paşa hükümeti baskılar karşısında istifa eder.¹⁴⁷

İngilizlerin ve Padişah'ın bütün dayatmalarına rağmen Anadolu'daki hareketin aleyhinde bir beyanda bulunmayı reddeden ve henüz iki haftalık hükümet olmasına rağmen bu baskılar karşısında istifa eden Salih Paşa Hükümeti'nden sonra Damat Ferit Paşa, hükümeti kurmakla görevlendirilir. Damat Ferit Paşa'ya, Padişah tarafından 'Mustafa Kemal'in hakkından gelmesi' isteğiyle tekrar hükümet kurma görevi verilir.¹⁴⁸ Damat Ferit Paşa, Anadolu'da Milli Mücadele'yi engellemek için İngilizlerle her türlü işbirliğini yapmaktan geri durmaz. TBMM'ye karşı birçok ayaklanmayı kışkırtır.

1.3.10. SON OSMANLI MEBUSAN MECLİSİ'NİN TOPLANMASI

“Dersaadet'te Sabah Ezanları”nda, Münif Sabri'nin Ahmet Ziya ile Doktor Melek'e anlattığına göre Hürriyet ve İtilaf Fırkası yeni Meclis-i Mebusan'ı fesh ettirmek ister, Damat Ferit Paşa da hükümeti düşürmek arzusundadır. Bunun nedeni seçimler neticesinde millici bir meclisin oluşmuş olmasıdır. Bu durum ne İngilizlerin ne de Saray'ın işine gelir.¹⁴⁹

1.3.11. İSTANBUL'UN İTİLAFA DEVLETLERİ TARAFINDAN RESMEN İŞGAL EDİLMESİ VE MEBUSAN MECLİSİ'NİN DAĞILMASI

İstanbul'un işgali oldukça ayrıntılı bir şekilde verilir. İşgalin başlaması, yayılması, işgal kuvvetlerinin şehirde yaptığı baskınlar, tutuklamalar *Reis Paşa* romanında detaylı bir şekilde yer alır. İstanbul işgal edildiği gün şehrin çeşitli

¹⁴⁷ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 89.

¹⁴⁸ Attila İlhan, a.g.e., 120.

¹⁴⁹ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 353

telgrafhanelerinde çalışan memurlar sürekli olarak Mustafa Kemal'i işgal hakkında bilgilendirirler. Merkez Telgrafhanesi'nde memur Manastırlı Hamdi, Harbiye Telgrafhanesi'nde Memur Ali gibi isimler işgalle ilgili olarak Mustafa Kemal'i sürekli olarak durumdan haberdar etmeye çalışırlar.

İşgalin gerçekleştirilmesinde özellikle İngiliz kuvvetleri ön plana çıkar. Yapılan baskın, tutuklama ve katliamlar çoğunlukla İngiliz askerleri tarafından yapılır. İngilizler İstanbul'u işgal ettikleri gün ilk olarak 10. Kafkas Fırkası'nın Karargahı'nı basarlar. Buradaki askerleri kurşuna dizerler.¹⁵⁰ Harbiye Nazırı Mustafa Fevzi Paşa'yı tutuklarlar. Süngülü İngiliz askerleri arasında, makamında tutuklanan Harbiye Nazırı Mustafa Fevzi Paşa, bu aşağılayıcı durum karşısında büyük bir utanç duyar.¹⁵¹

Bayrak bir milletin değerlerini, milli benliğini temsil eder. İngilizler, Beyazıt Kule'sindeki Türk bayrağını çözüp yere atar: "Kulenin yukarısında, aşağıya doğru sallandırılmış, bir Türk bayrağı dalgalanmaktadır: büyük ve nazlı! Birden orada peydahlanan İngiliz zabıtları, bayrağı çözüp, yukarıdan aşağıya sarkıtıyorlar: Bayrağın salına salına yere inişi, ne korkunç bir mahcubiyet; ne haysiyet kırıcı bir utanç!"¹⁵² İngilizler, Beyazıt Kulesi'ndeki Türk bayrağını yere atmakla Türk halkının gurur ve haysiyetini ayaklar altına almış olur. Bir yerde bir milletin bayrağının dalgalanması, o milletin oradaki hakimiyetini ifade eder. Türk bayrağını Beyazıt Kulesi'nden söküp atmakla, işgalciler, İstanbul'daki Türk hakimiyetini ortadan kaldırdıklarını ifade etmeye çalışırlar.

İstanbul'u işgal ettikleri gün, İngiliz askerleri Anadolu'ya asker ve mühimmat kaçırdıkları gerekçesiyle bir yetimler yurdunu tararlar. Yurtta kalan yetimler ve öğretmenleri süngülü İngiliz askerlerince tutuklanıp bilinmez bir yere götürülürler.¹⁵³

Saray, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yenilgiden, Ermeni kırımından ve savaş sırasındaki 'iaşe' yolsuzluklarından İttihatçıları sorumlu tutar. Bu nedenle

¹⁵⁰ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 19.

¹⁵¹ Attila İlhan, a.g.e., 21.

¹⁵² Attila İlhan, a.g.e., 35.

¹⁵³ Attila İlhan, a.g.e., 23.

Padişah, dolayısıyla Saray şiddetli bir İttihatçı düşmanlığı besler ve İstanbul’da adeta İttihatçı avına çıkar. Tutuklanan İttihatçı ileri gelenleri Bekirağa Bölüğü’ne hapsedilir. İstanbul’u işgal eden İngilizler askerleri askeri kamyonlarla Bekirağa Bölüğünü basarlar. Elllerinde götürülecek olan tutukluların listesi. Hiçbir gerekçe göstermeden tutuklulardan yirmi kadarını buradan alıp götürürler. “... devleti on yıl yönetmiş ‘zevatı’ hayvan yüklercesine kamyonlara doldurup, Tophane Rıhtımına indiriyorlar; oradan, hepsi, kayık ve motorlarla açıkta demirlemiş bir sefineye sevk ediliyor.”¹⁵⁴ Tutuklananlar arasında Ağaoğlu Ahmet, Hüseyin Cahit, Şeyhülislam Hayri Efendi, Sadrazam Prens Sait Halim Paşa, Meclis-i Mebusan Reisi Hacı Adil Bey, Katib-i Umumi Mithat Şükrü vardır. Bunlar bir gemiye bindirilerek Malta’ya sürülürler.

İstanbul’u işgal eden İngilizler burada, Türklere baskın, tutuklama, öldürme ve türlü aşağılamaları reva görürken, azınlıkları desteklerler ve onlar tarafından destek görürler. İngilizlerin, İstanbul’u işgalinden önce Kalyoncukulluk’taki bir meyhanede sürünen Rum rakkası “Benli” Panayot, işgalden sonra el üstünde tutulur, Cadde-i Kebir’deki meşhur Parisiana’da saltanat sürmeye başlar: “İngilizlerin, Meclis-i Mebusan’ı basıp, meb’usları ‘derdest ederek’ , Payıtahtı ‘fiilen’ işgal ettikleri geceden beri; sahneye, uzun siyah saçları, dalga dalga omuzlarına sarkmış; lale alı dudakları, görünmez öpücüklere açık; sağ elinde İngiliz, sol elinde Yunan bayraklarıyla çıkıyor...”¹⁵⁵

İstanbul’da Ankara’ya çekilen telgraf haberlerine göre İngilizler halka, halkın önde gelenlerine, aydınlara her türlü zulmü yaparlar. Baskın, öldürme, yaralama, tecavüz gibi her çeşit zulmü halka reva görürler. İngiliz askerleri Mekteb-i Harbiye’yi işgal edip talebeleri kovarak eşyalarını pencerelerden sokağa atarlar. Eski Maarif Nazırı Celalettin Bey’in evine girerek kızının namusuna kast ederler. ‘Milli Cephe’ Reisi Dr. Esat Paşa’yı şiddetli darptan şehit ederler, eşini kasatura ile yaralarlar, gelinini de dipçik darbeleriyle döverler.¹⁵⁶

İstanbul basını işgal karşısında ikiye ayrılır. Basının bir kısmı işgale şiddetle

¹⁵⁴ Attila İlhan, *Dersaadet’te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 107.

¹⁵⁵ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 74.

¹⁵⁶ Attila İlhan, a.g.e., 166.

karşı çıkar ve halkı uyanışa çağırır. İstanbul basınından alınan şu örnekte, işgale karşı isyan eden, halkı zulümlere karşı uyanışa ve birlik olmaya çağırان bir basın görülür:

“... Bugün çekilen zulmün, kan ve ateş silahı, bütün İslam âlemine, bütün Turan’a karşıdır. Bu mazlumlar içerisinde Kaşgarlı, Semerkandlı, Tebrizli, Kazvinli, Erzurumlu, Bakûlü, Buharalı, Hiyveli, Konyalı; Arap, Çerkes, Kürt aynı durumdadır: Her zulmü, kahrı boğmaya bir parça kan yeter./ Ey Şark uyan yeter, ey Şark uyan yeter!...”¹⁵⁷

İtilaf devletleri İstanbul’u ve Anadolu’nun çeşitli yerlerini işgal etmişken ve halka türlü türlü zulümler yaparken basının bir kısmı ise işgali ve işgalcilerin zulmünü görmezden gelip Kuva-yı Milliye aleyhinde yayınlar yapar. İşgalin en zor günlerinde, kuşku ve tedirginliğin hüküm sürdüğü günlerde ‘Saray’a yakın gazeteler, yalan haberlerle çıkar. Hepsi de Kuva-yı Milliye’nin kaçınılmaz yenilgisini bildirir¹⁵⁸. Kimileri de Kuva-yı Milliye’ye karşı bir şey yapılmamasından şikayetçidir. Refii Cevat Bey’in imzasıyla “Alemdar” gazetesinde çıkan makalede olduğu gibi:

“... kimse çıkıp da bu milletin hâli ne olacak demiyor. Azimkâr bir Hükümet ricâli, demir bir el ile Kuva-yı Milliye nâmı altına iltica eden bu haydutların, kafasına bir yumruk indiremiyor.”¹⁵⁹

İşgal kuvvetlerinin baskısından uzak olduğu için Anadolu’daki basın İstanbul’un işgaline karşı daha kesin ve kararlı bir tepki ortaya koyar. Sivas’ta çıkan “İrâde-i Milliye” gazetesi İstanbul’un işgaliyle ilgili olarak şunları yazar:

“... Kâbus! Ey İslâm âlemi ve masûm beşeriyet! Yirminci asır zulüm cellâtları, medeniyet dünyasını lekedâr etmektedir. İnsaniyet namus ve ismetinin, nasıl ayaklar altına alındığını, İstanbul’da görüyoruz.”¹⁶⁰

Edirne’de çıkan “Ahâli” gazetesi ise işgal karşısında silahlı mücadelenin

¹⁵⁷ Attila İlhan, a.g.e., 40.

¹⁵⁸ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 79.

¹⁵⁹ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 23.

¹⁶⁰ Attila İlhan, a.g.e., 39.

haklılığını savunur:

“Neden silâha sarıldık? İngiltere, her şeyi yumruğu ile halletmek istiyor. Biz de evimizi ocağımızı, koyunlarımızı, sığırlarımızı, düşman pençesinden kurtarmak için silâha sarıldık. Bunu anlayamamış kaz kafalı adamlara, atalarımızın şu sözünü hatırlatalım: Hazır ol cenge, ister isen sulh-ü salâh!..”¹⁶¹

İngiliz Yüksek Komiserliği’ne sunulan bir rapora göre Sultan Vahdettin, İstanbul’un işgali karşısında tamamen teslimiyetçi bir politika izler. İstanbul işgal edilirken o sadece kendi makamını düşünür. İşgalden sonra makamından alınmadığı için İtilâf Devletleri’ne karşı memnuniyetini ifade eder. Fransız Yüksek Komiseri, Padişah’a İstanbul’un işgali haberini ulaştırdığında ondan şu cevabı alır:

“Düvel-i İtilâfiye mümessilleri ile her zaman teşrik-i mesâi’de bulunmak arzu ederim; işgalden müteessir oldum, lâkin neşredilen tebliğde sahib-i salâhiyet olduğuma dair teminatı takdirle karşıladım. Kemalistleri tevkif etmeseydiniz, haddizatında ben tevkif ettirecektim!..”¹⁶²

İstanbul’un İtilâf Devletleri’nce işgal edilmesi üzerine Mustafa Kemal, Heyet-i Temsiliye nâmına, Kazım Karabekir’e çektiği telgrafta, işgale karşı şu kararları aldıklarını bildirir:

“1. Geyve Boğazı’nın tarafımızdan işgali ve demiryolu köprüsünün tahribi;

2. Geyve, Ankara, Pozantı mıntıklarındaki demiryolu hatlarına ve malzemesine el konulması için, hat boyundaki İtilâf kuvvetlerinin silahları alınarak tevkifleri...”¹⁶³

Mustafa Kemal, işgalin Anadolu’ya ve Ankara’ya yönelmesi ihtimaline karşı tedbir olarak Lefke Köprüsü’nü tahrip ettirir, Ulukışla civarında demiryolunu tahrip ettirir. Böylece işgal kuvvetlerinin demiryoluyla Ankara’ya ulaşmaları imkansız hale

¹⁶¹ Attila İlhan, a.g.e., 39.

¹⁶² Attila İlhan, a.g.e., 42.

¹⁶³ Attila İlhan, a.g.e., 25.

gelir. Anadolu’da otuza yakın işgal subayı tutuklanır.¹⁶⁴

İtilâf Devletleri’nin İstanbul’u işgal etmesi, Meclis-i Mebusan’ın bir işlevinin kalmaması demektir. Bu durum da Millet Meclisi’nin Ankara’da toplanması için iyi bir gerekçedir. Mustafa Kemal, İtilâf Devletleri’nin İstanbul’u işgal etmekle bu amaçlarına hizmet ettiklerini belirtir: “... Bu ne gaflet!” diyor, sesi nedense biraz kısık, yorgun: “bize bundan daha büyük bir hizmet yapamazlardı!..”¹⁶⁵

1.3.12. TBMM’NİN AÇILMASI

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı’nın başlangıcında, İstanbul’da bulunan Rauf Bey’e çektiği telgrafta İstanbul’da bulunan ve Anadolu’daki mücadeleye faydalı olabilecek kişilerin gafil avlanmayarak gerektiğinde süratle Anadolu’ya geçmeleri gerektiğini belirtir.¹⁶⁶

İstanbul’un işgalinden sonra dağıtılan Meclis-i Mebusan’ın Yunus Nadi Bey, İzmir mebusu Sırrı Bey, Erzurum mebusları Necati, Zihni ve Hüseyin Avni Bey gibi kimi üyeleri; Doktor Adnan Bey ve eşi Halide Edip gibi aydınlar Milli Mücadele’ye destek olmak için Anadolu’ya geçerler.

Mustafa Kemal, Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey ile Miralay İsmet Bey’in Ankara’ya gelmekte olduğunu duyduğunda çok sevinir ve onlar için bir karşılama merasimi düzenlenmesini emreder. Onların gelişlerinin şerefine bir merasim düzenlenir.¹⁶⁷

Mustafa Kemal’in; Heyet-i Temsiliye namına vilayetlere, Müdafaa-i Hukuk Heyeti Merkezlerine ve belediyelere TBMM’nin açılışıyla ilgili gönderdiği genelgede Meclisin açılışını oldukça hassas ve ince düşünülmüş ifadelerle bildirir. Dinin birleştirici ve harekete geçirici etkisini iyi bilen ve dindar halkın hassasiyetlerini dikkate alan, ayrıca İstanbul Hükümeti’nin de kendilerini din

¹⁶⁴ Attila İlhan, a.g.e., 76.

¹⁶⁵ Attila İlhan, a.g.e., 27.

¹⁶⁶ Attila İlhan, a.g.e., 15.

¹⁶⁷ Attila İlhan, a.g.e., 132.

aleyhtarı olmakla suçlamasını hesaba katan Mustafa Kemal, açılacak Meclisin halk nezdinde meşruiyetini güçlendirmek için Meclis'in Cuma namazından sonra dualarla ve Kur'an okunarak, Kur'anın nurundan faydalanılarak açılacağını bildirir. Ayrıca halkın azımsanmayacak kısmının Sultanı hâlâ yeryüzünün halifesi olarak gördüğünü ve onun makamına bir kutsiyet atfettiğini bilen Mustafa Kemal, Meclis'in Saltanat ve Hilafeti de kurtarmayı amaçladığını bildirir:

“Vatanın istiklâli, makam-ı refi-i Hilafet ve Saltanat'ın istihlâsı gibi, en mühim ve hayatî vezai fi ifâ edecek olan bu Büyük Millet Meclisi'nin yevm-ü küşadı Cuma'ya tesâdüf ettirilmekle, yevm-i mezkûrun mebrukiyetinden istifade ve bilûmum meb'ûsîn-i kirâm hazeratı ile Hacı Bayram Veli Cami-i Şerifinde Cuma Namazı da edâ olunarak, envar-ı Kur'an ve Salâtta da istifâde olunacaktır.”¹⁶⁸

TBMM'nin açılacağı gün Hacı Bayram Veli Camii'nde cuma namazının ardından Kur'an okunduktan sonra, dışarıda bekleyen halkla beraber, üzeri baştanbaşa ayet, Hacı Bayram Veli sancağını taşıyan merasim alayı; Hoca Abdürrahim Efendi başının üzerinde 'Kur'an-ı Kerim'i ve 'Sakal-ı Şerif'i taşır, arkalarında şeyhler, ulema, mebuslar, vali ve yüksek rütbeli subaylar yürür. Bu büyük kalabalık alkış ve tekbirler eşliğinde Karaoğlan Çarşısı'na doğru yürürler. Oradan, Mustafa Kemal'le karşılaştıktan sonra, büyük bir heyecan içinde Meclis binasına doğru yürürler. İttihat ve Terakki Kulübü Meclis binası olarak seçilmiştir. Henüz tamamlanmamış olan binanın damının başı çıplaktır. Halk Ulucanlar'da inşa edilen ilkokulun kiremitlerini kucak kucak taşır. Bunlar yetmeyince kendi evlerinin damlarından söktüklerini getirirler. Böylece Meclis binasının damı kapatılır. Darülmuallimin'in sıraları salona dizilir, Ankaralı marangozlar tek kuruş almadan yüksek bir kürsü yaparlar.¹⁶⁹

Bayraklarla süslenmiş olan Türkiye Büyük Millet Meclis'i mebuslarını beklemektedir. Hacı Bayram Veli Camii'den Meclis'e doğru yürüyen kalabalık Meclis'in önüne vardığında kurbanlar kesilir. Mustafa Kemal, Meclis'in kapısına çıkıp kırmızı beyaz kurdeleyi keserek, büyük alkışlar ve tekbirler eşliğinde

¹⁶⁸ Attila İlhan, a.g.e., 154.

¹⁶⁹ Attila İlhan, a.g.e., 158.

TBMM’yi açar.¹⁷⁰

1.3.13. BURSA’NIN İŞGALI

Bursa, Osmanlı Devleti’ne başkentlik yapmış, Osmanlı kültürünün, sanat ve mimarisinin şekillendirdiği, sultanların külliyelerinin bulunduğu bir şehirdir. Bu özellikleriyle Bursa, Osmanlı’yı yansıtan bir şehirdir.

Yunan Ordusu, Bursa’ya Osmanlı sancağıyla girer. Bursa’nın ileri gelenlerinin çoğu Yunan Ordusu’nun Bursa’yı Halife’nin emriyle kurtardığına inanır. İşgal’den sonra Bursa’ya gelen Fransız gazeteci Mrie-Laure, Bursa eşrafının işgal nedeniyle duyduğu rahatlamaya şahit olur. “Doru atların, yelelerini savurarak çektiği, tenteneli arabalarla, akşamüstleri Çekirge’ye doğru seyrana çıkan, şehrin kibarları; Yunanlıların gelişiyle, rahat nefes almışa benziyordu...”¹⁷¹

Bursa eşrafının, Yunan işgalini memnuniyetle karşılaması Osmanlı’nın, Osmanlı’yı temsil eden iradenin, işgal karşısındaki etkisizliğini ve teslimiyetini gösterir.

Bursa’nın Yunanlılar tarafından işgal edilmesi Ankara’da büyük bir etki uyandırır. Kimi muhalefet milletvekilleri bundan Mustafa Kemal’i sorumlu tutarlar. Hükümet tarafındaki bazı milletvekilleri ise bunu Bursa’nın özel durumuyla açıklar, burada Kuva-yı Milliye’nin güçlü olmamasına ve eşrafın Yunanlılarla işbirliğine işaret ederler.¹⁷²

Bursa’nın işgali üzerine TBMM’de şiddetli tartışmalar yaşanır. Kimi vekiller; Midafaa-i Milliye Vekili, Dahiliye Vekili, Erkan-ı Harbiye Riyaseti gibi kişi ve kurumları sorumlu tutar. Kimi vekiller ise bu işgalin neticesinde Anadolu’daki müdafanın dünyanın nazarında bir kıymetinin kalmadığını söyler. Böyle bir durumda Mustafa Kemal, sakinliği ve metaneti üzerinde, kürsüye çıkar: Yaptığı

¹⁷⁰ Attila İlhan, a.g.e., 159.

¹⁷¹ Attila İlhan, a.g.e., 324.

¹⁷² Attila İlhan, a.g.e., 340.

konuşmayla ortamı yumuşatır:

“... efendiler, bizim vazifemiz bazılarınızın teessür ve heyecanına iştirak ederek... umûmun kuvve-i mâneviyesini kırmak değildir... bilâkis onlara metânet ve sebat ve ümit verecek tarzda hareket etmektir...”¹⁷³

1.3.14. TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE KARŞI AYAKLANMALAR

Şeyhülislam, Kuva-yı Milliye mensuplarının ve onlara destek veren herkesin katlinin vacip olduğuna dair fetva verir. Fetvada kötü adamlar olarak nitelenen Kuva-yı Milliyecilerin halkı kandırıp asker topladıkları, askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak adı altında halktan vergi topladıkları, halkın mal ve eşyalarını ellerinden aldıkları, bazı şehir ve kasabalara saldırıp onları yerle bir ettikleri, devlete başkaldırmış kimseler oldukları belirtildikten sonra ‘bu kötülüklerinde ısrar etmeleri’ durumunda bunların öldürölmelerinin gerektiğı söylenir.¹⁷⁴ Şeyhülislâmın fetvası Mustafa Kemal’i de oldukça endişelendirir. Yunus Nadi Bey, Halide Edip Hanım ve Ali Fuat Paşa ile konuşurken bu endişesini dile getirir: “...Şeyhülislâmın Fetva-yı Şerife’si...” diye devam etti: “...Ziyadesiyle başımızı ağrıtabak olan bence budur...”¹⁷⁵

Yunan uçakları Anadolu’nun köy ve kasabalarında, İstanbul Hükümetinin Kuva-yı Milliye aleyhinde “Halife-i Rû-yi Zemin, Padişahımız Efendimizin; devlet kapısı’na isyan etmiş, birkaç ‘sergerde’yi; idama mahkûm eylediğini’ bildiren, beyannameler!”i dağıtırlar. Bu beyannamelerde Kuva-yı Milliye’nin devlete isyan etmiş birkaç asiden oluştuğı ve bunların idama mahkum edildiğı bildirilir.

Köse İmam, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Mütemedi Ali Şükrullah Bey ve Ermeni Mardiros Bakırcıyan İstanbul’dan Ankara’ya gelerek, Mustafa Kemal ve Kuva-yı Milliyeciler hakkında çıkarılan idam fetvasını dağıtırlar.

¹⁷³ Attila İlhan, a.g.e., 351.

¹⁷⁴ Attila İlhan, a.g.e., 134.

¹⁷⁵ Attila İlhan, a.g.e., 126.

Büyük Millet Meclisi'ini zorlu bir mücadele beklemektedir. Kuva-yı Milliye sadece işgal güçleriyle mücadele etmez, Anadolu'daki birçok ayaklanmayla, aleyhinde çıkarılan fetva ve antipropagandalarla da uğraşmak zorunda kalır. Bütün olumsuz şartlara rağmen inanç ve metanetinden bir şey eksilmeyen Mustafa Kemal, şartların zorluğunu şöyle açıklar:

“...şimal'den, Yenihan'da 'Postacı' Nâzım ve 'Kara' Mustafa'nın isyanı... Şimal-i Garbîden, 'Anzavur' Ahmet ve hempaları... Hilafet Ordusu teşebbüsü... Cenup'da Fransızların Ayıntap'a taaruzu... Garp'tan Yunanlıların Milne Hattı'nı tecavuz niyetleri... Meclis'i küşâd ettiğimiz gün, Düzce ayaklanıyor. Nihayet, Ankara'nın içinde, beyanname tevziine cür'et...”¹⁷⁶

Şeyhülislam Fetvasından hemen sonra Sadrazamlık tarafından, Kuva-yı Milliye'yi bastırmak üzere, Süleyman Şefik Paşa komutasında Kuva-yı İnzibatiye adında bir ordu kurulduğu tebliğ edilir. Halife'nin Ordusu da denen bu birlikler Kuva-yı Milliye'ye büyük sıkıntılar yaşatır. 3. Kolordu Kumandanı Miralay Selahattin Bey, Binbaşı Kemal Bey kumandasında bir piyade taburunu bunların üzerine sevk etmişse de bir sonuç alamamıştır. Kuva-yı Milliye'ye karşı, bu harekete en büyük desteği Yozgat'ta Çapanoğlu Edip Bey ile kardeşi Celâl Bey verir. Bunlar İngilizlerin İstanbul'u işgalinin padişahın isteği üzerine gerçekleştiğini, Yunanlıların İzmir'e asker çıkarmasının geçici bir tedbir olduğunu telkin ederler.¹⁷⁷ Bunlar daha önce de Ankara'daki meclis'in meşru olmadığını ve buraya temsilci gönderilmemesi gerektiğini savunmuşlardır.

Anadolu'da Kuva-yı Milliye'ye karşı çıkan isyanları Milli Mücadele aleyhtarı, işbirlikçi basın da destekler. Hükümet yanlısı bu basın, ayaklanmalarla ilgili haberleri abartarak Kuva-yı Milliye aleyhinde propaganda yapar. “Peyam-ı Saba” ve “Alemdar” bunların başında gelir. “Peyam-ı Saba” ayaklanmalar ile ilgili haberi şöyle verir: “Anadolu'nun Kuva-yı Milliye'den Temizlenmesi Muvafakiyetle İlerliyor.”¹⁷⁸

¹⁷⁶ Attila İlhan, a.g.e., 197.

¹⁷⁷ Attila İlhan, a.g.e., 233.

¹⁷⁸ Attila İlhan, a.g.e., 175.

“Alemdar” gazetesinde ise ayaklanmalar ile ilgili haber şu şekilde yer alır: “Bolu, Gerde, Çerkeş, Beypazarı, Safranbolu, ‘Çete’nin şekâvetinden temizlendi... tedip harekâtı, Ankara’ya doğru devam ediyor!”¹⁷⁹

Bir taraftan işgale karşı direnen Ankara Hükümeti diğer taraftan İstanbul Hükümeti’nin de kışkırtmalarıyla çıkan isyanlarla uğraşmak zorunda kalır. Hatta isyanlar öyle bir hal alır ki Ankara’yı dahi tehdit etmeye başlar. Mustafa Kemal, Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı Ali Fuat Paşa’ya gönderdiği telgrafta durumun vahametini ortaya koyar: “İsyan vaziyetinin ehemmiyetini, fazlasıyla tahmin edeceğinize eminim. Kızılcahamam ve Çerkeş istikâmetinde, ahiren yeni bir şiddetle genişleyen isyan, Ankara’yı haricen de edecek bir vaziyet almış olduğu gibi... bugün, Ankara yani bütün milli varlığın, tehdit altında bulunduğu addolunmak lazımdır.”¹⁸⁰

Mustafa Kemal’e göre Ankara Hükümeti’ne karşı çıkan isyanların arkasında İngiltere vardır. Damat Ferit Hükümeti’nin, Salih Paşa Hükümeti’nin yerine gelmesinin, Kuva-yı İnzibatiye’nin kurulup Anadolu’daki hareketin üzerine gönderilmesinin de arkasında İngiltere vardır:

“... İngiliz Erkân-ı Harbiyesi, Kızılordu’nun Kafkas Seddi’ni yıkması üzerine; muhtemelen Anadolu’yu elde kararını vermişti: Ankara / Moskova mihrakı, Sevres hesaplarını alt üst edebilir. Dersaadet’te kapatılan Meclis-i Mebusan’nın, daha ‘milli’ bir isimle Ankara’da ‘küşadı’, vaziyetin vahametini arttırdı. Salih Paşa kabinesinin düşürülmesi, ‘Damat’ Ferit Paşa’nın Sadaret’e iadesi; hattâ Kuva-yı İnzibatiye’nin tesisi ve Ankara’ya mücâvir isyanların patlak vermesi; İngiliz Yüksek Komiserliği ile ‘Damat’ Ferit Paşa hükümetinin, müşterek ittihaz ettikleri bir tedip kararının tatbikinden ibarettir...”¹⁸¹

Mustafa Kemal, 21 Mayıs 1920’de 20. Kolordu ve Batı Cephesi Kuva-yı Milliye Kumandanı Ali Fuat Paşa’ya, Anadolu’da isyancılara karşı taarruza geçmeyi emreder. Mustafa Kemal’in emirnamesi şöyle başlar:

¹⁷⁹ Attila İlhan, a.g.e., 175

¹⁸⁰ Attila İlhan, a.g.e., 188.

¹⁸¹ Attila İlhan, a.g.e., 207-208

“1. Hakkın inayetine dayanarak, yarınki 22 Mayıs 1336 (1920) tarihinden itibaren, âsilerin tedibine başlanacaktır.”¹⁸²

1.3.14.1. ANZAVUR AYAKLANMASI

Anzavur Ahmet, Padişah tarafından binbaşılık rütbesinden paşalığa terfi ettirilerek Kuva-yı Milliye’ye karşı ayaklandırılır. Anzavur Ahmet, Mülazım Şefik Bey komutasında üzerine gelen birliğe pusu kurarak bu Kuvay-ı Milliye birliğine ağır kayıplar verir. Mülazım Şefik Bey şehit olur ve birliği dağılır.¹⁸³ Sonunda bu ayaklanma Albay Kâzım Bey ve Çerkes Ethem Bey kuvvetleri tarafından bastırılır.¹⁸⁴

1.3.14.2. BOLU AYAKLANMASI

Bolu’da asiler taarruza geçtiklerinde şehirde Binbaşı İhsan Bey’i arkasından vururlar. Mustafa Kemal, burada asilerin ele geçirdiği subaylara reva gördüğü muameleyi öğrendikçe çileden çıkar. Asiler, ele geçirdikleri Mülazım Abdülkadir Bey’i ellerini arkasına bağlayarak Bolu sokaklarında anadan doğma dolaştırıp sopalarla dövölüp taşa tutarlar. Yatırıldığı hastaneden boynuna urgan takarak, sürükleyip sokakta katlederler.¹⁸⁵ Bolu’daki isyanın üzerine gönderilen Albay Refet Bey komutasındaki kuvvetler 31 Mayıs 1921’de bu ayaklanmayı bastırır.¹⁸⁶

1.3.14.3. DÜZCE AYAKLANMASI

Düzce’de ayaklanan asiler Kuva-yı Milliye’nin gözbebeklerinden olan ‘Karakeçili’ Arif Bey’i, gece Kızılcahamam’daki ordugâhına sızarak katlederler.

¹⁸² Attila İlhan, a.g.e., 205

¹⁸³ Attila İlhan, a.g.e., 150.

¹⁸⁴ Kemal Kara, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, Önde Yayıncılık, İstanbul 2009, 119.

¹⁸⁵ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 213.

¹⁸⁶ Kemal Kara, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, Önde Yayıncılık, İstanbul 2009, 119.

Kuva-yı Milliye birliklerine büyük sıkıntılar yaşatan bu ayaklanmanın etkisi gittikçe etrafa yayılır. ‘Karakeçili’ Kaymakam Arif Bey’in öldürülmesinden sonra Ankara’da ciddi bir telaş görülmeye başlar. Hatta bazıları Mustafa Kemal’in Ankara’dan ayrılmasını, karargâhını Kayseri’ye veya Sivas’a taşımasını önerir. Oysa bu Mustafa Kemal’e göre yenilgiyi önceden kabul etmektir.¹⁸⁷

İsyancıların üzerine Çerkes Ethem Bey’in Kuva-yı Seyyare adlı birlikleri sevk edilir. Ethem Bey buraya varmadan isyancılarda ve halkta dehşet uyandıran namı ulaşmıştır. İsyancıların uzlaşma isteği dikkate alınmadan isyan sertlikle bastırılır. Kuva-yı Seyyare Düzce’ye girdiğinde halk korkuya kapılarak kuytulara siner, şehir adeta boşalır. Ethem Bey isyanın elebaşlarını şehrin ortasında astırır. İstanbul’dan isyanı örgütlemesi için gönderilen dokuz kişilik subaya kumanda eden Hayri Bey yakalanıp idam edilir¹⁸⁸

1.3.14.4. YOZGAT AYAKLANMASI

‘Postacı’ Nazım’ın İstanbul Hükümeti namına topladığı, Halife’nin Ordusu’ adını verdiği silahlı süvarileri ile Düzce İsyanı’ndan kaçmış “gözü kanlı ‘beylerin’ de katıldığı” bir isyancı müfrezesi Yozgat’ta Kuva-yı Milliye’ye karşı ayaklanır.¹⁸⁹ Yozgat İsyanı’nın elebaşlarından olan ‘Postacı’ Nazım Bey, Cuma namazı çıkışında halka bir nutuk verir. Halifenin masum olduğunu, Kuva-yı Milliyecilerin inançsız ve Bolşevik olduğunu söyler. ‘Postacı’ Nazım şöyle der: “...ümme-i Muhammed’in malına, canına, ırzına mukayyet olmak zarurettir; Kuva-yı Milliye dedikleri ‘Bolşevikler’de ne din var ne iman;bunlar dinsiz imansız kafir sürüsü!”¹⁹⁰

‘Yozgat İsyanı Kuva-yı Milliye’ye ve Ankara’ya oldukça zor günler yaşatır. Yozgat Ayaklanmasına başlatan Çapanoğlu Edip Bey ve kardeşi Celal Bey İngilizlerin İstanbul’u işgalinin Padişahın isteği üzerine gerçekleştiğini ve Yunanlıların İzmir’e asker çıkarmasının ise geçici bir tedbir olduğunu halka telkin

¹⁸⁷ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 214.

¹⁸⁸ Attila İlhan, a.g.e., 217.

¹⁸⁹ Attila İlhan, a.g.e., 231.

¹⁹⁰ Attila İlhan, a.g.e., 232.

ederler.¹⁹¹ Bu ayaklanmaya öncülük eden Çapanoğlu kardeşler Ankara'daki meclisin meşru olmadığını ve buraya temsilci göndermemek gerektiğini savunurlar. 3. Kolordu Kumandanı Miralay Selâhattin Bey, asilerin üzerine Binbaşı Kemal Bey kumandasında bir piyade taburunu sevk etmişse de bir sonuç alamamıştır.¹⁹² Gittikçe yayılan ve üzerine gönderilen Kuva-yı Milliye birliklerini dağıtan, bir kısmını esir alan ve silahlarına el koyan isyancılara karşı alınacak tedbirleri görüşmek üzere, Mustafa Kemal Paşa, Miralay İsmet Bey ve Fevzi Paşa toplanırlar. Neticede isyancılara karşı 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'den isyanı bastırması için yardım istemeye karar verilir. Miralay İsmet Bey, Kazım Karabekir Paşa'ya isyanın vehametini ve Karabekir Paşa'nın kuvvetlerine duyulan ihtiyacı ifade eden şu telgrafi çeker:

“Yıldızeli İsyanı ehemmiyet kazanmıştır. Sulusaray hadisesinde, bir taburumuz dağıldı. Makineli tüfekleri asiler müsadere etmişlerdir. Çamlıbel'deki müfreze baskın yaparak, silahları alıp efradı esir ettiler, 27-28 Mayıs gecesi Yıldızeli'ni basacakları haber veriliyor. Sizin mıntıkanızdan süvari olarak istifade etmek zarureti hasıl olacaktır fikrindeyim. Emir ve muavenetinizi istirham ederim...”¹⁹³

Romanda, Karabekir Paşa'nın bu telgrafa nasıl bir cevap verdiğini öğrenemiyoruz.

1.3.14.5. KONYA AYAKLANMASI

Konya'da, Delibaş Mehmet'in başını çektiği bu ayaklanma, Anadolu'da çıkardığı bütün ayaklanmaların başarısızlığa uğramasından sonra bu başarısızlıklarının ağırlığı altında ezilen Damat Ferit Paşa'nın âdeta son çırpınışı olur. Bu ayaklanmada yine İngilizlerin tahriki söz konusudur. Ayrıca Konya'nın Ankara'ya yakın olması nedeniyle bu ayaklanma Mustafa Kemal'i de

¹⁹¹ Attila İlhan, a.g.e., 233.

¹⁹² Attila İlhan, a.g.e., 232.

¹⁹³ Attila İlhan, a.g.e., 235.

endişelendirir.¹⁹⁴ Çumra'yı basan Delibaş kuvvetleri, buranın nahiye müdürünü tutuklar, Konya üzerine yürümeye hazırlanır.

Vali Haydar Bey, 12. Kolordu Kumandanı Miralay Fahrettin Bey'e çektiği telgrafta Delibaş Mehmet'in beş yüz kişilik kuvvetine karşı yüz otuz kadar asker toplayabildiğini, bunların yüz kadarının da silahsız olduğunu belirtir ve Konya'ya asker sevk edilmesini ister. Bu ayaklanma Miralay Fahrettin Bey'in Afyon'dan sevk ettiği iki müfreze, Miralay Refet Bey'in Ankara'da götürdüğü Süvari Alayı tarafından bastırılır.¹⁹⁵

1.3.14.6. ÇERKEZ ETHEM AYAKLANMASI

Mağrur, başına buyruk bir komutan olan Çerkez Ethem, Anadolu'da Ankara Hükümeti'ne karşı çıkan birçok ayaklanmayı bastırır. Bu anlamda Milli Mücadele için büyük yararlılıklar göstermişse de, Ethem Bey, Ankara Hükümeti'ni dikkate almadan hareket eder. Yozgat Ayaklanması'nı bastırdıktan sonra daha da mağrurlaşan ve hiçbir şekilde zapt u rapt altına alınmayı kabul etmeyen Çerkez Ethem, düzenli ordunun kurulacağını öğrendikten sonra birliğinin başına ağabeyi Tevfik Bey'i bırakarak hastalık bahanesiyle Ankara'ya gelir. İsmet Bey ile fitratlarının uyuşmadığını, onun emrine giremeyeceğini bahane ederek düzenli orduya dahil olmamanın yollarını arar. Ancak Baytar Miralay Galip Bey'in, yanındaki mebuslara dediğine göre onun asıl hedefi İsmet Bey değil, Mustafa Kemal Paşa'dır:

“... hasımı zevahirde, yeni Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey'dir: kulak asmayın, asıl hedefi Reis Paşa!..”¹⁹⁶

Mustafa Kemal'in, düzenli ordunun kurulması konusundaki kararlılığını gören Çerkez Ethem, Mustafa Kemal'e karşı bir suikast planlar. İki fedaisiyle birlikte, hasta yatan Mustafa Kemal'in odasını basar. İçerde Mustafa Kemal'i yalnız

¹⁹⁴ Attila İlhan, a.g.e., 458.

¹⁹⁵ Attila İlhan, a.g.e., 462.

¹⁹⁶ Attila İlhan, a.g.e., 453.

bulacağını uman Ethem Bey, Tevfik Rüştü Bey'in içinde olduğunu fark edince planından vazgeçer. Mustafa Kemal'e, rahatsızlığını duyunca kendisini ziyarete geldiğini söyler. Ancak Mustafa Kemal durumu iyice anlamıştır.¹⁹⁷ Ethem Bey burada düzenli orduyla ilgili hoşnutsuzluğunu tekrar dile getirir:

“... İsmet Bey’le mizacımız uyuşmuyor; geçinemeyeceğimiz kat’iyen anlaşılmıştır; onu, başımızdan alınız; yerine daha münasip daha mülayim bir kumandan tayin edilsin...”¹⁹⁸

Mustafa Kemal’in cevabı kesin ve kararlı olur:

“... muntazam ordu, bir zaruret-i harbiyedir; sizin kumandanınıza merbut sarf-ı mesai etmeniz de, başka bir zaruret!...”¹⁹⁹

Ethem Bey, Mustafa Kemal’den bu kesin cevabı aldıktan sonra bir ayaklanma çıkaracağını ima eden şu sözleri söyleyerek Mustafa Kemal’in yanından ayrılır:

“... öyle olsun, Paşam!” dedi, “... biz de icab-ı hâli ne ise, onu ifâya tevessül ederiz...”²⁰⁰

Çerkez Ethem’i Ankara’ya karşı kıskırtan ağabeyi Reşit Bey’dir. Reşit Bey’in bu kıskırtmasının arkasında makam hırsı vardır. Bunu kardeşi Ethem Bey’e açıkça belirtir:

“... Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisliği, bana anamın südü gibi helâldir... hizmet ve mihnet bizim, ikbal ve şöhret onların... yağma yok!...”²⁰¹

Miralay Galip Bey’in Çerkez Ethem’le ilgili, Salih Bey’e söylediklerine göre Çerkez Ethem’in düzenli orduya katılmak istemeyişinin ve Ankara’ya muhalefетinin altında Çerkez milliyetçiliği de vardır. Çerkez Ethem kendi birliğinin içinde dahi Çerkez milliyetçisi yapılırdı:

¹⁹⁷ Attila İlhan, a.g.e., 485.

¹⁹⁸ Attila İlhan, a.g.e., 487.

¹⁹⁹ Attila İlhan, a.g.e., 487.

²⁰⁰ Attila İlhan, a.g.e., 488.

²⁰¹ Attila İlhan, a.g.e., 469.

“... ha, az kalsın unutacaktım: bir de Çerkezlik davası var ki, fevkalâde mühim!.. Kuva-yı Seyyare’de kim ki Çerkeştir, o imtiyazlı... günden güne terâküm ediyorlar... mukayyet olunuz!..”²⁰²

Yunan Ordusu’nun Afyon ve Bursa istikametinden taarruza geçmesini fırsat bilen Çerkez Ethem, Kütahya’da 61. Fırka’ya karşı taarruza geçer. İzzetin Bey komutasındaki 61. Fırka, Çerkez Ethem birlikleriyle şiddetli sokak çatışmalarını sürdürürken Güneybatı Cephesi Kumandanı Miralay Refet Bey de isyan mahalline intikal ettirilir.

Mustafa Kemal’in Meclis’te verdiği bilgiye göre 600 ilâ 800 kişiden oluşan bir kuvvet, Çerkez Ethem’in birliğini dağıttıktan sonra, Çerkez Ethem 300 kadar adamıyla Yunanlılara sığınır.²⁰³

Gazi Paşa romanında, Mustafa Eşref’in Ahmet Ziya’ya anlattığına göre Yunanlılar, Batı Anadolu’da zannettiği Rum çoğunluğunu bulamayınca duruma hakim olmanın imkansız olduğunu anlarlar. Buldukları çare ise Çerkez azınlığı ile anlaşmak olur. Bu amaçla İzmir’de büyük bir kongre toplarlar, Çerkez Ethem’in kardeşi Reşit Bey de bu kongreye Manisa delegesi olarak katılır. Buradaki amaçları Batı Anadolu’da Çerkezlerin yönetiminde bir ‘kölemenler devleti’ kurmaktır.²⁰⁴

Gazi Paşa romanında Çerkez Ethem ayaklanmasının arkasında İngiltere’nin de bulunduğu işaret edilir:

“Ankara belki de İngilizlerin, Çerkesleri kullanarak, Kuva-yı Milliye’yi dağıtma teşebbüsünü haber almıştı; İsmet Paşa’yla ihtilaf, bir bahane: Hareket-i Milliye içinde, onu, kardeşlerini, taraftarlarını tasfiye ettiler.”²⁰⁵

Şark-ı Karip Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti’nin, Çerkez Ethem’in ağabeyi Reşit Bey’in de içinde yer aldığı, yirmi delegesinin imzasının bulunduğu 11-14 Ekim 1921 tarihli, ‘Çerkes Milletinin Düvel-i Muazzama ve Âlem-i insaniyet ve

²⁰² Attila İlhan, a.g.e., 457.

²⁰³ Attila İlhan, a.g.e., 587.

²⁰⁴ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 302.

²⁰⁵ Attila İlhan, a.g.e., 303.

Medeniyete Umumi Beyannamesidir' başlıklı belgede Çerkezlerin, Yunan Ordusu'na katılmayı milli menfaatlerine uygun bulduklarını bildirilir. Söz konusu belgede, Anadolu'da iki milyon civarında bir Çerkez nüfusunun bulunduğu, azınlık haklarına sahip çıkan İtilaf Devletlerinden ve bilhassa sığındıkları Yunanistan'dan milli taleplerinin yerine getirilmesi ricasında bulunulur. Türk idaresinden kurtulup Yunan idaresi altında bir barış unsuru olarak yaşamak istedikleri belirtilir. Çerkezlerin özellikle Hilâfet makamına manevi bağlılığının baki olduğu halde ve bunca fedakarlıklarına rağmen, Bâb-ı Âli'nin Kemalistlerle birleşerek Çerkezliği ihmal ettiği belirtilir. Bu nedenlere bağlı olarak Yunan Ordusu'na katılma kararı şöyle açıklanır: "... Çerkeslik mûhik ve tabii bir kararla, kendisine halâs-ü necât vaad eden ve bunu menâtık-ı işgaliyesinde fiilen isbat eden Yunan Ordusu'na iltihak etmeyi, menafi-i hayatiye ve milliyesi iktizasından addetmiştir."²⁰⁶

1.3.15. BİRİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ

Yunan ordusu beklenmedik bir şekilde Afyon ve Bursa istikametinden taarruza geçer. Türk Ordusu'ndan 24. Fırka İsmet Bey komutasında Yunan Ordusunu İnönü mevkiinde karşılar. Yunan Ordusu asker ve mühimmat bakımından üstündür. Türk Ordusu, mühimmat noksanlığına ve yorgunluğuna rağmen öfke ve azimle direnir. Yunan ordusu bu direniş karşısında geri çekilmek zorunda kalır. İnönü zaferinden sonra geri çekilen Yunan birlikleri, Mustafa Kemal'in Meclis'te verdiği bilgiye göre, yol güzergahındaki Müslüman ahaliye türlü zulümler yapmaktan geri durmamıştır.²⁰⁷

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye'nin riyâset makâmında Mustafa Kemal'e ve Fevzi Paşa'ya Birinci İnönü Savaşı'yla ilgili bilgi veren İsmet Bey, bir taraftan Yunan'la savaşıp, diğer taraftan Çerkes Ethem'le uğraşan ordunun zaferi hangi şartlarda kazandığını şöyle ifade eder: "...Asker bîtap, âdetâ çıplaktı; firârı aklına

²⁰⁶ Attila İlhan, a.g.e., 8.

²⁰⁷ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 588.

getirmedi, karşı koydu...”²⁰⁸

Birinci İnönü Zaferi’nin etkisiyle büyük bir sevinç ve heyecanın yaşandığı TBMM’de Mustafa Kemal, zafer konuşmasını şu dizelerle bitirir:

“ Vatanın bağına düşman dayasın hançerini

Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini!...”²⁰⁹

Bunun üzerine Meclis’ten şiddetli ve sürekli bir alkış tufanı yaşanır.

Mustafa Kemal, Birinci İnönü Zaferi’nin siyasi sonuçlarının daha pek çok faydalar sağlayacağını söyler. Meclis, muhalefetin bütün engellemelerine rağmen uyanmaktadır. Bunun göstergesi, İngiltere’nin, Babali’nin yanı sıra, Ankara’yı da Londra’ya davetidir. Bu İngiltere açısından “Ankara’yı tanımak mecburiyetinin, ilk adımı!...”²¹⁰ olarak Ankara adına bir avantaj sağlamıştır.

1.3.16. MUSTAFA SUPHİ OLAYI

Mustafa Suphi Olayı, *Gazi Paşa* romanında yer alır. Bu olay, romanda daha çok çeşitli rivayetler ve yazışmalar şeklinde yer alır. Bu olayla ilgili farklı rivayetlere yer verilir. Rivayetlerin farklılığının, olayın esrarengizliğini koruduğuna işaret olduğunu söyleyebiliriz.

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir’in, 12. Fırka Kumandanlığı’na çektiği 24 Ocak 1922 tarihli telgrafta Erzurum hududundan Türkiye’ye geçmek isteyen Mustafa Suphi ve arkadaşları, halktan büyük tepki görürler.²¹¹ Bazı rivayetlere göre Mustafa Suphi ve arkadaşları, Erzurum’da halk tarafından taşlanmıştır.²¹²

²⁰⁸ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 63.

²⁰⁹ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 589.

²¹⁰ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 64.

²¹¹ Attila İlhan, a.g.e., 59.

²¹² Attila İlhan, a.g.e., 73.

Ahmet Ziya, Mustafa Kemal'in bir taraftan, en güvenilir adamlarında biri olan Tevfik Rüştü'yü (Türkiye Komünist Fırkası üyesi) yazılmak talebiyle Moskova'ya gönderirken; öte taraftan Komitern'in yetkili azası olan Mustafa Suphi'nin, kendisi davet etmiş olmasına rağmen, Ankara'ya gelmesine engel olmasını bir türlü anlayamaz. Neticede Mustafa Suphi'nin Ankara'ya gelişinin Mustafa Kemal tarafından engellenmesini şöyle yorumlar: "... doğrudur bre! Mustafa Suphi ve İştirakiyun ortada oldukça, Ankara kendini müstakil hissedemeyecektir; onun içindir ki, Sefir-i Kebir'le birlikte Tevfik Rüştü Yoldaş gönderiliyor; maksad-ı asli, Meclis'teki 'millici komünist' fırka'yı III. Enternasyonal'a yazdırmak!.. İştirakiyun mer'i ve muteber, hele Mustafa Suphi Yoldaş Ankara'da iken, Ruslar bunu kabul etmezdi ki!.. Lâkin, o gelemez ise vaziyete burada 'Reis Paşa' hâkim olduğuna göre, Hakkı Behiç'in fırkasını kabule mecbur olacaklardır..."²¹³

Erzurum'dan Trabzon'a geçen Mustafa Suphi ve arkadaşlarının akıbeti Trabzon'dan sonra esrarengiz bir hal alır. Bunun üzerine Trabzon Rus Konsolosu Bagirof, 14 Şubat 1921 tarihinde, bu konuyla ilgili Trabzon Valiliği'nden bilgi ister:

"III. Enternasyonal Hey'eti olan Mustafa Suphi ve arkadaşları, Batum'da değildir; ve hiçbir Sovyet Rus sahiline gelmedikleri hakkında, hakkında haber aldık.

Burada (Trabzon), onların denizde boğulduklarına dair mübalağalı rivayetler yayılıyor. Bu yoldaşların nereye gönderildiklerini, bana bildirmenizi rica ediyorum. Onlar görevli olarak gönderilmiştiler.

Onları isticvap edebilmek için, bana gönderilmesini rica ediyorum."²¹⁴

Trabzon Valisi, Trabzon Rus Konsolosu'na 17 Şubat 1921 tarihinde verdiği cevapta Mustafa Suphi ve arkadaşlarından hiçbir şekilde haberdar olmadığını bildirir:

"III. Enternasyonal Hey'etinden kimse buraya gelmedi ve hiç kimse de buradan gitmedi. Bu konuda bizde hiçbir bilgi yoktur. Sizin 14 Şubat tarihli yazınıza

²¹³ Attila İlhan, a.g.e., 77.

²¹⁴ Attila İlhan, a.g.e., 93.

cevaben bildirilir.”²¹⁵

‘Türkiye Komünist Fırkası’ Harici Büro azalarından Ahmet Cevat, III. Enternasyonal’in Doğu Şubesi Müdürü ve Doğu Halkları Propaganda Hareket Sovyeti Riyasrt Hey’eti Azası Pavloviç’e gönderdiği 2 Nisan 1921 tarihli mektubunda, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Trabzon’dan motorlu bir kayığa bindirilerek iskeleden acele gönderildiklerini bildirir. Bu kayığın ardından silahlı adamların bindirildiği başka bir kayığın yola çıkarıldığını, bunların Mustafa Suphi ve arkadaşlarını bağlayarak kasaturalarla delik deşik ettikten sonra denize attıklarını belirtir. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının “Trabzon burjuvazisinin satılmış cellatlarını darbeleri ile”²¹⁶ öldürüldüklerini bildirir. Ancak Ahmet Cevat’ın bu mektubuna rağmen gerek Pavloviç, gerek Doğu Halkları Propaganda ve Hareket Sovyeti, gerekse bu Sovyet’in merkezi olan Bakû’da, bu konuyla ilgili hiçbir açıklama yapılmaz. Olay hiç yaşanmamış gibi davranılır. Azerbaycan basını da bu konuyla hiç ilgilenmez.²¹⁷

Bazı iddialara göre Mustafa Suphi, Enver Paşa’nın kurultaya hakim olmaması için tedbirler alıp, Kemalistlerle el birliği ederek Enver Paşa’ya imkan tanımadığı için İttihatçılar tarafından öldürülmüştür.²¹⁸

Romanda, Mustafa Suphi Olayı ile ilgili farklı rivayetlere yer verilir. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının kimler tarafından ve nasıl öldürüldüğü kesin bir şekilde verilmez, müphem bırakılır. Bu da olayın mahiyetinin tam olarak bilinmediğini gösterir.

1.3.17. İKİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ

23 Mart-1 Nisan 1921 tarihleri arasında yapılan İkinci İnönü Muharebesi’nde Türk ağır topçusu Yunan mevzilerini dövdükten sonra sağ ve sol cenahtan kılıç

²¹⁵ Attila İlhan, a.g.e., 94.

²¹⁶ Attila İlhan, a.g.e., 115.

²¹⁷ Attila İlhan, a.g.e., 117.

²¹⁸ Attila İlhan, a.g.e., 389.

çekmiş süvari müfrezeleri, düşman siperlerine saldırır, gafil avlanan Yunan piyadeleri ümitsizce direnir. Muharebenin neticesi 1 Nisan 1921 tarihli “Hakimiyet-i Milliye” gazetesinin manşetinde şöyle haber verilir: “İNÖNÜ’DE BİR ZAFER DAHA! / DÜŞMAN ÖLÜLERİYLE DOLDURDUĞU MUHAREBE MEYDANINI MUZAFFER SİLAHLARIMIZA TERKETMİŞTİR”²¹⁹

1.3.18. YUNAN KRALI’NIN İZMİR’E GELİŞİ

Eskişehir-Kütahya Muharebeleri’nden önce Yunan Kralı Konstantin İzmir’e gelir. Kral; Rum, Ermeni ve Levantenlerden oluşan yoğun bir kalabalık tarafından karşılanır. Kral’ın İzmir’e indiği liman, Yunan askerlerinin de İzmir’e ilk ayak bastığı yerdir. Burada inmekle hem Ankara’ya hem de Müttefiklere şu mesajı vermek ister: “İzmir bizimdir, orada kalıcıyız!”²²⁰

Kral, İzmir’de, Yunan Ordusu’nun yeniden harekete geçeceğini haber verir. 23 Mart taarruzunda (İkinci İnönü Muharebesi) Türklerin ilk defa karşılarına düzenli orduyla karşılarına çıktığına söyler. İkinci İnönü yenilgisini Türklere ödeteceklerini, bu amaçla yedi kur’ayı askere aldıklarını, Yunan Ordusu’nun Anadolu’da Türk mezalimi altında inleyen Yunanlıları kurtarmak için savaştığını söyler. Kral, Yunan Ordusu’na şöyle seslenir: “Sizler, Elen ırkının hürriyeti için vuruşuyorsunuz. Sizlerle müftehirim. Kralınız sizinle beraberdir. İleri!..”²²¹

Ellerinde Yunan bayraklarıyla Kralı karşılayan, Kralın konuşmasını coşkuyla alkışlayan ‘seçkin’ Yunanlıların ve yerli Rumların arasında ‘Şark-ı Karip Çerkezleri Temin-i Hukuk Cemiyeti’nin ileri gelenleri de yer alır. Yunan Kralı’nı en çok onlar alkışlar.²²²

Fransız Le Temps gazetesi Yunan Kralı’nın İzmir’e gelişini şu şekilde manşet yapar:

²¹⁹ Attila İlhan, a.g.e., 119.

²²⁰ Attila İlhan, a.g.e., 129.

²²¹ Attila İlhan, a.g.e., 137.

²²² Attila İlhan, a.g.e., 137.

“Anadolu’da son Düello / İzmir’de Kral, Kemal’e Meydan Okudu!..”²²³

1.3.19. ESKİŞEHİR – KÜTAHYA MUHAREBELERİ

10 Temmuz 1921’de henüz gün ağarmamışken Yunan Ordusu saldırıya geçer. Bu saldırının Türk siperlerindeki etkisi şiddetli olur: “... yan yana dizilmiş, bir biri ardınca gürleyen toplar; Türk siperlerinde, bir cehennem ortamı0 yaratıyor: kan, tar, toz ve kükürt dumanı; geniz yakan barut kokusu.”²²⁴

Hızla gelişen Yunan saldırısı karşısında Türk Ordusu geri çekilmeye başlar. Geri çekilme sırasında Türk Ordusu çeşitli taarruzlara girişmişse de başarı sağlayamamıştır. Son olarak 21 Temmuz 1921 sabahı, 1., 3. ve 4. Gruplardan dokuz fırka ile yapılan taarruzda biraz ilerleme sağlanmışsa da düşman birliklerinin karşı taarruzu Türk birliklerini geldikleri mevzilere geri sürer.²²⁵

Celal Erikan’ın *Komutan Atatürk* adlı eserinden *Gazi Paşa* romanına alıntılanan bilgiye göre 18 Temmuz’da saat 05.00’te Eskişehir İstasyonu’nda İsmet Paşa’yla görüşen Mustafa Kemal, düzen ve takviye sağlamak için Ordunun Sakarya Nehri’nin doğusuna çekilmesini kararlaştırır. Çekilmenin halkın maneviyatına olumsuz etkide bulunacağını; ancak buna göğüs gerilmesi gerektiğini belirtir.²²⁶ Ordunun Sakarya Nehri’nin doğusuna çekilmesinin kamuoyunda ve Meclis’te olumsuz yankı yapacağını söyleyen İsmet Paşa’ya, Mustafa Kemal, geri çekilişin gerekçesini şöyle açıklar: “... bizatihi askerî olarak, bizim vazifemiz nedir?.. Yunan taarruzu karşısında, mukavemet... yani, orduyu meydana getirmek için zaman kazanmak!... Şimdi de işte bunu yapacağız...”²²⁷

Eskişehir – Kütahya Muharebelerinden sonra iki Yunan uçağı Ankara’yı, özellikle Ankara İstasyonu’nu bombalar. Bombalardan biri Direksiyon Villası’nın

²²³ Attila İlhan, a.g.e., 130.

²²⁴ Attila İlhan, a.g.e., 138.

²²⁵ Attila İlhan, a.g.e., 158.

²²⁶ İlhan, Attila, a.g.e., 157.

²²⁷ İlhan, Attila, a.g.e., 160.

yakınına düşer.²²⁸

Türk Ordusu'nun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesinin ardından Fevzi Paşa, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili sıfatıyla Meclis'te son durumla ilgili izahat verir. Bu sırada vekillerin çoğunun durumdan hoşnutsuz olduğu görülür. Bakanlar kurulunun, hükümeti Ankara'dan Kayseri'ye nakletme kararı verdiğini açıklaması üzerine Meclis'te büyük bir kargaşa yaşanır. Vekillerden Fevzi Paşa'ya sataşanlar olur. Kimi vekiller bu durumun sorumlusunun (Mustafa Kemal kastedilerek) hesap vermesini ister.²²⁹ Geri çekiliş büyük tartışmalara neden olur. Milletin ve Meclis'in maneviyatı üzerinde olumsuz tesirde bulunur. Meclis'teki muhalefet İsmet Paşa'yı ve Fevzi Paşa'yı şiddetle eleştirir: "Taşhan'da II. Grup Muhalefeti'nin meb'usları, harıl harıl, İsmet Paşa'nın 'derekap azlini' istiyorlar; Meclis koridorlarında ise, Fevzi Paşa, 'vazifeye sahip çıkmadığı' için, eleştiriliyor."²³⁰

Geri çekilmeden sonra meclis araştırması için cepheye gönderilen TBMM Heyeti, Harekât'ın maksadına uygun olarak yapılamadığını duyurur. Ardından İsmet Paşa, Meclis'teki asker kökenli vekillerin cephe hizmetine hazır olmasını ve on beş güne kadar on beş bin kişilik takviye gücün gönderilmesini talep eder. Aksi taktirde çekilmenin Sivas'a kadar olmasının muhtemel olduğunu belirtir. Bu bardağı taşıran son damla olur. "... artık hemen herkes, her yerde, aynı soruyu sormaktadır: kumandayı, neden Reis Paşa almıyor?"²³¹

Eskişehir – Kütahya Muharebelerinin kaybedilmesinden sonra Ordu'nun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesi, bazılarının hırsını uyandırır. Bunlar, Ankara'daki milli iradenin dağılıp yok olacağını düşündükleri için idareyi ele geçirmeyi hayal etmişlerdir. Bunların başında Enver Paşa gelir. Enver Paşa, bu geri çekilmeden sonra Moskova'dan ayrılıp arkadaşlarıyla birlikte Batum'a gelir. Ayrıca Türklerin Batı cephesinde mağlup olduğunu düşünen Sovyet Rusya Hükümeti de on,

²²⁸ İlhan, Attila, a.g.e., 165.

²²⁹ Attila İlhan, a.g.e., 170.

²³⁰ Attila İlhan, a.g.e., 187.

²³¹ Attila İlhan, a.g.e., 188.

on beş bin kişilik bir kızıl Müslüman Kuvveti Bakû'ya hareket ettirir.²³²

Hüsnü Faik Bey'in Ahmet Ziya'ya anlattığına göre, gerek Bolşevik Fırkası, İngiltere ile yapacakları müzakerelerde ellerinin güçlenmesi için Yunanistan'ın Anadolu'da başarısızlığa uğramasını ister. Bu nedenle Türk Ordusu'nun Sakarya Savaşı'nda mağlup olması durumunda Enver Paşa'yı Müslüman Kızıl Ordusuyla Anadolu'ya sevk etmeyi düşünürler.²³³

1.3.20. MUSTAFA KEMAL'İN BAŞKUMANDAN OLARAK SEÇİLMESİ

Ordunun Eskişehir-Kütahya Muharebeleri'nden sonra geri çekilmesi nedeniyle Meclis'te şiddetli tartışmalar olur. Mebusların çoğu Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesini ister. Mersin Mebusu Selahattin Bey, kürsüden Mustafa Kemal'in ismini zikrederek ordunun başına geçmesini ister.

Mustafa Kemal'in ordunun başına geçmesini isteyenlerin bir kısmı yenilginin kaçınılmaz olduğunu düşünüp, bu yenilginin sorumluluğunu Mustafa Kemal'e yüklemek ister. Bu nedenle özellikle de muhalifler “Ordu nereye gidiyor? Millet nereye götürülüyor? Bu Hârekat'ın bir mes'ulü vardır, o nerededir?”²³⁴ diye feryat eder. Ama Meclis'in büyük çoğunlu Mustafa Kemal'e olan güveninden dolayı onun ordunun başına geçmesini arzu eder.²³⁵

TBMM'de yapılan tarihi celsede Mustafa Kemal, Ankara'da gittikçe yaygınlaşan çeşitli rivayetlerin ve dedikoduların önüne geçmek için başkumandanlığa bizzat talip olur. Kürsüye çıkıp bu talebini dile getirir:

“... Meclis aza-yı kiramının umumi surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine... başkumandanlığı kabul ediyorum! Müddet-i ömrümde, Hakimiyet-i Milliye'nin en sadık hadimi olduğumu nazar-ı millete bir defa daha teyit için, bu

²³² Attila İlhan, a.g.e., 176.

²³³ Attila İlhan, a.g.e., 221.

²³⁴ Attila İlhan, a.g.e., 192.

²³⁵ Attila İlhan, a.g.e., 193.

selâhiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyit edilmesini ayrıca talep ederim...’’²³⁶

Mustafa Kemal’in başkumandanlığa bizzat talip olması, TBMM’de büyük bir sevinçle karşılanır Mustafa Kemal’e başbakanlık verilmesine dair olan kanunun uygulanmasına katılan 184 mebusun tamamı kabul oyu kullanır ve Mustafa Kemal başkumandanlığa seçilir.

1.3.21. TEKALİF-İ MİLLİYE EMİRLERİ

Mustafa Kemal, başkumandan seçildikten sonra ilk icraatı Tekalif-i Milliye Emirlerini çıkarmak olur. O günün şartlarında TBMM’nin, Ordunun ihtiyaçlarını giderecek bir bütçesi yoktur. Bu nedenle Mustafa Kemal, Ordunun ihtiyaçlarını gidermek için Tekalif-i Milliye Emirlerini çıkarır. 7 Ağustos 1921’de yayımlanan bu emirler, on maddeden oluşur. Romanda Tekalif-i Milliye Emirlerinin bir maddesine yer verilmiştir:

“Madde 1: Ordu melbusat ve teçhizatının temini zımmında aşağıdaki tedbirler ittihaz edilecektir.

(a) Her kaza merkezinde bulunan kaza hane adedince, birer takım çamaşır, bir çift çorap ve çarığın, en son 10 Eylül 1921 gününe kadar izharı ve komisyonlar ambarına tevdi zaruridir. Misal olarak, 10 bin hanelik bir kaza, suret-i kat’iyede 10 bin takım çamaşır ve 10 bin çarık ve çorap tevdi edecektir.

(b) Ziyadesiyle fakir bir hanenin bu hibeden muaf tutulması ve fakirin payının variyetli bir başkasına tahmili, toplama ve hibe komisyonunun meyanındadır.’’²³⁷

Tekalif-i Milliye’nin birinci maddesinin devamında bu emirlerin uygulamasında en ufak bir suistimali görülenlerin ‘hıyanet-i vataniye’ ile suçlanacakları belirtilir. Ayrıca, bu emirlerin uygulanması için İstiklâl

²³⁶ Attila İlhan, a.g.e., 195

²³⁷ Attila İlhan, a.g.e., 203.

Mahkemeleri'nin çalıştırılacağı bildirilir.

Tekalif-i Milliye'nin diğer maddeleri şunlardır:

“1. Tüccarların ve halkın elinde bulunan her türlü giyim ve besin maddelerinin yüzde kırkına, bedeli sonradan ödenmek üzere el konacaktır.

2. Her aile elindeki taşıtlarla ayda bir, yüz kilometrelik yere savaş araçları taşıyacaktır.

3. Halkta bulunan tüm silahlar  gün içinde orduya teslim edilecektir.

4. Ülkedeki bütün zanaatkrlar ordunun emrinde çalışacaktır.”²³⁸

Savaş şartları ve halkın içinde bulunduğu yoksulluk düşünüldüğünde bu yükümlülüklerin ne derece ağır olduğu anlaşılır. Ancak hazırlığı yapılan savaş da milletin ölüm kalım savaşıdır. Bu nedenle, millet bütün bu zorluklara göğüs gerip her türlü fedakarlıktan kaçınmadan istiklali için bu yükümlülükleri yerine getirmiştir.

1.3.22. SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ

Eskişehir ve Kütahya Muharebeleri'ni kaybetmiş olan Türk Ordusu için Sakarya Meydan Muharebesi hayati bir önem arz eder. Eskişehir-Kütahya Savaşlarından sonra Yunan Ordusu Sakarya Irmağına kadar ilerler. İngilizler, Yunan Ordusuna, Sakarya Savaşını kazanarak Ankara'yı ele geçirip TBMM'yi dağıtması için her türlü yardımı yaparlar.²³⁹

Türk Ordusu sınırlı imkanlara rağmen savaş öncesi eksiklerini tamamlamaya çalışır. Mustafa Kemal Paşa; İsmet Paşa ve Fevzi Paşa ile birlikte Polatlı'da Sakarya Savaşı ncesi cepheyi denetler. Burada Mustafa Kemal atına binerken ayağı zengiden kayarak düşer,  kaburgası kırılır. Buna rağmen milletin kaderini

²³⁸ Kemal Kara, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, nde Yayıncılık, İstanbul 2009, 147.

²³⁹ Kemal Kara, a.g.e., 155-156

belirleyecek bir savaş arefesinde o, kişisel acısını hissedecek durumda değildir.²⁴⁰

Savaş, 14 Ağustos 1921’de Yunan Ordusu’nun saldırmasıyla başlar. 23 Ağustosta bütün cepheye yayılır.”Yunan kuvvetleri zaman zaman Türk savunma hatlarını yarararak Ankara’ya 50 km. kadar yaklaşmışlardır.”²⁴¹ Bu durum karşısında halkta ve Milli Mücadelenin ileri gelenlerinde büyük bir telaşa neden olur. Ankara’nın düşmesinden endişe edilir.²⁴²

Türk savunma hatları yer yer kırılmaya başladığında Mustafa Kemal, 25 Ağustos 1925’te Türk Ordusu’na şu emri verir:

“... hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla sulanmadıkça, terk olunamaz...”²⁴³

Yunanlıların ilerlemesine rağmen, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 6 Eylül’de Yunan Ordusu’nun saldırı gücünün tükendiğini anlayınca, 10 Eylül 1921 günü Yunan Ordusu’nun sol kanadına taarruz emri verir ve başarı sağlanır. Bunun üzerine tüm cephelerde taarruz emri verilerek 13 Eylül’de Yunan Ordusu Sakarya’nın batısına sürülür.²⁴⁴

Yunan Ordusu bozulmaya ve geri çekilmeye başladığında, 8 Eylül 1921 tarihli “Akşam” gazetesi Türk Ordusu’nun başarısını ve zafere yaklaştığını şöyle haber verir:

“... Kahraman milli ordumuzun zafer galebesi; Yunanlılar bozulmaya ve ric’ata başladılar. Anadolu tebliğ-i resmisi, ‘düşman taarruzunun kâmilten kırılarak, bazı Yunan kıtaatının ric’ata başladıklarını’ resmen bildiriyor...”²⁴⁵

11 Eylül 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 22 gün 22 gece süren

²⁴⁰ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 207.

²⁴¹ Kemal Kara, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, Önde Yayıncılık, İstanbul 2009, 156-157.

²⁴² Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 231.

²⁴³ Attila İlhan, a.g.e., 230.

²⁴⁴ Kemal Kara, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, Önde Yayıncılık, İstanbul 2009, 158.

²⁴⁵ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 239.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türk Ordusu'nun zaferiyle sonuçlandığını müjdelere:

“... Zafer!.. Yunanlıların gittikleri yol, Ankara değil, İzmir yolu: daha sonra inşallah Atina yoludur...”²⁴⁶

19 Eylül 1921'de Mustafa Kemal, Sakarya Meydan Muharebesi'yle ilgili TBMM'de izahat verir. Zafer müjdesi TBMM'de büyük bir coşkuyla karşılanır. Halkta da aynı coşkun sevinç görülür. Ankara'nın cadde ve sokakları ay yıldızlı bayraklarla süslenir.²⁴⁷

Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Mustafa Kemal Paşa'ya TBMM tarafından mareşallik rütbesi ve gazilik unvanı verilir.²⁴⁸ Malta'da sürgünde olan Türk aydınları ve devlet adamları serbest bırakılır.²⁴⁹ Türkiye ile Ukrayna arasında dostluk ve kardeşlik anlaşması imzalanır.²⁵⁰

İkinci İnönü Zaferi'nden sonra Fransa elçisi Boullion, Ankara'ya gelerek TBMM ile anlaşma yollarını arar. Ancak anlaşma yapmak için Sakarya Savaşı'nın sonucunu bekler. Sakarya Zaferi'nden sonra Fransa ile Ankara Anlaşması imzalanır. Fransızlar bu anlaşmadan sonra Anadolu'yu terk etmeye başlarlar. Fransa, Ankara Anlaşması'yla TBMM'yi tanıyan ilk batılı devlet olur. Mustafa Kemal bu anlaşmanın önemini şöyle ifade eder:

“... filhakika, zafer kadar mühimdir, bu itilafnâme; Fransa'nın bizi resmen, tanıdığını tescil eder...”²⁵¹

Enver Paşa, Sakarya Savaşı'ndan önce, savaşın kaybedilmesi durumunda Sovyet Rusya destekli Müslüman Kızıl Ordu'yla Anadolu'ya geçmek üzere Batum'a geçer. Enver Paşa'nın amacı Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa'nın yerine geçmektir. Ancak Sakarya Savaşı kazanılınca Enver Paşa Anadolu'yla ilgili ümidini kaybeder

²⁴⁶ Attila İlhan, a.g.e., 249.

²⁴⁷ Attila İlhan, a.g.e., 257.

²⁴⁸ Attila İlhan, a.g.e., 273.

²⁴⁹ Attila İlhan, a.g.e., 273.

²⁵⁰ Attila İlhan, a.g.e., 275.

²⁵¹ Attila İlhan, a.g.e., 261.

ve Batum'dan ayrılır.²⁵²

1.3.23. BÜYÜK TAARRUZ

Sakarya Savaşı'nda Yunan Ordusu'nu yenilgiye uğratan Türk Ordusu, düşmana son darbeyi indirip ülkeyi Yunan işgalinden temizlemek için hazırlıklara başlar. 26 Ağustos 1922 sabahı, Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ve Fevzi Paşa taarruzu yönetmek için Kocatepe'de bulunurlar. "... az ötede, Mustafa Kemal Paşa, sağ eli çenesinde, tek başına, Kocatepe'nin yukarısına yürüyor: zirvede durdu, birden kulağında, ilk kuş cıvıltıları: elinde olmayarak, hafifçe gülümsedi."²⁵³ Mustafa Kemal, taarruzun başlamasından kısa süre önce duyduğu kuş cıvıltısıyla gülümser. Çünkü kuş cıvıltıları zaferi müjdelere gibidir. O gün saat 05.30'da Türk ordusu taarruza başlar. Türk ağır topçusu bütün bataryalarıyla Yunan hatlarına bomba yağdırmaya başlar.

Türk Ordusu'nun, Yunan kuvvetlerine karşı başlattığı taarruz Atina'da olduğu gibi Londra'da da büyük bir telaşa neden olur. Yunanistan, Anadolu'yu tahliye için hazır olduğunu bildirip İngiltere'nin aracılığıyla hemen ateşkes yapılmasını teklif ederken; İngiltere, Türk Ordusu'nun Anadolu'yu Yunan kuvvetlerinden temizledikten sonra İstanbul'un üzerine yürümesinden endişe eder.²⁵⁴

Büyük Taarruz devam ederken o günkü gazetelerde, muharebenin gidişatı ve Türk Ordusu'nun başarılarıyla ilgili haberler yer alır: "... o günlerin gazeteleri... heyecan verici başlıklar, muharebenin çeşitli cephelerinde çekilmiş resimler: Türk piyadesi, ağır top ateşine rağmen, dalgalar halinde, Yunan siperlerine taarruza geçmiş: süngü savaşı! Bir başkasında, ric'at halindeki Yunan müfrezelerine, Türk suvarilerinin elde kılıç taarruzu, onları dağıtışı; bir diğerinde, Yunanlı'nın çekilirken ateşe verdiği köyler; savrulan duman, yanan cami, yıkılmış minare!"²⁵⁵

²⁵² Attila İlhan, a.g.e., 261.

²⁵³ Attila İlhan, a.g.e., 287.

²⁵⁴ Attila İlhan, a.g.e., 289.

²⁵⁵ Attila İlhan, a.g.e., 292.

27 Ağustos'ta Afyon kurtarılır ve düşmanın geri çekilişi başlar. 30 Ağustosta “Başkumandanlık Meydan Muharebesi” başlar. 31 Ağustosta bu muharebe zaferle sonuçlanır. Düşman birlikleri Aslıhanlar'da kuşatılır. Kütahya geri alınır. Yunan generali Trikopis esir edilir.²⁵⁶

Büyük Taarruz sırasında Yunan birlikleri, boşalttıkları Anadolu şehirlerini ateşe verip, halka karşı çeşitli kıtaller gerçekleştirirler. Ülkeyi terk ederken dahi kötülük yapmaktan geri durmazlar. Yunan Ordusu'nun çekilirken Anadolu'da yaptığı mezalim Hüsnü Faik Bey'in “Birlik” gazetesinde şu başlıkla haber yapılır: “Düşman, Ric'atı Esnasında Şehirleri Ateşe Verdi, Ahaliyi Kılıçtan Geçirdi.”²⁵⁷

Büyük Taarruz'un başarıya ulaşip Türk Ordusu'nun İzmir'e girişini *Bıçağın Ucu*'nda Miralay Ferit, Yüzbaşı Demir'e şöyle anlatır: “Uzak bir eylül sabahında, Mustafa Kemal'in inanılmaz atlıları, İzmir kaldırımlarından fırtına gibi geçtiler. Şehir ateşe verilmiş, yanıyordu. Süvarilerin, sakalları kanlı çamurlu suratlarına, ağır ve tatlı, yanmış kuru üzüm kokusu yapışmıştı.”²⁵⁸

İzmir'in kurtuluşundan hemen sonra, çoğunluğu Rum ve Hristiyan olan ‘Frenk Mahallesi’nde büyük bir yangın çıkar. Hızla büyüyen, itfaiyenin söndürmede yetersiz kaldığı bu yangın Başkumandanlık Karargâhı'nı tehdit etmeye başlayınca karargâh Uşşakizadelerin Göztepe'deki köşküne taşınır. Birçok ev, konak, kilise ve dükkanın yandığı, şehirde büyük bir tahribata neden olan bu yangının kimler tarafından çıkarıldığı konusunda çeşitli rivayetler dolaşır. Cevat Abbas Bey, yangınla ilgili olarak Halide Edip Hanım'a: “... ne yangınmış bu, şayan-ı hayret? Firari Rumların kundakladığı rivayet ediliyor.”²⁵⁹ der. Gazeteci Jimmy Fowler, meslektaşı Marie-Laure Oiselet'e bu konuda: “... bir iddiaya göre yangını Türkler çıkarmış; yanan semt Hristiyan semti, yarı Avrupalı!”²⁶⁰ der. Marie –Laure Oiselet ise bu konuda farklı düşünmektedir: “Türlere kalmasın diye, Rumlar da kundaklamış

²⁵⁶ Attila İlhan, a.g.e., 292.

²⁵⁷ Attila İlhan, a.g.e., 315.

²⁵⁸ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 226.

²⁵⁹ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 349.

²⁶⁰ Attila İlhan, a.g.e., 350.

olabilirler, belki de Ermeniler!”²⁶¹

Romanda, yangınla ilgili çeşitli rivayetlere yer verilmekle birlikte yangının kimler tarafından çıkarıldığı belirsiz bırakılmıştır.

Anadolu’nun Yunan işgalinden temizlenmesinden sonra İtilaf Devletleri, Türk Ordusu’nun Trakya ve Boğazlar mıntikasına geçmesinden duyduğu kaygı nedeniyle bu türden bir gelişmenin yaşanmaması konusunda Türkiye’ye nota verirler.²⁶²

Türkiye’de emperyalizme karşı verilen Milli Mücadele’nin başarıya ulaşması, yurdun düşmandan temizlenmesi, başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerini tedirgin ederken, ‘mazlum milletlerde’ büyük bir sevinçle karşılanır. Azerbaycan, Hindistan, Cezayir, Tunus gibi ülkelerden Ankara Hükümetinin dış temsilciliklerine tebrik telgrafları yağmıştır. Mahatma Gandhi, Bombay’da yaptığı basın toplantısında, şöyle der: “Haydi beni bir kere daha tutuklayınız, İngilizler! Tutuklamakla ve öldürmekle iş bitmiyor. Türkler, öldü sanılan ve cenaze töreni bile hazırlananların, içine konulmak istedikleri tabutu, katillerin başına nasıl geçirileceğinin örneklerini vermektedir...”²⁶³

1.3.24. MUDANYA MÜTAREKESİ

Mudanya Mütarekesi’ne, gazete haberi şeklinde yer verilir. 11 Ekim 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinin manşetinde haber şöyle verilir:

“ZAFERDEN ZAFERE!..”

“MUDANYA MÜTAREKESİ İMZALANDI

²⁶¹ Attila İlhan, a.g.e., 350.

²⁶² Attila İlhan, a.g.e., 401

²⁶³ Attila İlhan, a.g.e., 318.

TRAKYA’NIN TESLİMİYETİNE REFET PAŞA MEMUR”²⁶⁴

1.3.25. SALTANATIN KALDIRILMASI

Saltanatın kaldırılmasından kısa süre önce Mustafa Kemal’in yakın arkadaşlarından Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey’le birlikte, Refet Bey’in Keçiören’deki bağ evinde bulundukları bir sırada Rauf Bey; Meclis’in, saltanatın ve hilafetin kaldırılması endişesiyle müteessir olduğunu, Mustafa Kemal’in gelecekte bu konudaki tavrından şüphelendiklerini söyler. Mustafa Kemal’e bu hususta Meclis’i aydınlatması ve tatmin etmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Mustafa Kemal, kendilerinin bu konudaki düşüncelerini sorar. Rauf Bey, saltanat ve hilafet’le ilgili düşüncelerini şöyle açıklar:

“... ben saltanat ve hilafet makamına... vicdânen ve hissen merbut bir kulum... çünkü benim babam, padişahın nân ü nimetiyle yetişmiş... Osmanlı devletinin ricâli sırasına geçmiştir... Benim de kanımda o nimetin zerratı vardır. Ben nankör değilim ve olamam... Padişaha muhafaza-i sadakat borcumdur... Halife’ye merbutiyetim ise, terbiyem icabıdır.”²⁶⁵

Refet Bey de Rauf Bey’in düşüncelerine katıldığını, padişahlıktan ve halifelikten başka bir idare şeklinin söz konusu olamayacağını ifade eder. Görüldüğü gibi Mustafa Kemal’in yakın arkadaşları dahi saltanatın kaldırılması konusunda ondan farklı düşünmektedir. Ancak Mustafa Kemal bu konuda kararlıdır.

İtilaf Devletleri, Kurtuluş Savaşı boyunca Milli Mücadele’nin aleyhine çalışan, çeşitli ayaklanmalar çıkararak Milli Mücadele’yi engellemek isteyen İstanbul Hükümeti’ni de 28 Ekim 1922’de, TBMM Hükümeti ile birlikte Lozan’da toplanacak olan barış konferansına davet ederler. Bu durum bir ikilik oluşturur. Bu ikiliğin önüne geçmek için bazı vekiller, saltanatın kaldırılmasını öngören kanun

²⁶⁴ Attila İlhan, a.g.e., 437.

²⁶⁵ Attila İlhan, a.g.e., 452.

teklifinde bulunurlar.²⁶⁶

1 Kasım 1922’de TBMM’de yapılan gizli celsede ‘Saltanatın Kaldırılması’ konusunda verilmiş kanun teklifleri görüşülür. Vekillerin bir kısmı kanuna muhalefet etse de Mustafa Kemal, bu konuda karardır. Konuşma sırası kendisine geldiğinde konuyla ilgili şunları söyler:

“... hakimiyet ve saltanat, hiç kimseye, ilim icabıdır diye, müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Kudretle ve zorla alınır... Nitekim Türk milleti, hakimiyet ve saltanatı, isyan ederek, kendi eline bilfiil almıştır... Bu bir emrivakidir... Mevzubahis olan, millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız değildir... Mesele zaten emrivaki olmuştur... Şimdi bu emrivaki olmuş hakikati, ifade etmekten ibarettir... burada toplananlar... Meclis ve herkes... meseleyi tabii görürse fikrimce çok iyi olur... aksi takdirde, hakikat yine usulü dairesinde ifade olunur... fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir...”²⁶⁷

1 Kasım 1922 tarihli, Birlik gazetesi saltanatın kaldırıldığını yazar. Haber, şu başlıkla verilir:

“ BUNDAN SONRA PADİŞAH MİLLETİN KENDİSİDİR!”

“DÜN AKŞAM VE BUGÜN MİLLİ BAYRAMDIR!”²⁶⁸

Saltanatın kaldırılmasını müteakip bir İngiliz zırhlısıyla ülkeyi terk eden son Osmanlı padişahı Vahdettin’in İstanbul’dan ayrılmasından hemen önce İstanbul şu şekilde betimlenir:

“İstanbul, Yıldız Sarayı Muayede Köşkü: sabah oldu olacak, İstanbul soğuk bir teşrinisani gününe başlamak üzere; hava donuk ve ıslak. Boğaz, duman duman, sis; Üsküdar’dan Çengelköy’e göz gözü görmüyor.”²⁶⁹

²⁶⁶ Kemal Kara, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, Önde Yayıncılık, İstanbul 2009, 170.

²⁶⁷ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 455.

²⁶⁸ Attila İlhan, a.g.e., 456.

²⁶⁹ Attila İlhan, a.g.e., 456.

Vahdettin henüz İstanbul’da bulunurken, havanın soğuk, sisli ve karanlık olması, İstanbul’daki donuk ve karamsar manzara saltanatın olumsuzluğundan kaynaklanır. Saltanatın bir karanlık gibi Türk milletinin üzerine yüklendiğine işaret edilir. Vahdettin, ülkeyi terk ettiğinde ise hava aydınlanmaya, şafak sökmeye ve güneş görünmeye başlar. Yani saltanatın kalkmasıyla ve son padişah Vahdettin’in ülkeyi terk etmesiyle memleketin aydınlığa ve felaha kavuştuğuna işaret edilir. Vahdettin’in İngiliz zırhlısına binip ülkeyi terk ettiği sıradaki İstanbul manzarası şöyle betimlenir: “O sırada güneş, sis yoğunluğu gerisinden, biraz kıvıllı epeyce turuncu, kendini göstermişti.”²⁷⁰

Vahdettin’in ülkeyi terk etmesinin ertesi günü, İstanbul’da yayımlanan “Renin” gazetesinin 17/18 Aralık 1922 tarihli sayısında, bu olay şu başlıkla verilir:

“VAHDETTİN, BİR İNGİLİZ ZIRHLISIYLA KAÇTI”²⁷¹

1.3.26. MUSTAFA KEMAL’İN LATİFE HANIM’LA EVLENMESİ

İzmir’in Türk Ordusu tarafından kurtarıldığını ve Mustafa Kemal’in İzmir’de bulunduğunu öğrenen Latife Hanım, hukuk öğrenimini gördüğü Paris’ten İzmir’e gelir. Mustafa Kemal’in huzuruna çıkıp kendini tanıtır. Ahdi olduğunu söyleyip Mustafa Kemal’in elini öper. Baş yavere telefon numarasını ve ev adresini vereceğini söyleyerek çıkar. O sıralar İzmir’de çıkan yangın Başkumandanlık Umumi Karargahı’nı tehdit etmeye başlayınca Latife Hanım’ın da ısrarla daveti üzerine Mustafa Kemal, Latife Hanım’ın babası Uşşakızade Muammer Bey’in Göztepe’deki köşküne geçer. Mustafa Kemal, Göztepe’deki köşkte kaldığı süre içerisinde Latife Hanım’la aralarında duygusal bir yakınlaşma gerçekleşir. Mustafa Kemal ile Latife Hanım’ın balkondan, baş başa İzmir yangınını seyrettikleri bir sırada aralarındaki ilişkinin uğursuzluğuna işaret edercesine uzaktan bir puhu kuşunun sesi gelir.²⁷²

İsmet Paşa ile Halide Edip Hanım’ın, Latife Hanım’ın Mustafa Kemal için

²⁷⁰ Attila İlhan, a.g.e., 456.

²⁷¹ Attila İlhan, a.g.e., 457.

²⁷² Attila İlhan, a.g.e., 362.

uygun bir eş olup olmayacağını konuştuğu ve ikisinin de Latife Hanım'ın Mustafa Kemal için uygun bir eş olabileceğini söylediği sırada uzaktan gelen puhu kuşunun sesi, bu evliliğin uğursuzluğuna, bu evlilikte mutlu olamayacağına işaret eder: “Korudan yine puhu kuşunun, dokunaklı sesi uzak uzak duyuldu: nedense uğursuz sayılır.”²⁷³

Mustafa Kemal ile Latife Hanım'ın yakınlaşmaları durumunda araya, genellikle uğursuzluğun ifadesi olarak kabul edilen puhu kuşunun sesi girer. Mustafa Kemal Göztepe'deki köşke, Latife Hanım'la vedalaşmaya geldiği sırada yine puhu kuşunun sesi duyulur. Bu kuşun sesi Mustafa Kemal ile Latife Hanım'ın evliliğinin neticesinin mutluluk olmayacağını imlercesine bir leit motive dönüşür.

Zübeyde Hanım, İzmir'e geldiğinde Uşşakizadelerin Karşıyaka'daki köşkünde kalır. Mustafa Kemal biraz da Zübeyde Hanım'ın Latife Hanım hakkındaki fikirlerini öğrenmek için onu buraya göndermiştir. Ancak Latife Hanım, Zübeyde Hanım'a kendini beğendirmek için sarf ettiği bütün çabaya rağmen Zübeyde Hanım onu Mustafa Kemal'e uygun bulmaz. Bir anne sağduyusuyla onun Mustafa Kemal'i mutlu edemeyeceğini görür. Bu konuda Salih Bey'e şöyle der:

“... ana kısmısı, gönül gözüyle görür... öyle görürüm ben de... Bu kız Mustafa'yı... benim çakır Mustafa'mı değil... Mustafa Kemal Paşa'yı ister... mal mülk ister gibi...”²⁷⁴

Mustafa Kemal, Azerbaycan büyükelçisinin verdiği bir davette, o gece böyle bir açıklama yapacağını daha önce düşünmemiş olmasına rağmen, Latife ile evleneceğini açıklar.²⁷⁵

1.3.27. KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ TBMM'NİN YABANCI ÜLKELERLE İLİŞKİSİ

²⁷³ Attila İlhan, a.g.e., 376

²⁷⁴ Attila İlhan, a.g.e., 464.

²⁷⁵ Attila İlhan, a.g.e., 468.

1.3.27.1. TBMM - SOVYET RUSYA İLİŞKİLERİ

Kurtuluş Savaşı antiemperyalist bir mücadeledir. Sovyet inkılabının söylemi de antiemperyalist bir söylem olmuştur. Bu bakımdan Türk inkılabı ile Sovyet inkılabının ortak bir noktası vardır. Ancak Türk inkılabı ulusal ve demokratik bir inkılap, Sovyet inkılabı ise sosyalist bir hareket olmuştur. Sultan Galiyef'in inisiyatifiyle toplanan Bakü Doğu Halkları Kurultayı'nın sonuç bildirgesinde Kurtuluş Savaşı'yla ilgili şu değerlendirmede bulunulur:

“Türkiye'nin bugünkü mücadelesi, yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı, belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azim ve mühim bir gayret sarf ediyor, çünkü müdafaa ettiği, bütün Mazlum Milletler'in, bütün Şark'ın davasıdır; ve bunu nihayete getirinceye kadar, Türkiye kendisiyle beraber olan Şark milletlerinin birlikte yürüyeceğine emindir...”²⁷⁶

Attila İlhan, Atatürk'ün sağlığı boyunca Türkiye'nin dış siyasetinde Sovyet dostluğunun esas alındığını belirtir. Öyle ki bu dönemde, basında Sovyet aleyhtarı yazıların yayımlanması yasaklanır.²⁷⁷

Mustafa Kemal, Rusya ile eşit ilişki kurmak için milleti temsil edecek resmi bir yetkiye sahip olması gerektiğini düşünür. Bu, ancak Meclisin açılmasıyla ve onu reis seçmesiyle mümkündür. Bu nedenle Meclis'in bir an önce açılması gerektiğini düşünür. Vakit kaybetmeden Rusya ile ilişki kurulup Rusya'nın milli Mücadele'ye desteğinin sağlanması gerekir.²⁷⁸

Mustafa Kemal, 24 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin gizli oturumunda yaptığı konuşmada Bolşeviklerin kendilerine has birtakım görüşlerinin olduğunu, kendisinin de bu görüşleri ayrıntısıyla bilmediğini; ancak Bolşeviklerin gittikleri her yerde kendi görüşlerini yaymaya çalıştıklarını belirtir. Milletimizin de kendine has

²⁷⁶ Attila İlhan, *Yıldız, Hilal ve Kalpak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004, 118.

²⁷⁷ Attila İlhan, *Hangi Küreselleşme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003, 41.

²⁷⁸ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 159.

görüşleri olduğunu söyler. “... Daima kendi görüşlerimiz saklı kalmak üzere, her menbadan yararlanmayı caiz gördük.” der.

Mustafa Kemal, Meclis’in açılmasından hemen sonra Bolşeviklerle irtibat kurar. İngilizlerin İstanbul’da yaptıkları zulümleri anlatarak mebusları, Bolşeviklerle irtibat kurma konusunda ikna eder. Büyük Millet Meclisi’nin 23 Nisan 1920’de açılmasından sonra 26 Nisan 1920’de Moskova Hükümetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bazı tekliflerini içeren bir telgraf çekilir. Bu telgrafta TBMM adına Mustafa Kemal, emperyalistlere karşı mücadele eden, mazlum milletlerin kurtuluşunu gaye edinen Bolşevik Ruslarla işbirliği yapmayı kabul ettiklerini belirtilir. Bolşevik kuvvetlerinin, Gürcistan içindeki İngiliz kuvvetlerini çıkarmak ve bu ülkenin Bolşevik Birliği’ne girmesini sağlamak için harekate geçmesi durumunda “Türkiye Hükümeti de emperyalist Ermeni Hükümeti üzerine, bir askeri harekate geçmeyi ve Azerbaycan Hükümeti’ni de Bolşevik Devletler grubuna sokmayı taahhüt eder.”²⁷⁹ Aynı telgrafta Bolşevik Rus Hükümeti’nden şu yardımlar istenir:

“Önce milli topraklarımızı işgal altında bulunduran, emperyalist kuvvetleri tard etmek ve bilahare Emperyalizme karşı meydana gelen ortak mücahedatımız için, dahili kuvvetlerimizi kurmak üzere, şimdilik ilk taksit olarak, beş milyon altının; ve kararlaştırılacak adette cephane ve diğer muharebe levazımâtı ile eslihâ ve mühimmatı; ve sıhhiye vasıtalarının; ve yalnız Şark’ta harekâtta bulunacak kuvvetler için, iâşe ve ibatenin Rus Cumhuriyetlerince temini mercudur.”²⁸⁰

Sovyet Cumhuriyetleri Birliği’nin İslam alemine yönelik beyannamesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde, 11 Mayıs 1920’de yapılan gizli celsede okunur. Bu beyannamede Sovyet Cumhuriyetleri Birliği, İslâm alemini Avrupalı emperyalist ülkelere karşı birlikte mücadeleye çağırır. Büyük Rus İhtilali’nin emperyalistlere büyük darbeler indirdiği, Müslümanların memleketlerinin zorla işgalini reddettiği, İstanbul’un Müslümanların elinde kalacağı açıklanır. Ayrıca Rusya’nın, Müslümanların dini ve milli özgürlüklerini savunduğu belirtilir:

“... Yağmacıların ayağı altında Emperyalizm tuzağı yatmaktadır. Rusya’nın

²⁷⁹ Attila İlhan, a.g.e., 166.

²⁸⁰ Attila İlhan, a.g.e., 167.

ve Şark'ın İslâmları; o, câmileri, ibadethaneleri, mektepleri tahrip ve hakları zorla alınan ahali!... Sizin dininiz ve an'aneniz; milli ve medeni hürriyetiniz, serbest ve dokunulmaz bir halde kalacaktır! Serbestçe ve engelsiz olarak, hayat-ı millinizi tanzim ediniz! Bu hakka sahipsiniz!..”²⁸¹

Mustafa Kemal Paşa, Sovyet Cumhuriyetleri Birliği Dış Komiseri G.V. Çiçerin'e çektiği 20 Haziran 1920 tarihli telgrafta 'Rusya Sovyet Cumhuriyeti Hariciye Halk Komiserliği'nin' Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisliğine gönderdiği mektubun memnuniyetle karşılandığını, Rusya'nın Türkiye ile ilgili prensiplerinin kendilerinin de samimi ve ciddi prensipleri olduğunu belirtir. Ermenistan ve İran ile sınırlarımızın belirlenmesinde Rusya Sovyet Cumhuriyeti'nin arabuluculuğunu memnuniyetle kabul edeceklerini; komşularımızın (Ermenilerin) kabul edilmez bir şekilde Türk topraklarını tahrip edip kılıçtan geçirdiklerini, bunlara karşı askeri bir hareket düşünülürken Sovyet Cumhuriyetleri Birliği Dış Komiserliği'nden gelen mektuptan sonra bunun ertelendiğini ve buna karşı tedbirlerin alınması gerektiğini belirtir. Ayrıca Anadolu'daki hareketin mahiyetini de şöyle açıklar:

“Biz Garp emperyalizmine karşı, münhasırân ve istihlâmızı muhafaza etmekle iktifa etmiyoruz; aynı zamanda Garp emperyalistlerinin kuvvetleri ve malûm olan her türlü vesaitiyle, Türk milletini emperyalizme vasıta yapmalarına mâni oluyoruz. Bu şekilde bütün insâniyete hizmette bulunduğumuza kaniyiz.”²⁸²

Bolşevik Rusya ile ilişkilerin hayati bir önem arz ettiği bir dönemde Mustafa Kemal bu ilişkiyi bağımsızlıktan ödün vermeden çok iyi idare etmeyi bilmiştir. Ayrıca içerde baş göstermiş olan Bolşevik muhalefeti de Milli Mücadele'nin içine çekmeye gayet etmiştir. 'Mustafa Kemal'in Anadolu Halkına Beyannâmesi'nde görüldüğü gibi Müslümanlarla birlikte komünistler de mücadeleye çağırılmıştır:

“... Müslüman kardeşlerim, komünist arkadaşlar! Korkunç bir haksızlık işlenmektedir: Düvel-i Muazzama, yeni bir Müslüman kurbanını boğazlıyor, onu yok etmek azmindedirler; fakat biz elde silah, ana vatanımızın her karış toprağını

²⁸¹ Attila İlhan, a.g.e., 237.

²⁸² Attila İlhan, a.g.e., 290.

savunarak ve haklarımızı haykırarak ölmesini bilenlerdeniz...’’²⁸³

25 Ağustos 1920 tarihli Reuter Ajansı adlı Rus haber ajansından alınan habere göre Ankara Hükümeti Rusya ile anlaşma imzalamış. Habere göre bu anlaşmada TBMM için büyük önem arz eden maddeler söz konusudur. Buna göre: “her iki taraf da, diğerine cebren kabul ettirilmek istenen bir barış anlaşmasını veya milletler arası vesikayı tanımamayı kabul etmiş, Rusya TBMM tarafından tasdik edilmemiş hiçbir milletler arası vesikayı tanımayacağını açıklamıştır. İki memleket arasında daha önce imzalanmış anlaşmalar geçersiz sayılacaktır.”²⁸⁴

Bu anlaşmayla TBMM İtilaf Devletleri’nin zorla kabul ettirmeye çalıştığı Sevr anlaşmasına karşı Rusya’nın desteğini almış olur.

İstanbul’da görevli ‘Reuter Muhabiri Edwin J. Hason’ın Anadolu’daki son gelişmeler hakkında; ‘Kahire, Intelligence Service Ortadoğu Merkezi’ne gönderdiği gizli rapora göre İngilizlerin ve Ankara Hükümeti aleyhine Anadolu’da çıkardıkları isyanların neticesiz kalmasından sonra Ankara ile Moskova’nın ilişkisinden kuşkuya düşen İngiltere, Ankara ile uzlaşma zemini arar. Bu nedenle Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin istifa etmesini ve yerine daha uzlaşmacı olan Kamil Paşa Hükümeti’nin gelmesini sağlar.²⁸⁵

İngilizler Türk-Sovyet ittifakından büyük rahatsızlık duyarlar. Kafkasya’daki İngiliz temsilcisi Albay Stokes’ın Tiflis’ten İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na yazdığı 6 Kasım 1920 tarihli raporda Türk-Sovyet ittifakına engel olacak her şeyin desteklenmesi gerektiği, Trabzon Limanının işgal edilmesi ve Batı Cephesi’nde Yunanlıların desteklenmesi gerektiği belirtilir.²⁸⁶ Söz konusu İngiliz temsilcisi, bir başka raporunda ise Ermeniler yüzünden Türklerle Bolşeviklerin arasının açılacağını söyler. Bolşeviklere karşı Türklerin desteklenmesi gerektiği, böylece bütün İslam âleminin İngiliz nüfuzuna dahil olacağını; bu olmadığı takdirde ise Türklere karşı Bolşeviklerle anlaşma yapılması gerektiğini belirtir. Böylece İngiltere’ye hammadde ve yeni pazarların temin edileceğini belirtir. Ayrıca Sünnilerle Şiiler arasındaki

²⁸³ Attila İlhan, a.g.e., 361.

²⁸⁴ Attila İlhan, a.g.e., 378.

²⁸⁵ Attila İlhan, a.g.e., 387.

²⁸⁶ Attila İlhan, a.g.e., 19.

ihtilafın arttırılmasını temenni ettiğini söyler.²⁸⁷

Bunun gibi, İngilizlerce hazırlanan birçok raporda Türk-Sovyet ilişkilerini bozma çareleri düşünülmüştür.

Türk-Sovyet ilişkileri, bütün devletler arası ilişkilerde olduğu gibi karşılıklı çıkar üzerinedir. Sovyet Rusya, İngilizlere karşı bir koz olarak TBMM’yi destekler. TBMM Hükümeti de Rusya ile ilişkilerini İngilizlere karşı kullanır. Mustafa Kemal, TBMM’nin Rusya ile ilişkisini soran Ali Fuat Paşa’ya şu cevabı verir:

“... ağırdan alıyorlar, Fuat! Bir muâhede parafe edildi, lâkin imza gecikiyor. Hakikat şu ki, nasıl biz onları İngilizlere karşı kullanıyorsak; onlar da öyle, bizi İngilizlere karşı kullanıyorlar...”²⁸⁸

Gerek Bolşevik Rusya ile ilişkilere verilen önem dolayısıyla gerekse ülkedeki komünistleri de Milli Mücadele’ye katmak amacıyla Ankara’da Komünist Fırkası kurulur. Mustafa Kemal’in aslında bu durumdan pek hoşnut olmadığını, Ali Fuat Paşa’ya bu konuda söylediklerinden anlıyoruz:

“... kaç adet komünist fırkası oldu, baksana! Bir adet de biz kurduk! İttihatçılara karşı, münhasıran, Bakü’da müesses fırkayla teşrik-i mesai tasavvur edebiliyoruz: Mustafa Suphi Bey’in fırkası!.. O da, Anadolu’ya intikal etmeyi arzuluyormuş...”²⁸⁹

Mustafa Kemal’in hoşnut olmadığı, Anadolu’da komünist fırka sayısının artmasıdır. Yoksa TBMM’de yetmiş küsur sarıklı hoca bulunmasına rağmen ve büyük tepkilere yol açmasına rağmen Komünist Fırka’nın kurulmasını kendisi teşvik eder.²⁹⁰

TBMM’de ‘Halk İştirakiyun Fırkası’ diye ikinci bir komünist fırka kurulur. Tokat Mebusu Nâzım Bey’in reisliğini yaptığı bu fırka, düşünce olarak Bolşevikliğe

²⁸⁷ Attila İlhan, a.g.e., 19.

²⁸⁸ Attila İlhan, a.g.e., 417.

²⁸⁹ Attila İlhan, a.g.e., 421.

²⁹⁰ Attila İlhan, a.g.e., 478.

mevilli ise de İslami düşünceye ve geleneğe sadık kalacağını teyit eder.²⁹¹

30 Nisan 1920 tarihli “Pravda” gazetesinde bir beyanat yayınlayan Stalin, Ankara Hükümeti’nin İtilaf Devletleri’ne yaklaştığına; Londra’nın, Türkiye’nin liderliğinde, İtilaf Devletleri’ne bağlı bir Kafkas Federasyonu oluşturmayı planladığına dair rivayetler olduğunu söyler.²⁹² Mustafa Kemal, bu asılsız rivayetlere ve Stalin’in bu tehditvari beyanatına oldukça içerler. Ankara Hükümeti, Stalin’in “Pravda” gazetesinde çıkan beyanatını tekzip eder ve İtilaf Devletleri ile hiçbir temasının olmadığını açıklar.²⁹³

Mustafa Kemal, Amerikalı gazeteci Jimmy Fowler ile mülakatında belirttiğine göre Ankara Hükümeti baştan beri Rusya ile yakın ilişkiler içinde olmuştur; ancak Bolşevizm’i benimsememiştir. Milletlerin özgürlüğü ve emperyalizme karşı olmak noktasında TBMM’nin Bolşeviklerle bazı ortak noktaları olsa da Rusya ile ilişkiler karşılıklı çıkar ve denge politikası üzerine kurulmuştur. Bu durum Rusya açısından da böyledir. Nitekim 22-23 Şubat gecesi 1921’de Stalin, kendisiyle görüşen Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa’ya TBMM ile bir ittifak yapamayacaklarını, çünkü bunun İngilizlerle yapacakları ticaret anlaşmasına zarar vereceğini, TBMM ile ancak bir kardeşlik anlaşması yapabileceklerini belirtir. Neticede TBMM ile Sovyet Rusya arasında bir kardeşlik anlaşması imzalanır.

Ali Fuat Paşa, TBMM ile anlaşma yapılmasına sıcak bakmayan Rus Dışişleri’nin amacını şöyle açıklar:

“... Rus Hariciyesi, Garb’ın henüz tanımak istemediği ‘milli’ bir Türk devletini, bizim istediğimiz şartlar altında tanımak hususunda isticlal göstermek fikrinde değildi. Herhangi bir muahede yapmaksızın, pek az yardım yapmak suretiyle, bizi, kendi emellerine hizmet ettirebileceklerini sanıyorlardı...”²⁹⁴

Mustafa Kemal, 07.06.1921’de Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa’dan aldığı rapora dayanarak, Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir’e “şimdiye

²⁹¹ Attila İlhan, a.g.e., 543.

²⁹² Attila İlhan, a.g.e., 491.

²⁹³ Attila İlhan, a.g.e., 564.

²⁹⁴ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 100.

kadar emperyalist ve kapitalist hükümetlere düşman olan Bolşeviklerin, söz konusu siyaseti değiştirdikleri ve hassaten İngilizlerle anlaşarak Kafkasya tarafından bize hücum eylemeleri muhtemel bulunması itibariyle”²⁹⁵ Şark Ordusunun her ihtimale karşı uyanık ve hazır bulunması gerektiği bildirir.

Kurtuluş Savaşı’nın başarıya ulaşması, Sovyet Rusya’da ve Enternasyonal’de oldukça olumlu bir yankı yapar. Komünist Enternasyonalî Yürütme Kurulu, Komitern tarafından yayınlanan “Internationale Presse – Korrespondenz” dergisinin 27 Eylül 1922 tarihli sayısında, galip İttifak Devletleri’nin Türkiye Halkını ölüme mahkum ettiğini, Türkiye’yi parçaladığını belirtir. Türkiye’nin etrafını kendi gücüyle ayakta kalamayacak, İttifak Devletleri’nin boyunduruğunda olan bu devlerin Türk Halkı’na karşı her zaman kışkırtılabileceğini açıklar. Açıklamanın devamında Türk Ordusu’nun zaferini şöyle değerlendirir:

“... Sovyet Rusya’nın mücadele eden ve zafer kazanan Kızılordusu’ndan cesaret alan Türkiye Halkı, peş peşe savaşlardan bitkin düşmüş olduğu halde, silaha sarıldı; ve üç yıl süren mücadele sonunda, canını kurtarmasını bildi. İngiltere’nin donattığı Yunan Ordularını kaçırmaya zorladı. İstanbul ve Çanakkale Boğazı dışında, tüm Anadolu’yu yabancı ordulardan temizledi. Türk Ordularının zaferi zalimlerin gücünün de sınırlı olduğunu; halklar özgürlük için bir kez ayağa kalktılar mı; Versailles’da barış anlaşmaları adı altında kendilerine vurulan, tüm kölelik zincirlerini paramparça edebileceklerini kanıtladı...”²⁹⁶

1.3.27.2. TBMM - FRANSA İLİŞKİLERİ

TBMM ile Fransa’nın 1920’de imzaladıkları bir aylık ateşkes anlaşmasına Fransızlar Pozantı, Sis, Antep, Maraş ve Urfa’yı boşaltacaktır. Ancak Fransız Hükümeti bir taraftan Türklerle anlaşma zemini ararken diğer taraftan İngiltere’nin baskısına direnemeyerek Karadeniz kıyısındaki Ereğli limanını bombalar, Adana çevresindeki Kahyaoğlu çiftliğini basarak en az elli Türkü öldürür. Tarsus yöresinde

²⁹⁵ Attila İlhan, a.g.e., 127.

²⁹⁶ Attila İlhan, a.g.e., 445.

bazı Türk köylerini ateşe verir.²⁹⁷

Sırtlan Payı'nda, Gülistan Satvet'in Madam Rosa Mizrahi'ye anlattığına göre Fransız basını, İngiltere ile rekabetten dolayı Anadolu'daki hareketi destekleyen bir tavır alır.²⁹⁸

İkinci İnönü Zaferi'nden sonra Fransa elçisi Boullion, Ankara'ya gelerek TBMM ile anlaşma yollarını arar. Ancak anlaşma yapmak için Sakarya Savaşı'nın sonucunu bekler. Sakarya Zaferi'nden sonra Fransa ile Ankara Anlaşması imzalanır. Fransızlar bu anlaşmadan sonra Anadolu'yu terk etmeye başlarlar. Fransa, Ankara Anlaşması'yla TBMM'yi tanıyan ilk batılı devlet olur.²⁹⁹

1.3.27.3. TBMM - ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

Mustafa Kemal'in, Ali Fuat Paşa'ya verdiği bilgiye göre Doğu'da Kazım Karabekir, Ermenileri yenilgiye uğratmış ve anlaşmaya mecbur etmiştir. Bu hem dışarıya hem de içeriye karşı, TBMM'nin gücünü ve etkisini pekiştirecek bir başarıdır.³⁰⁰

1.4. MİLLİ ŞEF DÖNEMİ

Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz* romanında tarihsel arka plan olarak İnönü dönemini seçmiştir. *Bıçağın Ucu* romanında da İnönü dönemi, Halim'in hatıraları veya Yüzbaşı Demir'in açıklamaları şeklinde yer alır. Bu dönemde sosyalist aydın kuşak üzerindeki baskılar; İnönü yönetiminin baskıcı ve diktatik tutumu eleştirel bir bakışla verilir. "1940 - 45 arası İnönü dönemi, sosyalist aydın kuşak için gerçekten karanlık bir dönemdir. Sözü edilen dönemde sosyalist - aydın kuşak ve dolayısıyla

²⁹⁷ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 299.

²⁹⁸ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 388.

²⁹⁹ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 271.

³⁰⁰ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 417.

Türkiye Komünist Partisi yandaş ve üyeleri çeşitli yasak ve baskılarla sindirilmişlerdir... Yazarın İnönü döneminin baskın niteliğinin baskı, şiddet ve diktacı bir anlayış olduğunu vurgularken, Alman taraftarlığını özellikle ön plana çıkarması anlamlıdır. Bu aynı zamanda, okurda oluşan olumsuz izlenimin pekişmesini sağlayıcı bir nitelik taşımaktadır.”³⁰¹

Milli Şef dönemi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarını konu alan *O Karanlıkta Biz* romanı, Cumhuriyet Halk Partisi’nin Olağanüstü Kurultayı’nın tüzük değişikliği gerekçesiyle başlar. 26 Aralık 1938 tarihli bu tüzük değişikliği gerekçesinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin tüzüğünde yapılan değişiklikle İsmet İnönü’nün Milli Şef seçildiği, otoriteyi ve istikrarı güçlendirmek bakımından bunun milli menfaatlere uygun olduğu belirtilir. Milli Şef’in rolü ve gerekliliği şöyle açıklanır:

“... Şef’in rolü her memlekette, bilhassa Parti hayatına girmiş memleketlerde, çok önemlidir. Çünkü siyasi kanatları, prensipler halinde birleştirip olgunlaştıracak ve prensipleri zihinlere aşılayacak ve sürekli olarak besleyecek, memleket siyasetine istikamet verecek, milletin fertlerini politika alanında yetiştirecek olan Şef’tir.

Her camiada ve parti içinde, bu yüksek vasıfta şahısları, daima hazır bulmak kolay olmadığı gibi, bir siyasi partinin yüksek idaresini, eline teslim ve emanet ettiği makam ve şahıs üzerinde, sık sık değişiklik yapması da, otoriteyi zayıflatmak bakımından zararsız sayılmaz.”³⁰²

Mustafa Kemal’in ölümünden sonra, İsmet İnönü’nün başına geçtiği Cumhuriyet Halk Partisi yarı faşist ve diktacı bir partiye dönüşür. Tek parti diktası başlar. “... ‘tek parti, tek şef, tek millet’ sloganı en geçerli slogan” sayılır.³⁰³

İlhan, İnönü dönemini karanlık bir dönem olarak görür. *O Karanlıkta Biz* romanında “biz” dediği sosyalist aydınlardır. Bu dönem sosyalist aydınlar açısından karanlık bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya’ya yaklaşan yönetim sosyalist aydınları ezer. Bu dönemde sol görüşlü aydınlar ya Nazım Hikmet, Kemal Tahir gibi tutuklanmışlar ya da Şefik Hüsnü örneğinde olduğu gibi siyasetle

³⁰¹ Turgut Gögebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2004, 283.

³⁰² Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 7.

³⁰³ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 154.

uğraşmamak şartıyla rahat bırakılmışlardır. Vâlâ Nurettin'in 'Refah Faciası' nedeniyle yazdıkları Milli Şef'i rahatsız eder. Bu nedenle yaşı ve sağlığı uygun olmadığı halde silah altına alınıp Konya'ya sevk edilir.³⁰⁴

Tek Parti döneminde insanlara temel özgürlükler dahi tanınmaz. Özgürlükçü hareketlere karşı amansız bir takip ve ceza uygulanır. Basın üzerindeki sansür had safhadadır. 1941 yılının Eylül ayında sıkıyönetim ilan edilir, Cumhuriyet, Son Telgraf, En Son Dakika ve Yeni Sabah gibi yayın organları kapatılır.³⁰⁵ Vatan gazetesi, Charlie Chaplin'in Adolph Hitler'le alay ettiği 'Büyük Diktatör' filminden alınmış bir fotoğrafı yayımladığı için Alman taraftarı olan Saraçoğlu Hükümetince kapatılır.³⁰⁶ Siyasi polis aydınlara nefes aldırılmaz, Bazı aydınların Anadolu içlerine sürülmesiyle ilgili bir plan düzenlenir ve uygulanır.³⁰⁷ İlhan, İnönü döneminde sol aydınların üzerindeki baskıyı şöyle açıklar:

"Milli Eğitim Bakanlığınca yayımlanan Sosyalizm Tarihi türünden eğitim kitaplarının bile sansüre tâbi tutulduğunu yazarsam, gençler belki, ne türlü bir baskı rejiminin sürüp gitmiş olduğunu anlarlar."³⁰⁸

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk Hükümetinin Almanya'ya duyduğu yakınlığın da etkisiyle sol basın üzerinde baskı söz konusuysa ve sol dergiler ardı ardına kapatılırken Turancı dergiler için böyle bir durum söz konusu değildir:

"İrkçi/Turancı dergiler: Bozkurt, Millet, Tanrıdağ, Çınaraltı; ormanda yağmur sonrası mantarları gibi, pat pat pat, birbiri ardınca yayın hayatına girdi."³⁰⁹

Attila İlhan'a göre Milli Şef döneminden itibaren Atatürkçülük özünden saptırılmıştır. Baskıcı zihniyet, özünden saptırılmış bu Atatürkçülük anlayışına dayanarak hüküm sürmüştür. İlhan, Mustafa Kemal'den sonra İnönü yönetiminin, onun fikirlerini terk ettiğini ifade eder: "1940'tan sonra Türkiye'de

³⁰⁴ Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 285.

³⁰⁵ Attila İlhan, a.g.e., 263.

³⁰⁶ Attila İlhan, a.g.e., 438.

³⁰⁷ Attila İlhan, *Bıçağı Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 34.

³⁰⁸ Attila İlhan, *Faşizmin Ayak Sesleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, 181.

³⁰⁹ Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 417.

Atatürkçülük yok. Mustafa Kemal'in başlangıçta tasarladığı Cumhuriyet demokrasiye intikal edeceğine, ortaya totaliter bir durum çıkıyor.”³¹⁰ İnönü döneminde içi boşaltılmış bir Atatürkçülük savunulur. Bu, tamamen şekilci ve putlaştırıcı bir Atatürkçülüktür. Mustafa Kemal'in heykelleri dikilir, bazı sözleri meydanlara asılır; ancak devrimleri dikkate alınmaz ve onun başlattığı devrimler sürdürülmez.³¹¹ Kuva-yı Milliye ruhu dondurulur. “Atatürkçülük, o tarihten sonra Atatürk'ün yaptıkları, ya da yapmayı tasarladıkları değil; yapılmakta olanları; yapılmakta olanların, ona yakıştırılmasından ibarettir.”³¹²

Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve İnönü'nün Mustafa Kemal'den sonra onun ilke ve inkılâplarından nasıl uzaklaştığını Miralay Ferit'e anlatan Yüzbaşı Demir'e göre CHP yönetimi Mustafa Kemal'in ölümünden sonra onun devrimlerini yozlaştırmış, yarı faşist bir rejim kurmuştur. Mustafa Kemal'in asıl amaçladığı şey sınıfsız toplumu gerçekleştirmekti; ancak bunu gerçekleştiremeden ölür. CHP, onun yarım kalkmış olan devrimlerini sürdürememiştir. Yüzbaşı Demir, İnönü dönemindeki Mustafa Kemal devrimlerinden uzaklaşmayı şöyle anlatır:

“Devrimin toplumsal karakterini, gerçek anlamını bir yana iterek, ilericiliği lâfta bırakıp, yarı faşist yarı feodal bir rejim kuranlar, bunlardır. Sizin partinizin adamları. Oysa 1920'lerde hareketin çıkış noktaları bambaşkaydı Albay'ım: Emperyalizme ve kapitalizme karşı, halkçı ve devrimci bir cephe kurmuştu, bir Müdafaa-i Hukuk cephesi...”³¹³

Yüzbaşı Demir, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra, onun devrimlerine ihanet ettiğini, onun ülkülerini tamamlamak yerine “işî tatlısu faşistliğine” döktüklerini ifade eder. Demir'e göre Mustafa Kemal'in ölümünden sonra “gençlerdeki devrimci ruhu öldüren”, aydınları, sanatçıları kısıtlayan”, “basını evcilleştiren” Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur.³¹⁴

³¹⁰ Attila İlhan, “*Toplumcu Roman Tarihi Perspektifle Yazılabilir*”, Hürriyet Gösteri, Sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997, 63.

³¹¹ Attila İlhan, *Faşizmin Ayak Sesleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, 39.

³¹² Attila İlhan, *Hangi Atatürk*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1982, 149.

³¹³ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 228.

³¹⁴ Attila İlhan, a.g.e., 227.

Atilla İlhan'a göre Türkiye'de aydının halktan uzaklaşması Tanzimat döneminde başlar. Çünkü Tanzimat aydınları Batıyı model alarak kendini şekillendirmeye çalışır. Bu durum Kuva-yı Milliye döneminde nispeten değişir. Bu dönemin aydınları halk ile birleşerek Milli Mücadele'yi kazanır. Aydınların halk ile birlikte bu mücadeleyi kazanması aslında bir mucizedir ve bunu gerçekleştiren de Mustafa Kemal'dir. Onun döneminin aydınları halkla iç içedir, memlekete dayanan bir milliyetçilik olan Atatürk milliyetçiliğini benimsemişlerdir. Kültür ve edebiyatta da yerlidirler. Ancak İsmet Paşa döneminde bu anlayış değişir. Bu dönemde Tanzimat aydınının benzeri bir aydın ortaya çıkar. Yeniden halk ile aydın arasında kopukluk başlar. "Latin kökenli bir kültür oluşturma peşine düşüyorlar. Selçuklu - Osmanlı kültürünü kökten reddediyorlar ve böylelikle kopukluk azami haline çıkmış oluyor."³¹⁵

Yüzbaşı Demir'in Miralay Ferit'e anlattığına göre, Mustafa Kemal'in devrimlerinin asıl temeli halkın yaşam şartlarını değiştirecek toplumsal değişikliklerdir. Ancak bu değişimden korkan İnönü 'faşistleşmeyi', Halk Partisi'ni bir eşraf ve bürokrat partisine dönüştürerek yozlaştırmayı seçer. Mustafa Kemal'in devrimlerine sırt çeviren Milli Şef yönetimi, "ağalarla işbirliği yapıyor, karaborsadan milyoner üretiyordu; oysa görünüşte, hareketli yılların devrimci edebiyatı ısrarla korunmuştu."³¹⁶

İnönü, Türk parasının üzerinden Mustafa Kemal'in resmini kaldırıp yerine kendi resmini koyar. Bu durumdan hoşnut olmayan halk da onun sağırlığını ima edecek şekilde bu banknotların üzerindeki resimlerden kulaklarını yakar. Zihni Keleşoğlu Ahmet Ziya'ya bu banknotlardan birini göstererek şöyle der:

"... nazar-ı dikkatinizi çekti mi, Mühendis Bey: Para ve pullardan Gâzi'nin resmini kaldırıp, kendi resmini koyduğu için; ahali, İsmet Paşa'yı affetmiyor: kulağından cıgarayla yakıyorlar..."³¹⁷

İkinci Dünya Savaşı şartları İnönü'nün sert politikalar izlemesine elverişlidir.

³¹⁵ Atilla İlhan, *Söyletme Kötüyü!.. " Röportajlar - 2 (1983-1987)"*, (Derleyen: Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2005, 361-362.

³¹⁶ Atilla İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 231.

³¹⁷ Atilla İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 64.

Attila İlhan’a göre İsmet İnönü’nün kuruntulu, ürkek kişiliği kendisini emniyette hissetmemesinden ötürü kendisine “hayali ve tehlikeli düşmanlar” icat etmiş; aşırı sağ ve aşırı sol tehlikesini abartmış, uyguladığı baskıya da bu tehlikeleri gerekçe göstermiştir.³¹⁸

1.4.1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARI

Milli Şef döneminin en önemli tarihi gelişmesi İkinci Dünya Savaşı’dır. Milli Şef baskısının en çok hissedildiği yıllar İkinci Dünya Savaşı yıllarıdır. Savaş ortamının olağanüstü koşulları, bu dönemde toplumun çeşitli kesimlerine uygulanan baskının gerekçesi olarak öne sürülmüştür. Türkiye her ne keder İkinci Dünya Savaşı’na katılmamış olsa da savaş boyunca gerek siyasi gerek ekonomik olarak savaş koşullarının etkisini yaşamıştır.

1.4.1.1. DIŞ POLİTİKA

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye, tarafsız bir politika izlemiş olsa da İnönü yönetimi Almanya’ya sempati duymuştur. Bir taraftan Almanya ile yakınlık sağlayan Ankara diğer taraftan Müttefiklerle de ilişkisini sürdürmüştür. İnönü yönetiminin tarafsızlığı dengeli bir tarafsızlık olmuştur.³¹⁹

İkinci Dünya Savaşı’nda tarafsız olan Türkiye’yi, gerek Müttefikler gerekse Mihver Cephesi kendi yanında savaşa çekmeye çalışır. Savaş boyunca tarafsız kalmayı seçen ve denge politikasını izleyen Türkiye’ye zaman zaman İngiltere, kendi yanında savaşa girmesi için, askeri yardım vaadinde bulunur. Ancak bu vaadi bir türlü yerine getiremez. Ahmet Ziya’nın, Türkiye’nin bu şartlarda, Müttefiklerle ittifakının hata olup olmadığı sorusuna Şevket Süreyya şu karşılığı verir:

“... O kadarını söyleyemem, lâkin ticaret muvazenesi aleyhimize, vaat

³¹⁸ Attila İlhan, *Hangi Laiklik*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2004, 179.

³¹⁹ Attila İlhan, *Hangi Sol*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul 1996, 189.

ettikleri askeri yardımdı yapamıyorlar; bu Çankaya'ya müessir oluyor. Esasen harbe hazırlıksız yakalanmışız, tasavvur edebiliyor musun, bütün petrol depolama kapasitemiz yüz bin ton kadar...”³²⁰

İnönü, Almanya'nın uyguladığı ‘Yıldırım harbi’nden ürkererek Almanya'ya, 42 milyar Reichmarklık bir ticaret anlaşmasını öngören bir nota verir. Paris'in düşmesinden bir gün önce Ankara, ittifaka rağmen, Fransa uğruna savaşa girmeyeceğini ilan eder. 14 Haziranda Paris düşer. 25 Haziranda Türkiye, Almanya ile ticaret anlaşması imzalar.³²¹

Almanya ile ticaret anlaşmasına rağmen Türkiye, denge politikasını güderek Müttefiklerle de ilişkilerini sürdürür. Alman Gemicilik Nakliyat Şirketi Deutsche Levant Linie'nin İstanbul Acentası'nda yardımcı müdür olan Doktor Ludwig Gessler'in, Ahmet Ziya'ya, Türkiye'nin savaş sırasında İngiltere ile ilişkisi konusunda söyledikleri, Almanların bu ilişkiden duydukları rahatsızlığı ifade eder:

“... ah ah ah, ‘Milli Şef’ ne yapmak istiyor, acaba? Önceki savaştan ‘silah arkadaşı’ değil miyiz? Yine öyle olmamalı mı? Son beş yılda ticaretimiz dört katına çıkmıştı: 150 milyar RM, dile kolay! İngiltere'ye nasıl güvenebiliyorlar? Kromunuz da elinizde kalacak, mahsulleriniz de; hâyâl ettiğiniz silah ve mühimmat yardımını katiyen alamayacaksınız...”³²²

İtalya'nın Yunanistan'a saldırması, Türkiye'de tedirginliğe neden olur. Savaşın ülkemizin sınırına dayanması, ülkemizin de her an bir saldırıya uğrayabileceği endişesine neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye, her an gelebilecek saldırılara karşı hazırlıklı olmuştur. Geceleri büyük şehirlerde karartma yapılmış, her an gelebilecek bir hava saldırısına karşı uçaksavarlar hazır bulundurulmuştur ve uçaksavar ışıldakları semaları kontrol etmiştir.³²³

Savaş boyunca tarafsızlık politikasını sürdüren Türkiye, Yunanistan'ın saldırıya uğraması karşısında duyduğu endişe ve Türkiye'nin de saldırıya

³²⁰ Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 17.

³²¹ Attila İlhan, a.g.e., 17.

³²² Attila İlhan, a.g.e., 35.

³²³ Attila İlhan, a.g.e., 111.

uğrayabileceği şüphesi nedeniyle İngiltere ile yakınlaşma temayülünü gösterir. İsmet İnönü, Yunanistan saldırıya uğradıktan sonra TBMM’de yaptığı konuşmada bu ülkenin saldırıya uğramasından duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Türkiye’nin İngiltere ile müttefik olduğunu vurgular:

“... Rahatı ve saadeti bizim için çok önemli olan, güvenlik sahamızın içindeki dostumuz Yunanistan, çok yazık ki, bugün harbe sürüklenmiş bulunuyor. Bu durumu müttefikimiz İngiltere Hükümeti ile müşterek inceleyip düşünmekteyiz... İngiltere’nin zor şartlar içinde kahramanca mevcudiyet savaşı içinde bulunduğu zamanda, onunla münasebetimizin sağlam ve sarsılmaz olduğunu söylemek benim için borçtur.”³²⁴

Adolph Hitler, Ankara’daki Alman Büyükelçisi Von Papen aracılığıyla, İtalya’nın Yunanistan’a saldırması nedeniyle egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün tehlikeye düşmeyeceğine dair Türkiye’ye resmen garanti verir. Mihver devletlerin gerektiği takdirde Türkiye’nin, Avrupa’da gerçekleştirilmekte olan ‘Yeni Nizam’a katılmasını kolaylaştıracak imkânları sağlayacağını bildirir. Ancak İngiltere bu durumdan büyük rahatsızlık duyar. Bu nedenle Almanya’nın garantisinden iki gün sonra İngiltere’nin Ankara büyükelçisine kesin bir direktif ulaşır:

“Türkiye Bulgarların Yunanistan’a saldırması ya da Almanların Bulgaristan’a girmesi hâlinde, savaş ilân edeceğini Mihver devletlerine bildirmelidir.”³²⁵

İngiltere Başbakanı Churchill, İnönü’ye gönderdiği ‘mahrem’ mektubunda Almanya’nın Bulgaristan’a girmesini gerekçe gösterip Mihver devletlerine savaş ilan etmesini ister; üç avcı, yedi bombardıman filosu, yüz kadar uçaksavar vermeyi vaad eder. Ancak İnönü, çok daha fazlasına ihtiyaç olduğunu bildirip bu isteği reddeder.³²⁶

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu’nun 25 Haziran 1941’de TBMM’de yaptığı, Türk/Alman Dostluk Anlaşmasını takdim konuşmasında ifade ettiğine göre, 28 Şubat 1941’de Hitler, İnönü’ye tehdit içeren bir mektup gönderir. İnönü aynı sertlikte bir mektupla Hitler’e cevap verir. Ardından, Hitler geri adım atarak 4 Mayıs 1941’de bir

³²⁴ Attila İlhan, a.g.e., 90.

³²⁵ Attila İlhan, a.g.e., 180.

³²⁶ Attila İlhan, a.g.e., 243.

nutkunda Atatürk'ü ve Türk devlet adamlarını övücü sözler söyler. Bundan sonra Türk/Alman dostluğunun ihyasına yeniden çalışılır. 1941 haziranının ortalarında Türk/Alman Dostluk Anlaşması imzalanır.

Türkiye Almanya ile müzakerelerinden İngiltere'yi haberdar eder ve İngiltere'ye de danışır. Aynı zamanda Almanya'yı da bu danışma ve görüşmelerden haberdar eder.³²⁷

Almanya, Türkiye üzerinden Rusya'daki Türkleri ayaklandırmayı amaçlar. Bu nedenle Enver Paşa'nın Turancılık düşüncesine sıcak bakan kardeşi Nuri Paşa ile bu konu hakkında müzakerelerde bulunurlar. Ahmet Ziya, bunu ilkin Rus ajanı Mirseyit Kurbanzade'den duyduğunda bunun doğruluğundan şüphe eder; ancak daha sonra Babıali'deki arkadaşları da bu bilgiyi doğrular.³²⁸ Sabiha Zekeriya'nın Ahmet Ziya'ya söylediğine göre Şükrü Saraçoğlu da bazı 'beyaz' Tatar ve Azeri mültecilerini kabul etmiş; Erkilet Paşa -Turancıdır- Alman Büyükelçisi Von Papen'e bizzat müracaat edip bu konuda teşrik-i mesaiyi resmileştirmek istemiştir.³²⁹ Ayrıca Almanya Dışişleri Bakanlığı Türkiye'deki Almanya Büyükelçisi Von Papen'e, Türkiye'de propaganda amaçlı kullanmak üzere, beş milyon altın Alman Markı gönderir.³³⁰

1.4.1.1.1. REFAH FACİASI

İngiltere'den alınan dört savaş gemisini ve dört denizaltıyı teslim almak için İngiltere'ye giden mürettebatı ve pilotluk eğitimine giden havacı öğrencileri taşıyan Refah adlı kırk yıllık bir gemi, Türk bayrağı güvertesine boyanmış halde yola çıkar. Afrika kıyılarını izleyerek İngiltere'ye ulaşacak olan bu Türk gemisi geceleyin meçhul bir denizaltı tarafından saldırıya uğrar. Elektrik ve telsiz donanımı da tahrip olduğundan yaşanan saldırı haber verilemez. Diğer filikalar su aldığından tek filikayla Refah'tan yirmi sekiz subay, öğrenci ve er kurtulur. Bunlar ancak otuz altı

³²⁷ Attila İlhan, a.g.e., 189.

³²⁸ Attila İlhan, a.g.e., 284.

³²⁹ Attila İlhan, a.g.e., 285.

³³⁰ Attila İlhan, a.g.e., 407.

saat sonra Karataş'a varıp olayı haber verirler. Yetmiş iki saat sonra uçaklar olay yerine vardığında Refah içindekilerle beraber batmış; ancak bir kişi mucizevari bir şekilde kurtulmuştur.³³¹

1.4.1.1.2. VON PAPEN SUİKASTI

İkinci Dünya Savaşı tüm şiddetiyle sürerken Ankara'da, Almanya Büyükelçisi Von Papen'e suikast düzenlenir. Von Papen ve yanındakiler suikasttan yara almadan kurtulur; ancak suikastçının kendisi parçalanır. Suikastçının isminin Ömer Tokat olduğu, İstanbul Hukuk Fakültesi'ne kayıtlı olduğu, Yugoslav göçmeni, Üsküp doğumlu olduğu tespit edilir. Ömer Tokat'ı 'suikasta azmettiren' iki şahıs da tutuklanır. Süleyman ve Abdurrahman adlı bu iki şahsın da göçmen olduğu, üçünün de Sırp Komünist teşkilatının üyeleri olduğu tespit edilir. Ayrıca bunların suikast tertibi konusunda yabancı bir elçilikle temasta bulundukları, bu yabancı elçiliğin de büyük ihtimalle Sovyetler Birliği Büyükelçiliği olduğu ortaya çıkar.³³²

İsviçre'deki ABD Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na iletilen 12 Mart 1942 tarihli gizli belgeye göre Ankara'da Von Papen'e yapılan suikast Hitler'in onayıyla Himmler tarafından tertip edilmiştir. Bu suikast, Ruslara mal edilip Alman menfaati için kullanılması düşünülmüştür. Suikastın amacı şöyle ifade edilir:

“Böylece Türkiye'nin Amerikan/İngiliz/Rus dostluğundan tamamıyla ayrılıp, Alman birliklerinin Türkiye'den geçmesine izin vermeye ikna edilmesi işini kolaylaştırmayı ümit ediyorlar.”³³³

1.4.1.2. İÇ POLİTİKA

İkinci Dünya Savaşı'nın başlarında, Almanya'nın her tarafta galip olmasının etkisiyle, Türkiye'de bir Alman taraftarlığı ve hayranlığı görülür. Bu nedenle Harp

³³¹ Attila İlhan, a.g.e., 286.

³³² Attila İlhan, a.g.e., 382.

³³³ Attila İlhan, a.g.e., 404.

Okulu'nda, milliyetçiliği ırkçılığa vardırان Nihal Atsız, Reha Oğuz gibi yazarlar hayranlıkla okunurken, sol kesimin üzerinde ciddi bir baskı oluşur. Nazım Hikmet'le görüşen Harbiye öğrencileri yargılanıp hücrelere tıklır, Nazım Hikmet on beş yıl hüküm giyer. Bu dönemde Harbiye öğrencisi olan Demir'in buradaki izlenimleri şu şekildedir:

“Demir, okulda öğrencilerin hatta öğretmenlerin çoğunluğunun Almanları tuttuğunu fark ediyor. Günlük gazete, tek partinin resmi organı Ulus bile yasak ama el altından Bozkurt'u, Gökborü'yü okuyan bazı öğrenciler, Nihal Atsız'a, Reha Oğuz'a hayranlıklarını gizlemiyorlar ki! Saldırgan bir ırkçılık, küstah bir Turancılıkla pekiştirilmiş, kapıları tutmuş!”³³⁴

Nadir Nadi'nin 30 Temmuz 1940 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan yazısından anlaşıldığına göre İkinci Dünya Savaşı başlarında Türkiye'de kimi aydın çevreler Hitler yönetimine sempatiyle ve ciddi bir taraftarlıkla bakmışlardır. Nadir Nadi, Cumhuriyet'teki bu yazısında milliyetçiliği ve Hitler'i övücü sözler sarf eder:

“... bugün Avrupa ve Alman kudreti yaşıyor. Bu kudretin menbaı kemiyet ve keyfiyet itibariyle, Alman birliğinden gelir. Alman birliği ise, bir veya birkaç şahsın değil, tekâmül eden bir fikrin, binaenaleyh tarihin eseridir.

Nitekim 18. asrın ikinci yarısından beri tekâmül eden milliyet fikri, aradaki hadiseler ne olursa olsun, Büyük Frederick ve Bismarck merhalelerinden geçtikten sonra, nihayet Hitler'in şahsında en kuvvetli sembolünü bulmuştur.”³³⁵

Cumhuriyet gazetesi gibi yönetim yanlısı bir gazeteden alınan bu makale, o günkü Milli Şef yönetiminin de Almanya'ya semti duyduğunun belirtisi olduğunu söyleyebiliriz. Attila İlhan', *O Karanlıkta Biz* romanının başında bu makaleye yer vermekle İnönü yönetiminin İkinci Dünya Savaşı yıllarında ırkçı düşünce yanlısı bir politika izlediğine işaret etmektedir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk basını ikiye bölünmüştür. Sol basın

³³⁴ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 118.

³³⁵ Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 11.

Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerine karşı çıkarken, Turancı basın Türk/Alman ilişkilerini destekler. Zekeri Sertel 26 Ağustos 1941 tarihli Tan gazetesinde Almanya'nın Doğu'da galip olmasının tehlikesine işaret ederken, Yunus Nadi 27 Haziran 1941 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Türk/Alman dostluğunun önemine vurgu yapar.³³⁶

Bu dönemde sol basın üzerinde baskı olduğu için çıkan dergiler genellikle kısa ömürlü olmuştur. Bu dergilerde yazılarını yayımlayan yazarlar ve şairler de genellikle ya imzasız olarak ya da müstear isimlerle, yazdıklarını yayımlamışlardır. Reşit Fuat, Ali Rıza; Nazım Hikmet, Mazhar Lutfi imzasıyla yazar.³³⁷

1940 yılında İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Kocaeli ve Çanakkale'de sıkıyönetim ilan edilir. Kısa bir süre sonra Doğan Rumeli'nin ve Ahmet Ziya'nın da aralarında bulunduğu birçok sol görüşlü aydının tutuklanması, sıkıyönetim ilanının bu kesime yönelik olduğunu gösterir.³³⁸

Savaşın başlangıcındaki Alman üstünlüğü, Almanya'nın Sovyet Rusya karşısındaki başarılarının da etkisiyle Turancı basın Almanya'yı açıkça destekler. Bu ortamda sol dergi ve gazetelerin kapatılması ise hükümetin de Turancı basının fikirlerine yakın durduğunu gösterir.

Almanya Dışişleri Bakanlığına sunulan 24 Kasım 1941 tarihli gizli bir belgeye göre Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Almanya ve Turancılık siyasetiyle ilgili fikirleri bildirilir:

“Genelkurmay Başkanı'nın, Turancılık sorununun Türkiye ile Almanya arasında bir temel teşkil edebileceğini söylediği rapor edilmektedir. Daha da ileri giderek, Türkiye'nin Almanya'ya karşı bir harekâta asla girmeyeceği güvencesini vermiştir.”³³⁹

Fevzi Paşa'nın konuyla ilgili düşüncelerini Dr. Harun adlı bir şahsın

³³⁶ Attila İlhan, a.g.e., 191.

³³⁷ Attila İlhan, a.g.e., 22.

³³⁸ Attila İlhan, a.g.e., 131.

³³⁹ Attila İlhan, a.g.e., 325.

aracılığıyla bu gizli raporu bakanlığa sunan kişiye ilettiği bildirilir. Raporlarında HENTIG imzası kullanan ve muhtemelen bir Alman ajanı olan bu şahsın raporlarına göre Fevzi Paşa, Türkiye'nin yeterli silaha sahip olduğunda savaşa katılmasına, Turan ideali doğrultusunda hareket edip Kafkasları ve Volga'nın doğusunu içine alan bir federe Türk devletini kurmaya taraftardır.³⁴⁰

Müttefiklerin İkinci Dünya Savaşı'nı kazanacağı belli olunca İnönü, Şükrü Saraçoğlu başkanlığında kurdurduğu 'Turancılık Bürosu'nu unutturmak için Turancılık aleyhtarı konuşmasını yapar, ardından Turancıları tutuklamaya başlar.³⁴¹

O Karanlıkta Biz romanında, roman kahramanlarından 'Sarı' Mustafa, İkinci Dünya Savaşı sürerken Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu şöyle anlatır:

"... dünya ateşler içinde, Türkiye harbin ve faşizmin karanlığından geçiyor; o karanlıkta biz, istikbalin ateş böcekleri, bir arada durmalıyız; halkın yolunu aydınlatabilmeye, gücümüz ancak yeter; lüzumsuz gayretkeşliklere düşüp, böyle sağa sola savrulursak, korkarım..."³⁴²

1.4.1.3. EKONOMİK DURUM

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmamış olsa da savaş boyunca ciddi ekonomik sıkıntılar yaşamıştır. Berlin'deki DNB Ajansı, Kölnischer Volkzeitung adlı gazetenin İstanbul'daki muhabirine dayandırdığı habere göre Türkiye Almanya ile ticari ilişkilerini durdurduğundan beri iktisadi bir krize girmiştir. Ekmek fiyatları yükselmiş, gerekli malzeme ithal edilemediğinden yeni Meclis binasının inşaatı durdurulmuştur. Ajans, Almanya ile ticari ilişkilerini durduran Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntıyı şöyle anlatır:

"Türkiye'nin Alman iktisadi hakimiyetinden kurtulmak, sadece İngiltere ve Fransa ile ticaret yapmak kararı verdiği günden beri, Almanya ile ticareti durmuş

³⁴⁰ Attila İlhan, a.g.e., 136.

³⁴¹ Attila İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004, 39.

³⁴² Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 465.

bulunmaktadır. Fakat İngiltere ve Fransa ile ticareti başlayamamıştır; bunun ne zaman başlayacağı, Almanya'nın bıraktığı boşluğu doldurup dolduramayacağı merakla beklenmektedir.”³⁴³

Savaşın neden olduğu ekonomik ve ticari sıkıntılar nedeniyle makine yedek parçaları temin edilemez. Yakıt tasarrufu nedeniyle özel arabalar trafikten kaldırılır, taksiler kısıtlanır. Bir gün plakası tek olanların, bir gün plakası çift olanların işe çıkmasına izin verilir.³⁴⁴

Ülkede tek tip ekmek uygulamasına geçilir, her şeye zam yapılır. Bazı yerlerde gerektiğinde mülki amirlere ‘tarladaki mahsule’ el koyabilme yetkisi verilir. Kağıt sıkıntısı nedeniyle gazeteler ancak dört sayfa çıkabilir.³⁴⁵ Memleketin her tarafında ve İstanbul’un kenar semtlerinde görülen bu ekonomik darboğaz, İstanbul’un Beyoğlu, Bebek ve Suadiye gibi semtlerinde hissedilmez.³⁴⁶

İkinci Dünya Savaşı sırasında halk fakr u zaruret içindeyken, ekmeği bile karneyle alırken Zihni Keleşoğlu gibi kimi komprador işadamları, karaborsacılık yoluyla, zenginleşirler. Ülkede yaşanan ekonomik sıkıntıyı; yedek parçaların, ziraat ve dikiş makinelerinin, telefon santralleri ve jeneratörlerin bulunmamasını fırsat bilerek bu makineleri ve makine parçalarını karaborsa yoluyla satarak servetlerine servet katarlar.

İkinci Dünya Savaşı devam ederken çıkarılan Varlık Vergisi’ne göre Türkiye’de gayr-ı Müslim tüccar ve emlak sahiplerinden Müslümanların üç katı kadar vergi tahakkuk ettirilecektir. İngiltere, Amerika ve Almanya savaş halinde olmalarına rağmen Varlık Vergisi’ne karşı çıkarlar. Meblağların indirilmesi için Türk Hükümetine baskı yaparlar.³⁴⁷

1.5. DP DÖNEMİ VE 27 MAYIS DARBESİ

³⁴³ Attila İlhan, a.g.e., 49.

³⁴⁴ Attila İlhan, a.g.e., 76.

³⁴⁵ Attila İlhan, a.g.e., 208.

³⁴⁶ Attila İlhan, a.g.e., 226.

³⁴⁷ Attila İlhan, a.g.e., 468.

1.5.1. DP DÖNEMİ

Attila İlhan'a göre Türkiye Cumhuriyeti çok partili düzene dış güçlerin isteğiyle geçmiştir. Muhalefeti (Cumhuriyet Halk Partisi) insafsızca eleştiren Demokrat Parti, iktidara gelince Cumhuriyet Halk Partisi'nin bütün icraatlarına ortak olur, çünkü bu parti de Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden çıkmıştır.³⁴⁸ Demokrat Parti, İnönü döneminin çıkmazlarını sürdürmüştür.³⁴⁹ İlhan, DP dönemi ile İnönü dönemi CHP'sinin benzerliğini şöyle açıklar:

“Şunu asla unutmamalıyız, Türkiye Cumhuriyeti 50'li yıllara kadar (30'lu yıllarda başlamıştı) faşizan ‘totaliter’ bir devlettir; adı cumhuriyet de olsa, asla demokrasi değil! Milli Şef iç ve dış konjonktörün baskısıyla çoğulcu demokrasiye yönelirken, faşizan yönetimin mevzuatını hemen hiç değiştirmemişti; ‘çok partiye’, ‘tek parti’nin yasaları ve zihniyetiyle geçildi. O yüzden de, ‘devr-i dil- ârâ-yı demokrasi, durumu değiştirmemiştir.’”³⁵⁰

Ancak DP iktidarı, yine de İnönü döneminin CHP'si kadar baskıcı olmamıştır. Çünkü İnönü döneminde olmayan muhalefet partilerinin ve muhalif basının varlığı bu dönemde söz konusudur. “... hepsini bırakın sadece muhalefet olarak siyasal partilerin ve basının varlığı, bütün karşılaştırmaları geçersiz kılar.”³⁵¹

Miralay Ferit, Milli Şef yönetiminin baskılarından bıkan halkın, özgürlük vâd eden DP'yi desteklediğini söyler. Mustafa Kemal'den sonra CHP'nin, devrimci temeli yitiren, giderek, eşrafın ve ‘bürokratlarla ortak işadamlarının çıkarlarını koruyan’ ‘faşist’ bir partiye dönüştüğünü ifade eder. Mustafa Kemal'in ideallerinden uzaklaşan CHP'ye karşı halkın tavrını ve DP'nin iktidara gelişini şöyle açıklar:

“Aydını, köylüsü, kentlisi onu devirmek istiyordu, devirmek ve rejimi değiştirmek! Savaşın bitişi ve yeryüzünde faşizmin kesinlikle yenilişi, bu isteğin

³⁴⁸ Attila İlhan, *Yıldız, Hilâl ve Kalpak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004, 329.

³⁴⁹ Attila İlhan, *Söyletme Kötüyü!.. “ Röportajlar - 2 (1983-1987)*, (Derleyen: Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2005, 202.

³⁵⁰ Attila İlhan, *Hangi Küreselleşme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, 224.

³⁵¹ Attila İlhan, *Hangi Atatürk*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1982, 31.

gerçekleşmesini çabuklaştırdı: 14 Mayıs 1950’de, akşam, Demokratların ezici zaferi belli olunca, kim şef baskısından, tek parti tahakkümünden kurtulduğuna inanmamış; kimin akli, artık özgür ve bağımsız olduğunu, yasalarla güvence altına alınmış bütün uygarlık haklarını kullanabileceğini kesmemişti ki?”³⁵²

Tek parti diktasından bıkmış olan millet, Demokrat Parti’ye özgürlük ve demokrasi getireceği inancıyla destek verir; ancak bir süre sonra Demokrat Parti’nin de giderek dikta yönetimine³⁵³ yöneldiği görülür. Hüsnü Faik, Mahmut Ersoy ve Mahmut Ersoy’un ölümünden sonra, Ümit bu diktaya karşı Kuva-yı Milliye ruhunu ve mücadelesini temsil eder. *Kurtlar Sofrası*’nda Ümit’in bilincinden geçen şu ifadeler Demokrat Parti’nin nasıl bir çoğunluk diktası kurduğunu, aydın kesimi nasıl susturduğunu ve bir siyasi baskı oluşturduğunu gösterir: “Kemikleşmiş bir ağalar ve bürokratlar iktidarını korumak görevini yüklenmiş siyasi polisin ağır baskısı, memleketin geleceği ve kaderi ellerine emanet edilmiş aydınların iyice evcilleşmesini, bütün bütün gölgelerinden korkar beyaz adamlar haline gelmesini hazırlıyor.”³⁵⁴

Kurtlar Sofrası’nda Avukat Sadık, halkın İnönü diktasına duyduğu nefretten ötürü Demokrat Parti’yi başa getirdiğini; ancak inkılâp aleyhtarı bir kadrodan oluşan Demokrat Parti’nin inkılâplardan sürekli taviz vererek eskisinden daha şiddetli bir diktatörlüğe dönüştüğünü söyler.³⁵⁵

Kurtlar Sofrası’nda, Attila İlhan DP döneminin bir panoramasını çizer. Kuva-yı Milliye ruhunu temsil eden Hüsnü Faik, Mahmut Ersoy, Avukat Sadık, Necdet ve Ümit gibi şahısların dışında kalan diğer şahısların çoğu olumsuz özellikler taşıyan şahıslardır. Zihni Keleşoğlu, Seyit Sabri, Asım Taga, Kılçık Nazım, İbrahim Cura gibi şahıslar bütün ilişkileri çıkar üzerine kurulu, milli değerlerden yoksun, kadını cinsel bir obje olarak gören³⁵⁶ yolsuzluklara, cinayetlere bulaşmış kişilerdir. Zihni Keleşoğlu bir inşaat ihalesinde yolsuzluk yapar, bu yolsuzluğun üzerine giden

³⁵² Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 209.

³⁵³ Attila İlhan, *Açtırma Kutuyu!.. Röportajlar-1, (1946-1983)*, (Derleyen: Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2004, 155.

³⁵⁴ Attila İlhan, *Kurtlar Sofrası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005, 302.

³⁵⁵ Attila İlhan, a.g.e., 160.

³⁵⁶ Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, 140.

Mahmut Ersoy’u Kılçık Nazımla birlikte öldürtür; Asım Taka, Lehman Tractor’s Company adlı Amerikan traktör firmasının Türkiye’de açmayı planladığı traktör montaj fabrikasının ihalesini alabilmek için kızını, firmanın Türkiye’deki adamı Fredy Mills’e sunar. İbrahim Cura döviz kaçakçılığından zengin olmuştur. Beygir Nazım, Gilda, Arap Zehra, Athena, Aysel, Bekir, Komiser Orhan gibi şahıslar da kişisel hırslarına tutkun, bencil ve çürümüş bir hayatın içinde bocalayan karakterlerdir. Gilda ve Athena artist olma hayallerinin peşine düşerler, Zehra sırf yalnızlıktan kurtulmak için çocuğu yaşında sayılabilecek Bekir’i parasıyla kendine bağlamaya çalışır. Bekir dolandırıcıdır. Önce Zera’yı, ardından Athena’yı dolandırır. Bütün bunlar DP dönemindeki siyasi, sosyal ve toplumsal çürümüşlüğü ortaya koyar. Bu çürümüşlük Gilda’nın sürekli ter kokan bedeniyle simgelenir.³⁵⁷

1.5.2. 27 MAYIS DARBESİNİ HAZIRLAYAN SEBEPLER

Attila İlhan’ın romanlarında, 27 Mayıs Darbesi ve darbeye zemin oluşturduğu öne sürülen sebepler detaylı bir şekilde ele alınır. Milli Şef’in baskıcı yönetiminden bıkmış olan halk, Demokrat Parti’yi büyük umutlarla iktidara taşımış; 1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelmesini büyük bir coşkuyla karşılamıştır. Ancak Demokrat Parti iktidarının zamanla halktan uzaklaşarak sermaye çevrelerinin çıkarlarını korumasının, Kore Savaşı’nda Amerikan çıkarları için Türk askerini kullanmasının, basın, aydınlar ve muhalefet üzerine kurduğu baskının, 27 Mayıs Darbesine zemin hazırladığına işaret edilir. İlhan, Demokrat Parti’nin yanlış politikalarının darbeye gerekçe oluşturduğunu ifade eder:

“Demokrat Parti’nin gittikçe palazlanmakta olan sermaye çevrelerinin çıkarlarıyla, deri değiştirmeye başlamış olan Türk halkının özlemleri arasında bir denge kuramadığı için içine düştüğü yanlışlar, biraz da dış dinamiklerin etkisiyle 27 Mayıs darbesini getirdi.”³⁵⁸

İlhan, Adnan Menderes’in sert ve anayasaya uygun olmayan davranışlarının

³⁵⁷ Sema Özher, a.g.e., 157.

³⁵⁸ Attila İlhan, *Hangi Sol*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul 1996, 167.

da 27 Mayıs Darbesine haklı bir gerekçe oluşturduğunu iddia eder.³⁵⁹

1955'ten itibaren DP içinde çatlaklar görülmeye başlar. DP'den İspat Hakkı Önergesi veren vekillerden bazıları sorguya çekilir, önergeden imzalarını geri çekmeleri istenir. Ancak bu vekiller bütün baskılara rağmen bunu reddederler, baskılar karşısında 'ispatçı' vekillerden onu partiden istifa eder.³⁶⁰

29 Kasım 1955'te yapılan Demokrat Parti Grup toplantısında Ekonomi ve Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı hakkında gensoru önergesi verilir. Gergin bir hava içinde kürsüye çıkan Sıtkı Yırcalı yumuşak ve yüzeysel bir açıklamadan sonra istifa eder. Ancak bütün salon ayaklanmışçasına "istifa! İstifa!" çığlıklarıyla inler. Bunun üzerine önce Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Devlet Bakanı Fatin Rüştü Zorlu kürsüye çıkarak istifalarını bildirirler. Ardından bütün bakanlar Menderes'e istifalarını verirler. DP grubu sadece Menderes için itimat verir. Böylece Menderes, Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından yeniden kabineyi kurmakla görevlendirir.³⁶¹

Attila İlhan'ın romanlarında, Demokrat Parti'nin 27 Mayıs Darbesine ortam hazırladığı öne sürülen yanlış politika ve icraatları şöyle sıralanabilir: 1. Kore Savaşı, 2. Mustafa Kemal'in ideallerinden uzaklaşma, 3. Muhalefet üzerindeki baskı, 4. Aydınlar üzerindeki baskı, 5. Basın üzerindeki baskı, 6. Din istismarı, 7. Yolsuzluklar.

1.5.2.1. KORE SAVAŞI

1950 eylülünün son günlerinde İskenderun limanında, Han isimli Amerikan taşıma gemisine binip Kore'ye doğru yola çıkan Türk askerlerinin bir kısmı oldukça heyecanlıdır. Hatta bazıları "Biz Kore'ye ulaşmadan harp bitecek" diye hayıflanırlar. Üsteğmen Demir de kuralları şaşmaz bir savaş bulacağını ve burada bütün hünerini göstereceğini düşünür. Ancak savaşı görünce hâyâl kırıklığına uğrar. Savaşın hiç de

³⁵⁹ Attila İlhan, *Faşizmin Ayak Sesleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, 289.

³⁶⁰ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 170.

³⁶¹ Attila İlhan, a.g.e., 229.

onun düşündüğü gibi olmadığını, her an gelebilecek Çin baskınları, pusular, havanın dondurucu soğuğu savaşı adeta bir cehennem yerine dönüştürmüştür. Cepheye vardığında hâyâl kırıklığına uğrayan Demir, Yüzbaşı Cevdet'e savaşa ilgili şöyle der:

“... yanlış bir harbe geldik, dedi. Umduğum, bulduğumdan çok farklıydı Yüzbaşım!”³⁶²

Albay Celal Dora'nın Etimesgut'ta tören düzenindeki birliklere yaptığı açıklamada Türk askerinin Kore Savaşı'na katılmasının gerekçesini şöyle açıklar:

“... Kahraman askerler! Yurdumuzun sınırları artık bizim tabii ve coğrafi sınırlarımız değildir. Yurdumuza müteveccih komünist saldırısını Kore'de karşılayacak ve yurdumuzu denizler aşırı on binlerce mil uzakta, Kore dağlarında savunacağız.”³⁶³

Ancak Savaşı gören askerler, bunun gerçeği yansıtan bir gerekçe olmadığını; bu savaşın vatan savunması amacını gütmmediğini, Amerikan çıkarlarını korumayı amaçladığını anlar.

Yaraya Tuz Basmak romanı, VIII. Amerikan Ordusu Kumandanı General Walker'in şu beyanatıyla başlar:

“Türk Tugayı, yiğitlik sembolüdür. Düşman karşımıza çok üstün bir güçle belirdiği ve onun önünden çekilmek zorunda kaldığımız zaman, Türkleri savaşa soktum. Eğer elimin altında Türk birliği olmasaydı, bugün bütün Amerikan birlikleri yok edilmiş bulunacaktı...”³⁶⁴

Türk birliği Kore Savaşı'nda büyük yararlılıklar gösterir. Kore coğrafyasını bilmeyen ve uzun süreden beri, Kurtuluş Savaşı'ndan beri, savaşmamış olan Türk Tugayı Kore'ye varır varmaz, ateş hattına sürülür. Savaşta Türk birliklerine en zorlu görevler verilir. Türk Tugayı, Amerika'nın 9. Kolordusunun, 8. Ordusunun ve 2.

³⁶² Attila İlhan, a.g.e., 27.

³⁶³ Attila İlhan, a.g.e., 28.

³⁶⁴ Attila İlhan, a.g.e., 11.

Tümeninin güvenliğini sağlar. Bunları korumak için adeta kendini siper eder.

24 Kasım'da ileri harekâta başlayan Birleşmiş Milletler Kuvvetleri'ne karşı 26 Kasım'da Çin Ordusu güçlü bir karşı saldırıya başlar. Bu karşı saldırıyla 2. Güney Kore Ordusu dağılır, Tokchan düşer ve 9. Amerikan Kolordusu'nun sağ kanadı tehdit altına girer. Bunun üzerine, Türk Tugayı Tokchan'ı kurtarmak ve 9. Amerikan Kolordusu'nun sağ kanadını korumakla görevlendirilir. Türk Tugayı burada üstün bir başarı göstermekle beraber ağır zayıat verir.³⁶⁵

Türk Tugayı 38. Çin Ordusu karşısında inatla direnirken, 2. Amerikan Tümeni 40. Çin Ordusu'nun karşısında tutunamaz. Direnişiyle 8. Orduyu da kurtaran Türk birliklerine bu nedenle geri çekilme emri verilir. Bu emir, günü başarıyla kapatmış olan Türk Tugayı'nın karargahında iyi karşılanmaz.

Kore Savaşı'nda Türk askerinin en zorlu mücadeleyi verdiği, Amerikalıların Türk askerlerini en tehlikeli cephelerde savaştırdığını Albay Cello şöyle anlatır:

“‘Taarruz icap etti mi, Amerikalılara düz arazi veriliyor’ dedi, bize nerede çetin, tahkimatı rabıtalı dağ tepe varsa orası. Onlar muharebenin sefasını, biz cefasının çekiyoruz.”³⁶⁶

Yüzbaşı Cevdet'in savaş sırasında sık sık tekrarladığı “Kore nere?”³⁶⁷ sözü, vatan savunması amacı taşımayan, vatan topraklarından çok uzakta yapılan bu savaşa Türk Tugayı'nın katılmasının ne derece anlamsız olduğunu ifade eder. Yüzbaşı Cevdet'in, cephede Üsteğmen Demir'e söylediği, Mustafa Kemal'e ait şu söz de Türk Tugayı'nın Kore Savaşı'na katılmasının ne kadar yanlış olduğunu ifade eder:

“... harb, hayati ve zaruri olmadıkça, harb cinayettir.”³⁶⁸

Kore Savaşı'nda şehit olan Yüzbaşı Cevdet'in Üsteğmen Demir'e söylediğine bakılırsa, bu dönemde askerler maddi sıkıntı içerisindeydi. Kimi subaylar maddi sıkıntılardan dolayı savaşa katılmıştır:

³⁶⁵ Attila İlhan, a.g.e., 54-58.

³⁶⁶ Attila İlhan, a.g.e., 158.

³⁶⁷ Attila İlhan, a.g.e., 16.

³⁶⁸ Attila İlhan, a.g.e., 64.

“... Yedi çocuk babasıyım, bir kıdemli yüzbaşı maaşıyla bunları okutmak zorunda olmasam, gönüllü gelir miydim Cenab-ı Hak bilir!”³⁶⁹

Attila İlhan’a göre Kurtuluş Savaşı, ülkenin bağımsızlığı için yapılmış, antiemperyalist bir savaştır. Kore Savaşı ise ülkenin dahil olduğu sistemin çıkarları için yapılmış gereksiz bir savaştır.³⁷⁰ *Yaraya Tuz Basmak* romanında, yurdumuzdan binlerce kilometre uzaklıkta ve Türkiye’nin bir çıkarının söz konusu olmadığı bir savaşa, Türk askerinin Amerikan menfaatleri için katıldığı, bu ülkenin çıkarları için hayatını kaybettiği düşüncesi öne sürülür. “Yazar, 27 Mayıs ihtilali ile Kore Savaşı arasında bir ilgi kurar ve ihtilali gerçekleştiren subayların bir anlamda Kore’nin intikamını almak amacıyla hareket ettikleri iddiasında bulunur.”³⁷¹

Miralay Ferit, gücünü milletinden alan ve tamamen milli bağımsızlık için yapılan bir savaşı verenlerin temsilcisidir. Bu nedenle kendisiyle barışık, idealist bir tiptir. Demir ise milli menfaatlerin söz konusu olmadığı, dış güçlerin menfaatleri için yapılan bir savaşa katılanları temsil eder. Bu nedenle Kore Savaşı’ndan sonra yıkımlar yaşar, ideallerini yitirir, sorunlarına çevresinden çözümler arayan bir tip olarak belirir.³⁷²

Kore’ye büyük zafer hayalleriyle gelen Üsteğmen Demir, savaşta büyük bir sarsıntı geçirir ve hayatı boyunca ara ara kanayacak olan manevi bir yara alır. Demir’in Kore Savaşı’ndan aldığı bu yaranın etkisi romanda şöyle ifade edilir:

“Ne uykusuzluk artık, ne soğuk Üsteğmen Demir’e koyan, tek mermi yemediği halde bilmediği bir yerinde varlığını duyumsadığı o yara yok mu, o görünmez, o derin, ince ince işleyen yara, o koyuyor işte: Komutanlık yeteneklerinden kuşkuya düşmüştü, savaş ustalığına güveni sarsıldı, şimdi komutanlarına ve erlerine olan inancı ufalanıyor.”³⁷³

³⁶⁹ Attila İlhan, a.g.e., 28.

³⁷⁰ Attila İlhan: *Açtırma Kutuyu!.. Röportajlar-1, (1946-1983)*, (Derleyen: Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2004, 174.

³⁷¹ Tülin Arseven, *Attila İlhan’ın Romanları ve Romancılığı*, Attila İlhan, (Editör: Yakup Çelik), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006, 251.

³⁷² Hasan Bülent Kahraman, “Roman Dedik Attila İlhan ile”, *Varlık*, Sayı: 851, Ağustos 1978, 24.

³⁷³ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 71.

Üsteğmen Demir'in Kore Savaşı'ndan aldığı manevi yara ve onun trajedisi, aslında Kore Savaşı'na katılan bütün askerlerin bu savaşta geçirdiği sarsıntıyı ve onların trajedisini yansıtır.³⁷⁴ Bu savaşa katılan askerler “fiziksel yara almamış olsalar bile unutulduklarından, bir boşluk içerisine düştüklerinden, hayallerinin yaşamla örtüşmemesinden dolayı psikolojik açıdan yaralıdırlar.”³⁷⁵ Çünkü bu savaş vatan savunması için yapılan bir savaş değildir. Türk askeri Amerikan menfaatleri için kullanıldığını, ‘başkasının yarasına tuz olduğunu’ anlamıştır.

Demokrat Parti Hükümeti, Meclis'ten tezkere almaksızın Türk askerini Kore'ye göndermekle bu konudaki bütün sorumluluğu yüklenmiş olur. Bu nedenle savaş sonrası kullanıldığını ve siyasi çıkarlar için kındırıldığını düşünen askerlerin kızgınlığını üzerine çeker.

Türk Tugayı'nın büyük başarılar elde ettiği, 156 rakımlı tepeyi ele geçirdiği ve her gün Amerikan gazetelerinde Türk askerleriyle ilgili övgülerin çıktığı bir sırada Yüzbaşı Cevdet, Üsteğmen Demir'e savaşla ilgili şöyle der:

“... Kulak asma, kurban: Daha elli 156 rakımlı tepe zapt etsek, benim kafamda bu muharebe asla ‘zaruri ve hayati’ olamaz, olamaz çünkü bizim olmayan bir toprakta, bizim olmayan bir gaye için kan dökmekteyiz. Hele uğruna harp ettiğimiz Kore milletinin davamıza arka çıktığını söylemek, fevkalade müşkül... lâkin kabahat kimdedir, bizde mi? Ne münasebet, bizi buraya gönderen o politikacı güruhu yok mu? Ah...”³⁷⁶

Kore Savaşı'nda şehit düşen Yüzbaşı Cevdet'in bu sözleri, Amerikan çıkarları için yapılan bu savaşa Türkiye'nin katılmasının askerler tarafından doğru bulunmadığını gösterir. Çünkü Türk askeri, ne kadar zafer kazansa da kendisi olmayan bir toprakta ve kendisinin olmayan bir gaye için savaşması nedeniyle kullanıldığını hisseder. Bu nedenle kendilerini buraya gönderen politikacılara karşı kızgınlık duyar. Nitekim bu kızgınlık daha sonra 27 Mayıs'ın arkasındaki

³⁷⁴ Turgut Gögebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2004, 144.

³⁷⁵ S. Dilek Yalçın-Çelik, “*Yaraya Tuz Basmak Adlı Romanda Birey, Toplum, Kore Savaşı ve 27 Mayıs İhtilâli İzlekleri Bağlamında Özne - İktidar Çatışması*”, Attila İlhan, (Editör: Yakup Çelik), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, 323.

³⁷⁶ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 95.

gerekçelerden biri olacaktır.

Üsteğmen Demir, Kore’de yaralanıp Tokyo Amerikan Askeri Hastanesi’nde yatarken derin bir terk edilmişlik duygusunu ve ölümün soğuk yüzünü hisseder. Askerlikle ilgili inancı sarsılır, ‘hayati ve zaruri olmayan’ amaçlar için savaştığını ve kendisini Kore’ye gönderen politikacılar tarafından aldatıldığını, Türk Tugayı’nın savaşa katılma gerekçesi olarak gösterilen memleketteki komünist tehlikesinin gerçek olmadığını düşünür. Savaştan sonra kendisine, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı tarafından Silver Star madalyasının verilmesi de, onun bu düşüncelerinde bir değişiklik yapmayacak, Kore Savaşı’nda aldığı manevi yarayı iyileştirmeyecektir. Demir Kore Savaşı’nda aldığı ve her şeye karşı inancını yitirmesine, iktidarsızlığına neden olan bu yarısından, kendisini Kore’ye gönderen DP Hükümeti’ni sorumlu tutar.³⁷⁷ Bu nedenle 27 Mayıs Darbesi’nin içinde yer alır. “Çünkü bir yerde bu eylem yarasına basılacak tuzdu onun, biricik kurtuluş çaresi.”³⁷⁸

Attila İlhan’a göre Türk dış politikası Kore Savaşı’ndan sonra Batı eksenli, daha çok da Amerikan eksenli bir eğilim göstermiştir. Hatta Amerika, Türkiye’nin iç politikasında da etkili olmaya başlamıştır.³⁷⁹

Türkiye, Kore Savaşı’na katılmasına karşılık NATO’ya alınır. Türkiye’nin NATO’ya alındığını öğrenen Yüzbaşı Demir, Kore’ye bu sebeple gönderildiklerini anlar ve iktidar tarafından kullanıldıklarını bir kere daha anlar.³⁸⁰

Türkiye’nin NATO’ya katılmasından Sovyet Rusya büyük rahatsızlık duyar ve bu nedenle Türkiye’ye nota verir. Moskova Radyosu’ndan okunan, Sovyet Rusya’nın Türkiye’ye verdiği notada Türkiye’nin NATO’ya katılmasıyla ilgili şu değerlendirilmede bulunulur:

“... Atlantik Okyanusu ile hiçbir bağlantısı olmayan Türkiye’nin Atlantik Blokuna katılmaya daveti, emperyalist devletlerin Sovyet Rusya sınırında tecavüzkâr

³⁷⁷ Attila İlhan, a.g.e., 127.

³⁷⁸ Attila İlhan, a.g.e., 222.

³⁷⁹ Attila İlhan, *Hangi Küreselleşme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, 225.

³⁸⁰ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 185.

amaçlarla askeri cephenin kurulması için Türk topraklarını kullanmak isteğinden başka bir anlama gelmez...”³⁸¹

Bu nota Türkiye tarafından reddedilir. 1951 yılının sonlarına doğru Sovyet Rusya, NATO ile ilgili Türkiye’ye şiddetli, tehdit sayılabilecek bir nota daha verir; ancak Türkiye bu notayı da reddeder. Adnan Menderes bu notaya şöyle cevap verir:

“... Rusya’nın son protesto notası Türkiye’nin hatt-ı hareketinde hiçbir değişiklik husule getirmeyecektir. Çünkü Sovyet Rusya ile anlaşabilmek için en iyi usul kuvvetli olmaktır. Ruslar kuvvetten anlar ve kuvvete hürmet ederler.”³⁸²

Rusya’nın bu notalarına tepki olarak yurt içinde de solculara karşı sert tedbirlere başvurulur. Solcu profesörlerden Behice Sadık Boran Ankara Üniversitesi’nden çıkarılır, komünizm ile mücadeleyi pekiştirmek için ceza yasasının ilgili maddelerinin cezaları ağırlştırılır.³⁸³

1.5.2.2. MUSTAFA KEMAL’İN İDEALLERİNDEN UZAKLAŞMA

Attila İlhan, Milli Şef döneminde başlayan halktan uzaklaşma ve Mustafa Kemal’in ideallerinden kopma veya içi boşaltılmış, görünüşten ibaret bir Atatürkçülüğü sürdürme politikası DP döneminde de devam ettiğini öne sürer. Mustafa Kemal’in düşüncelerine derinden bağlı bir gazeteci olan Mahmut Ersoy’un fikirleri hakim olan siyasi iradede büyük farklılıklar gösterir. *Kurtlar Sofrası*’nda, “Mahmut’un saatinin toplu yerlerdeki saatlerle çakışmaması, Gazeteci Mahmut Ersoy’un savunduğu düşüncelerin ülkede oluşturulmaya çalışılan sosyal ve siyasi yapılanmayla kesişmediğine gönderme yapar.”³⁸⁴ Mahmut Ersoy’un düşünce bakımından siyasi iktidardan büyük farklılıklar göstermesi, siyasi iktidarın Mustafa Kemal’in ideallerinden uzaklaştığını gösterir.

Siyasi hayattaki bu sapmanın farkında olan; ülkedeki kirli ilişkileri, haksız

³⁸¹ Attila İlhan, a.g.e., 193.

³⁸² Attila İlhan, a.g.e., 195.

³⁸³ Attila İlhan, a.g.e., 196.

³⁸⁴ Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009, 124.

kazançları ve yolsuzlukları ortaya çıkarmaya çalışan; Kuva-yı Milliye ruhunu ve Mustafa Kemal'in ideallerini topluma egemen kılmayı amaçlayan gazeteci Mahmut Ersoy, bu amaç ve eylemleri nedeniyle, yolsuzluklara bulaşmış, kirli ilişkiler ağında yer alan Zihni Keleşoğlu'nun azmettiriciliğiyle öldürülür.

Gazeteci Mahmut Ersoy, Attila İlhan'ın idealleştirdiği bir kahramandır. “Mahmut, Atatürk'ün düşüncelerinin vurgulanması için yaratılmış bir kahramandır.”³⁸⁵ Mustafa Kemal'in düşüncelerini temsil eden Mahmut Ersoy'u ortadan kaldıranlar Mustafa Kemal'in inkılâplarına da muarızdırlar ve onu ortadan kaldırmayı amaçlayan kişilerdir.

İlhan, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan, DP döneminde devam eden, siyasi iktidarın Mustafa Kemal'in ideallerinden uzaklaşmasını şöyle ifade eder:

“İkinci Dünya Savaşı ertesinde, savaşın kıtlık ve yokluk ortamında palazlanan ticaret burjuvazisi, hem ‘sistem’le tehlikeli bir flörte başlamış, böylelikle tam bağımsızlık ilkesini tehlikeye atmış bulunuyor; hem de içeride laikliği hırpalayacak adımlar atılmasını kolaylaştırıyor.”³⁸⁶

Bıçağın Ucu, Sırtlan Payı ve Yaraya Tuz Basmak romanlarında Mustafa Kemal dönemi ile DP dönemi arasındaki farkı belirgin bir şekilde ortaya koymak için sık sık Miralay Ferit'in anılarına yer verilir.³⁸⁷

1.5.2.3. MUHALEFET ÜZERİNDEKİ BASKI

Attila İlhan'ın romanlarına yansıdığı kadarıyla DP yönetimi muhalefete karşı son derece tahammülsüzdür. Muhalif partilere sürekli baskı yapar, muhalefeti sıkıştırarak ve kendi lehine olan kanunları çıkarır. Muhalif basına ve sendikalara göz açtırmaz.

³⁸⁵ Tülin Arseven, “Mahmut Ersoy: “Attila İlhan'ın Özlediği Aydın Tipi”, Roman Kahramanları Sayı: 1, Ocak - Şubat 2010, 52.

³⁸⁶ Attila İlhan, *Hangi Edebiyat*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2002, 204.

³⁸⁷ Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009, 175.

“Bıçağın Ucu”nda, bir sendika kurma düşüncesini Halim’e açıklayan Galip, var olan sendikalar hakkında şöyle der:

“Hem kurulacak olan ne yahu, hepi topu bir sendika: Memlekette bir sürü sendika var, bizimkinin tek farkı Menderes’e uşaklık etmeyecek olması, bu da mı suç?”³⁸⁸

Basından alınan bir habere göre DP hükümeti muhalefete karşı sert bir tutum sergiler. CHP Konya İl Kongresi’ne katılmak için Konya’ya gelen İnönü’nün şehre gelişi ve şehirden gidişi olaylara neden olur. Halkın yoğun ilgisini ve tezahüratını engellemek isteyen emniyet mensupları, kalabalığa karşı şiddet kullanır ve göz yaşartıcı bomba kullanır.³⁸⁹ Yine Kayseri’de İnönü’yü Yeşilhisar’a sokmamaya çalışırlar; ancak O, kurulan barikatları yürüyerek geçer.³⁹⁰ Kayseri’deki olaylar üzerine barikatı İnönü’ye açan Binbaşı Çetiner ve biri kurmay albay iki subay istifa eder. Bu subaylar tutuklanıp Ankara’ya sevk edilir; ancak neşir yasağından dolayı bu gelişmeler basına yansımaz.³⁹¹ Ayrıca, Kırşehir muhalefete oy verdiği için il olmaktan çıkarılıp ilçe yapılarak cezalandırılır.³⁹² DP’nin Muhalefete karşı takındığı bu sert tavır, memleketin giderek kargaşaya sürüklenmesine neden olur.

DP yönetimi, muhalefet partileri üzerinde ekonomik yönden de baskı kurar. “Siyasi baskı, özellikle iş çevrelerinde öyle ağırlaşıyor, o derece tehlikeli bir hâl alıyor ki, muhalif işadamları batmayıp işyerini yürütebilmenin çaresini istifa etmekte görüyorlar. Yoksa ya vergi biniyor sırtlarına, ya da döviz ‘tahsisleri’ kesiliyor.”³⁹³

Yaraya Tuz Basmak romanında yer alan bir gazete haberine göre DP yönetimi muhalefeti, halkı ve orduyu isyana teşvik etmekle suçlar. Bu nedenle grup toplantısında, CHP’nin yıkıcı faaliyetlerini araştırmak üzere Meclis’te bir Tahkikat

³⁸⁸ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 102.

³⁸⁹ Attila İlhan, a.g.e., 87.

³⁹⁰ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, 244.

³⁹¹ Attila İlhan, a.g.e., 257.

³⁹² Attila İlhan, a.g.e., 162.

³⁹³ Attila İlhan, a.g.e., 226.

Komisyonu'nun kurulmasına karar verilir.³⁹⁴

Tahkikat Komisyonu'nun yetkilerini arttırmak için hükümetin meclise bir yasa tasarısı getirmesi nedeniyle İnönü, bu tepki göstererek bir açıklama yapar. İnönü'nün son cümlesi adeta 27 Mayıs darbesine işaretir:

“... bu baskı rejimini kuranlar, bu tedbirlere teşebbüs eden baskı tertipçileri zannediyorlar ki, Türk milleti Kore milleti kadar haysiyetli değildir. Artık sizi ben bile kurtaramam!”³⁹⁵

Ancak DP bunu dikkate almayıp İnönü'nün bu sert çıkışına karşılık kendisine, oy birliğiyle on iki celse Meclis'ten çıkarılma cezasını uygular.

1.5.2.4. AYDINLAR ÜZERİNDEKİ BASKI

DP yönetimi döneminde solcu aydınlar karşı sürekli olarak baskıcı bir tutumun sergilendiğini, bu aydınların takip, fişlenme, gözetim ve sürgün gibi sıkıntılarla karşılaştığını görürüz. Halim, siyasi baskılar sonucu, çalıştığı gazetenin sahibi tarafından işten çıkarılır. Gazetenin sahibi Kamil Bey, Halim'e işten çıkarıldığını bildirirken yaptığı açıklama DP döneminde sol aydın üzerindeki baskıyı ortaya koyar:

“Haberler iyi değil, rivayetler gönlümü bulandırıyor, sürgünmüş, göz hapsiymiş, estek köstek! Benden iyi bilirsin ya, adamın sırtında damgası oldu mu, yandı: Hiçbir yerde barınamaz artık.”³⁹⁶

Attila İlhan, aydınları Anadolu içlerine sürme hazırlığı içinde olan ve bunun için listeler de hazırlayan hükümetin, 27 Mayıs'ın gerçekleşmesi nedeniyle bunu uygulayamadığını belirtir.³⁹⁷ Solcu bir aydın olan Halim sürekli sürgün korkusuyla

³⁹⁴ Attila İlhan, a.g.e., 265.

³⁹⁵ Attila İlhan, a.g.e., 288.

³⁹⁶ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 22.

³⁹⁷ Attila İlhan, *Faşizmin Ayak Sesleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, 139.

yaşar. Siyasi düşüncelerinden ötürü damgalandığı gerekçe gösterilerek gazetede ki işine son verildiğinde Halim o an sürgünü yaşar gibi olur ve bu sürgün korkusu II. Abdülhamit dönemindeki sürgünlerle eşleştirilir:

“ Kulak içlerinde, İkinci Abdülhamit sürgünlerinin ağırlı türküsü: Uğursuz bir şilep, bir cehennem gecesinin derinliklerinden, çekip çekip, yüz kadar harbiye-i Şahane öğrencisini, Fizan’a götürülüyor.”³⁹⁸

Halim’in İnönü döneminde hapis yatması, Menderes döneminde ise sürekli bir sürgün korkusu yaşaması Menderes döneminin, solcu aydınlara karşı baskıcı tutumu bakımından İnönü döneminin bir uzantısı olduğunu gösterir.

27 Mayıs Darbesinden kısa süre önce sol aydın çevreden birçok kişinin sürgüne gönderileceği haberleri dolaşmaktadır. Hatta Galib’in sürgün yeri belli olmuştur bile: Erciş. Halim de sürekli sürgün korkusu yaşar. Halim’in abisi, DP milletvekili Osman Hacıbeyoğlu, Halim’i polise istihbarat sağlama konusunda ikna etmeye çalışırken, onu bu sürgün planıyla korkutmaya çalışır:

“‘Beyefendi’ bozguncu muhalefetin kökünü kurutmakta karardır. Hepiniz berhava olacaksınız. Listeler çoktan hazır. Sürgün zahmetli olacaktır.”³⁹⁹

DP dönemindeki siyasi baskılar, Halim’in yaşamış olduğu siyasi baskılar İstanbul’u onun gözünde bir kabus’a çevirmiştir. Halim bir gece Çiçek Pasajı’nda içtikten sonra eve dönerken arkasına birinin takıldığını hisseder, ancak dönüp bakınca hiçbir şey görmez:

“Susun kulak verin! Duymuyor musunuz canım: Ben duruyorum, o duruyor, ben yürüyorum, o yürüyor: Acelesiz, emin, karardlı! İri yarı bir adam galiba, sinsi de. Uğursuz, benden tiksindiği belli. Yakalayabilir miyim diye durup bakmıyor muyum, koydunsa bul, ne in ne cin: Yalnız Yüksel Kaldırım’a siğen başıboş bir it, gece lambalarının sağlığa aykırı kusuntusu, bir de, bir anda silme yıldıza boğulmuş, pır pır eden bir gök altında uyuklayan Mütareke evleri. İyi ama, ağırlığı üzerime çöken bu

³⁹⁸ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 22.

³⁹⁹ Attila İlhan, a.g.e., 241.

gölge ne, bu gittikçe yaklaşan ayak sesleri kimin? Çıldıracağım be!

Halim, ardındakini tam Galata Kulesi'nin dibinde tanıdı: İstanbul'dan başkası değildi.”⁴⁰⁰

1.5.2.5. BASIN ÜZERİNDEKİ BASKI

“Birlik” gazetesi yazarlarından Necdet'in bir yazısından ötürü tutuklanması DP döneminde basın üzerinde kurulan baskıyı gösterir. Ayrıca Mahmut'un şu ifadeleri, çıkar ilişkisi üzerine kurulu yönetimin diktatörce tutumunu ve muhalif basını nasıl sindirdiğini ifade eder: “...basını parayla soysuzlaştırmak istiyorlar. Çünkü yalnız paranın kuvvetine inanıyorlar. Ahlak ölçülerini de yapan bu, saadet ölçülerini de. Daha çok kazanmak, daha kolay zengin olmak için, iktidara gelmediler mi? Bunu açıklamaya kalkışanı, ya besleyip evcilleştirecekler ya da kaba kuvvete başvurup dize getirmeye çalışacaklar.”⁴⁰¹ Attila İlhan burada Mahmut Ersoy'un dilinden Demokrat Parti yönetimine sert eleştiriler getirmektedir. 1961'de yayımlanan *Kurtlar Sofrası*'nda Attila İlhan'ın DP'ye ağır eleştirilerde bulunmasında 27 Mayıs darbesinin etkisi de etkisi olduğu söylenebilir.⁴⁰²

DP hükümeti tarafından muhalefete karşı kurulan Tahkikat Komisyonu'nun basın üzerinde de baskı kurduğu görülür. Tahkikat Komisyonu; Birlik, Ulus, Akis ve Demokrat İzmir gazetelerini kapatır.⁴⁰³ Cumhuriyet ve Yeni Sabah gazetelerine onar gün yayın yasağı getirir.⁴⁰⁴ Hükümet yanlısı basında Tahkikat Komisyonu'nun icraatlarıyla ilgili şu haber yer alır:

“Birinci sahifede, adam boyu harfler: “Bozgunculuğa paydos”, “Tahkikat Komisyonu işe başladı”, Bazı gazete ve dergilerin yayınına son verilerek,

⁴⁰⁰ Attila İlhan, a.g.e., 37.

⁴⁰¹ Attila İlhan, *Kurtlar Sofrası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005, 672.

⁴⁰² Ömer Türkeş, “*Cumhuriyet Romanında Cumhuriyet Tarihi(1920-1970)*”, Tarih ve Toplum, Tarih ve Toplum, Sayı: 198, Haziran 2000, 393.

⁴⁰³ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, 279.

⁴⁰⁴ Attila İlhan, a.g.e., 299.

sorumluları tutuklandı.”⁴⁰⁵

DP iktidarı, çıkardığı basın yasasıyla da muhalif basın üzerinde ciddi bir baskı oluşturur. Bazı gazeteciler tutuklanır. Ümit de bir yazısından dolayı tutuklanır. Bu durum basının DP’ye daha şiddetli bir şekilde muhalefet etmesine neden olur.⁴⁰⁶

1.5.2.6. DİN İSTİSMARI

Gözü menfaatten başka bir şey görmeyen, yolsuzluklarının üzerine giden Mahmut Ersoy’un katlini azmettiren Zihni Keleşoğlu’nun dindar bir insan izlenimi vermeye çalışması, yaptırdığı cami ile halk nezdinde hayırsever görünmeye ve yolsuzluklarının üzerini örtmeye çalışması bu dönemde özellikle din istismarının söz konusu olduğuna işaret eder. Ayrıca Zihni Keleşoğlu’ nun şu sözleri de din istismarını gözler önüne serer: “ ... Cemiyet halinde Cenab-ı Hakka karşı gelmek! Bu yetmezmiş gibi, aile halinde Cenab-ı Hakka karşı gelmek! Birincisi neyse ne, Zihni kulunun takatini tecavüz eden bir şey, haramı veya helali bana raci değil; fakat ikincisinden dolayı boyumla beraber günahkarım. Hiçbir sun-u taksirim olmadığı halde, Ruz-u mahşerde kızımdan ve zevcemden, onların envai etvar ve harekâtından, mesul olan benim.”⁴⁰⁷ Aslında eşini kumarda kaybettiği paralar nedeniyle, kızını ise Sıtkı ile evlendirmeyi çıkarına uygun görmesine rağmen onun bu evliliğe yanaşmamasından ötürü kınar.

Önceleri metresi olan Maide ile evlenen, bir inşaat ihalesinde yolsuzluk yapan, bu yolsuzluğun üzerine giden gazeteci Mahmut Ersoy’u öldürten, çıkarı için her türlü ahlaksızlığı işleyebilen, aynı zamanda dindar geçinen Zihni Keleşoğlu’nun şahsında DP dönemindeki din istismarı gösterilmeye çalışılmıştır. Çıkarını her şeyin üstünde tutan Zihni Keleşoğlu’nun şu ifadeleri de din istismarının bu dönemde geçer akçe olduğuna işaret eder: “Biz Osmanlı mayasıyla yoğrulduk. Aslını inkâr eden, namerttir. Ne demek? Türk’ün satvetini yapan İslam’dı. Türk’ü İslamlığından soyup

⁴⁰⁵ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 287.

⁴⁰⁶ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, 246.

⁴⁰⁷ Attila İlhan, *Kurtlar Sofrası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005, 293.

laiklik ve mümasilli hokkabazlıklarla dinsizliğe sevk ettiler. Ne oldu rica ederim, ne oldu? Bet bereket kaldı mı?”⁴⁰⁸ Burada Cumhuriyetle ve inkılaplarla hesaplama söz konusudur. Mustafa Kemal’in inkılâplarının açıkça eleştirildiği bu ifadeler aynı zamanda din istismarcılarına ödün verdiği iddia edilen DP’nin politikalarına bir eleştiridir.

Miralay Ferit’in, yeğeni Suat’a aktardığı şu habere göre Adnan Menderes, partisinin gizli oturumunda vekillerine isterlerse hilafeti geri getirebileceklerini söyler:

“Duydun ya ne demiş gizli oturumda mebuslarına, o kocakarı sesiyle, siz demiş, isterseniz fırkaları lağveder, hilafeti dahi ihya edebilirsiniz!”⁴⁰⁹

Miralay Ferit de DP’nin Kur’an öğreniminin serbest bırakılması, ezanın aslına uygun (Arapça) okunmasının serbest bırakılması gibi inanç özgürlüğü bağlamında değerlendirilmesi gereken demokratik adımlarını büyük bir suç ve Atatürk inkılâplarından taviz vermek olarak değerlendirir:

“Seçimlerde mücadelenin Atatürkçü cenahlarda, münhasıran Atatürkçü prensiplerle yapılması icap ederken, ne yaptı bunlar, sorarım, ha ne yaptı: Nerde mürteci buldularsa teşvik ettiler. Kur’an kursları açtılar, azanı Arapça okuttular... Uzun sözün kısası, Kemal Paşa’nın inkılâplarına sünger çektiler!”⁴¹⁰

DP hükümetinden önce milletin inanç ve değerleriyle çatışan devlet imajı DP hükümeti döneminde nispeten değişmiştir. Bu dönemde dini yaşam üzerindeki baskı ve yasaklar kısmen kalkmıştır. Miralay Ferit, bu durumu DP için büyük bir suç sayar:

“Türkiye devrimci ve laik bir ülke olmuştu, halbuki bugün aç radyoyu dinle, iki günde bir ezan, Kur’an ve Mevlit! Bu kadarı fazla kaçmıyor mu biraz? Anadolu’da okul yapmayı bıraktılar, cami yapıyorlar.”⁴¹¹

DP döneminde, bir İslam alimi olan Said Nursi üzerindeki tecridin

⁴⁰⁸ Attila İlhan, a.g.e., 142.

⁴⁰⁹ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 52.

⁴¹⁰ Attila İlhan, a.g.e., 53.

⁴¹¹ Attila İlhan, a.g.e., 210.

hafifletilmesi ve kendisine nispi bir seyahat özgürlüğünün verilmesi dindarlara karşı büyük bir taviz sayılmıştır. İnönü, Bursa’da CHP İl Kongresi’ndeki konuşmasında DP’yi dini irticaya taviz vermekle ve “Said Nursi’nin tam takdirini kazanacak bir idare kurmak”⁴¹² gayesini taşımakla suçlar. Bununla da kalınmaz, her vatandaşın doğal hakları olan sayılan seyahat ve telifat özgürlüğü Said Nursi için söz konusu olunca bu, DP adına büyük bir suç sayılır. Ayrıca, manevi değerlerini her zaman önemsemiş olan milletimizin dini hayatında önemli bir yeri olan bu İslam alimine, Yüzbaşı Aziz “neydi o, o herifin adı Said-î Kürdî mi, Nursî mi?..”⁴¹³ diyerek hakarete bulunur.

1.5.2.7. YOLSUZLUKLAR

Kurtlar Sofrası’nda Atatürkçü ve Kuva-yı Milliyeci aydının ülkeyi yabancılara peşkeş çeken, çıkarıcı, komprador işadamlarına karşı verdiği mücadele görülür. Bir inşaat ihalesinde yapılan yolsuzluğun üzerine giden “Birlik” gazetesinin yazı işleri müdürü Mahmut Ersoy, gözü menfaatten başka bir şey görmeyen, çıkarıcı bir işadamı olan Zihni Keleşoğlu ve onun adamı olan Kılçık Nazım’ın azmettiriciliğiyle öldürülür. Bu çıkarıcı işadamları sırtını hükümete dayamıştır. Zihni Keleşoğlu, Asım Taga ve Seyit Sabri’nin temsil ettiği komprador işadamlarının hükümetle bağlantısını ise Demokrat Parti milletvekili Recai Bey sağlar. Burada Demokrat Parti hükümetinin de bu yolsuzluklara bulaştığını görüyoruz.

Kurtlar Sofrası’nda Mahmut, 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti’yi zengin sanayicileri ve toprak ağalarını güçlendirdiği, onların çıkarlarını koruduğu için eleştirir ve bu durumu Atatürk inkılaplarına ihanet olarak niteler.⁴¹⁴

Asım Taga’nın Demokrat Parti’ye yaptığı maddi yardımların karşılığında DP yönetimi de onun yolsuzluklarını görmezden gelir. Ahmet Tahtakılıç ve Avukat Kenan Öner başlangıçta DP içinde muhalif olup daha sonra partiden ayrılırlar.

⁴¹² Attila İlhan, a.g.e., 19.

⁴¹³ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 205.

⁴¹⁴ Attila İlhan, *Kurtlar Sofrası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005, 309.

Onlarla birlik olmasına rağmen Asım Taga, onlar DP'den ayrılınca ayrılmaz. Ancak onun, bu iki muhalif milletvekili ile başlangıçtaki ilişkileri hiçbir zaman unutulmayacak, ona kendilerinden biri gibi davranmayacaklardır. Bununla birlikte DP yönetimi karşılıklı çıkar ilişkileri nedeniyle onun kimi yolsuzluklarına göz yumacaktır: “İşlerini büyütmedi mi? Büyüttü elbet. Döviz transferinde “tercihli muamele” görmedi mi? Gördü tabi! Fakat hiçbir zaman, bütün gayretine ve çalışmasına rağmen, onlardan biri olamadı.”⁴¹⁵

Attila İlhan, Demokrat Parti dönemindeki yolsuzlukları, yabancı sermayenin ülkeyi sarmaya başlamasını; Kurtuluş Savaşı öncesi emperyalist güçlerin ülkeyi işgal etmeleriyle eşleştirir. O gün ülkeyi işgal eden emperyalist güçlerin bugün de yerli işbirlikçilerin yardımıyla ve hükümetin tavizkâr tutumu nedeniyle ülkeyi ekonomik yönden işgal ettiğini ima eder. Hüsnü Faik'in başmakalesinde Mahmut Ersoy'la ilgili olarak söyledikleri, ülkenin içinde bulunduğu durumun kurtuluş savaşı dönemindeki duruma benzediğini, Mahmut Ersoy'un da Mustafa Kemal'in misyonunu üstlendiğini gösterir:

“Mahmut Ersoy bir inkılap çocuğuydu, bir inkılap şehidi oldu. Mahmut Ersoy'un ikinci ismi Mustafa Kemal'di. Kuva-yı Milliye'nin bütün hedefleri, Mustafa Kemal'in bütün hedefleri, onun da hedefleri idi. O Milli Kurtuluş hareketini, aynı hızla ve tarihi ve içtimai mecrası içinde, son neticesine kadar götürmek çarelerini arayan, şuurlu ve aydınlık münevverlerimizden birisiydi.”⁴¹⁶ (K.S. s.235)

Mahmut'un öldürülmesinin asıl nedeni, Kuva-yı Milliye ruhunu yeniden egemen kılmayı amaçlayan eylemleridir.⁴¹⁷

1.5.3. MAYIS DARBESİNE GİDEN SÜREÇ

1.5.3.1. ORDUDAKİ CUNTA FAALİYETLERİ

⁴¹⁵ Attila İlhan, a.g.e., 483.

⁴¹⁶ Attila İlhan, a.g.e., 235.

⁴¹⁷ Turgut Göğebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2004, 85.

1954'ten itibaren ordu içinde gizli ihtilal komiteleri kurulmaya başlar. Tuzla'daki Uçaksavar Okulu'nda Yüzbaşı Dünder Seyhan ile Yüzbaşı Orhan Kabibay gizli bir teşkilat kurmayı kararlaştırırlar. Bu teşkilata katılanların sayısı giderek çoğalır.⁴¹⁸ Bunlar orduyu ıslah etmeyi ve DP'yi devirip yerine Atatürkçü bir yönetim kurmayı amaçlarlar. Kabibay'ın Levent'teki evinde ve Dünder'in bostancıdaki evinde bu konuyla ilgili sabahlara kadar süren tartışmalar yaparlar.⁴¹⁹

1957'de bir subayın, ordu içindeki bu cunta faaliyetlerini haber vermesi üzerine bu gizli faaliyetler ortaya çıkar. Bunun üzerine adı ordudaki cunta faaliyetlerine karışan dokuz subay tutuklanır. Bu gelişme Dokuz Subay Olayı olarak bilinir.⁴²⁰

Dokuz Subay Olayı'ndan sonra darmadağın olan ordu içindeki komiteler bir süre sonra yeniden ve ordunun her kademesinde görülmeye başlar. Yüzbaşı Demir de İstanbul'un örgütlenmesine yardımcı olmak için, Ankara'da yeniden kurulmuş olan gizli ihtilalci komite tarafından görevlendirilir.⁴²¹

27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren ordudaki gizli komitelerin içinde yer alan Yüzbaşı Aziz, halk ile ilgili şöyle der:

“Halk kime rey vereceğini ne bilir be? Koyun sürüsü, koyun: Ezan mezan diyorsun, radyoda mevlit okutuyorsun, tamam, tut burnundan götür.”⁴²²

Yüzbaşı Aziz'in bu ifadelerinden anlaşıldığı gibi 27 Mayıs Darbesini gerçekleştirenler, halkı küçümsemişler, halkın iradesini hiçe saymışlardır. Her şeye rağmen seçimle işbaşına gelmiş ve halkın iradesini yansıtan bir hükümeti devirme gayreti içinde olanların halkın iradesini önemsemeleri beklenemez.

27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren subaylar, henüz darbeden önce farklı düşünce ve eğilimlere sahiptirler. Bir kısmı darbeden sonra iktidarı bırakmamak

⁴¹⁸ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 163.

⁴¹⁹ Attila İlhan, a.g.e., 167.

⁴²⁰ Attila İlhan, a.g.e., 241.

⁴²¹ Attila İlhan, a.g.e., 250.

⁴²² Attila İlhan, a.g.e., 162.

eğilimindedir. Bunların başında Albay Türkeş yer alır. Bir kısmı ise darbeden hemen sonra iktidarı halka devretmek eğilimindedir. Bunların da önde geleni Albay Küçük'tür.⁴²³ Bu ayrışma 27 Mayıs'tan sonra daha da belirginleşir.

1.5.3.2. ÖĞRENCİ OLAYLARI

27 Mayıs öncesi darbeye ortam hazırlamak amacıyla oluşturulan en büyük toplumsal karışıklık öğrenci olaylarıdır. Bu öğrenci olaylarını CHP'li öğrenciler tertip ederler; öğrenci yurtlarını kapı kapı dolaşıp “Yarın sabah yedide, üniversite bahçesinde” diye bir gün öncesinden, yapılacak eylemi bildirirler.⁴²⁴

İstanbul Üniversitesi'nin bahçesinde toplanan öğrencileri polisler dağıtmak üzere harekete geçince, Rektör Sıddık Sami, polisin üniversiteye girmesinin kanunen yasak olduğunu söyleyip buna engel olmaya çalışır. Bunun üzerine Emniyet Amiri Zeki Şahin, rektörün üzerine yürür. Çıkan arbedede yere düşen rektörün kaşı yarılır. Yaralanan rektör polislerce Emniyet Müdürlüğüne götürülür, istifaya zorlanır; ancak rektör istifa etmeyi kabul etmez. Bu durum öğrencilerin daha çok galeyana gelmesine yol açar. Sonuçta polis öğrencilere müdahale eder, atlı polis öğrencilerin üzerine yürür. Öğrencilerle başa çıkamayan polis öğrencilere ateş eder. İstanbul valisi ordudan yardım ister. Askerler üniversiteye tanklarla gelir; ancak askerleri gören öğrenciler, onları sevinç çığlıklarıyla karşılar. “Menderes istifa! Ordu ordu çok yaşa” şeklinde sloganlar atarlar. Öğrencilerin büyük çoğunluğu üniversite bahçesinden ayrılıp Taksim'e doğru harekete geçer. Hükümet yanlısı gazeteleri yuhalayıp muhalif gazetelere dayanışma gösterisi yaparlar. İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken Ankara'da da öğrenci eylemleri olur ve polis öğrencilerin üzerine ateş açar. Neticede sıkıyönetim ilan edilir. Bir süre sonra öğrenci olayları yatışınca askerlerce kışlalara götürülen öğrencilerin de kılına bile dokunulmadan serbest bırakılır.⁴²⁵

Üniversite hocalarının çoğu bu eylemler sırasında öğrencilerle dayanışma

⁴²³ Attila İlhan, a.g.e., 266.

⁴²⁴ Attila İlhan, a.g.e., 288.

⁴²⁵ Attila İlhan, a.g.e., 295.

halinde olur. Bazı söylentilere göre polisler üniversiteyi kuşatınca hukuk fakültesinde bazı hocalar öğrencileriyle sabahlar.⁴²⁶

Hükümet öğrenci protestolarına karşı sert müdahalede bulunur, sıkı tedbirler alır; ancak bütün sert tedbirlere rağmen bir türlü öğrenci hareketinin önüne geçilemez. Ordu ise bu harekete müdahalede gönülsüz davranır.⁴²⁷

Saraçhanebaşı'ndaki yeni Belediye Sarayı'nda toplanacak olan NATO Dışişleri Bakanları Konseyi'nin açılış töreninin olaysız geçmesi için sıkıyönetim sıkılaştırılır. Geceleri uygulanan sokağa çıkma yasağı o gün gündüze de uzatılır.. İstanbul Radyosu sık sık yayını keserek sıkıyönetim bildirilerini okur. Gösteriye kalkışanların üzerine ateş açılacağını bildirir. Darbe hazırlığı içinde olan komitenin içinde yer alan subaylardan Orhan Erkanlı ile Suphi Gürsoytrak o gece, önceki gösterilerden tanıdıkları öğrencilere Yüzbaşı Demir aracılığıyla, harekete geçerlerse üzerlerine ateş açılmayacağını bildirirler. Bunun üzerine öğrenciler toplantı saatinde NATO bakanlarının ve yabancı gazetecilerin karşısına, ellerinde İngilizce ve Fransızca “Özgürlük istiyoruz”, “Kahrolsun diktatörler” gibi dövizlerle çıkarlar.⁴²⁸

Görüldüğü gibi darbe hazırlığı içinde olan komitenin içindeki subaylar öğrenci olaylarını kışkırtmışlardır.

İstanbul Radyosu'ndan yapılan bildiriye göre hükümet, öğrenci olaylarına karşı tedbir olarak İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilan eder. Her türlü siyasi toplantı yasaklanır, gece yirmiden sabah altıya kadar sokağa çıkma yasağı konur.⁴²⁹ Ne amaçla olursa olsun üçten fazla kişinin toplu yerlerde, sokaklarda bir araya gelmeleri yasaklanır.⁴³⁰

27 Mayıs öncesinde yaşanan bu öğrenci olayları halka mal olmamıştır, küçük bir kesimin hareketidir. Öğrenci olayları sırasında İstanbul Üniversitesi'nin bahçesinde gözlemci olarak bulunan Yüzbaşı Demir halkın öğrenci olaylarına olan

⁴²⁶ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 336.

⁴²⁷ Attila İlhan, a.g.e., 349.

⁴²⁸ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 302 - 303.

⁴²⁹ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 334.

⁴³⁰ Attila İlhan, a.g.e., 337.

ilgisini şöyle anlatır:

“Halk mı, halk hiç sorma, meydanın etrafına dizilmiş olup biteni seyrediyor, sanki sinema oynatıyorlar. Dikkatini çekerim, içlerinden talebeden yana işe karışan tek kişi çıkmadı.”⁴³¹

Sendikalar da öğrenci hareketini desteklemez, aksine bu hareketi kınayan telgraflar yayınlayarak hükümeti destekler.⁴³²

1.5.4. 27 MAYIS 1960 DARBESİ

Ankara’da bulunan Albay Yurdakuler, İstanbul’da bulunan Yarbay Orhan Kabibay’a darbenin planıyla ilgili telefonda şöyle bir mesaj verir:

“... alo Orhan sen misin, iyi ben Muzaffer, şimdi bak kardeşim: Emekli Sandığı’ndan istediğin 2740 lirayı aldım 10 lirasını kestiler, 2730 lira kaldı. Eskişehir’deki havacı arkadaşın da parasını aldım ama bildiremiyorum, onu da sen hallediver artık, olur mu?”⁴³³

Bu, 27 Mayıs gecesi saat 04.00’da yapılması planlanan hareketin saat 03.00’a alındığını, Eskişehir’de bulunan Menderes’in tutuklanması işinin de İstanbul’dakilere bırakıldığı anlamındadır.

Ankara’daki Komite, Harp Okulu’nun 21 Mayıs’taki sessiz yürüyüşünden sonra olayların kontrolden çıkacağı endişesiyle hükümet darbesinin 25/26 Mayıs gecesine alınmasını kararlaştırır.⁴³⁴

İstanbul’daki Komite, Ankara’dan haber beklerken hareketin 26 Mayıs’ı 27 Mayıs’a bağlayan geceye ertelendiğini öğrenirler. Bu duruma son derece kızan

⁴³¹ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 290.

⁴³² Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 339.

⁴³³ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 311.

⁴³⁴ Attila İlhan, a.g.e., 313.

İstanbul'daki subaylar adına Yarbay Orhan Kabibay, Ankara'ya şöyle bir ulti­matom verir:

“... bugünkü hadiseden sonra, bu iş yarın yapılmazsa hepimizi toparlayacaklardır. Artık tam mânâsıyla deşifre olmuş durumdayız. Ankara var veya yok, bu işi biz İstanbul'da yarın yapacağız. Bunu böylece bilsinler ve bana yarın öğleye kadar kesin kararı telefonla bildirsinler.”⁴³⁵

26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece karargahtan kışlalar tek tek aranır, harekete geçme emri verilir. Birlikler harekete geçip resmi kurumları tek tek ele geçirirler.

Darbe hareketinin başladığı gece tankların caddelere çıkması üzerine Cumhuriyet gazetesinden sıkıyönetim karargahına gelen telefondan, bu gazetenin darbeden daha önce haberdar olduğunu görürüz:

“Bir telefon daha, bu defa Cumhuriyet gazetesi:

- Tankların harekete geçtiğini tespit ettik, yazabilir miyiz?
- Biraz daha bekleseniz fena olmaz.”⁴³⁶

Askeri darbenin, Ankara Radyosu'ndan memlekete ve dünyaya ilan edilmesi önceden kararlaştırılmışsa da Ankara'nın gecikmesi üzerine bu ilan önce İstanbul Radyosu'ndan yapılır.⁴³⁷

27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleştiği haberiyle sona eren “Bıçağın Ucu” romanının gün ışığını imleyecek şekilde gece sabaha karşı sonlandırılmasının, yapılan askeri müdahaleden ümitli olunduğuna işaret ettiğini söyleyebiliriz.⁴³⁸

Kurtlar Sofrası, Ümit'in hatı­rından geçen Mahmut'un şu sözüyle biter: “...memleket kurtlar sofrasına döndü mü, isyan haktır.”⁴³⁹ Bu ifadeye dayanarak

⁴³⁵ Attila İlhan, a.g.e., 315.

⁴³⁶ Attila İlhan, a.g.e., 329.

⁴³⁷ Attila İlhan, a.g.e., 331 - 332.

⁴³⁸ Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009, 176.

⁴³⁹ Attila İlhan, *Kurtlar Sofrası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005, 683.

Attila İlhan'ın DP hükümetini deviren 27 Mayıs Darbesini başlangıçta, haklı ve meşru bir hareket olarak gördüğünü söyleyebiliriz. *Bıçağın Ucu*, 27 Mayıs günü sabaha karşı, ordunun idareye el koymasıyla sona erer. Sema Özher, romanın gün ışığını imleyecek şekilde bitmesinin simgesel bir anlam taşıdığını düşünür. Özher'e göre bu, askeri müdahalenin halka ümit bahşeden bir hareket olduğunu imler.⁴⁴⁰ Nitekim Attila İlhan da başlangıçta 27 Mayıs Darbesini desteklediğini, ancak daha sonra bunun bir geriye dönüş olduğunu fark ettiğini söyler.⁴⁴¹ İlhan, 27 Mayıs öncesinde öğrenci olayları başladığı günlerde bu olaylardan birkaç tanesine de katıldığını söyler.⁴⁴²

İlhan, Atatürk'ün kökten değişmeci yanının görülmeyip, Atatürkçülüğün biçimsel atılımlardan yana sanılması karşısında 27 Mayıs'ın bir gereklilik olduğunu, 27 Mayıs'tan sonra Mustafa Kemal'in köklü düzen değişikliğine dayalı devrimciliğinin yeniden ele alındığını belirtir. İlhan'a göre, 27 Mayıs'ın Mustafa Kemal devrimciliğiyle çelişen tarafı halk iradesine dayanmamasıdır. Oysa Mustafa Kemal, orduyla politikayı inatla birbirinden ayırmış, devrimlerini ise halkın iradesine dayandırmıştır.⁴⁴³

Attila İlhan, 27 Mayıs Darbesi'ni DP'nin giderek dikta bir görünüm arz eden politikalarına karşı gelişen muhalefetin neticesi olarak görmektedir.. İlhan'a göre dikta bir yönetime dönüşen DP yönetimine karşı bir mücadele gereklidir. Ancak İlhan, daha sonra 27 Mayıs'ı tepeden inme, halk desteğinden yoksun bir çözüm olarak görür. İlhan'ın tasvip ettiği mücadele tarzı 27 Mayıs gibi tepeden inmeci bir mücadele değil, Kuva-yı Milliye ruhunu temsil eden Mahmut Ersoy'un halktan desteğini alan, Atatürkçü bir mücadele tarzıdır:

“Sosyalistlerin acımasızca ezildiği, sindirildiği toplumsal ortamda, yeni tip bir muhalefet belirmektedir ki sonradan bu muhalefet 27 Mayıs Darbesi'yle sonuçlanacaktır. Demek ki Kuva-yı Milliye gazetecisi Hüsnü Faik Bey'in, yazı işleri

⁴⁴⁰ Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, 176.

⁴⁴¹ Attila İlhan, “*Toplumcu Roman Tarihi Perspektifle Yazılabilir*”, *Hürriyet Gösteri*, Nisan-Mayıs 1997, Sayı: 197-198, 63.

⁴⁴² Salih Yurttaş, “*Attila İlhan'la Bir Konuşma*”, *Açtırma Kutuyu!.. Röportajlar-1, (1946-1983)*, (Derleyen Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, 108.

⁴⁴³ Attila İlhan, *Faşizmin Ayak Sesleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, 274.

müdürü Mahmut Ersoy'un mücadeleleri, yeni bir ilericiğin habercileridir.”⁴⁴⁴

Attila İlhan, 27 Mayıs'ı Atatürkçü bir hareket olarak görenlerin olduğunu, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın hayatı boyunca ordunun siyasete karışmasına kesinlikle karşı olduğunu belirtir. Nitekim Mustafa Kemal, ordu ile siyaseti birbirinden ayırmış. Orduda kalacak olanların siyasetten el çekmesini, siyasetle uğraşanların ise ordudaki görevlerinden istifa etmesini istemiş ve bunu uygulamıştır. İlhan'a göre bu durum Mustafa Kemal'in, askerin siyasetle, cuntacılıkla uğraşmasına karşı olduğunu gösterir.⁴⁴⁵

İlhan'a göre 27 Mayıs'ın Atatürkçülükle ilgisi yoktur, bu İnönücü bir harekettir. Mustafa Kemal, İttihat ve Terakki'den beri ordunun siyasete karışmasına karşı olmuştur. Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi'nden beri devrimleri halkın temsilcileri ve halk meclisleriyle gerçekleştirdiği düşünüldüğünde 27 Mayıs'ın Atatürkçü bir hareket olmaktan uzak olduğu anlaşılır.⁴⁴⁶

Attila İlhan'ın kahramanları içinde öngörülü olmakla, olayları aklîselimle ve doğru olarak değerlendiren bir kahraman olarak ön plana çıkan Ahmet Ziya Bey, Binbaşı Demir'le konuşurken, 27 Mayıs Darbesi'ni şöyle değerlendirir:

“... Kemal Paşa'yla Enver Paşa'yı birbirine karıştırıyorsunuz: Eski paşaları tasfiye etmeyi inkılâp sanan Kemal Paşa değildir, Enver Paşa'dır; Babıali baskını ile hükümet darbesi yapan da o, yani İttihatçılar! Kemal Paşa'da cunta fikri yok, meclis fikri var, hatta şûra fikri! Halktan topladığı kongrelerle irade-i milliyeyi tahakkuk ettirmeye uğraşır durur, Kuvay-ı Milliye'yi onun emrine verir. Sizin 27 Mayıs, fikrimce, ondan ziyade Enver Paşa'nın izini sürüyor Binbaşı Bey.”⁴⁴⁷

27 Mayıs Darbesinden büyük beklentileri olan toplumcu ve Atatürkçü aydınlar büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Bu hayal kırıklığı, Kuva-yı Milliye kuşağından büyük bir vatansever olan, I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde

⁴⁴⁴ Attila İlhan, “*Attila İlhan Kurtlar Sofrası'nı Anlatıyor*”, *Açtırma Kutuyu!.. Röportajlar-1*, (1946-1983), (Derleyen Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, Ankara, 2004, 159.

⁴⁴⁵ Attila İlhan, *Hangi Sol*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul 1996, 163-164.

⁴⁴⁶ Attila İlhan, *Hangi Atatürk*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1982, 51.

⁴⁴⁷ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 361.

savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda vatan savunması için büyük hizmetlerde bulunan Miralay Ferit'in, kalp krizi geçirerek ölmesine neden olur.

1.5.4.1. HALKIN VE AYDINLARIN 27 MAYIS DARBESİNE YAKLAŞIMI

Bıçağın Ucu'nda Yüzbaşı Demir, Miralay Ferit'le konuşurken, aydınların DP yönetimine karşı mücadele etmediklerini, gençliğin ve ordunun DP'ye karşı verdikleri mücadeleden rahatsızlık duyduklarını ifade ederek aydınları eleştirir:

“Aydınlar çürük çıktı, ya kimin arabasına binerlerse onun türküsünü çağırıyorlar, ya başarısızlıklarının kahrını, kafayı çekip meyhanelerde atıp tutmakla gideriyorlar.”⁴⁴⁸

27 Mayıs öncesi DP'yi istemeyen halk değil; sol aydın, asker ve öğrencilerdir. 27 Mayıs Darbesinden kısa süre önce Galip, Haçık'te içerlerken, Halim'e aydınlarla ilgili şöyle der:

“... şu son on yıl boyunca, ağırlığını gittikçe arttıran siyasi baskıya, halktan bir tepki bekledik durduk. Tam umudu keseceğimiz sırada, al sana tepki: Hem yiğitçe ve dokunaklı. Gel gör ki halktan değil. Aydınlardan geliyor.”⁴⁴⁹

Nubar'ın Halim'e aktardığı bir gazete haberine göre 27 Mayıs'ın hemen öncesinde de geniş halk kitleleri Menderes'i desteklemektedir:

“İzmir'de Menderes'i kırk bin kişi karşılamış, bölgenin her tarafından kopup gelmiş kırk bin kişi. Her söylediğine yürekten alkış tutmuşlar. Görüyorsun millet sizin gibi düşünmüyor.”⁴⁵⁰

27 Mayıs'tan sonra Karaköy'de Cemal Gürsel Paşa'yı karşılamak üzere bekleyen Miralay Ferit, burada bekleyen insanların pek kalabalık olmadığını ve

⁴⁴⁸ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005, 227.

⁴⁴⁹ Attila İlhan, a.g.e., 339.

⁴⁵⁰ Attila İlhan, a.g.e., 410.

ihtilal ile de pek ilgili olmadıklarını görerek şöyle düşünür:

“... halk coşkun değil, devrime gereğince ilgi göstermiyor.”⁴⁵¹

Kuva-yı Milliye kuşağından olan ve 27 Mayıs’ı hararetle savunan Miralay Ferit halkın bu harekete olan ilgisizliğinden duyduğu endişeyi Suat’a şöyle anlatır:

“... halkta iştirak yok, benim müşahadem budur ve mucib-i endişedir: ordu, matbuat, biraz da münevveran alaka gösteriyorlar, mütebakisi manalı bir sükût içinde!”⁴⁵²

Halkın 27 Mayıs Darbesine karşı ilgisizliği ve darbeye karşı olmasının altında yatan nedeni Ahmet Ziya, Suat’a şöyle anlatır:

“... halka gerici deyip duruyoruz ya, bu gericiliğin izahı dediklerimde saklı: ileri olduğu iddia edilen her adımın, memleketi olduğundan daha berbat hayat şartlarına sevk etmesi, ilerliyoruz dedikçe gerilememiz, onların bu çeşit inkılâpçılıklara adeta sevk-i tabiiyle karşı çıkmasına yol açıyor.”⁴⁵³

İlerici bir hareket olduğu iddia edilen 27 Mayıs Darbesinin halka hiçbir faydası olmamış, halkın iradesiyle iktidara gelmiş olan hükümeti devirmiş, darbe sonrası ekonomi ile ilgili basın haberlerinden de anlaşılacağı gibi Amerika’nın çıkarlarını korumaya gayret etmiştir.

1.5.4.2. 27 MAYIS DARBESİNİN PERDE ARKASI

1.5.4.2.1. 27 MAYIS DARBESİ VE ABD

Attila İlhan, kendisinden önce herkesin 27 Mayıs Darbesini bir hürriyet, bir kurtuluş olarak gördüğünü söyler. Oysa bunun, emperyalist sistemin bazı ülkelerde istediği yönetimleri değiştirmek için başvurduğu bir yol olduğunu belirtir. İlhan, 27

⁴⁵¹ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 18.

⁴⁵² Attila İlhan, a.g.e., 221.

⁴⁵³ Attila İlhan, a.g.e., 253.

Mayıs'ın arka planıyla ilgili şöyle der:

“27 Mayıs'ı mihrak diye aldığımda, üzerinden epey bir zaman geçmişti. Ve 27 Mayıs'ın hakiki anlamını verebilmek için, çok kişiyle konuşmak zorunda kaldım. Çünkü 27 Mayıs'la ilgili özellikle ‘Yaraya Tuz Basmak’ isimli kitabımı okuyanlar, işin arka planını çok net görürler: 27 Mayıs'ın da geriden, bir ‘Amerikan olayı’ olduğu anlaşılmıştır.”⁴⁵⁴

Yaraya Tuz Basmak romanının 1960 Nisan - Mayıs bölümünün başında “İnönü Amerikan Dostluğuna Sahip Çıktı” başlıklı habere yer verilir. Bu habere göre, ABD büyükelçisiyle görüşen İnönü Türk / Amerikan dostluğu ile ilgili şöyle der:

“Münasebetlerin milletten millete olduğu hakikatini zedelemek münasebetlerin temeline zarar verir.”⁴⁵⁵

Attila İlhan'ın, CHP'nin ABD'ye yakınlaşmasını ifade eden bu açıklamanın 27 Mayıs Darbesinden kısa süre önce gerçekleştiğine dikkat çekmekle bu hareketin arkasında CHP ve ABD'nin olabileceğini ima ettiğini düşünüyoruz.

İnönü'nün, ABD büyükelçisiyle görüşüp Tür/Amerikan dostluğunu vurgulamasıyla ilgili haberden hemen sonra Menderes'in Rusya'yı ziyaretiyle ilgili habere yer verilmiştir. Haber şöyledir:

“Dün gece saat 23'e doğru Hariciye Vekâletinden yapılan bir açıklamayla, Başvekil Adnan Menderes'in ‘Türk - Sovyet münasebetlerinin ıslahı ve iki tarafı karşılıklı olarak ilgilendiren diğer meseleleri görüşmek maksadı ile’ önümüzdeki temmuz ayında, SSCB Başbakanı ve Komünist Partisi Birinci Sekreteri Nikita Kruşçov'la buluşacağı bildirilmiştir.”⁴⁵⁶

Başlangıçtan beri Türk/Amerikan dostluğuna önem vermiş, Amerika ile ilişkileri sıcak tutmuş, Kore'ye asker göndermiş olan Menderes'in Rusya

⁴⁵⁴ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attila İlhan'la Söyleşiler*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2001, 89.

⁴⁵⁵ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 235.

⁴⁵⁶ Attila İlhan, a.g.e., 237.

ziyaretinden ABD'nin hoşnut olması düşünülemez. Öte taraftan İnönü'nün ABD dostluğuna sahip çıkması, ABD'nin de Menderes yönetiminin devrilmesine sıcak bakmasına neden olduğu düşünülebilir. Menderes'in Rusya'yı ziyaret etmeyi planlaması bir eksen değişikliği olarak düşünülürse ABD'nin bundan rahatsızlık duymuş olması olağandır. Bu gelişmelerin, ABD'nin 27 Mayıs Darbesinin arkasında yer almasına neden olduğunu söyleyebiliriz.

27 Mayıs Darbesinden hemen sonra Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardımlar, açtığı krediler bu darbenin arkasında Amerika'nın desteğinin olabileceğini akla getirir. Binbaşı Aziz, darbeden sonra Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı finansal yardımlar ve verdiği kredilerle ilgili olarak Yüzbaşı Demir'e şöyle der:

“... parlak çocuk, bugünkü Cumhuriyet'i gördün mü, Amerika bize dört yüz milyon dolarlık kredi açacakmış, kafamı fena karıştırdı ha, ulan biz bu deyyusların işine yarayan bir şey yapmasak bu parayı verirler mi, Kore'den tanımıyor muyuz: Orada nasıl kullandırlarsa, burada öyle kullanmış olmasınlar?”⁴⁵⁷

Amerikan menfaatleri için Türk askerini Kore'ye gönderdiği için Menderes yönetimini affetmeyen Binbaşı Demir, bu sebeple 27 Mayıs Darbesi'ni yapanların arasında yer alır. Ancak yapılan darbenin arkasında Amerika'nın olduğunu, bu darbenin Amerikan ve Batı menfaatlerine yaradığını fark eden Demir, hayal kırıklığını şöyle ifade eder:

“Harp ediyorum, başkasının harbi, ihtilal yapıyorum, başkasının yararına: Kendi yarama tuz basayım derken başkasının yarasına tuz oluyorum.”⁴⁵⁸

1.5.4.2.2. 27 MAYIS VE İSMET İNÖNÜ

Bıçağın Ucu romanı İsmet İnönü'nün Bursa'da CHP İl Kongresi'nde yaptığı konuşmasıyla basın haberi ile başlar. İnönü, erken seçim yapılması gerektiğini, DP'nin seçimi kazanmak için her türlü usulsüzlüğe başvuracağını, ancak iktidarda

⁴⁵⁷ Attila İlhan, a.g.e., 375.

⁴⁵⁸ Attila İlhan, a.g.e., 416.

kalmak istemeleri durumunda dünyanın başlarına yıkılacağını söyler.⁴⁵⁹ İnönü'nün bu konuşmasında üstü kapalı bir darbe tehdidi hissedilmektedir.

27 Mayıs Darbesinden kısa süre önce İnönü bazı emekli subaylarla görüşmeler yapar ve bu görüşmeler DP'de şüpheyle karşılanır. Bu görüşmelerle ilgili basına yansıyan habere göre İnönü, Taşlık'taki evinde bazı emekli generalleri, bir rektörü ve Türk-İş liderini kabul etmiştir. Ancak CHP yetkilileri bu kabulle ilgili bir açıklamada bulunmamışlardır. DP'li kimi milletvekilleri ise İnönü'yü ihtilal hazırlığı yapmakla suçlamıştır.⁴⁶⁰

Attila İlhan, 27 Mayıs öncesi İnönü ile ordunun yakınlaşmasını ortaya koyarak darbenin arkasında İnönü'nün olabileceğine işaret eder.⁴⁶¹

27 Mayıs Darbesinden kısa süre önce İnönü'yü Taşlık'taki evinde bazı emekli generallerin ziyaret etmesi, İnönü'nün Meclis'te söylediği şu sözler onun 27 Mayıs Darbesinden önceden haberdar olduğunu ve bu hareketi desteklediğini gösterir:

“... şartlar tam olduğu zaman ihtilaller milletler için şarttır.”⁴⁶²

Darbeden sonra da İnönü ile darbeyi gerçekleştiren subaylar arasındaki yakın ilişkinin devam ettiği görülür. Basında bu konuyla ilgili şu habere yer verilir:

“Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel dün gazetemize verdiği beyanatta, İsmet İnönü ile tam bir fikir mutabakatı halindeyiz, demiştir.”⁴⁶³

Binbaşı Demir, darbeden sonra gerçekleşen 147'ler Olayı'na tepki gösteren, çoğu CHP'li, öğrencileri yatıştırmak için öğrenci yurtlarını gezer. Demir, İnönü'nün, kendilerinin iktidarı bırakmalarını sabırsızlıkla beklediğini ve yapılan askeri hareketin kendisini iktidara getireceğini umduğunu düşünür:

⁴⁵⁹ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 19.

⁴⁶⁰ Attila İlhan, a.g.e., 275.

⁴⁶¹ Turgut Gögebakan, , “*Attila İlhan'ın Dumanlı Aynasından Yakın Dönem Manzaraları*”, *Attila İlhan*, (Editör: Yakup Çelik), TC: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006, 286.

⁴⁶² Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 279.

⁴⁶³ Attila İlhan, a.g.e., 459.

“İnönü ne sanmıştı, ihtilali onu iktidara getirmek için mi yaptılar?”⁴⁶⁴

1.5.5. MBK HÜKÜMETİ VE 27 MAYIS'TAN SONRAKİ GELİŞMELER

1.5.5.1. MBK HÜKÜMETİ

12 Temmuz 1960 tarihli basın haberinde yer alan MBK yönetiminin Hükümet programında ABD ile ilişkilerin önemi, askerin hayat standartlarının yükseltilmesi ve yabancı sermayenin teşviki gibi konular üzerinde durulur. Hükümet programında yer alan başlıca hususlar şöyle sıralanır:

“- Anayasa hazırlanmaktadır. Vatandaşın hür iradesini aksettirecek bir seçim mekanizması kurulacaktır. Türk mahkemelerine hiçbir kuvvet müdahale edemeyecektir. Milli savunmamız için en modern vasıtalar sağlanacak, ordu mensuplarının yaşam seviyesi yükseltilecektir.

- Dış siyasetimiz 27 Mayıs sabahı radyolarda dünyaya ilan edilen prensiplere dayanmaktadır. NATO'ya bağlıyız, CENTO'ya bağlıyız. NATO müttefiklerimizden bahsederken ABD ile olan samimi ve ileri dostluk bağımıza işaret etmemek mümkün değildir.

- Hükümetimiz yabancı sermaye yatırımlarını en sıhhatli dış yardım kaynağı telakki etmektedir. Bu bakımdan yabancı sermayeyi teşvik için gayret sarf edilecek ve Türkiye'deki yatırım imkânlarını yabancı sermayedarlara tanıtmak üzere lüzumlu teşkilatın kurulmasına çalışılacaktır.”⁴⁶⁵

Amerika, 27 Mayıs'tan sonra Türkiye'ye ekonomik yardımlarda bulunur, büyük meblağlar hibe etmeye başlar. Ancak bu hibelerin arkasında Amerika'nın siyasi ve ekonomik olarak bazı çıkarlarının olduğu görülür. Bu ekonomik yardımların karşılığında MBK yönetimi ülkedeki yatırım projelerinin bir kısmını iptal eder. MBK'nın bu politikaları, ithalatı artıracak ve Türkiye'yi ekonomik olarak

⁴⁶⁴ Attila İlhan, a.g.e., 396.

⁴⁶⁵ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 260.

daha fazla dışa bağımlı bir hale getirecek politiklardır.⁴⁶⁶

“Sırtlan Payı”nda Ahmet Ziya’nın 27 Mayıs hakkında Suat’a söyledikleri askeri yönetim tarafından uygulanır gibidir. Ahmet Ziya’ya göre bu 27 Mayıs halka dayanmayan, tepeden inme ve yabancı sermayenin çıkarlarını koruyan bir harekettir:

“... kendimizi aldatmayalım: hareket üstyapıdadır. Bunlar bürokrat, başka türlüünü esasen bilmezler! Menderes tahakkümünün dayandığı halkçı demagojiye irtica diye hücum edecekler, kasaba çarşılarında çarşafli kadın, bereli ihtiyar kovalayıp, iktidarı dışa bağılı iktisadın mutemed adamlarına bırakacaklar.”⁴⁶⁷

1.5.5.2. 27 MAYIS’TAN SONRAKİ GELİŞMELER

1.5.5.2.1. YASSIADA DAVALARI VE DP’LİLERE KARŞI ALINAN TEDBİRLER

27 Mayıs Darbesinden sonra tutuklanan DP’lilere oldukça katı davranılır. Mahkemenin DP’lilere karşı sert tutumu şöyle ifade edilir:

“Yüksek Adalet Divanı, bir kıyamet günü mahkemesi içinde, duruşmalara başlarken...”⁴⁶⁸

DP’liler, Yassıada’da göstermelik olarak yargılanırlar. Menderes ile iki bakanının idam edileceği önceden bellidir. Henüz mahkeme devam ederken Suat’ın, Demir’e sorduğu “Onları asacak mısınız?” sorusuna, Demir’in “Her ihtilalde adam asılmaz mı Suat?”⁴⁶⁹ diye cevap vermesi, idamların önceden kararlaştırıldığına işaret olduğu söylenebilir.

CHP’nin 27 Mayıs Darbesinden sonra, DP’liler hakkında yaydığı asılsız

⁴⁶⁶ Attila İlhan, a.g.e., 423.

⁴⁶⁷ Attila İlhan, a.g.e., 254.

⁴⁶⁸ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 343.

⁴⁶⁹ Attila İlhan, a.g.e., 360.

haberler, MBK yönetiminin DP'lilere karşı sert önlemler almasına neden olmuştur.⁴⁷⁰

27 Mayıs sonrası DP Hükümeti'nin başbakanı ve bakanlarıyla ilgili basında adeta bir karalama kampanyası başlar. Bu karalamalar kimi zaman söz konusu şahısların özel hayatı üzerinden yapılır. Basında yer alan şu haberlerde görüldüğü gibi:

“Menderes'in özel kasasından kadın külotu ve çorapları, müstehcen resim ve filmler çıktı.”⁴⁷¹

Adnan Menderes'i karalamak için özel hayatı ifşa edilir, aşkları deşifre edilir. Ayrıca basında Menderes ve DP'li bakanlar hakkında “devrik” sözcüğü yerine “düşük” sözcüğü kullanılması dikkat çekicidir:

“Düşük Başbakan Adnan Menderes'in kasasında resmi çıkmış olan, opera sanatçısı Ayhan Aydan'ın ifadesi alınmış!”

“Düşük” sözcüğü adi, bayağılık⁴⁷² gibi anlamlara da geldiği düşünülürse bu ifadenin DP'lileri aşağılamak maksadıyla kullanıldığı düşünülebilir.

Aynı karalamalar DP Hükümeti'nin bakanları hakkında da yapılır:

“Koraltan'ın birinci geldiği mevzuun, çıplak kadın resimleri koleksiyonu yapmak olduğu, geçen hafta evinde yürütülen bir arama sonucunda meydana çıkarılmıştır.”⁴⁷³

Bu karalamaların, darbenin meşruiyetini kabul ettirme amacını taşıdığı söylenebilir.

3 Temmuz 1960 tarihli İzmir basınında yer alan habere göre DP'liler tarafından 2 Temmuz 1960 tarihinde yapılması planlanan protesto gösterisine karşı tedbirler alınmış, fakat göstericiler harekete geçmemiştir. DP'lilerin yapmayı

⁴⁷⁰ Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu - Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2004, 254.

⁴⁷¹ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 20.

⁴⁷² *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara 2005, 591.

⁴⁷³ Attila İlhan, “*Sırtlan Payı*”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 30.

düşündükleri gösterilere karşılık Hava Harp Okulu öğrencileri ve subayları bir uyarı yürüyüşü düzenlemiş, Hava Tümgeneralı yaptığı açıklamada şöyle demiştir:

“Hareketimiz kımıldamak isteyenleri ezmek içindir. En ufak bir kuyruk kaldıranı derhal ezeceğiz.”⁴⁷⁴

1.5.5.2.2. ORDUDAKİ TASFİYE HAREKETİ

27 Mayıs Darbesinden sonra kurulan Milli Birlik Komitesi yönetimi, Orduda ıslahat adı altında büyük bir tasfiye hareketine başlar. Bu tasfiye hareketi, Ordunun içinde 27 Mayıs’a karşı olan subayların varlığını gösterir. Orduda yapılan tasfiye basına şöyle yansır:

“Türk Silahlı Kuvvetleri’nde geniş ölçüde değişiklik yapılmış ve 235 general ve amiral dün akşam saat 18’de emekliye ayrılmıştır.”⁴⁷⁵

7 Ağustos 1960 tarihli basın haberine göre emekliye ayrılacak olan yaklaşık iki bin subay, ordudaki subay kadrosunun yüzde otuzunu oluşturur. Emeklilikte gönüllülüğün esas alınacağı belirtilir. Subayları emekliliğe teşvik etmek için emekliye ayrılacak subaylara şu avantajların tanındığı bildirilir:

“1. 30 yıllık fiili ve itibari hizmet müddetini dolduran her subay emekli maaşı olarak, son aldığı maaşın yüzde ellisi yerine yüzde yetmişini alacaktır.

2. Bağlanacak olan emekli aylığı keseneğine esas olarak son aylık alınacak ve baremdeki iki yıl bekleme mecburiyeti olmayacaktır.

3.Emeklilik ikramiyesi normal emeklilere nazaran iki misli olacaktır.”⁴⁷⁶

27 Mayıs askeri darbesini gerçekleştirenler ve Milli Birlik Komitesi’nde yer alanlar daha çok alt ve orta rütbelilerden oluşur. General ve amiraller bu hareketin

⁴⁷⁴ Attila İlhan, a.g.e., 167.

⁴⁷⁵ Attila İlhan, a.g.e., 407.

⁴⁷⁶ Attila İlhan, a.g.e., 436.

içinde pek yer almamışlardır. Bu nedenle Milli Birlik Komitesi ile generaller/amiraller arasında sürtüşme belirtileri görülmüştür. Komite, bu general ve amiralleri emekliye sevk ederek gücünü kanıtlamayı amaçlamıştır.⁴⁷⁷

Binbaşı Aziz'in, Binbaşı Demir'e söylediğine göre 27 Mayıs'tan sonra orduda yapılan tasfiye NATO Başkomutanı'nın talimatıyla olmuştur:

“NATO Başkomutanı Ankara'ya boşuna gelmez! Öğrendim ki deyyus orduda yapılacak tasfiye hakkında talimat vermiş...”⁴⁷⁸

Demokrat Parti'yi Amerikan menfaatleri doğrultusunda hareket etmekle, Kore'ye asker göndermekle suçlayan ve bunu darbenin gerekçelerinden biri olarak öne süren darbeci subayların NATO'nun talimatı doğrultusunda kendi subaylarını tasfiye ettikleri görülür. Bu durum, darbeyi gerçekleştiren subayların kendi iddialarıyla çeliştiklerini gösteriyor. Binbaşı Aziz'in söylediğine göre emekliye ayrılan subaylara dağıtılan on iki milyon doları da NATO Başkomutanı temin eder.

1.5.5.2.3. 147'LER OLAYI

Milli Birlik Komitesi, oy birliğiyle 147 öğretim görevlisinin tasfiyesine karar verir. Binbaşı Demir haberi duyduğunda sağ alt göz kapağının seğirmesi bu olayın uğursuzluğuna işarettir.⁴⁷⁹

27 Mayıs Darbesinden önce darbecilere en büyük destek üniversitelerden gelmiştir. Öğretim üyeleri ve öğrenciler darbe ortamının oluşmasında büyük katkı sağlamışlar ve darbenin toplum içindeki en büyük savunucuları olmuşlardır. Oysa Milli Birlik Komitesi yönetimi üniversitelerden 147 öğretim üyesini tasfiye etmekle üniversiteleri karşısına almış olur. Darbeyi destekleyen kimi profesörlerin de işten atılması basını askeri yönetimin aleyhine çevirir. Basın, 27 Mayıs'tan beri ilk defa

⁴⁷⁷ Ümit Özdağ, *Menderes Döneminde Ordu - Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2004, 301.

⁴⁷⁸ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 388.

⁴⁷⁹ Attila İlhan, a.g.e., 393.

147'ler olayından sonra ağız birliğiyle Milli Birlik Komitesi'ni eleştirmeye başlar. Üniversite senatoları ve öğrenci kuruluşları bu olayı protesto ederler. İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami, Teknik Üniversitesi Rektörü Fikret Narter ve Ankara Üniversitesi Rektörü Suut Kemal bu olaya tepki olarak istifa ederler.⁴⁸⁰

147'ler Olayı'ndan sonra Milli Birlik Komitesi üyesi Binbaşı Erkanlı, öğrencilerin bu olaya karşı tepkilerini engellemek için öğrenci yurtlarını dolaşır, 'hocaları hangi nedenlerden ötürü tasfiyeye mecbur olduklarını' anlatıp öğrencileri ikna etmeye çalışır, ikna olmayan öğrencileri de tehdit eder. Basının bu olay karşısındaki tepkisini yatıştırmak için de Komite üyeleri; Hüsnü Faik, Falih Rıfkı, Yunus Nadi gibi başyazarlarla bir toplantı yaparlar.⁴⁸¹

Askeri yönetimin üniversitelere ve basına karşı takındığı bu menfi tutumla ilgili Gazeteci Ümit, Binbaşı Demir'e şöyle der:

"... İhtilal ne adına yapıldı, mukaddes demokrasi ve hürriyet adına; millete ne dediniz, şahıs tahakkümü ve diktayı devirdik; iyi ama gençliği tehditle, basını nasihatle sindirmek bir başka dikta ve tahakküm olmuyor mu: Cunta diktası ve tahakkümü?"⁴⁸²

147'ler olayı Milli Birlik Komitesi'ndeki ikiliği derinleştirir. Binbaşı Demir'in Ümit'e söylediğine göre bu olayın uyandırdığı tepkiler, iktidarı sivillere devretmek isteyenlerin işine yarar.⁴⁸³

1.5.5.2.4. MBK YÖNETİMİNİN İÇİNE DÜŞTÜĞÜ ANLAŞMAZLIK

27 Mayıs'tan sonra kurulan Milli Birlik Komitesi'nin üyeleri birbirine düşerler. Üyelerin bir kısmı askeri darbeyi bir devrime dönüştürmekten yana olurken, bir kısmı da bir an önce seçimlerin yapılmasını ve yönetimin sivillere devredilmesini savunur. Komite'nin içine düştüğü bu ihtilaf tehlikeli bir hal alır. Hatta Komite

⁴⁸⁰ Attila İlhan, a.g.e., 395.

⁴⁸¹ Attila İlhan, a.g.e., 397.

⁴⁸² Attila İlhan, a.g.e., 398.

⁴⁸³ Attila İlhan, a.g.e., 402.

üyeleri karşılıklı cunta faaliyetlerine başlar. Yüzbaşı Demir tehlikenin boyutunu şöyle ifade eder:

“... bunun sonu çatışmaya varır, evet! İhtilalcilerin birbirini vurmasına!”⁴⁸⁴

Kabibay radikal kanadı, Küçük’sse bir an önce seçime gidilmesi gerektiğini savunanları temsil eder.

27 Mayıs Darbesi, anlaşmazlığa düşen subaylar arasında bir bencillik davasına dönüşür. Binbaşı Aziz, subayların içine düştükleri bu anlaşmazlığı Yüzbaşı Demir’e şöyle anlatır:

“... sen ne dersen de, iş sarpa sardı oğlum, biz yanılmışız, zor olan ihtilal sonrasıymış, kimse ne bok yiyeceğini kestiremiyor, şu komiteye girmek daha püsküllü bir belâ: ‘Kafadar’ Hakkı bile hak iddia ediyor yahu, ayyaş kerata!”⁴⁸⁵

Bu durum, “devrim” diye girilen şeyin aslında bir darbe olduğunu gösterir.

Cemal Gürsel, kimseye danışmadan, Ortadoğu Üniversitesi Rektörü Turhan Fevzioğlu’nu bir ‘Kurucu Meclis’ tasarısı hazırlamakla görevlendirir.⁴⁸⁶ MBK üyelerinden Taşer, Özdağ ve Kabibay ‘Kurucu Meclis’ fikrine şiddetle karşı çıkarlar. MBK üyeleri arasında gerilim son haddine varır. Üyeler arasında silahlı bir çatışmanın olmasından endişe edilir.

Milli Birlik Komitesi, içine düşülen anlaşmazlık neticesinde feshedilir ve yeniden kurulur. Bu arada Kabibay, Erkanlı ve Türkeş gibi radikal kanattan bazı üyeler ikinci komiteye alınmaz. Radikal kanattan bazı üyeler göz altına alınır. Bu, bir nevi iç darbedir.⁴⁸⁷

Attila İlhan, 27 Mayıs Darbesinin asıl çizgisi olan Türkeş’in çizgisini izlemesi durumunda bu hareketin de Talat Aydemir’in hareketi gibi antidemokratik, “faşist” ve “tutucu” bir hareket olacağını; ancak radikallerin tasfiye edilmesiyle hareketin

⁴⁸⁴ Attila İlhan, a.g.e., 341.

⁴⁸⁵ Attila İlhan, a.g.e., 373.

⁴⁸⁶ Attila İlhan, a.g.e., 402.

⁴⁸⁷ Attila İlhan, a.g.e., 417.

daha ılımlı bir çizgiye çekildiğini savunur.⁴⁸⁸

1.6. 12 MART MUHTIRASI

Fena Halde Leman romanında 12 Mart Muhtırasından sonra yaşanan siyasi kargaşaya yer verilir ve 12 Mart'ın perde arkası irdelenir. Muhtıradan sonra Erim Hükümetinin politikaları, solcu aydınların tutuklanmaları, hükümet bunalımı ve hükümetin istifası romana yansır.

12 Mart muhtırasından sonra her ne kadar asker yönetime el koymamış olsa da komutanlar, sık sık verdikleri demeçlerle, basında yer alan konuşmalarıyla siyasete yön vermişlerdir. Siyasetçileri, muhtıranın üçüncü maddesini (Silahlı kuvvetlerin yönetime el koyabileceklerine dairdir.) işletebilecekleri konusunda ikaz etmişlerdir. Komutanlar, istedikleri reformların uygulanmaması durumunda yönetime el koyabileceklerini belirtirler.⁴⁸⁹

Erim Hükümeti, komutanların demeçleri karşısında sessiz kaldığı için Adalet Partisi tarafından eleştirilir. AP Bolu Milletvekili Ahmet Çakmak, Meclis Başkanlığı'na verdiği soru önergesinde şöyle der:

“Başbakan Erim, devlet memuru sıfatındaki komutanların açık ve kesin tutum ifade eden demeçleri için ne gibi tedbirler düşündüğünü belirtmeli.”⁴⁹⁰

Süleyman Demirel, Erim Hükümetine yoğun eleştiriler yöneltir. Demirel'in gazete manşetlerine çıkan, hükümet hakkındaki eleştirisi şu şekildedir:

“... bir ülkenin mensupları, milleti, devletin idaresine iştirak etmiyorsa, vatandaşlık nasıl olacaktır?”⁴⁹¹

Muhtırayı ve muhtıra hükümetinin meşruiyetini tartışmaya açan Demirel'in

⁴⁸⁸ Attila İlhan, *Hangi Sol*, Bilgi, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul 1996, 170-171.

⁴⁸⁹ Attila İlhan, *Fena Halde Leman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2009, 23.

⁴⁹⁰ Attila İlhan, a.g.e., 25.

⁴⁹¹ Attila İlhan, a.g.e., 19.

eleştirilerine karşı, Başbakan Erim, Meclis'te yaptığı gündem dışı konuşmasında şöyle cevap verir:

“... 12 Mart Muhtırası verildiği zaman ses çıkarmayıp, demokrasiyi yaşatalım diye vatanseverlik yapıyoruz deyip, arkadan bu kürsüden zamanı gelince onu da eleştiririz demek, bu kürsü dışında, şurada burada, 12 Mart Muhtırası hakkında şöyle veya böyle konuşmalar yapmak mertlik değil.”⁴⁹²

5 Ekim günü AP Genel Yönetim Kurulu, hükümetteki beş bakanını çekmeye karar verdiğini açıklar. Bunun neticesinde hükümet bunalımı başlar.⁴⁹³ Bu koşullar içinde her an hükümetin istifası beklenir. Başbakan Erim, kabine üyelerini kendisinin seçmesi ve çıkaracağı yasaları diğer partilerin koşulsuz olarak desteklemesi şartıyla görevde kalabileceğini açıklar. Ancak Demirel bu koşulları kabul etmez. Çankaya devreye girer. Çankaya'da Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın başkanlığında yapılan toplantıda Başbakan Erim istifa ettiğini söyler ve istifasının nedenini şöyle açıklar:

“AP, anormal şartların varlığını kabul etmiyor, bu şartların kalktığı görüşündedir, o bu görüşte olduğuna göre, bu şartların getirdiği bir hükümetin varlığına lüzum kalmamıştır. O halde biz istifa ediyoruz.”⁴⁹⁴

Erim Hükümetinin istifasından sonra generallerin harekete geçmesi, cuntanın yönetime el koyması kuşkuyla beklenirken; Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, hükümetin istifasını verdiği sabah Çankaya'da yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında Cumhurbaşkanının, Başbakanın istifasını kabul etmediğini, hükümetin programını gerçekleştirmek üzere göreve devam etmesini istediğini duyurur.⁴⁹⁵

12 Mart sonrasında sol kesim üzerinde yoğun bir baskı görülür. Bazı aydınlar, gizli komünist partisi kurdukları iddiasıyla tutuklanır. İşçi Partisi kapatılır.⁴⁹⁶

Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının Ankara'da 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından yargılanıp ölüm cezasına çarptırılmaları radyo haberi olarak

⁴⁹² Attila İlhan, a.g.e., 26.

⁴⁹³ Attila İlhan, a.g.e., 26.

⁴⁹⁴ Attila İlhan, a.g.e., 45.

⁴⁹⁵ Attila İlhan, a.g.e., 45.

⁴⁹⁶ Attila İlhan, a.g.e., 10.

geçer.⁴⁹⁷

Ekimin sonlarına doğru sıkıyönetim ve siyasi polis tarafından Ankara, Tekirdağ ve İzmir’de operasyon gerçekleştirildiği, Çayan Hücresi’nde on beş kişinin tutuklandığı bilgisi, romanda Yugoslav kaynaklı haber ajansının verdiği bir haber olarak geçer.⁴⁹⁸ İstanbul 3 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi’nin Mahir Çayan ve on iki arkadaşını idam istemiyle yargıladığı bir teleks haberi olarak geçer.⁴⁹⁹

Attila İlhan, 12 Mart Muhtırası’nın arkasında ABD’nin olduğunu belirtir. Ona göre Demirel kabineleri, Ortadoğu’da ABD’nin çıkarlarına uygun politikalar geliştirmede ve Türkiye’yi ABD’nin boyunduruğundan uzaklaştırıp siyasi ve ekonomik olarak Türkiye’nin tam bağımsızlığı yönünden politikalar yürüttüğü için, ABD Demirel’in devrilmesinde etkili olmuştur.⁵⁰⁰

Romanda anlatıcının ifadesine göre Amerika’da Nixon hükümeti, az gelişmiş ülkelerdeki cunta hükümetlerini destekler. 12 Mart muhtırasının arkasında da ABD’nin olduğunu ifade eder:

“Amerikan vergi yükümlüsünden, ‘hür bir dünya kurmak için’ alınan paralar, az gelişmiş ülkelerdeki kıyıcı cuntaları ayakta tutmaya nasıl harcanabilirmiş? Başkan yardımcısı Agnew’ün Atina yolculuğu, belki bununla ilişkili: Albaylara baskıyı gevşetmelerini önerecek, dikta koşullarını yumuşatmalarını! Peki, Ankara’da komutanlara önerisi ne olacaktır? ‘İdareyi doğrudan doğruya üstlerine almaları mı? Hiç olmaz.’⁵⁰¹

Erim Hükümetinin istifasından sonra cuntanın yönetime el koyması beklenirken Cumhurbaşkanı’nın istifayı kabul etmemesi, dolayısıyla cuntanın yönetime el koyamaması ABD’nin bunu onaylamamasına bağlanır:

“ABD Başkan Yardımcısı Agnew’ün gelişi etkisini gösterdi, cunta iktidara el

⁴⁹⁷ Attila İlhan, a.g.e., 37.

⁴⁹⁸ Attila İlhan, a.g.e., 41.

⁴⁹⁹ Attila İlhan, a.g.e., 50.

⁵⁰⁰ Attila İlhan, *Faşizmin Ayak Sesleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005, 241.

⁵⁰¹ Attila İlhan, *Fena Halde Leman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2009, 23.

koyamıyor, çoğunluk partisi güç sınavasından kârlı çıkmıştır, 12 Mart'ı fena halde hırpaladılar: 'Etkili çevreler'in desteği, Erim'i ayakta tutmaya yetmeyecek!'”⁵⁰²

⁵⁰² Attila İlhan, a.g.e., 46.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARİHİ KİŞİLER

Tarihi romanın kurucusu sayılan Walter Scott, tarihi olayları sıradan insanların bilincinde verir. Bu kişiler çoğunlukla kurmaca kişilerdir. Tarihi kişiler, çok nadiren olay örgüsünün içinde yer alır, roman kurgusunda daha çok bir fon olarak yer alırlar.⁵⁰³ Attila İlhan da, *Reis Paşa* ve *Gazi Paşa* romanlarını saymazsak, romanlarında tarihi olayları toplumun farklı kesimlerinden seçtiği kurmaca kişilerin bilincinden verir. *Kurtlar Sofrası*'ndaki Ümit, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'ndaki Halıcızade Abdi Bey, *Bıçağın Ucu*'ndaki Yüzbaşı Demir Çukurcalı, *Sırtlan Payı*'nda ve diğer romanlarda yer alan Miralay Ferit Bey kurmaca kişilerdir. İlhan, tarihi olayları bu kişilerin bakış açısıyla verir. Bu romanlarda tarihi kişiler çoğunlukla arka plandadır. Ancak *Reis Paşa* ve *Gazi Paşa* romanlarında tarihi kişiler ön plana çıkar. Olaylar onların bakış açısıyla verilir. Bu romanlarda Mustafa Kemal, İsmet İnönü, Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa gibi tarihi kişiler; Halide Edip, Yunus Nadi, Yakup Kadri gibi sanatçı ve aydınlar olay örgüsünün merkezinde yer alırlar.

İlhan'ın romanlarındaki tarihi kişileri biz üç kategoride değerlendirdik. Bunlar: Devlet Adamları ve Siyasetçiler, Yazarlar ve Aydınlar, Diğerleri.

2.1. DEVLET ADAMLARI VE SİYASETÇİLER

2.1.1. MUSTAFA KEMAL

“Aynanın İçindekiler” dizisinin her bir kitabında Mustafa Kemal'i farklı kişilerin değerlendirmesi doğrultusunda görürüz. Bu nedenle Mustafa Kemal'i her kitapta farklı bir boyutuyla görürüz. *Bıçağın Ucu* ve *Sırtlan Payı* romanlarında Mustafa Kemal'i “abartılmış bir kahraman” Miralay Ferit'in bakışıyla görürüz. “Fakat 27 Mayıs olayına doğru gelince, o neslin çoğunun düştüğü hataya Miralay

⁵⁰³ Turgut Gögebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2004, 24.

Ferit'in de düştüğünü görürüz. Artık Mustafa Kemal'cilikle İnönücülüğü birleştirmiş ve İnönücülüğü Mustafa Kemal'cilik olarak savunma gibi bir hava içindedir.”⁵⁰⁴

Attila İlhan, *Reis Paşa* romanında nasıl bir Mustafa Kemal portresi ortaya koyduğunu şöyle açıklar:

“O bana anlatılan, okuduğum, elde ettiğim bilgilerden benim üstümde yaratılan bir tip var, onu anlatıyorum. Ama bunun gerçeğe uymayabileceği romanın başında söyleniyor. Bu benim çıkardığım Mustafa Kemal. Ama sanıyorum ki şimdiye kadar Türkiye’de söylenenlerden en çok gerçeğe yakındır.”⁵⁰⁵

Mustafa Kemal, “... hem ülkesinin bağımsızlık mücadelesini yöneten bir başkomutan, devlet adamı hem de Rumeli ağzıyla konuşan sıradan bir insan kimliğiyle yer alıyor olay örgüsünde. Bireysel ve toplumsal-siyasal kimliği bir arada verebiliyor yani.”⁵⁰⁶

Mustafa Kemal, kimi zaman duygusal, yüreği sevgiyle dolu bir insan; kimi zaman yorgun düşen, böbrek sancısı çeken ‘ölümlü’ bir insan; kimi zaman da öngörülü, otoriter, milleti içinde bulunduğu talihsizlikten kurtaracak bir lider olarak karşımıza çıkar.⁵⁰⁷

Mustafa Kemal’in sık sık Rumeli’deki anılarına dalıp gittiğini görürüz. Çocukluğunun geçtiği Selanik’i, öğrencilik yıllarında kaldığı Manastır’ı, ve ateşe olarak görev yaptığı Sofya’yı hep özlemle hatırlar.⁵⁰⁸ “Manastır’ın ortasında vardır bir havuz!” türküsünü bazen kendi kendine mırıldanır, bazen de Fikriye Hanım piyanoda çalar ve Mustafa Kemal dinler. Bu türküyü dinlerken duygulanır. Rumeli’ye ait bu türkü Mustafa Kemal’in doğup büyüdüğü topraklara karşı duyduğu özlemin tercümanı olur.

⁵⁰⁴ Hasan Bülent Kahraman, “*Roman Dedik Attila İlhan ile*”, Varlık, Sayı: 851, Ağustos 1978, 24.

⁵⁰⁵ Tülin Arseven, “*Attila İlhan ile Roman, Şiir, Gerçekçilik, Dil, Sinema ve Diğerleri Üzerine*”, “Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim”, Sayı: 42-43, Ağustos-Eylül 2003, 29.

⁵⁰⁶ Turgut Göğebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, 103.

⁵⁰⁷ Dr. Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009, 404.

⁵⁰⁸ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 248.

Mustafa Kemal'in ilk aşkı, Selanik'te askeri rüştiyede okurken sevdiği, Şevki Paşa'nın kızı Emine'dir. Emine'nin de kendisini sevmesine rağmen bu, tehlikeli ve imkansız bir aşk olarak görülür. Bunun nedeni Mustafa Kemal'in henüz askeri rüştiyede okuyan bir öğrenci olması, Emine'nin ise bir Paşa kızı olmasıdır.

Uşakizade Muammer Bey'in Göztepe'deki köşkünde Latife Hanım'la balkonda İzmir yangınına izlerken Latife Hanım'ın bir an duygusallaşıp gözyaşı döktüğünü gören Mustafa Kemal şöyle der:

“... beri bak, çocuk!” dedi “... ağlamaya hiç gelmem, yüreğim yufkadır... bilesin...”⁵⁰⁹

Hayatının önemli bir kısmı savaş meydanlarında geçmiş, büyük zaferler kazanmış olan Mustafa Kemal Paşa, bir kadının iki damla gözyaşına dayanamayacak kadar yufka yüreklidir.

Mustafa Kemal, durum ve şartlar ne olursa olsun muvaffakiyete olan inancını kaybetmez. Milli Mücadele başlamadan önce de vatanın kurtuluşu konusunda büyük bir kararlılık ve sarsılmaz bir inanç taşır. Samsun'a çıkmadan evvel, İstanbul'da kendisiyle görüşen Miralay Ferit'e şöyle der:

“Ahval şerait öyle ki, önümüzde aynı kapıya çıkan tek bir yol kaldı: Ya galip geleceğiz, ya da mağlup olmayacağız!”⁵¹⁰

Ordunun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekildiği, kamuoyunda ve Meclis'te ümitsizliğin ve kargaşanın hüküm sürdüğü bir sırada Fikriye'nin “vaziyet çok mu ümitsiz, Paşa?” sorularına şu karşılığı verir: “... ümitsiz vaziyet yoktur Fikriye, ümitsiz insanlar vardır.”⁵¹¹

Bu cevaba karşılık Fikriye'nin söyledikleri de Mustafa Kemal'in, etrafındaki insanlara da ne derece ümit bahsettiğini gösterir:

⁵⁰⁹ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 363.

⁵¹⁰ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 76.

⁵¹¹ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 191.

“... ben de ümitsiz biriydim Paşam! Ümit etmeyi sayenizde öğrendim.”⁵¹²

Mustafa Kemal, ülke işgal altındayken kurtuluşu isteyenler için bir umut olarak görülür. Ülkenin işgalini ve işgal altındaki İstanbul manzarasını bir türlü hazmedemeyen Miralay Ferit, kurtuluşu Mustafa Kemal’e sığınmakta, onun mücadelesine katılmakta bulur.⁵¹³

Mustafa Kemal, Ankara’da sıcak bir aile yuvasına, bir eşe özlem duyar. Bu nedenle kimi zaman derin bir yalnızlık duygusu hisseder. Kimi zaman gece boyunca Ziraat Mektebi’ndeki odasında çalışıp uykusuz kaldığında, uyumaya çalışırken bu düşünceler kafasını meşgul eder.⁵¹⁴

Fikriye’nin Ankara’ya gelmesiyle Mustafa Kemal uzun zamandır özlemini duyduğu sıcak yuvaya kavuşmuş olur. Hayatı çoğunlukla yatılı okullarda ve cephelelerde geçen Mustafa Kemal, uzun zaman, kadın elinin deydiği sıcak bir yuva özlemini çeker. Fikriye’nin gelmesiyle beraber, taşındığı Direksiyon Binası Mustafa Kemal için Milli Mücadele’nin yoğun çalışmaları arasında soluklandığı bir aile yuvasına dönüşür. Fikriye’nin gelmesiyle özlemini aile yuvasına kavuşan Reis Paşa akşam yemeklerin de bile farklı bir lezzet bulur:

“Reis Paşa, sofraya otururken nedense dalgınlasmıştı; kendi kendine şöyleşir gibi:

“... on senedir, şöyle adam gibi bir sofraya oturmak nasip oldu mu?”⁵¹⁵ der.

Mustafa Kemal, ülkenin kurtuluşu için yapılan mücadeleye öncülük ederken kişisel sıkıntıları düşünmez. Onun için sıkıntı teşkil eden tek şey ülkenin işgal altında olmasıdır. Böbrek acısından uyuyamadığı halde ve doktoru kendisine istirahat önerdiği halde, o memleketin kurtuluşu için durmadan çalışır. Doktorunun istirahat tavsiyesine karşılık “Vakit istirahat vakti midir?”⁵¹⁶ der. Mustafa Kemal; İsmet Paşa ve Fevzi Paşa’yla Sakarya Meydan Savaşı öncesi cepheyi denetlerken atına bineceği

⁵¹² Attila İlhan, a.g.e., 192.

⁵¹³ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 75.

⁵¹⁴ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 212.

⁵¹⁵ Attila İlhan, a.g.e., 510.

⁵¹⁶ Attila İlhan, a.g.e., 49.

sırada ayağı üzengiden kayarak, attan düşer. Üç kaburga kemiği kırılır; ancak memleketin mukadderatının söz konusu olduğu bir zamanda o, kendi acısını duyacak bir durumda değildir.⁵¹⁷

Dersaadet'te Sabah Ezanları romanında, Hadrold Armstrong'un "Grey Wolf: Mustafa Kemal, an Intimate Study ou a Dictator, 1932" adlı eserinden aktarılan bilgiye göre II. Meşrutiyetten önce Mustafa Kemal, uluslar arası nihilist bir teşkilata bağlı bulunan 'Vedeta Locası' adlı bir Mason locasına alınmıştı. Uluslar arası finans ve yıkıcı yer altı faaliyetlerinde bulunan birtakım teşkilatların ağına düştüğünün farkındaydı; ama bunların mahiyetlerini kesin olarak bilmiyordu. Yahudilerin uluslar arası hedefleri ve çektikleri sıkıntılar onu ilgilendirmiyordu. Zaten Mason adetlerine kulak asmıyor ve gittikçe onlardan nefretle bahsediyordu.⁵¹⁸

Mustafa Kemal, İttihatçılara olumlu bakar. Doktor Şefik Bey'in İttihatçıları eleştiren sözlerine karşı şöyle der:

"İttihatçılık bir ocaktır; yetişmemizde, bu... bu gayr-ı kabil-i inkâr bir hakikat! Ne var ki, onlar Garplılaşmak temayülündeydi, biz medeniyetçi olacağız... Onlar komitacıydı, biz inkılapçıyız... Onlar Osmanlılaşma taraftarıydı, biz milliyetçiyiz..."⁵¹⁹

TBMM kurulduğunda Mustafa Kemal, Anadolu'daki halkın desteğini almak için dindar bir meclis görünümünü oluşturulmasına çalışır. Bu nedenle ilk meclisin uygulamaları arasında içki yasağı dahi vardır.⁵²⁰ Bu aynı zamanda İstanbul Hükümeti'nin Mustafa Kemal ve etrafındakilerin din düşmanı olduklarına dair yaptığı propagandayı etkisiz kılmak amacını taşır.

Mustafa Kemal, devletler arası ilişkilerde tam bağımsızlıktan asla taviz vermez. Rusya ile ilişkilerin hayati bir önem taşıdığı Milli Mücadele döneminde de bu ilkesinden ödün vermez. Nitekim Rusya ile ilişkiler konusunda Tevfik Rüştü

⁵¹⁷ İlhan, Attila, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 208.

⁵¹⁸ İlhan, Attila, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 117.

⁵¹⁹ İlhan, Attila, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 67.

⁵²⁰ İlhan, Attila, a.g.e., 274.

Bey'e söylediklerinden, onun tam bağımsızlık konusunda ne derece tavizsiz olduğunu görürüz:

“... fikrimiz samimidir; bunu defaâtle ifâde etmiş bulunuyorum; lâkin bir husus var ki, hassaten durulması zarurettir: Komünist Beynelmileli'ne dahi dahil olabiliriz, evet! Fakat memlekete ecnebi eli sokmayız; bu, bir oyun değildir ama; ne olacaksak biz oluruz, ne yapacaksak biz yaparız, ecnebi eli karıştırmayız...”⁵²¹

Kurtlar Sofrası'nda Ümit, Mustafa Kemal'in, inkılaplarının ve düşüncelerinin bilinmediğini ve öğrenilmeye çalışılmadığını söyler. İnkılaplarının da özünden saptırıldığını ve Mustafa Kemal'in putlaştırıldığını söyler: “Mustafa Kemal'i Saray'a ve onunla işbirliği halinde olan milletlerarası emperyalizme karşı, ümitsiz, kanlı fakat azimli bir ihtilal hazırlayıp başaran; arkası sıra, milletin sosyal yüzünü kökünden değiştirecek, radikal inkılapları yöneten bir aksiyon adamı, bir inkılap çocuğu, bir halk hareketinin siyasi ve askeri lideri diye almıyoruz da; daha çok törenlerde dalkavukluk edilen, gururlu, kendinden emin, ama klişe haline geldiği için önemini kaybetmiş, bir put halinde alıyoruz.”⁵²² Ümit'e göre aydınlarımız Mustafa Kemal'i bilmedikleri, doğru anlamadıkları için kurtuluş reçetelerini hazır ve yabancı reçetelerde ararlar.

Ümit'in, Mustafa Kemal hakkındaki düşüncelerinin Attila İlhan tarafından benimsenen düşünceler olduğunu söyleyebiliriz. Attila İlhan'a göre Tanzimat'tan Mustafa Kemal'e kadar Batılılaşma emperyalistlerin Türkiye'yi dağıtmak ve çürütmek için kullanılan bir yol olmuştur. Mustafa Kemal hem emperyalizme karşı savaşmış hem de Batıya rağmen Batılılaşma yolunu açmıştır. Ondan sonra gelenler, Tanzimat Batıcılığını sürdürmüşlerdir. Ancak bunda Mustafa Kemal'in hatası olduğu söylenemez.⁵²³

Mahmut Ersoy'un Ümit'e anlattığına göre Mustafa Kemal gücünü halktan alıyordu. Bu başlangıçtan beri böyle idi. Mustafa Kemal Milli Mücadeleyi başlatırken kongreler düzenliyor, halka gidiyor, Meclisi kuruyor. Yani başlangıçtan

⁵²¹ İlhan, Attila, a.g.e., 483.

⁵²² Attila İlhan, *Kurtlar Sofrası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005, 301.

⁵²³ Hilmi Yavuz, *Attila İlhan'la*, Varlık, Sayı: 781, Ekim 1972, 10.

beri Mustafa Kemal'in hareketi gücünü halktan alıyordu; ancak ondan sonra gelenler halkla bağlarını kestiler. Bunun neticesinde inkılaplar donuklaşmaya başladı: “İnkılabın donması, hareketi yürüten kadroların, halk yığınlarından kopmasıyla başlıyor. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Milli Mücadele’de; Halk Fırkası ise, medeni devrimlerin gerçekleşmesi sırasında, devamlı olarak milletin çoğunluğunu temsil ediyor ve militan kadrolar bozuluyorlar.”⁵²⁴

2.1.2. İSMET İNÖNÜ

Attila İlhan'ın romanlarında İsmet İnönü iki farklı şekilde karşımıza çıkar. Kurtuluş Savaşı dönemindeki İnönü olumlu bir imaja sahiptir. Vatanın kurtuluşu için çarpışan bir vatanperver ve Mustafa Kemal'in yakın arkadaşıdır. Mustafa Kemal, Miralay İsmet Bey'in Meclis-i Mebusan Reisi Celalettin Arif Bey ile Ankara'ya gelmekte olduğunu duyduğunda çok sevinir ve onlar için bir karşılama merasimi düzenlenmesini emreder. Onların gelişlerinin şerefine bir merasim düzenlenir.⁵²⁵

Düzeni ordu kurulduktan sonra Batı Cephesi Komutanlığına atanan İsmet Bey, oldukça başarılı bir komutandır. Birinci ve İkinci İnönü Muharebelerinde Yunan Ordusu'nu yenilgiye uğratar. Bu düzenli ordunun kazandığı ilk önemli başarılar olur.

İsmet Bey düşmana karşı son derece kararlı ve sert tutumludur. Trabzon Me'busu Hüsrev Bey, Düzce ayaklanması elebaşlarının uzlaşma istediğini ve bu isteğinde samimi olduğunu, Ethem Bey'in ayaklanmayı bastırmak üzere şehre gireceğini duyan ahalinin korku içinde olduğunu; bu nedenle bu nedenle Ethem Bey'in Düzce'ye gelmesine mani olunması gerektiğini İsmet Bey'e bildirir. Miralay İsmet Bey'in cevabı oldukça sert ve acımasız olur:

“... Düzce'ye silah kuvveti ile girilmelidir. Asilerin dehaleti samimi değildir. İstanbul'dan ve İngilizlerden yardım gelir ümidiyle, vakit kazanmak istiyorlar. Âsi

⁵²⁴ Attila İlhan, *Kurtlar Sofrası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005, 307.

⁵²⁵ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 132.

elebaşları içinde, eli kana bulanmamış, birkaç kişiyi affedebiliriz; fakat başka türlü teklifleri kabul etmeyiz: Şehit olan kumandan ve zâbitlerimizle, neferlerimizin hesabını soracağız.”⁵²⁶

Kurtuluş Savaşı döneminde olumlu bir imaja sahip olan İnönü, tek parti döneminde olumsuz bir karakterdir. Emre Kongar’a göre Attila İlhan tek parti dönemi CHP’sini de bu dönemdeki İsmet Paşa’yı da hiç sevmez. Kongar, Bunun sebebinin, İsmet Paşa’nın II. Dünya Savaşı yıllarında dünya politikasındaki dengeleri gözeterek faşistleri ve komünistleri ezmesi olduğunu söyler.⁵²⁷

İnönü döneminde solcu aydınların baskı görmesi, Attila İlhan’ın da bu dönemde çeşitli baskılarla karşılaşması, hapis yatması (1941) onun İnönü dönemini sık sık eleştirmesinde etkili olmuştur. İlhan İnönü dönemini devlet faşizmi olarak niteler:

“...Bizde faşizm, devlet faşizmi olur. ‘Devlet faşizmi’ ne demek: bürokrasinin duruma hakim olması ve tek başına devleti yönetmesi demek. İsmet Paşa’nın yaptığı budur.”⁵²⁸

Milli Şef döneminde basın üzerindeki baskıcı politika, bu dönemde basındaki sansür ve birçok gazete ve derginin kapatılması dolayısıyla “Birlik” gazetesinin sahibi Hüsnü Faik, İnönü ile ilgili şöyle der:

“İsmet Paşa idare-i maslahatçıdır, Gazi’ye hayr-ül-halef olamaz diye; ne kadar haklıymışım, ne kadar; elinden gelse, hiçbirimize tek satır yazdırmayacak! Abdülhamit devrini geçti bel!”⁵²⁹

⁵²⁶ Attila İlhan, a.g.e., 216.

⁵²⁷ Emre Kongar, “12 Eylül Öncesi Attila İlhan Üzerine Nesnel Notlar”, Varlık, Sayı: 1009 Ekim 1991, 25

⁵²⁸ Zeynep Aliye, *Mavi Adam Attila İlhan’la Söyleşiler*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, 179.

⁵²⁹ Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 467.

2.1.3. FEVZİ PAŞA

Milli Mücadele'nin önde gelen isimlerinden olan Fevzi Paşa, Mustafa Kemal'in yakınında yer alır. Mustafa Kemal, ona saygıyla muamele eder ve belli bir hürmetin ifadesi olarak "... arz-ı hürmet ederim Hoca Paşam!"⁵³⁰ şeklinde "Hoca Paşa" diye hitap eder.

Fevzi Paşa, Genelkurmay Başkanı'dır. Mecliste savaşa ilgili izahatı genellikle o verir. Eskişehir – Kütahya Muharebelerinden sonra Türk Ordusu'nun Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesinin ardından Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reis Vekili sıfatıyla Meclis'te son durumla ilgili izahat verir. Vekillerin çoğu ordunun geri çekilmesinden rahatsızdır. Bu durum büyük bir gerginliğe neden olur. Fevzi Paşa'ya sataşan vekiller olur. Bazı vekiller, bu geri çekilişin bir mesulünün olduğunu ve onun hesap vermesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine Fevzi Paşa, cesaretle bütün sorumluluğu üzerine alarak bu sataşmalara şöyle cevap verir:

"... mes'ul mü aramaktasınız? Pekâlâ! Ben, ölümden korkan adam değilim; ordunun sevk-ü idaresinden mes'ul benim... eğer bir cezası varsa, onu çekmeye de hazırım..."⁵³¹

Fevzi Paşa, Milli Mücadele döneminde TBMM Hükümetinin Sovyet Rusya ile yakın ilişkiler içinde olmasına sıcak bakmaz ve bu ilişkiden tedirginlik duyar. Bu düşüncesi onun mütedeyyin bir insan olmasına bağlanır.⁵³²

Fevzi Paşa II. Dünya Savaşı yıllarında da Genelkurmay Başkanı'dır. Bu dönemde Turancılık siyasetine sıcak bakar. Almanya Dışişleri Bakanlığına sunulan 24 Kasım 1941 tarihli gizli belgeye göre Mareşal Fevzi Çakmak, Dr. Hayrun adlı bir şahsın vasıtasıyla raporu sunan kişiye bu konudaki düşüncelerini iletmıştır. Belgede Fevzi Paşa'yla ilgili şöyle denir:

"Genelkurmay Başkanı'nın, Turancılık sorunun Türkiye ile Almanya arasında ilişki kurmada bir temel teşkil edebileceğini söylediği rapor edilmektedir. Daha da

⁵³⁰ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 533.

⁵³¹ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 170.

⁵³² Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 426.

ileri giderek, Türkiye'nin Almanya'ya karşı bir harekâta asla girmeyeceği güvencesini vermiştir.”⁵³³

Raporlarında HENTIG imzası kullanan ve muhtemelen bir Alman ajanı olan bu şahsın 1 Ocak 1942 tarihli gizli raporuna göre Mareşal Fevzi Çakmak, Türkiye'nin yeterli silaha sahip olduğunda savaşa katılmasına, Turan ideali doğrultusunda hareket edip Kafkasları ve Volga'nın doğusunu içine alan bir federe Türk devleti kurma taraftarıdır.⁵³⁴

2.1.4. KAZIM KARABEKİR

Kazım Karabekir, Attila İlhan'ın romanlarının kurgusu içinde doğrudan pek yer almaz. Daha çok Mustafa Kemal'le yazışmalarına yer verilir. Karabekir Paşa'nın, Milli Mücadele'ye büyük katkıları olmuştur. Mustafa Kemal'in, III. Ordu Müfettişliği görevinden alındığı ve Erzurum'da Kolordu Askeri Misafirhanesi'nde bulunduğu sırada 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir kendisini ziyaret eder. Bir süvari birliği refakatinde misafirhaneye gelen Kazım Karabekir Paşa'nın ne amaçla geldiğini gerek Mustafa Kemal gerekse yanında bulunan Hüseyin Rauf Bey anlamamıştır. İkisi de Karabekir Paşa'nın kendilerini tutuklayacağından endişe ederken Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın karşısına geçip tekmil vererek şöyle der: “... emrinizdeyim, Paşam! Ben, zâbitan ve efradıyla bütün kolordum, emrinizdeyiz!..”⁵³⁵

Kazım Karabekir'in, icraatıyla olduğu kadar görüş ve düşünceleriyle de Milli Mücadele'ye büyük katkıları olmuştur. Sakarya Savaşı öncesi Mustafa Kemal'e şöyle bir savaş taktiği önerir:

⁵³³ Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 325.

⁵³⁴ Attila İlhan, a.g.e., 336.

⁵³⁵ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 172.

“Şu veya bu hattın müdafaası düşünülmeyle, düşmanın yıpratılması... Cepheleri az kuvvetle tutarak, düşman cenahlarının birinin üstüne kuvvet toplayıp, oraya vurmak; başarılı olunmazsa, ikinci manevra arazisine çekilmek!..”⁵³⁶

Nitekim Mustafa Kemal, Sakarya Savaşı’nda buna benzer taktik uygular ve bu taktiğin bir özeti sayılabilecek şu emri verir: “Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk edilmez.” Bu taktiğin, Sakarya Savaşı’nın kazanılmasında büyük katkısı olmuştur.

2.1.5. ALİ FUAT PAŞA

Milli Mücadele’nin önde gelen komutanlarından olan ve Mustafa Kemal’in yakın arkadaşı olan Ali Fuat Paşa’nın: fiziksel betimlemesi şöyle yapılır: “omzuna asılı filintasıyla, Kuva-yı Milliye çetecisi gibi giyinmiş, Garp Cephesi Kumandanı, Ali Fuat Paşa: güneş yanığı yüzü, güleç; alını aydınlık; gözleri gökyüzü.”⁵³⁷

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal’in Harbiye’den sınıf arkadaşıdır. Ali Fuat Paşa’nın Mustafa Kemal’i çok sever. Ali Fuat Paşa evine izinli geldiğinde, Mustafa Kemal’i de beraberinde getirmesini sık sık tembih eder. Oldukça müreffeh bir hayat yaşayan, biri Boğaz’da diğeri Kadıköy’de olmak üzere iki ihtişamlı malikanesi bulunan bu ailenin arasında Mustafa Kemal, kendi ailesinin Selanik’teki yoksul yaşantısını hatırlar.⁵³⁸

İkisini arasındaki dostluk ve samimiyet talebelik yıllarına dayanmakla birlikte Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal’in karşısında saygı ve itaatle hareket eder.⁵³⁹

Sivas Kongresi’nde Batı Cephesi Komutanlığına atanan Ali Fuat Paşa, Gediz’de Yunan birliklerine karşı giriştiği taarruzda başarılı olamaz. Düzenli ordu

⁵³⁶ Attila İlhan, a.g.e. 229.

⁵³⁷ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 415.

⁵³⁸ Attila İlhan, a.g.e., 253.

⁵³⁹ Attila İlhan, a.g.e., 416.

kurulduğunda Ali Fuat Paşa Batı Cephesi Komutanlığından alınıp Moskova Büyükelçisi olarak atanır.

2.1.6. REFET BEY

Attila İlhan'ın romanlarında pek geniş bir kaplamayan Refet Bey şöyle betimlenir: “Refet Bey, o ince, ‘nüktedan’, zekâsı parlak ve ‘ivicacı’ adam...”⁵⁴⁰

Refet Bey, Amasya kararlarına rağmen, İstanbul Hükümet'i tarafından görevinden azledilince kolordusunu bırakır. Sivas Kongresi'nde Amerikan mandasını savunur. Amerin mandası lehinde uzun bir konuşma yapar. Yirminci yüzyılda beş yüz milyon lira borcu, harap olmuş bir memleketi, pek verimli olmayan bir toprağı ve on on beş milyon lira gibi bir geliri olan bir millet için bir yabancı devletin koruması olmadan hayatta kalmasının imkansız olduğunu söyler. Türk milletinin de Amerikan mandasını kabul etmeye mecbur olduğunu belirtir.⁵⁴¹

Refet Bey, Sivas Kongresi'ndeki bu fikirlerine rağmen Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen komutanlarından ve Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından. Bununla birlikte Mustafa Kemal'le kimi konularda farklı düşünür. Refet Bey saltanat ve hilafet yanlısıdır. Saltanatın kaldırılmasından kısa süre önce Mustafa Kemal'e, Meclis'in saltanatın ve hilafetin kaldırılması endişesiyle müteessir olduğunu ve kendisinin de gelecekte bu konudaki tavrından şüphelendiklerini söyler. Mustafa Kemal'e, bu konuda Meclis'i aydınlatması gerektiğini söyler.⁵⁴²

2.1.7. SULTAN VAHDETTİN

İşgal subayı Yüzbaşı Lariviere'nin Fransız gazeteci Marie – Laure'e anlattığına göre ‘Saray’ çevresi işgalcilere değil, Kemalistlere ve İttihatçılara karşıdır. Onlarla uğraşır. ‘Saray’ çevresinden olan Miralay Reşit Ahmet'le ilgili

⁵⁴⁰ Attila İlhan, a.g.e., 461.

⁵⁴¹ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005, 346.

⁵⁴² Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 452.

şöyle der: “Miralay, doğrudan Sultan’a bağlı Yıldız İstihbaratının, gözde bir elemanıdır; bunlar ecnebilere ziyade, Kemalistlerle ve ittihatçılarla uğraşırlar...”⁵⁴³

‘Saray’ memleketin istikbalini değil, kendi konumunu önemser. Padişah memleketin kurtuluşu için mücadele edenlere, kendi saltanatına zarar verebileceği düşüncesiyle, karşıdır; oysa memleketi işgal eden, halka türlü zulüm ve katliamları reva gören, milli haysiyeti ayaklar altına alan işgalcilere karşı sesini çıkarmaz. İstanbul işgal altındayken Padişah’ın özgürce hareket edebildiği de söylenemez. İşgalcilerin isteği doğrultusunda hareket eder. Attila İlhan, Sultan Vahdettin’in işgaller karşındaki tutumunu ve ülkeyi kurtarma anlayışını şöyle açıklar:

“Sultan Vahdettin kendine göre Devlet-i Aliyye’yi ‘kurtarmaya’ uğraşmıştı; gel gör ki onun kurtarmaktan anladığı, ülkeyi İngiltere ‘devlet-i fehimmesinin’ mandasına vermektir; ufku dar halkına inanmıyor, üstelik ülkesinin istiklalini değil, kendi tahtını garantiye almak istiyor.”⁵⁴⁴

Attila İlhan, Sultan Vahdettin’in Osmanlı ülkesini, saltanatın korunması karşılığında İngilizlere peşkeş çektiğini, İngiliz himayesini kabul ettiği için onun hain olduğunu söyler.⁵⁴⁵ Bu nedenle saltanatın kaldırılmasından sonra Vahdettin ülkeyi terk ederken İstanbul’da oldukça olumsuz bir manzara görülür. Hava soğuk, sisli ve karanlıktır. Ancak Vahdettin, İngiliz zırhlısına binip ülkeyi terk etmeye başladığında hava açılmaya ve aydınlanmaya başlar. Bu durum, Vahdettin’ne yüklenen olumsuz imajın ifadesidir.⁵⁴⁶

2.1.8. DAMAT FERİT PAŞA

⁵⁴³ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 82.

⁵⁴⁴ Attila İlhan, *Hangi Laiklik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2004, 129.

⁵⁴⁵ Attila İlhan, *Hangi Küreselleşme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2003, 250.

⁵⁴⁶ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 456.

Damat Ferit Paşa, Attila İlhan'ın romanlarında bir roman kahramanı olarak roman kurgusuna pek girmez. Ancak Milli Mücadele karşıtlığıyla, Milli Mücadele'ye karşı İngilizlerle işbirliği yapması ve Anadolu'da TBMM'ye karşı kışkırtılan ayaklanmaların arkasında yer alması bakımından dolayı da olsa Attila İlhan'nın romanlarındaki yeri önemlidir.

Damat Ferit Paşa, tamamen olumsuz bir imaja sahiptir. Kuva-yı Milliye'ye karşı tahammülsüzdür. Kuva-yı Milliye'ye sempati duyan Salih Paşa hükümetinin yerine, İngilizlerin isteğiyle Padişah tarafından atanır. Milli Mücadele'ye karşı İngilizlerle her türlü işbirliğinden geri durmaz. Anadolu'da halkı Kuva-yı Milliye'ye karşı kışkırtır. 'Kuva-yı İnzibatiye' adlı orduyu kurarak Kuva-yı Milliye'nin üzerine gönderir. Ermeni Müsü Bakırcıyan'ın evinde yabancı gazetecilere Yozgat Ayaklanması hakkında bilgi verirken, onun Milli Mücadele'ye ne nerece düşmanlık beslediği görülür:

“... üç gazeteci dikkat kesilmiş, Sadrazam'ın çevresini almışlardı; o, daha muzaffer, biraz da mağrur bir edayla 'müjdeyi' verecektir:

... Yozgat ve havalisinde, ahali, Ankara'daki eşkıyaya karşı ayaklanmıştı. ... ilk haber Yıldızeli'nden...”⁵⁴⁷

Sırtlan Payı'nda, Yenibahçeli Rıza Muhiddin Bey'in, Doktor Hayrullah ile Binbaşı Ferit'e anlattığına göre Damat Ferit Paşa'nın Anadolu'da Milli Mücadele'ye karşı düşmanlığı İngilizleri bile aşacak derecededir: “Sadrazam Paşa, Amiral de Rabeck'ten, ya milliyetçiler üzerine bir Türk ordusunun sevkine müsaade olunmasını ya da İngilizlerin sevk-ül-ceyş nokta-i nazarından haiz-i ehemmiyet bazı mevkiileri işgal etmesini talep edesiymiş...”⁵⁴⁸

Tamamen İngilizlerin isteği doğrultusunda hareket eden Damat Ferit Paşa'yla ilgili olarak, Binbaşı Ferit şöyle der: “Damat Ferit Paşa öyle, İngilizlerin önünde diz

⁵⁴⁷ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 230.

⁵⁴⁸ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005, 380.

çöküyor, onların tasarılarını gerçekleştireceğim diye elinden geleni ardına koymuyor.”⁵⁴⁹

2.1.9. SALİH PAŞA

Salih Paşa, Saray’dan ve Damat Ferit Hükümeti’nden farklı olarak İngilizlerin emrinde hareket etmez. İngilizlerin bütün dayatmalarına rağmen Kuva-yı Milliye’yi kınayıcı beyanatta bulunmayıp baskılar karşısında istifa etmeyi uygun bulur. Heyet-i Vekile Salonunda istifasını açıklamak üzere konuşma yapan Salih Paşa’nın İngilizlerin baskısı karşısındaki halet-i ruhiyesi şöyle ifade edilir:

“O, İngilizlerin çirkin ‘emr-i vâkisi’nden beri, hayatına âdeta yabancılaştı; sanki burada yanlışlıkla bulunuyor, bu tatsız vazifeyi ifa ediyor...”⁵⁵⁰

İngilizlerin bütün dayatmalarına rağmen Anadolu’daki hareketi kınamayan ve bu konuda ellerinden geldikçe direnen Salih Paşa, İngilizlerin de direktmesi karşısında Heyet-i Vükela toplantısında istifasını açıklar ve şöyle der:

“Vakıa biz sadece üç haftalık bir hükümetiz... Şahsi kanaatım odur ki, onların talepleri istikâmetinde bir beyanatta bulunmak, hükümetimize düşmez...”⁵⁵¹

2.1.10. CEMAL PAŞA

Cemal Paşa, Attila İlhan’ın romanlarında, doğrudan bir karakter olarak yer almaz. *Hacı Hanım Vay* romanında, roman kahramanlarının kendisinden bahsetmesiyle karşımıza çıkar. Emrullah Raci Bey’in Şam’da, Mahcupyan Konağı’nda Doktor Feridun Hakkı’ya anlattığına göre Cemal Paşa, Enver Paşa’yla geçinemediği için Suriye’ye sürgün edilerek merkezden uzaklaştırılmıştır. Çünkü Enver Paşa Almancı, Cemal Paşa ise Fransızcıdır. Emrullah Raci Bey, Cemal

⁵⁴⁹ Attila İlhan, a.g.e., 127.

⁵⁵⁰ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 110.

⁵⁵¹ Attila İlhan, a.g.e., 111.

Paşa'nın Suriye'yi Osmanlı Devleti'nden ayırarak, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın mısır'da yaptığı gibi burada Hidivliğini ilan etmeyi amaçladığını söyler.⁵⁵²

Cemal Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, Beyrut'ta birçok Arap ileri gelenini astırır. Cemal Paşa'nın bu sert tutumu ve gerçekleştirdiği idamlar, Arap kamuoyunun Osmanlı'nın aleyhine dönmesine neden olur. Şerif Hüseyin isyan bildirisinde bu idamları da gerekçe olarak gösterir.⁵⁵³

2.1.11. ENVER PAŞA

Gazi Paşa romanında, Şevket Süreyya Aydemir'in "Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa adlı eserinden aktarılan bilgiye göre Enver Paşa, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Berlin'den sekiz on kadar arkadaşıyla Moskova'ya döner. Enver Paşa ile Moskova'ya dönen arkadaşlarının çoğu, İslam İhtilali Cemiyetleri Kongresi'nin Kuzey Afrikalı üyeleridir. Cihan İslam İhtilali gerçekleştirmeyi amaçlayan Enver Paşa'ya Ruslar, büyük finansal yardımlarda bulunurlar. Hatta Avrupa'daki ihtilalciler, Enver Paşa'nın, Rusya'dan gönderdiği paralarla geçinirler.⁵⁵⁴

Türk-Rus İtilâfnamesinin imzalanmasından birkaç gün sonra Ali Fuat Paşa, Cihan İslam İhtilali'nin 'rehberi' Enver Paşa'yı Türk Büyükelçiliği'ne, yemeğe davet eder. Burada Enver Paşa, Ali Fuat Paşa'yla konuştuğu sırada sık sık dalıp gider. Ali Fuat Paşa, bu dalgınlığını Bakû'da ve daha sonra geçtiği Berlin'de işlerin onun umduğu şekilde yürümesine yorar.⁵⁵⁵

Bolşeviklerin desteğiyle Cihan İslam İhtilali'ni gerçekleştirmeyi düşünen Enver Paşa, Bolşeviklerin İngiliz-Rus müzakerelerinde, Bolşevikliği Rusya ile sınırlı

⁵⁵² Attila İlhan, *Hacı Hanım Vay*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 1999, 51.

⁵⁵³ Attila İlhan, a.g.e., 29.

⁵⁵⁴ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 102.

⁵⁵⁵ Attila İlhan, a.g.e., 108.

tutmayı kabul etmesinden endişelenir. Çünkü bu durumda ‘Cihanşümûl İslâm İhtilâli’nin’ başarıya ulaşması ihtimali sıfıra iner.⁵⁵⁶

Enver Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının muvaffakiyetlerini hazmedememektedir. Bu nedenle Moskova’da Ali Fuat Paşa’yla yaptığı görüşmeler onun için ‘tatsız’ ve ‘zevksiz’ saatlerdir. Enver Paşa, eşine yazdığı mektupta, bu konuyla ilgili olarak şöyle der:

“Nûr-u aynım!, bu adamlar ki adımı duydukları zaman bile, âdetâ ‘hazırola’ geçerlerdi...”⁵⁵⁷

Enver Paşa, Batum’dan, Afganistan’da bulunan Cemal Paşa’ya gönderdiği mektupta belirttiği gibi Sakarya savaşı öncesi, Türk Ordusu’nun yenilmesi durumunda memlekete girmek için Batum’a geldiğini söyler:

“... ordu çökerse, memlekete yaklaşmak için Batum’a geldik. Mustafa Kemal Paşa, bizi harice çıkartmakta fayda görüyor. Bizce, ikiliği gidermek için memlekete girmek elzem oldu.”⁵⁵⁸

Mustafa Kemal Paşa, Şark Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir’e çektiği telgraflarda Enver Paşa ve arkadaşlarının memlekete girmeyi amaçladıklarını, buna karşı müteyakkız ve tedbirli olunması gerektiği belirtir. Mustafa Kemal’in Kazım Karabekir’e bildirdiğine göre Enver Paşa, 14 Mayıs 1337’de (1921) Fuat Paşa’ya, Rusya içinde seyahat edeceğini bildirerek “maksad ve istikameti meçhul” bir seyahate çıktığını bildirir. Mustafa Kemal, Kazım Karabekir’e, Enver Paşa’nın isim ve kıyafet değiştirerek Anadolu’ya geçmeye teşebbüs etmesi ihtimaline karşı etkili tedbirler almasının uygun olacağını belirtir.⁵⁵⁹

Sakarya Savaşı öncesi, savaşın kaybedilmesi durumunda Sovyet Rusya destekli Müslüman Kızıl Ordu’yla Anadolu’ya geçmek üzere Batum’a geçen Enver Paşa’nın amacı Mustafa Kemal’in yerine geçmektir. Ancak Türk Ordusu’nun

⁵⁵⁶ Attila İlhan, a.g.e., 111.

⁵⁵⁷ Attila İlhan, a.g.e., 112.

⁵⁵⁸ Attila İlhan, a.g.e., 252.

⁵⁵⁹ Attila İlhan, a.g.e., 124.

Sakarya Savaşı'nı kazanması üzerine Enver Paşa Anadolu'yla ilgili ümidini kaybeder ve Batum'dan ayrılır.⁵⁶⁰

2.1.12. HAKKI BEHİÇ

Hakkı Behiç Bey, İstanbul'dan Ankara'ya geçerek Milli Mücadele'ye katılır. TBMM'de mebustur; ancak Rusya'daki ihtilale inanır, Rusya'daki hareketin bütün mazlum milletlere kurtuluş ümidi bahsettiğini savunur. Hakkı Behiç Bey Rusya'daki ihtilale olan inancını şöyle ifade eder:

“... tek ümidimiz, Rusya'daki ihtilaldır, azizim! Bolşevikler, cihan tarihinde yepyeni bir ufuk açmış oldu; bizim gibi, Avrupa'nın elinde oyuncak bir millet-i mazlumeye, tek halas ve terakki imkanı odur!..

Ankara'daki TKF'nin kurucusu olan Hakkı Behiç Bey, Milli Komünizm ve Ulusal solculuk tezlerine sahip çıkmıştır.⁵⁶¹ Komünizmi savunmakla beraber “Hakimiyet-i Milliye” gazetesindeki başmakalesinde Türkiye ile Rusya'nın şartlarının aynı olmadığını, bu nedenle Rusya'daki ihtilalin örnek alınamayacağını belirtir. Bolşevik İhtilalini şöyle açıklar:

“Bolşevizm ihtilali, bütün Komünist hareketler için bir örnek, bir model değil; pek kıymetli, pek canlı, pek muazzam bir rehberdir.”⁵⁶²

2.1.13. ÇERKEZ ETHEM

Çerkez Ethem'in fiziki görünümü ile ilgili Halide Edip Hanım'ın izlenimi şöyledir: “... tam Çerkez yapısı: Geniş omuzlar, ince bel, uzun bacak ve kollar,

⁵⁶⁰ Attila İlhan, a.g.e., 261.

⁵⁶¹ Attila İlhan, *Yıldız, Hilal ve Kalpak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2004, 268-269.

⁵⁶² Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 473.

kocaman sarışın bir kafa, kısa bir burun ve gayet solgun gözler!”⁵⁶³ Çerkez Ethem’in ruhsal betimlemesi ise şu şekilde verilir: “Ethem Bey, Çerkezlere mahsus dikliğinin yanı sıra; aşırı sert ve cetvel gibi düz, bir adamdı: kesinlikle nüans bilmez, ayrıntı gözetmez: her şey ya siyahtır ya beyaz, iyi değilse mutlaka kötü!”⁵⁶⁴

Çerkez Ethem, Anadolu’da Kuva-yı Milliye’ye karşı çıkan ayaklanmaların bastırılmasında büyük yararlılıklar göstermesine rağmen olumsuz bir karakterdir. Başına buyruk hareket eder. Acımasız ve dik kafalıdır. Hendek’te, Adapazarı’nda ve Düzce’deki ayaklanmaları bastırırken; ayaklanmaların elebaşlarından, her birinde yirmişer kişi olmak üzere altmış kişiyi astırır. Bolu’daki ayaklanmayı bastırdıktan sonra, ayaklanmanın elebaşlarını, Ankara’nın onayını beklemeden, üstelik Ankara’nın bağışladığı kişileri de astırır. Düzce’deki ayaklanmanın elebaşlarını Ankara’nın karşı çıkmasına rağmen astırır. Bu durum onun olumsuz imajının pekişmesine neden olduğu gibi, Ankara Hükümeti ile ilişkilerinin bozulmaya başlamasına da neden olur.⁵⁶⁵

Düzce’deki ayaklanmayı bastırma emri verilen Ethem Bey, henüz ayaklanma mahalline varmadan, onun namını duyan isyanın elebaşları dehşete düşerler. Durumu telgrafla Ankara’ya bildiren Trabzon Mebusu Hüsrev Bey, Ethem Bey’in Düzce’ye gelmesine mani olunmasını ister. Şehre giren Ethem Bey ayaklanmanın elebaşlarını affetmez, hepsini astırır.⁵⁶⁶

Mustafa Kemal, gittikçe Ankara’dan bağımsız, başına buyruk harakat eden Çerkez Ethem’le ters düşmek istemez. Çünkü her şeye rağmen onun Kuva-yı Seyyare adlı birliği, Ankara’nın şiddetle ihtiyaç duyduğu vurucu bir güçtür. Bu nedenle Mustafa Kemal’inun suyuna gitmeyi uygun bulur.⁵⁶⁷

Yozgat Ayaklanması’nı bastırması için Ankara’ya davet edilen Ethem Bey’in şehre ayak basmasıyla beraber, kıyameti koparırcasına simsiyah karga sürüleri her tarafı sarar:

⁵⁶³ Attila İlhan, a.g.e., 272.

⁵⁶⁴ Attila İlhan, a.g.e., 255.

⁵⁶⁵ Turgut Gögebakan, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, 112.

⁵⁶⁶ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 216-217.

⁵⁶⁷ Attila İlhan, a.g.e., 257.

“İnatçı ve münasebetsiz bir karga sürüsü, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Karargahı’nın etrafında, kıyameti koparıyordu: Ziraat mektebi binasının, saçaklarından; akasyaların dallarına, simsiyah dökülüyorlar; orada fazla oyalanmayıp, yarısı sapır sapır, Çubuk Çayı’nın karşı kıyısına; yarısı, ‘mûta’ yerine ‘çekilmiş’, Mustafa Kemal Paşa’nın otomobiline savruluyorlar.”⁵⁶⁸

Mustafa Kemal’in otomobilinde Ethem Bey bulunduğu için karga sürüsü otomobile doğru savrulurlar. Ethem Bey’in Ankaraya gelişle karga imgesi, onun uğursuzluğunu imlercesine ön plana çıkar. Nitekim Mustafa Kemal’in, Doktor Refik Bey’e anlattığına göre Çerkez Ethem, Yozgat Ayaklanması’nı bastırdıktan sonra Ankara’ya gelip Mustafa Kemal’i Meclis’in kapısında asacağını söyler.⁵⁶⁹ Mustafa Kemal’e karşı böyle bir niyet beslemesi, uğursuz daha da pekiştirir.

Çerkez Ethem’in askeri başarıları onu mağrurlaştırır, daha çok başına buyrukluğa sevk eder. Mustafa Kemal’e ve Ankara Hükümeti’ne tepeden bakmaya başlar ve kendisini Milli Mücadele’nin birinci adamı olarak görmeye başlar. Kendisini Mustafa Kemal’den ve Meclis’ten üstün görür. Bağımsız bir güç olmak istediği için düzenli ordu kurulduğunda, orduya katılmaya yanaşmaz.

Çerkez Ethem’i Ankara’ya karşı kışkırtan, ağabeyi Reşit Bey’dir. Yozgat’ta ele geçirilen ve en ücra köylere kadar dağıtılmış olan Kuva-yı Milliye aleyhindeki beyannamelerden ötürü Ankara Valisi Yahya Galip Bey’i ve Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay İsmet Bey’i sorumlu tutar. Burunlarının dibinde gerçekleşen böyle bir ‘fesat’tan haberdar olmadıklarından, bunların Divan-ı Harb-i Örfi’de hesap vermelerini ister. Oysa Ethem Bey, onunla aynı fikirde değildir.⁵⁷⁰

Reşit Bey’in, İsmet Bey hakkında Çerkez Ethem’e söyledikleri de onun, kardeşini Ankara aleyhinde ne derece kışkırttığını gösterir:

⁵⁶⁸ Attila İlhan, a.g.e., 264.

⁵⁶⁹ Attila İlhan, a.g.e., 318.

⁵⁷⁰ Attila İlhan, a.g.e., 283.

“... o İsmet var ya... dedi, ...o ‘sağır’ İsmet! Zinhar ona inanma ve güvenme! O seni yakacak!”⁵⁷¹

Kendi siyasi ihtiraslarını kardeşine mal etmeye çalışan Reşit Bey, Çerkez Ethem’i, Mustafa Kemal’in süt dökmüş kedi gibi durmakla, elindeki fırsatları değerlendirmemekle suçlar. Hatta onu, Anadolu’da bir ‘Çerkez Muhtariyeti’ni tanımaya hazır olduklarını söylediği Yunanlılarla işbirliği yapmaya teşvik eder.⁵⁷² Her ne kadar Ethem Bey, Reşit Bey’in her söylediğini doğru bulmasa da ona karşı mutlak bir itaat içerisinde. Onun ağabeyine karşı itaati şöyle ifade edilir: “Ethem Bey’in aklı, onun her söylediğine yatmıyordu ama, ne yapsın; ‘Büyüğe itaat esastır’, Çerkeslik’de yasa bu!”⁵⁷³

Çerkez Ethem’in, Ankara’yla ilişkileri iyice gerginleşti sırada, Doktor ‘Gebzeli’ Tahir Bey’den aldığı bir rapora göre Yunanlılar Batı Anadolu’da bir Çerkez devletine sıcak bakıyorlar. Ancak Çerkez Ethem, Yunanlılara tam bir güven duymaz, tereddüt yaşar. Bunun, Yunanlıların Müdafai Hukuk İdaresi’ne karşı bir oyunu olabileceğini düşünür.⁵⁷⁴ Görüldüğü gibi Çerkez Ethem, ağabeyleri Tevfik ve Reşit Beyler kadar olumsuz bir imaja sahip değildir. Ankara’ya mutlak bir düşmanlığı olmamasına rağmen ağabeylerinin kışkırtmasıyla Ankara’ya cephe alır.

2.1.14. ADNAN MENDERES

Adnan Menderes, Attila İlhan’ın romanlarında bir roman kahramanı olarak pek yer almaz. Daha çok roman kahramanlarının kendisinden bahsetmesiyle romanlara yansır. Muhalefete karşı tahammülsüz ve hırçın bir Menderes portresi ortaya konur:

“Enflasyon gün geçtikçe ağırlaşan koşullarla bastırdıkça, muhalefetsiz bir demokrasiden yana olduklarını savunanları, kendinden yana olmayan herkesi

⁵⁷¹ Attila İlhan, a.g.e., 286.

⁵⁷² Attila İlhan, a.g.e., 308.

⁵⁷³ Attila İlhan, a.g.e., 307.

⁵⁷⁴ Attila İlhan, a.g.e., 517.

komünistlikle suçlayanları tutuyordu. İsmet İnönü gibi, geçmişi herkesçe bilinenler bile bu türden suçlamalarla kirletiliyorlardı.”⁵⁷⁵

DP ve Menderes ile ilgili; gerek basından alınan haberler gerek Miralay Ferit ve Yüzbaşı Demir gibi roman kahramanlarının söyledikleri gerekse yazarın yorumları, DP yönetiminin ve Menderes’in 27 Mayıs Darbesini hakkedecek suçlar işlediğine okuyucuyu ikna etmek amacındadır.

Bir asker olarak Yüzbaşı Demir, Menderes’ten kurtulmak gerektiğini düşünür. Menderes yönetimini faşist bir yönetim olarak niteler ve ondan kurtulmadıkça Mustafa Kemal’in devrimlerinin tarih içindeki yerine oturtulamayacağına inanır. Yüzbaşı Demir, Menderes yönetimi hakkında şöyle der:

“... yarım buçuk liberalliğine, ağzı kalabalık komünizm düşmanlığına bakıp, ona demokrat diyorlar ya, aslında yaptığı faşizm, hem Osmanlı faşizmi...”⁵⁷⁶

Miralay Ferit, Adnan Menderes’ten bahsederken ismini anmaz, “herif”, “kocakarı sesli”, “hanım evladı” hakaret ifade eden lakaplarla ondan bahseder. Miralay Ferit’e göre Menderes’in bir opera sanatçısıyla ve bir kadın romancıyla yaşadığı evlilik dışı ilişkiler tek başına, ona bu hakaretleri hakkettirir.⁵⁷⁷

2.1.15. SULTAN GALİYEF

Sultan Galiyef, Attila İlhan’ın romanlarında bir roman kahramanı olarak yer almaz; ancak roman kahramanlarının kendisinden bahsetmesi ve fikirleri yönüyle yer alır.

Gazi Paşa romanında Hikmet Bayur’un “20. Asırda Türklüğün Dünya Siyasetine Etkisi” adlı eserinde alınan bilgiye göre Lenin, Rusya İmparatorluğu içindeki ulusların isterlerse bağımsızlıklarını ilan edebileceklerini beyan eder. Kazan’da faaliyette bulunan Sultan Galiyef ve Molla Nur Vahidof gibi ülkücüler de

⁵⁷⁵ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 237.

⁵⁷⁶ Attila İlhan, a.g.e., 231.

⁵⁷⁷ Attila İlhan, a.g.e., 52.

buna inanarak, Rusya'daki Müslüman ve Türk halklarını bağımsızlıklarına kavuşturmayı amaçlarlar. Bununla birlikte, sömürgeci devletlerle savaşan Rusya'nın da yardımıyla sömürgelerdeki Müslümanları da bağımsızlıklarına kavuşturmak ümidine kapılırlar.⁵⁷⁸ “O Karanlıkta Biz” romanında Münif Sabri, Sultan Galiyef'in amacını şöyle açıklar:

“Maska-ı aslisi ‘mazlum milletlere’ bir müdafaa-yı nefis, bir müdafaa-yı hukuk nazariyatı tedvin eylemek! İhtimal Mustafa Kemal’le, bu noktada mutabık idiler.”⁵⁷⁹

Rusya, İngiltere ile uzlaşınca ‘Dünya İhtilali’ fikrini terk eder. Bu nedenle, mazlum milletleri ayağa kaldırmaya çalışan Sultan Galiyef tasfiye edilir.⁵⁸⁰ Sultan Galiyef, Stalin tarafından pantürkist olmakla suçlanır.⁵⁸¹ Ancak onu pantürkist olmaya sevk eden Bolşeviklerin panislavist politikasıdır. Galiyef, Bolşeviklerle fikir ayrılığından dolayı sürgün edilir.⁵⁸²

2.1.16. CEMAL GÜRSEL

I. Dünya Savaş'ında Gazze Cephesinde topçu teğmen olarak yer almış olan Cemal Gürsel Paşa, Miralay Ferit'in bir taşralıya anlattığına göre, henüz cepheleyken genelkurmay başkanı olmaya heveslidir. Miralay Ferit onun bu konudaki azmini şöyle ifade eder:

“Sebatlı adammış: erkânharp olmak için Harb-ı Umumiye bitirmesi kâfi gelmedi, İstiklâl Harbi'ni de sağ salim bitirdi...”⁵⁸³

27 Mayıs darbesi öncesi genelkurmay başkanı olan Cemal Paşa, 27 Mayıs'tan sonra cumhurbaşkanlığına getirilir. Cemal Paşa, 27 Mayıs Darbesini yapan subaylarından ılımlı kanat içinde yer alır, iktidarı sivillere devretme taraftarıdır. Bu

⁵⁷⁸ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 83.

⁵⁷⁹ Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 399.

⁵⁸⁰ Attila İlhan, a.g.e., 150.

⁵⁸¹ Attila İlhan, a.g.e., 77.

⁵⁸² Attila İlhan, a.g.e., 78.

⁵⁸³ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 18.

nedenle MBK üyelerine danışmadan, Ortadoğu Üniversitesi Rektörü Turhan Fevzioğlu'nu bir 'Kurucu Meclis' tasarısı hazırlamakla görevlendirir.⁵⁸⁴

2.2. YAZARLAR VE AYDINLAR

2.2.1. HALİDE EDİP

Halide Edip; Attila İlhan'ın romanlarında cesur ve mücadeleci kişiliğiyle görülür. İlan edilmemiş olmakla birlikte İngilizler, onu haber verenlere beş yüz veya bin İngiliz lirasını vereceklerini duyurmuşlar. Halide Edip bunu duymuş olmasına rağmen Anadolu'ya geçip Milli Mücadeleye katılmak için Câmî Bey'le buluşmaya gider. İngiliz polisinin yanından geçip arabaya biner.⁵⁸⁵

Halide Edip, *Reis Paşa* romanında şöyle tanıtılır: “Halide Edip, Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nden mezûn, nâdir Türk kızlarından birisiydi, bu anlamda; ‘münevver’ bir kadın; Garbın Mefkûresine hayran...”⁵⁸⁶ Önceleri Amerikan Mandası'na taraftarı olmuşsa da sonraları Milli Mücadele'nin saflarında yer alır. Anadolu'daki işgallere karşı yapılan mitinglerde yer alır. Sultanahmet Mitingi'nde yaptığı konuşmayla halkta büyük bir etki oluşturur.

Halide Edip'i İstanbul'un işgalinden sonra Milli Mücadele'ye katılmak üzere İstanbul'dan Anadolu'ya geçen bir grubun içinde görürüz. Kuva-yı Milliyeci Aslan Kaptan'ın himayesinde Anadolu'ya geçen bu grupta Dr. Adnan Bey, Cami Bey, Miralay Seyfi Bey gibi aydınlar vardır. Halide edip Hanım'ın bu grubun içinde gayet azimli ve kararlı olduğunu görüyoruz. Yolda, gruptan bazıları gece durup dinlenmeyi düşünürken, bir an önce Ankara'ya varmanın derdinde olan Halide Edip: “Yola devam etmeliyiz.” der.⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ Attila İlhan, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 402.

⁵⁸⁵ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 95-96.

⁵⁸⁶ Attila İlhan, a.g.e., 250.

⁵⁸⁷ Attila İlhan, a.g.e., 58.

Halide Edip, Ankara İstasyonu’nda trenden iner inmez, kendisini karşılamaya gelen Didâr Hanım’dan, çok kirlendiğini hissettiğini söyleyerek sıcak su ister: “Halide Edip Hanım kucaklaşma esnasında eğilip, biraz da kulağına söyler gibi diyor ki: Didâr, lütfen sıcak su... çok sıcak su... sabun ve kese!... Kendimi ne kadar kirli hissediyorum, bilemezsin!”⁵⁸⁸ Bu kirlilik geldiği yerin, yani İstanbul’un kirliliği olduğunu söyleyebiliriz. İstanbul; işgal kuvvetleri, İstanbul Hükümeti ve Gülistan Satvet gibi, işgal subaylarıyla düşüp kalkan, milli kimliğe yabancı kişiler tarafından kirlenmiştir.

Ankara’ya geçen Halide Edip burada Milli Mücadele için yoğun bir şekilde çalışır. Gazetelerin, özellikle yabancı gazetelerin, başlıklarını tarar, bunları yorumlayan yazılar yazıp “Yenigün” veya “Anadolu Ajansı”nda yayımlar. Harıl harıl çalışan Halide Edip Hanım olmasa “Anadolu Ajansı” yeterince haber üretemeyecektir.⁵⁸⁹

Kurtuluş Savaşı’nda yakınında bulunanlardan biridir. Mustafa Kemal’in kimi zaman düşüncelerini paylaştığı, kimi zaman rüyalarını anlattığı biridir. Bazen, samimi olduğu kişilerle konuştuğu gibi, Halide Edip’le Rumeli ağzıyla konuşur:

“... sen ne sülersin be?” dedi, “Rüya mıdır, bir kabuslar silsilesi midir, anlaşılmaz!”⁵⁹⁰

Mustafa Kemal, Sakarya Savaşı’ndan önce Fevzi Paşa ve İsmet Paşa ile cepheyi denetlerken, cephede bilfiil harbe katılmak için silahlı vazife isteyen Halide Edip’i Türk kadınına örnek gösterir. Onun cesaretini şöyle ifade eder: “... itiraf edelim ki, Halide Edip Hanım, bir timsali cesarettir...”⁵⁹¹

Sakarya Savaşı’ndan önce orduda silahlı vazife isteyen Halide Edip, ‘Garp Cephesi Karargah-ı Umumisi’nde onbaşı rütbesiyle görev alır. Büyük Taarruz’a da onbaşı rütbesiyle katılan Halide Edip Anadolu’nun Yunanlılardan temizlenmesinden

⁵⁸⁸ Attila İlhan, a.g.e., 102.

⁵⁸⁹ Attila İlhan, a.g.e., 239.

⁵⁹⁰ Attila İlhan, a.g.e., 247.

⁵⁹¹ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 205.

sonra, Yunan Ordusu'nun işgal sırasında halka yaptığı eziyeti tetkik ve tespit eden Tetkik-i Mezalim Komisyonu'nda görev alır.

Halide Edip'in onbaşı rütbesiyle cephede görev alması, Türk kadının Milli Mücadele'deki rolüne işaret etmesi bakımından önemlidir.⁵⁹²

2.2.2. FALİH RIFKI

Falih Rıfkı Bey, İstanbul'da çıkan Kuva-yı Milliye yanlısı "Akşam" gazetesinin müdürlüğünü yapar. İşgalin baskısının şiddetle hissedildiği İstanbul'da bütün tehlikelere rağmen Kuva-yı Milliye yanlısı yayına devam eder. Bu nedenle İngilizler onun ismini, tutuklanması için hükümete verir. Polisler onu gazeteden alıp polis merkezine götürürken gayet metin ve mütevekkildir. Gazete sahibi Necmettin Sadık Bey'e: "... her işte bir hayır vardır, neymiş göreceğiz."⁵⁹³ der.

Falih Rıfkı Bey, Anadolu'nun Yunan işgalinden temizlenmesinden sonra, Yunan askerinin mezalimini tetkik eden komisyonun içinde yer alır. Bu konuda Mustafa Kemal'in takdirini kazanan neşriyat yapar.⁵⁹⁴

2.2.3. YUNUS NADİ

Dersaadet'te Sabah Ezanları ve *Reis Paşa* romanlarında yer alan Yunus Nadi'nin, *Reis Paşa* romanında fiziki tasviri şöyle yapılır: "... Yunus Nadi Bey, babacan tombulluğu ve beyzi gözleriyle astragan kalpağının altında..."⁵⁹⁵

Yunus Nadi İstanbul'da tutuklanıp Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilenler arasındadır. Hüsnü Faik'in "Birlik" gazetesinin idarehanesinde Abdi Bey'e söylediğine göre Yunus Nadi'nin tutuklanmasına Rıza Tevfik sebep olmuştur.

⁵⁹² Dr. Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2009, 423.

⁵⁹³ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 176.

⁵⁹⁴ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 476.

⁵⁹⁵ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 280.

Tutuklanmadan önce Rıza Tevfik, Yunus Nadi'ye teslim olması durumunda kendisini kurtaracağını söyler. Bu söze inanan Yunus Nadi teslim olur ve tutuklanır. Bir süre sonra serbest bırakılır.⁵⁹⁶

Türkiye Büyük Millet Meclis'inin açılmasından önce Mustafa Kemal'in çağrısına uyarak Anadolu'ya geçenler arasında Yunus Nadi de vardır. Ankara'da Milli Mücadele'ye büyük faydaları olur. Halide Edip'le birlikte Kurtuluş Savaşı'nın basın ayağını teşkil ederler.

Milli Şef döneminde resmi politikayı destekleyen Yunus Nadi, II. Dünya Savaşı yıllarında Türk-Alman dostluğunu savunur. 27 Haziran 1941 tarihli "Cumhuriyet" gazetesindeki makalesinde Türk-Alman dostluğuyla ilgili şöyle der:

"... son iki senenin buhranlı günleri içinde, Türk/Alman dostluğuna balta vurmak isteyen bazı muzır propaganda unsurları, muzır faaliyetlerinde muvaffak olamamışlardır. Hükümetimiz, Almanya ile normal münasebetlerin bozulmaması için daima dikkat ile çalışmış, hakiki Türk matbuatı ve hakiki münevverler Türk/Alman dostluğunu rencide edebilecek neşriyattan daima sakınmış ve Türk halkı Almanlara karşı kalbinde beslediği iyi duyguları daima muhafaza etmiştir..."⁵⁹⁷

2.2.4. YAKUP KADRI

Yakup Kadri, Attila İlhan'ın *Reis Paşa* ve *Gazi Paşa* romanlarında yer alır. Milli Mücadele lehine yazdıkları ve bu mücadele içindeki yeriyle, bu romanlarda pek az, yer alır.

Yakup Kadri, basın yoluyla Kuva-yı Milliye'yi destekleyen azılar yazar. İşgal döneminde İstanbul'da, işgal güçlerinin ve hükümetin baskılarına rağmen, "İkdam Gazetesi"nde, Anadolu'daki milli kurtuluş hareketini destekleyen, hareketin taraftarlarına moral aşılayan yazılar yazar. Yozgat Ayaklanması'ndan dolayı kötümser olan Mustafa Kemal, Yakup Kadri'nin yazdıklarını okuyunca heyecanlanır,

⁵⁹⁶ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 44.

⁵⁹⁷ Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 191.

maneviyatı yükselir. Mustafa Kemal'i çok etkileyen yazısında Yakup Kadri şöyle der:

“... tarihin bir başlangıç noktasındayız: uzaktan uzağa bir fecir söküyor. Bazıları bunu bir yangın parıltısı zannediyor ve ürkek gözlerini kapıyor: gelecek yeryüzünün bütün mazlum ve mağdur insanların olacaktır.”⁵⁹⁸

Anadolu'nun Yunan işgalinden kurtuluşundan sonra Yunan mezalimini tetkik eden komisyonun içinde yer alır. Yunan askerlerinin ve yerli Hristiyanların halka karşı işledikleri zulümler hakkında neşriyat yapar.⁵⁹⁹

2.2.5. NAZIM HİKMET

Nazım Hikmet, 1921 yılının kışında Vala Nurettin'le İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek için tezkere bekliyorlar. İstanbul'da bekledikleri bu süre içinde ekonomik sıkıntı içindedirler, bazen aç kaldıkları olur. Ankara'dan bekledikleri tezkereyi alıp nihayet 1921 yılının ilk günü yola çıkarlar. Şiddetli kışa, olumsuz hava koşullarına rağmen İnebolu – Ankara yolunu yayan kattetmek zorundadırlar. İnebolu'dan Kastamonu'ya uğrayıp oradan Ankara'ya geçerler. Onları Ankara'ya çağıran ve onlara manzum Ankara'ya davet bildirisini yazdıran Matbuat Umum Müdürü 'Taninci' Muhiddin Bey, bu bildiriye bastırıp halka dağıtır. İçinde Padişah'ın yerildiği mısraların bulunduğu bu bildiriye kimi mebuslar büyük tepki gösterir. Bunun neticesinde Nazım ile Vala ciddi bir sorguya çekilirler. Neticede Matbuat Umum Müdürlüğünden Maarif Vekaletine devredilirler ve Bolu'ya öğretmen olarak tayin edilirler. Bolu'da bir süre çalıştıktan sonra Rusya'ya geçerler.

1922 yılında Vala Nurettin'le birlikte Rusya'ya geçen Nazım Hikmet burada Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde Marksizm ve Leninizm'i öğrenir. Bu arda Fransızca ve Rusça derslerini alır.⁶⁰⁰

⁵⁹⁸ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 242.

⁵⁹⁹ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 417.

⁶⁰⁰ Attila İlhan, a.g.e., 393.

Milli Şef döneminde Nazım Hikmet yirmi sekiz yıla mahkum olmuş, Çankırı Hapishanesi'nde yatmaktadır. Bir süre önce Komünist Parti'den ihraç edilmiş olmasına rağmen, Atatürk'ün ölümüne birkaç ay kala, Harbiye tevkifatı başladığında 'donanmayı isyana teşvik' suçlamasıyla Nazım Hikmet, misafir bulunduğu evden alınıp tutuklanır.⁶⁰¹

Nazım Hikmet yaşadığı sıkıntıları, Ankara Merkez Komutanlığı Cezaevi'nden eşi Piraye'ye gönderdiği mektupta dile getirir:

“...yazınızı görür görmez çocuk gibi ağladım. O kadar hiç, o kadar boş, manasız, öyle haksız yere senden uzağım, bu çileyi hiçbir suçum olmadığı halde öyle çekiyorum ki, zaman zaman sinirlerin dizginini ele almasam, çıldıracağım. Korkma çıldırmam.”⁶⁰²

Şevket Süreyya'nın Ahmet Ziya'ya anlattığına göre Nazım Hikmet'e yaşatılan bunca sıkıntının arkasında Şükrü Kaya vardır: “ ...Falih Rıfkı'nın yalancısıyım, Ali Fuat Paşa demiş ki 'Nazım'ı Şükrü Kaya ziyan etmiştir'; ihtimal, Mareşal'ın fikrine giriyor; Atatürk dahi öfkelenmiş, heyhat ki öfke zamanı!...”⁶⁰³

2.2.6. OSMAN NEVRES

Gazeteci Osman Nevres (Hasan Tahsin), Attila İlhan'ın romanlarında, roman kurgusu içinde doğrudan yer almaz. *Dersaadet'te Sabah Ezanları* romanında, daha çok Neveser'in anılarıyla roman kurgusuna girer. Gönülden Esemeli Söker, Osman Nevres gibi tarihi bir kişinin edebiyata malzeme olmasının edebiyat ile tarih arasındaki sınırların erimesine zemin hazırladığını belirtir.⁶⁰⁴

⁶⁰¹ Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2008, 83.

⁶⁰² Attila İlhan, a.g.e., 83.

⁶⁰³ Attila İlhan, a.g.e., 20.

⁶⁰⁴ Gönülden Esemeli-Söker, *Attila İlhan'da Kültür Sorunsalı*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2002, 125.

Osman Nevres'in fiziki görünümü, romanda, Davos'ta onunla Davos'ta görüşen Neveser'in zihninde bıraktığı izlenim şeklinde verilir. Uzun boylu, mütehakkim edalı, vaûrtavırlı olarak Neveser'in zihninde yer edinmiştir.⁶⁰⁵

Teşkilat-ı Mahsusa'nın güzide elemanlarından olan Osman Nevres, Teşkilat tarafından, Romanya'yı İtilaf Devletleri safında savaşa sokmaya çalışan Boxton Kardeşleri ortadan kaldırmakla görevlendirilir. Osman Nevres, Karadeniz üzerinden Romanya'ya geçip bu görevi yerine getirir. Bunun neticesinde tutuklanıp on beş yıl hapse mahkum edilir. Alman Ordusu yaklaşınca Romenler siyasi tutukluları daha güvenilir bir yere nakletmeyi uygun görür. Tutukluların Bükreş civarındaki bir istasyonda trene bindirileceği bir sırada Osman Nevres, buradaki kargaşadan istifade ederek kaçar. Gece Alman hatları diye Romen askerlerinin üstüne düşer, açılan ateş sonucu yaralanır. Ertesi gün Alman birliklerine kavuşmayı başarır. Ardından Davos'taki bir senatoryumda bir süre tedavi görür.⁶⁰⁶ Davos'taki senatoryumdan ayrıldıktan sonra Talat Paşa tarafından İzmir'e gönderilir. İzmir işgal edildiği gün, Yunan bayraktarını öldürür ve Yunan askerleri tarafından şehit edilir.⁶⁰⁷

Hamiyetperver ve ateşin mizaçlı olan Osman Nevres, idealist ve geleceğe inançla bakan biridir. Bir İttihatçı olan Osman Nevres'in diğer İttihatçılardan farkı Türklüğün varoluşuyla ilgili düşünceleridir. Türklerin bağımsız bir devlet kurması fikri onu ittihatçılardan uzaklaştırdığı gibi Mustafa Kemal'e ve onun bağımsızlık fikrine yaklaştırır.⁶⁰⁸ Davos'taki senatoryumda Neveser Hanım'a, insanlığın geleceğini kan ve vahşetle tehdit eden düşünceler ve niyetlerin Türk'ün ebedi varlığına noksanlık getiremeyeceğini söyler.⁶⁰⁹

2.2.7. REFİK HALİT

⁶⁰⁵ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 69.

⁶⁰⁶ Attila İlhan, a.g.e., 65.

⁶⁰⁷ Attila İlhan, a.g.e., 63.

⁶⁰⁸ Gönülden Eşemenli-Söker, *Attila İlhan'da Kültür Sorunsalı*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2002, 131.

⁶⁰⁹ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 63.

Milli Mücadele'ye yakın duran Salih Paşa Hükümeti'nin istifası üzerine, Refik Halit 4 Nisan 1920 tarihli "Alemdar" gazetesindeki yazısında bu konuyu değerlendirir. Kuva-yı Milliye fikrinin boş hâyâllerden ibaret olduğunu savunur. Anadolu'daki kurtuluş mücadelesini gereksiz ve neticesiz bir hareket olarak görür:

"Hani mebuslar kabineye girecekti? Hani Mustafa Kemal İstanbul'a gelecekti? Hani Hareket-i Milliye memleketi kurtaracaktı?"⁶¹⁰

2.2.8. RIZA TEVFİK

Rıza Tevfik, Kuva-yı Milliye'ye şiddetle karşıdır. 11 Eylül 1920 tarihli "Alemdar" gazetesindeki makalesinde Kuva-yı Milliye'yi şiddetle yerer. Kuva-yı Milliyecilerin haydut olduğunu, 'yüzde doksan dokuz buçuğunun' Türk olmadığını, Mustafa Kemal'in tarihe siyasi deli olarak geçeceğini ve Avrupalıların 'Anadolu'daki Kemalist Ayaklanmayı' temizlemeleri gerektiğini söyler.⁶¹¹

2.2.9. ŞEVKET SÜREYYA

Şevket Süreyya Aydemir 1920'lerin başında komünist fikirleri benimser, Rusya'da, KUTV'da eğitim görür. KUTV'da Askeri Komite'nin Sekreterliğini yapar. Ancak daha sonra bu hareketten soğur ve uzaklaşır. Ayrıca onun her zaman bir Turancı tarafı olmuştur.⁶¹² Şevket Süreyya KUTV'da, Sultan Galiyef'in öğrencisidir.⁶¹³ Önceleri Türkiye'den KUTV'a işçiler gönderir, Rusya'dayken Stalin aleyhtarı Galiyef'çilerle irtibatı ortaya çıkınca buradaki itibarını kaybeder ve hareketten koparak Kemalistlere katılır.⁶¹⁴

⁶¹⁰ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 106.

⁶¹¹ Attila İlhan, a.g.e., 339.

⁶¹² Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 19.

⁶¹³ Attila İlhan, *Yıldız, Hilal ve Kalpak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004, 267.

⁶¹⁴ Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008, 314.

Şevket Süreyya, 1925'ten itibaren komünist hareketten soğur. 1927'de ise bu hareketten uzaklaşır. Şevket Süreyya'nın o günden beri Anadolu'nun hizmetinde olduğu belirtilir.⁶¹⁵ Hükümetle yakınlaşan Şevket Süreyya, Ticaret Bakanlığı'nda İaşe Müsteşarı'nın muavinliğini yapar. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ise İktisat ve Sanayi Tetkik Heyeti Reisidir.

2.3.DİĞERLERİ

2.3.1. ZÜBEYDE HANIM

Milli Mücadele'nin başlangıcında Zübeyde Hanım, İstanbul'da kızı Makbule Hanım ve damadı Mustafa Mecdi Bey'le kalmaktadır. Ankara'ya gidip gelen Kaymakam Mithat Bey'in, Mustafa Kemal ile ilgili haberleri merak ve ilgiyle dinler. Onun en büyük endişesi Mustafa Kemal'in sağlığıdır: “Onun alemi başka ve farklı, en büyük endişesi oğlunun, sağlığı ve varlığı; hele Şeyhülislâmın ‘katli vaciptir’ fetvâsını, Zat-ı Şahane'nin onaylamasından sonra!..”⁶¹⁶

Zübeyde Hanım, hayata sımsıkı bağlı, canlı ve konuşkan bir insandır. Bunun birlikte mümin ve mütevekkil biridir. Kurtuluş Savaşı'nın sonlarına doğru hastadır. Ancak hastalığından şikayetçi değildir. Sabah akşam dua eder. Hastalığında mustarip olduğu durum namaz kılamamasıdır.⁶¹⁷

Zübeyde Hanım'ın gözünde Mustafa Kemal, her zaman, Manastır Askeri Rüştıyesi'nden henüz bayram iznine gelmiş o ‘sarı kafalı oğlancık’tır. Hayattaki en büyük muradı ise dünya gözüyle oğlunun mürüvvetini görmektir. Bu arzusunu Mustafa Kemal’e ifade eder:

⁶¹⁵ Attila İlhan, a.g.e., 20.

⁶¹⁶ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 183.

⁶¹⁷ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 325.

“... bak beri çocuğum... Cenab-ı Hak, seni milletine bağışlasın... sen de erdin muradına, o da erdi... ama ben eremedim... bilirsin nedir muradım, dünya gözüyle görmek isterim mürüvvetini!..”⁶¹⁸

İzmir’in kurtuluşunda sonra Ankara’ya gelen Zübeyde Hanım, buranın havasına alışamaz. Burada hastalığı ilerler. Hastalığının mahiyeti ve ilerlemiş yaşını nazara alan Doktor Refik Bey, durumunun ümitsizlik arz ettiğini; ancak İzmir gibi iklimi daha mutedil bir yerde yaşamasının neticeyi geciktirebileceğini söyler.⁶¹⁹

Zübeyde Hanım, Selanik’ten uzakta derin bir gurbet duygusu yaşar, her zaman Selanik’in özlemini çeker. Zübeyde Hanım, hastalığına havası iyi gelir diye doktor tavsiyesiyle İzmir’e getirilir. İzmir’in havasının kendisine iyi geldiğini söyleyen Doktor Asım Bey’e şu cevabı verir:

“... bihude konuşursun, çocuk... İstanbul!.. Ankara!.. İzmir!.. A be, nereye gitsem, ben gurbetteyim Selanik’de olmadıkça...”⁶²⁰

2.3.2. FİKRIYE

Fikriye’nin görünümü şöyle tarif edilir: “... çarşaf yerine omzunda pelerini, peçe yerine, gözlerini örten seyrek bir tül; eflatuna çalan sarmaşık moru, ‘Avrupa giyinmiş’, o dal gibi genç kız Fikriye.”⁶²¹ Fikriye’yi betimleyen bu ifadeler, *Reis Paşa* romanında sık sık tekrarlanarak leit motive dönüşür. Dönemin kadın giyimi olan çarşaf ve peçe yerine, pelerin ve yüzünü örten hafif bir tül kullanması Fikriye’nin Avrupai bir kadın olduğunun işaretidir. Mustafa Kemal’in Fikriye ile ilgili izlenimi ise şu şekildedir: “Fikriye ne vakit aklına gelse, hafızasında hep aynı resim: o yarı küskün, yarı anlaşılmamış munisliğiyle, piyanosuna eğilmiş; Chopin’den bir nocturne çalıyor; tuşlara âdeta dokunmuyor hissini veren, hafif ve uzun parmakları; ağır kirpiklerin gölgelediği; yeşil gözlerinin, biraz süzgün, biraz

⁶¹⁸ Attila İlhan, a.g.e., 431.

⁶¹⁹ Attila İlhan, a.g.e., 450.

⁶²⁰ Attila İlhan, a.g.e., 462.

⁶²¹ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 176.

mahzun bakışı! Tuhaftır ama, insana Osmanlıdan ziyade, Avrupalı kızları hatırlatır.”⁶²²

Fikriye, İstanbul’dan Ankara’ya gidip gelen Mithat Bey’den Mustafa Kemal’in çok yalnız olduğunu ve evine bir kadın eli değmediği için hayatının düzensiz olduğunu öğrenince Ankara’ya, Mustafa Kemal’in yanına gitmeye karar verir.⁶²³

Fikriye, Mustafa Kemal’e kavuşmak, onun yalnızlığını gidermek, ihtiyaç duyduğu sıcak bir aile yuvasını sağlamak ve ona hizmet etmek için, İstanbul’dan Ankara’ya geçmenin tehlikeli olduğu bir zamanda Kaymakam Mithat Bey’le Ankara’ya gitmek üzere yola çıkar. Erkek kılığında yola çıkan Fikriye, Mithat Bey ve beraberindeki Kuva-yı Milliyeci korumalarıyla birlikte Rum çetelerince tutuklanır. Fikriye’nin böyle bir durumda düşündükleri onun korkusuzluğunu gösterir. Bu durumda onun tek endişesinin Mustafa Kemal’e kavuşamamaktır. Rum çetelerinin elindeyken şöyle düşünür: “... Eğer burada ölür kalırsam, tek hicranım, ona kavuşmadan ölmek olacaktır: kendimi öyle ucuza da vermem, kimim ben, Memduh Hayrettin Bey’in kerimesi değil miyim? Biraderim, cephede dövüşmüyor mu?..”⁶²⁴

Fikriye’nin Ankara gelmesiyle Mustafa Kemal uzun zaman bir zamandan beri özlemini özlemini duyduğu sıcak bir aile yuvasına kavuşmuş olur. Fikriye’nin Ankara’ya gelmesiyle beraber Mustafa Kemal’in taşındığı Direksiyon Binası, Mustafa Kemal’in Milli Mücadele’nin yoğun çalışmaları arasında soluklandığı bir aile yuvasına dönüşür.⁶²⁵

Fikriye, Mustafa Kemal’e derin, katıksız, adeta kutsal bir aşkla bağlıdır. Mustafa Kemal’in küçük bir arzusunu dahi bir emir gibi telakki eder ve onun arzusunu yerine getirmek kendisine lezzet verir. Mustafa Kemal, Direksiyon Binası’nda kendisine bir kadeh rakı dolduran Fikriye’ye, rakıyı kendisinin de içmesi

⁶²² Attila İlhan: a.g.e., 343.

⁶²³ Attila İlhan: a.g.e., 187.

⁶²⁴ Attila İlhan: a.g.e., 403.

⁶²⁵ Attila İlhan: a.g.e., 510.

şartıyla alacağını söyler. Fikriye'nin buna cevabı büyük bir muhabbet ve teslimiyeti ifade eder:

“... sizin için, zehir de olsa içerim Paşam! dedi:

... yeter ki siz emredin!”⁶²⁶

Mustafa Kemal'e tutkuyla bağlı olan Fikriye adeta bütün varlığını ona feda etmeye hazırdır. Hastalığının ilerlediği bir sırada kendisini soran ve “Seni zayıf buldum...” diyen Mustafa Kemal'e şu cevabı verir:

“... haiz-i ehemmiyet değil, Paşam! Mühim olan, sizin âfiyette olmanızdır.”⁶²⁷

Mustafa Kemal, hastalığı giderek ilerleyen Fikriye'ye, Almanya'da Münih civarında bir senatoryumda tedavi görmesi gerektiğini söyleyip onu bu konuda ikna etmeye çalışınca Fikriye'nin cevabı şöyle olur:

“... ne olurmuş? Yoksa ölür müymüşüm?..”

Başını önüne eğiyor, alçak sesle “... yanınızda ölmüş olurdum...” diyor, “... Buna çoktan razıyım ben!..”⁶²⁸

Fikriye, Mustafa Kemal'in yanında ölmeyi ondan uzakta göreceği bir tedaviye tercih edecek derecede ona bağlıdır. Almanya'ya tedavi içi giderken de iyileşmekten ümidini kesmiştir, sadece Mustafa Kemal'in ısrarından dolayı Almanya'ya gider.⁶²⁹

2.3.3. LATİFE

⁶²⁶ Attila İlhan: a.g.e., 537.

⁶²⁷ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 430.

⁶²⁸ Attila İlhan, a.g.e., 434.

⁶²⁹ Attila İlhan, a.g.e., 449.

İzmir'in önde gelen ailelerinden olan Uşakizade Muammer Bey'in kızı Latife, Paris'te hukuk öğrenimi görürken Mustafa Kemal'in İzmir'e geldiğini öğrenince Paris'ten İzmir'e gelir. Mustafa Kemal'in Karargâhına gelen Latife şöyle tasvir edilir: "Konak istikametinden gelen bir otomobil, hızla önlerinden geçti; karargâhın nizamiyesine yakın bir yerde durdu; içinden fevkalâde 'alafranga', ufak tefek bir genç hanım çıkacaktır; peçesi filan yok, mor pelerinli, ilk bakışta 'ecnebi' hissini uyandırıyor."⁶³⁰

Mustafa Kemal'in karargâhına gelerek, Başyaver Salih Bey'in müsaade etmemesine rağmen fırsatını bulup Mustafa Kemal'in odasına süzülür. Kendini tanıtarak Mustafa Kemal'e kendisinin elini öpmeye ahdi olduğunu söyler ve elini öper. Latife Hanım bu sırada son derece rahat ve kendinden emindir. Konuşurken sevimli ve çocukçadır. Onun bu hali Mustafa Kemal'i etkiler. Bu nedenle Seryaver Salih Bey'e Latife'yle ilgili şöyle der: "... hoş kız ... zehrimi aldı..."⁶³¹

Latife Hanım'ın ön plana çıkan özelliklerinden biri kıskançlığıdır. Mustafa Kemal'le tanıştığı ilk zamanlardan itibaren onu kıskanmaya başlar. Öyle ki Gazi'nin arkadaşlarıyla ve Halide Edip Hanım'la sohbetinden bile kıskançlık duyar. Mustafa Kemal'in ve çevresindekilerin kendisine ilgi göstermesini bekler; ancak beklediği ilgiyi görmemesi, Gazi'nin başkalarıyla ilgilenmesi onda şiddetli bir kıskançlık duygusunu uyandırır. İzmir'in kurtuluşu vesilesiyle verdiği yemekte, Gazi Paşa'nın; Fevzi Paşa ve Halide Edip Hanım'la sohbet etmesinden duyduğu rahatsızlık şöyle ifade edilir: "Muhavereyi donuk bir gülümseme, biraz da kıskanç bir alâkayla izleyen Latife..."⁶³²

Mustafa Kemal, Uşakizadelerin köşkünde, kendisiyle vedalaşmaya gelen Halide Edip Hanım'la tokalaşırken onun elini avuçlarına alıp kendisine samimiyet göstermesi ve pelerinini hediye etmesi onda büyük bir rahatsızlık uyandırır, "Halide Edip Hanım'a, güçlü bir rakibe bakar gibi; dik, biraz da meydan okurcasına"⁶³³ bakar. Bu durumdan duyduğu rahatsızlığı Mustafa Kemal'e sorduğu şu soruyla

⁶³⁰ Attila İlhan, a.g.e., 332.

⁶³¹ Attila İlhan, a.g.e., 337.

⁶³² Attila İlhan, a.g.e., 372.

⁶³³ Attila İlhan, a.g.e., 406.

ortaya koyar “...sizce bir başkumandanın, pelerinini hediye ettiği, başka bir onbaşı mevcut mudur? Doğrusu bence, mucib-i merak, bir keyfiyet!..”⁶³⁴ Ardından, Halide Edip Hanım’ı küçümsemek için onun geçmişte Amerikan mandası taraftarı olduğunu öne sürer.

Latife Hanım; Mustafa Kemal’in her arzusunu bir emir gibi telakki eden ve âdeta kendi varlığını Mustafa Kemal’in mutluluğuna adayan, onun mutluluğuyla mutlu olabilen Fikriye’ye benzemez. O, daha çok kendi saadetini düşünür. “Durgun, duygulu, hasta Fikriye’nin karşısında atik, bilgili, kendinden emin bir genç kızdır Latife”⁶³⁵

⁶³⁴ Attila İlhan, a.g.e., 409.

⁶³⁵ Gürsel Aytaç, “Bir Attila İlhan Klasığı “Gazi Paşa”, Attila İlhan (Editör: Yakup Çelik), TC. Kültür ve turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006, 305.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TARİHİ MEKANLAR

Attila İlhan, mekan konusunda oldukça titizdir. Romanlarında geçen mekanları; köşk, yalı ve ev benzeri yapıları reel dünyada varsa önceden arayıp bulur. Tasarladığı yapıyı bulamadığında ise birkaç yapıyı birleştirerek kafasında planlar. Roman kişilerinin yaşadıkları mekanları önemser. “Bu mekanlar kendisinin kafasında belirmediği takdirde okuyucunun gözünde canlanamayacağı fikrindedir.”⁶³⁶

Attila İlhan’ın romanlarında mekan, kişilerin kültürel ve psikolojik yönlerini yansıtmak bakımından ve olay örgüsü içinde, olayların yaşandığı atmosferi yansıtmak bakımından önemli bir işleve sahiptir. Attila İlhan’ın romanlarında geçen tarihi mekanlar, genellikle detaylıca tasvir edilir ve bazen bu mekanlara çeşitli anlamlar, imgeler yüklenir. *Reis Paşa* ve *Gazi Paşa* romanlarında mekan unsuru ön plana çıkarılmaz, mekanlar diğer romanlarda olduğu kadar ayrıntılı tasvir edilmez. Bu durumu, bu romanlarda aksiyonun ön plana çıkarılması nedenine bağlıyoruz.

Attila İlhan’ın romanlarında en çok yer alan tarihi mekan İstanbul’dur. Özellikle işgal dönemi İstanbul’u ön plana çıkar. Attila İlhan’ın romanlarında yer alan diğer tarihi mekanlar; II. Meşrutiyet öncesi Selanik, I. Dünya Savaşı yıllarındaki Şam, Yunan işgali zamanındaki İzmir, Bursa ve Milli Mücadele dönemi Ankara’sıdır.

3.1. İSTANBUL

Attila İlhan’ın romanlarında geçen tarihi mekanlardan en fazla ön plana çıkan, işgal dönemindeki İstanbul’dur. İşgal altında bulunan İstanbul, hem

⁶³⁶ Tülin Arseven, “*Attila İlhan’ın Romanları ve Romancılığı*”, Attila İlhan (Editör: Yakup Çelik), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2006, 257.

işgalcilerin kirlettiği bir mekandır, bu nedenle şehir sık sık “altın dişli bir fahişe”ye benzetilmiştir hem de minarelerden yankılana ezanlarla işgale karşı bir direniş gösterir. Şehrin minarelerinden yankılanan ezanlar, buranın hâlâ asıl sahiplerine ait olduğunu haykırır. İşgal altında bulunan İstanbul’da bir taraftan Saray ve hükümet işgalcilerle işbirliği yaparken, çeşitli kesimlerden işgalcilerle işbirliği içinde olanlar, ihanet batağına düşmüş kişiler görülürken; diğer taraftan vatansever kesimlere, işgale karşı direnenlere ve milli mücadele için çalışanlara rastlanır. İşgal altında bulunan şehrin çeşitli semtlerine, sefahat yerlerine, yalı ve konaklarına ve kültürel kimliği taşıyan mekanlarına yer verilir.

“O Karanlıkta Biz” romanında II. Dünya Savaşı yıllarında İstanbul’daki karalık ilişkiler, casusluk faaliyetleri ve savaşın neden olduğu ekonomik sıkıntılar yer alır.

3.1.1. İŞGAL ALTINDA İSTANBUL

Attila İlhan’ın Kurtuluş Savaşını konu alan romanlarında İstanbul, adeta bütün ülkeyi özetler gibidir. İstanbul’a mekan olarak iki farklı mânâ yükleniyor: Birincisi çökmüş, teslim olmuş işgal altındaki İstanbul. İkincisi ise Milli Mücadele’ye bağlanmış, ümide dönük İstanbul.⁶³⁷

16 Mart 1920 günü İngiliz deniz komandoları İstanbul’un çeşitli rıhtımlarından kamyonlarla Babıali, Divanyolu, Karaköy, Perşembe Pazarı, Beşiktaş, Beyoğlu gibi İstanbul’un çeşitli semtlerine nakledilirler. İstanbul’un değişik yerlerinde bu manzaralarla karşılaşılır.⁶³⁸

İtilaf Devletleri’nin İstanbul’u işgal ettikleri gün şehrin manzarası şöyle tasvir edilir:

⁶³⁷ Yaşar Şenler, “*Attila İlhan’ın Tarihi Romanlarında İşgal ve Milli Mücadele Yılları İstanbul’u*”, I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu (03-05 Nisan 2008) Bildirileri, Beşir Kitabevi, İstanbul 2009, 987.

⁶³⁸ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 18.

“Kalin ve karanlık bir pus, Dersaadet’i kaplamıştı. Şehrin soğuk ışıkları, yer yer, bu dağınık su tozu dalgınlığında, belirip kayboluyor: 16 Mart 1336 (1920): sabaha karşı.”⁶³⁹

İstanbul’un soğuk ve soluk bir manzaraya bürünmesinin İtilaf devletlerinin işgalidir. İşgal, şehirde katlanılmaz bir atmosferin oluşmasına neden olmuştur, adeta şehri kirletmiştir.

İstanbul’un işgali karşısında halk, hayret, çaresizlik ve üzüntü içinde olan biteni seyreder. Halkın işgal karşısındaki şaşkınlığı şu şekilde ifade edilir: “Beyazıt Meydanı, mahzun, eflâtuna çalar, bir güvercin yağmuru. Ahâli, mütehayyir ve müteellim, kaldırımlara dizilmiştir: görmez gibi bakıyorlar: Boşluğa.”⁶⁴⁰

İşgal, İstanbul’un her tarafına, semaya, eşyaya gri bir renk katmıştır. Şehrin seması sislidir, karanlıktır, eşya yoğun bir kesafetin altında silinmiştir. Her şeyde bir tiksinti hissedilir, etrafta görülen daha çok, iç bulandırıcı bir manzaradır. Etrafı beyaza bürümesi, aydınlatması beklenen kar dahi iğrenç bir balgam gibidir. Çünkü işgal karı bile kirletmiştir:

“İğrenç, balgam kıvamında bir sulusepkenle uyanıldı, bütün gece yağmış ama, tutmuyor, ortalığı kirletiyor yalnız; tutsa, o rendelenmiş mermer aklıyla kar, şehri ne mükemmel aydınlatırdı.”⁶⁴¹

İstanbul’un işgalinden sonra Ankara’ya geçen Yunus Nadi Bey’in Mustafa Kemal’e anlattığına göre İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından işgal edildikten sonra esir bir şehir konumuna düşmüştür. Oradaki Padişah ve hükümet esir konumundadır. İngilizlerin emri altında hareket ederler. Özgürlüğü, kurtuluşu isteyenler ise kendilerini Anadolu’ya atarlar.⁶⁴² “*Reis Paşa*” romanında birçok vatansever kişinin

⁶³⁹ Attila İlhan, a.g.e., 16.

⁶⁴⁰ Attila İlhan, a.g.e., 21.

⁶⁴¹ Attila İlhan, *Dersaadet’te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 294.

⁶⁴² Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 103.

Anadolu'daki kurtuluş mücadelesine katılmak üzere Ankara'ya geçmesi İstanbul'un önemini iyice azaltır.⁶⁴³

Taretlerini Saray'a çevirmiş olan işgal gemileri, Saray'ı, Padişah'ı ve şehri adeta esir almışlardır. İtilaf Devletleri'nin savaş gemileri boğazda, İstanbul'un iki yakası arasında çelikten bir duvara benzetilmiştir: "Limandaki, İtilâf Donanması: Boğaziçi'ne doğru uzayıp giden, kruvazör ve muhripler; hafif dumanlı şehrin, iki yakası arasında; çelikten bir duvar gibi yükseliyordu."⁶⁴⁴ Adeta şehrin iki yakasının bir araya gelmesini engelleyen çelikten bir duvardır. Hatta sadece İstanbul'un değil, bütün memleketin iki yakasının bir araya gelmesini engelleyen çelikten bir duvar gibidir. O savaş gemilerinin orada bulunmasının nedeni İstanbul'un işgalidir. İşgal memleketin iki yakasının bir araya gelmesini engelleyen bir durumdur. Ancak Anadolu'da başlayan kurtuluş mücadelesi bu çelikten duvarı söküp atacaktır.

İşgal altında bulunan İstanbul, genellikle soğuk, sisli ve karanlıktır. Şehirde bir tarafta zillet ve sefalet hüküm sürerken, diğer taraftan diğer taraftan şehrin 'kibar' semtleri fuhuş, eroin ve safahata boğulmuştur. Şehrin Türk kimliği adeta silinmiştir. İstanbul'un ismi bile değiştirilmiştir, işgal kuvvetleri ve azınlıklar İstanbul yerine Costantinople ismini kullanırlar. Şehrin Müslüman ve Türk kimliğinin en büyük işareti sayılan ezan dahi, işgalden kaynaklanan sis karanlık tarafından boğulmaktadır. "Dersaadet, İngiliz ve Fransız 'Müstemleke' birliklerinin, kahve esmeri Hindu ve kuzgun siyahı zenci 'neferlerince' taranıyor. Haliç üzerinde vapur dumanı bir sis, minarelerden dağılan Ezan-ı Muhammedî'yi boğup, işitilmez kılan, acaba o mudur?"⁶⁴⁵ Burada, işgal güçlerinin milletin milli kimliğine ve inancına kastettiklerinin ima edildiği düşüncesindeyiz.

Her şeye rağmen, İngiliz subayı Miray Morley'in, Mizrahilerin yılbaşı balosundan dönerken pusuya düşürülüp öldürülmesi, işgalin, işgalciler için ağır bedelinin olacağını gösterir.

⁶⁴³ Sema Uğurcan, "Attila İlhan'ın Romanlarında Tarihi Bir Gezinti: Selanik, İstanbul, Ankara, İzmir", *Attila İlhan* (Editör: Yakup Çelik), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006, 295.

⁶⁴⁴ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 108.

⁶⁴⁵ Attila İlhan, a.g.e., 291.

Reis Paşa romanının başında işgal altında bulunan İstanbul, şu şekilde tasvir edilir: “Kalın ve karanlık bir pus, Dersaadet’i kaplamıştı. Şehrin soğuk ışıkları, yer yer, bu dağınık su tozu dalgınlığında, belirip kayboluyor.”⁶⁴⁶

İşgalin bütün vahametiyle hissedildiği ve henüz kavi bir kurtuluş ümidinin olmadığı, Anadolu’da parlamaya bir kurtuluş meşalesi bulunsa da bunun henüz İstanbul’da pek hissedilmediği bir zamanda, İstanbul karamsar bir tablo şeklinde tasvir edilir. İstanbul’u saran kalın ve karanlık pusun ümitsizliğin ifadesi olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Anadolu’da yanmaya başlayan bu kurtuluş meşalesinin artık İstanbul’da da hissedilmeye başladığı bir zamanda ise İstanbul şöyle tasvir edilir:

“Ürkek ve kararsız kış güneşi, bir var bir yok. Alacası tumturaklı, incir moru ‘şeâmet’ bulutları üst üste, ufka yığılmış.”⁶⁴⁷

Gazi Paşa romanın başında yer alan bu tasvirde ise işgalin uğursuz bulutları ufku kaplamışsa bile bu bulutların arasında kurtuluşu müjdeleyen güneş de görülmeye başlamıştır. Çünkü artık Anadolu’da kurtuluş mücadelesi daha çok güçlenmiş, daha çok ümit bahşetmektedir ve bu, İstanbul’da da hissedilmektedir.

İşgal altında bulunan İstanbul’da bir taraftan Saray’ı ve hükümeti esir almış olan işgal kuvvetleri, işgali ‘küstah bir sevinçle’ karşılayan azınlıklar, işbirlikçi Türkler; işgal subaylarıyla düşüp kalkan Levantenler, azınlıklar ve işbirlikçi Türk kadınlarının oluşturduğu ihanet ve sefahat ortamı görülürken; diğer taraftan vatansever subaylar ve aydınlar da halkı işgale karşı uyandırmaya çalışır. Mim Mim Teşkilatı vasıtasıyla Anadolu’daki istiklal mücadelesine istihbarat sağlarlar, Anadolu’ya silah ve cephane kaçıırırlar. Münif Sabri’nin, Neveser’e söylediğine göre lağvedilen Teşkilat-ı Mahsusa mensuplarının çoğu Karakol Cemiyeti kisvesi altında Milli Mücadele için faaliyetlerini sürdürürler. İstanbul’da, İzmir’in işgalinden sonra başlayan protesto mitinglerinin arkasında da bunlar vardır.⁶⁴⁸

İşgal altında bulunan şehirde halk kültürünün çeşitli unsurları, yaşanan işgalin ve işbirlikçi çevrelerdeki kültürel yozlaşmaların karşısında “bir arındırma görevi

⁶⁴⁶ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 16.

⁶⁴⁷ Attila İlhan, *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009, 21.

⁶⁴⁸ Attila İlhan, *Dersaadet’te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 302.

üslenir.”⁶⁴⁹ İşgalin ağır şartları altında, İstanbul’un her tarafında işgalcilerin varlığının hissedildiği bir dönemde ezan, şehrin Müslüman ve Türk kimliğini haykıran, İstanbul’un ve ülkenin hala asıl sahiplerine ait olduğunu bildiren bir simge - değer olarak karşımıza çıkar.

Neveser’in Perapalas’ta Münif Sabri ile geçirdiği ‘aşk gecesinin’ sabahında içeri dolan ezan sesi adeta etrafı aydınlatır. Çünkü işgal altında bulunan İstanbul’da, şehrin Türk kimliğini yansıtan en büyük emare şehrin semalarında yankılanan ezandır:

“Şafak karanlığına dağılan, bu kartal sürüsü ezanlardan başka, şehrin Türk’e ‘aidiyetini’ kanıtlayabilecek, hiçbir şey kalmamıştı ki”⁶⁵⁰

Müezzinlerin okuduğu ezan, işgalin karşında pasif bir çığlık gibidir. Şehrin Müslüman ve Türk olduğunu haykıran bir çığlık. “Etraftaki camilerden, sabah ezanları okunuyor: sakallarında, pırıl pırıl çiğ taneleri, mümin ve mütevekkil müezzinler: sesleri yorgun ve mağlup!” Müezzinlerin seslerindeki yorgunluğun ve mağlubiyetin sebebi şehrin esaret altında bulunmasıdır, diyebiliriz.

İşgal altında bulunan İstanbul’da yabancı kültürü şehre taşıyan ve şehrin Türk kimliğini silmeye çalışan işgalcilere karşı şehrin Türk kimliğini yansıtan diğer bir simge - değer ise Şirket-i Hayriye vapurlarıdır. “Şirket-i Hayriye vapurlarının geçmişten bugüne belli bir ruh taşıyarak toplumu bir arada tutan bir kültür ögesinin simge - değeri olduğunu”⁶⁵¹ söyleyebiliriz.

Osmanlı Devleti’ndeki şirketlerin, işletmelerin çoğunun yabancıların yönetiminde bulunduğu bir dönemde yabancı sermayeye dayanmadan kurulan Şirket-i Hayriye⁶⁵² vapurları işgal altında bulunan İstanbul’da milli kültürü yansıtan bir değer olarak görülebilir. İstanbul’un Türk kimliğini yansıtan bu vapurlar şehrin tarihine şahitlik eder:

⁶⁴⁹ Nesrin Fevzioğlu: “Attila İlhan’ın *İki Romanında Halk ve Halk Kültürü*”, <http://e-dergi.atauni.edu.tr>, Tarih: 21. 07. 2010, saat: 20.55.

⁶⁵⁰ Attila İlhan, *Dersaadet’te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 308.

⁶⁵¹ Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009, 195.

⁶⁵² Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, Cilt: 3, Cem Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul 1997, 245.

“Şirket-i Hayriye vapurları, başlı başına bir evren: Her birinin kendine göre bir huyu, bir öyküsü, adı biraz da efsaneleşmiş bir kaptanı var. Numaraları bile, başlı başına kişilik kazanmış; hele adları, hele debdebeli ve resmi Meşrutiyet zevkini akla getiren adları, kim bilir kaç sahil çocuğunun belleğinde, bayram gezmelerini, okuldan kaçmaları, maç dönüşlerini hatırlatarak yaşamış durmuş! Ya seferleri, bin defa, on bin defa, yüz bin defa, şehrin belirli ve gerçek bir noktasından, söz gelişi Galata Köprüsünden yola çıkıp, her biri tarihin bir sahifesine sokulmuş, o dağınık, gerçekten çok masala ve yaşanmamışa ait iskelelere dağılışları: Beylerbeyi’nde, II.Abdülhamid’in ihtiyar akbaba profili, hüznün döken ıhlamurların gölgeleriyle yerlere çizili. Beykoz’da, Mim Mim Grubu’nun Anadolu’ya kaçırdığı Kuva-yı Milliye’ciler sabırsızlanıyor. Rumeli hisarında, Fatih Sultan Mehmed’in duvarcı ve dülgerleri, Bizans üzerine açılacak büyük savaşın namılı hisarlarını ya bugün yükseltecek ya yarın. Ortaköy’de, yıllardan 1714 ise eğer, yedi tepenin en güzel camilerinden biri meydana getiriliyor.”⁶⁵³

3.1.2. İSTANBUL’UN SEMTLERİ

Attila İlhan’ın romanlarında, özellikle işgal dönemi İstanbul’u çeşitli semtleri, konak ve yalılarıyla yer alır. Beyoğlu, Cadde-i Kebir, Parisiana gibi semtler işgal döneminle işgal subaylarının cirit attığı, yoz ilişkilerin yaşandığı, azınlıkların, işbirlikçilerin ve işgal subaylarının birlikte eğlendikleri semtlerdir. Fatih, işgal döneminde İstanbul’un yozlaşmamış, Türk kimliğini muhafaza eden semtidir. Üsküdar, işgal altında sıkışıp kalan Türk aydınları için bir kurtuluş kapısıdır, Üsküdar’a geçebilenler Anadolu’ya rahatlıkla geçebiliyorlar.

3.1.2.1. BEYOĞLU

⁶⁵³ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 216.

İşgal subaylarının azınlıklarla, Levantenlerle ve işbirlikçi Türklerle eğlence mekanlarında eğlendikleri Beyoğlu semti Batı'yı temsil eder.⁶⁵⁴ “Beyoğlu, bazen renkli ve Avrupai hayatın, bazen en ağır biçimde hissedilen işgalin, sefahatin ve sefaletin, bazen de bilenen kinlerin gittikçe sıkılan bir yumruk gibi işgal kuvvetlerine doğru kalktığı bir direnişin sahnesidir.”⁶⁵⁵ Miralay Ferit'in gözüyle gördüğümüz Beyoğlu manzarasında Türklüğe ait bir belirti yoktur. Birahanelerden, meyhanelerden Batılı çalgılar olan gramafon ve laterna sesleri gelir. Sokaklarda “küstah Rum orospuları” görülür. İstanbul ve Beyoğlu semti sadece askeri olarak işgal edilmemiş, bu haliyle kültürel olarak da işgal edilmiştir. Bu görünümüyle Beyoğlu Miralay Ferit'in üzerinde boğucu bir etki yapar:

“Her birahane gramafon çığlıkları, her meyhanede gemi azıya almış laternalar. Sokaklarda, iyice bayrak açmış Rum orospuları, küstah mı küstah şarkı söylüyorlar, bağıra çağıra küfrediyorlar. Kendini ya çoktan hapı yutmuş, ya çıldırmaya çeyrek kala, ya dağı taşı devirecek güçte ya da sineğini kovamayacak kadar yorgun hissederek, şakır şakır dumanı tüten azgın bir at gibi durduğu yerde duramayan bu Beyoğlu”nun⁶⁵⁶ kalbi Cadde-i Kebir'dir.

Cadde-i Kebir; işgal subaylarının, alafranga Osmanlıların ve gayr-ı müslim sosyete kadınların eğlendikleri eğlence mekanlarının yeridir. Gece hayatının canlı olduğu bu caddenin manzarası daha ziyade Hıristiyan bir Avrupa şehrine benzer. Cadde-i Kebir'deki gece manzarası şöyle tasvir edilir:

“Cadde-i Kebir, gece yaşantısına geçmişti: Tünel'den, Eminönü'den gelmekte, ya da o tarafa gitmekte olan, tek bazıları römorklu tramvaylar; onların arasında, iki tarafa akıp giden otomobiller: tannan, tramvay çanı; irkiltici, otomobil kornası... iki kaldırımında, hayatından memnun ‘Pera kalabalığı’ tenezzühe çıkmıştır: daha çok gayr-ı müslim ‘madam’lar, ‘matmazel’ler; onlara ‘refakatte kusur etmeyen’, üniformalı, İngiliz, Fransız ve İtalyan zâbitleri; yer yer, şapkalı,

⁶⁵⁴ Yaşar Şenler, “Attila İlhan'ın Tarihi Romanlarında İşgal ve Milli Mücadele Yılları İstanbul'u”, I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu (03-05 Nisan 2008) Bildirileri, Beşir Kitabevi, İstanbul 2009, 987.

⁶⁵⁵ Yaşar Şenler, a.g.e., 990.

⁶⁵⁶ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 68.

redingotlu, gayr-ı müslem ‘mösyö’lerin, arasına karışmış, fesli fakat alafranga giyimli, İstanbul ahalisi: çoğu erkek.”⁶⁵⁷

Bir Avrupa şehrini andıran Cadde-i Kebir’deki mağazalarda genellikle Fransızca, Rumca ve Ermenice tabelalar göze çarpar. “Bazı iş hanlarının, bazı binaların kapı ve balkonlarına, İngiliz, Fransız, İtalyan, en çok da Yunanistan bayrakları asmışlar...”⁶⁵⁸ Cadde-i Kebir’in, bu haliyle, Türk kimliği ve buradaki Türk varlığı silinmiş gibidir.

İstanbul’un ve Anadolu’nun çeşitli yerlerinin işgali karşısında Rumlar büyük sevinç gösterilerinde bulunurlar. Anadolu’daki işgalleri kutlarlar, her tarafa Yunanistan ve itilaf devletlerinin bayraklarını asarlar. Bu da yetmezmiş gibi, İtilaf Devletleri, İstanbul’un Müslüman ve Türk kimliğini reddettiklerinin ifadesi olarak İstanbul yerine ‘Konstantinople’ ismini kullanırlar. Ayrıca İstanbul Hükümeti’nin ve Saray’ın bütün bunlara karşı itaatkâr bir tavır takınması ve İstanbul’daki kimi Türklerin işgal kuvvetleriyle işbirliği yapması, Gülistan Satvet gibi bazı Türk kadınlarının işgal kuvvetleriyle yaşadıkları sefahat, dışarıdan bakıldığında şehrin Türk kimliğini örtmüş gibidir. Bu yozlaşmanın en çok görüldüğü yerlerden biri de Cadde-i Kebir’dir:

“Cadde-i Kebir, her gün biraz daha, ‘Osmanlı’ olmaktan çıkıyor; Hristiyan bir Balkan şehri ‘intibâını veriyordu’. Yunanlıların yeni taarruzu, hele Akhisar, Salihli ve Balıkesir’in ilk hamlede düşmesi; Rumları çılgına çevirmişti: ne tarafa baksan bayrak; her bayrak, çizgili mavi beyaz ve haç!”⁶⁵⁹

3.1.2.2. FATİH

İşgal altında bulunan İstanbul’un birçok semti yabancılaşmışken, caddelerinde, sokaklarında işgal karşısındaki sevincini belli ettiren azınlıklar, Rum kopilleri; Gülistan Satvet gibi kimliğine yabancılaşmış Tür kadınları eğlence

⁶⁵⁷ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 141.

⁶⁵⁸ Attila İlhan, a.g.e., 141.

⁶⁵⁹ Attila İlhan, a.g.e., 292.

yerlerinde işgal subaylarıyla görülürken; bu manzaranın ötesinde Fatih, fakirliğiyle ve harabeliğiyle beraber Müslüman Türk kimliğini muhafaza eder: “Oraları sahici İstanbul’du, Türk’ün İstanbul’u: Kafeslerin ardında, ürkmüş gazeller gibi görünmesiyle kaybolması bir olan kadınlar, nazlı gözlerini acele çekip alıyor, bıraksa, geride hafif bir vanilya ya da karanfil kokusu bırakıyordu.”⁶⁶⁰

“Müslüman akşamlarda” işgale karşı direnişin bir sembolü olarak gördüğümüz ezanların minarelerinden yankılandığı Fatih semtinin evleri “yoksulluk korkusuyla” birbirine sokulmuşlardır.⁶⁶¹ Fatih, işgal altında bulunan İstanbul’da en çok Türk ve Müslüman kalmış semttir, yoksulluğa ve işgale rağmen kimliğini korumakta direnen bir mekandır.

3.1.2.3. DİĞER SEMTLER

Boğazın Anadolu tarafında yer alan Üsküdar semti işgal altında bulunan İstanbul’da, Anadolu’ya geçen vatansever aydınlar için bir kurtuluş kapısıdır, Ankara’ya açılan bir kapıdır. Üsküdar’a geçebilenler, Ankara’ya kolayca geçebilme imkanına kavuşurlar. Bu nedenle Üsküdar iskelesi sıkı bir kontrol altında tutulur.⁶⁶²

Galata Kulesi, I. Anastas’tan beri durup dinlenmeksizin İstanbul’u seyreden ve onun tarihine şahitlik olan bir insan gibidir. İstanbul’un üzerinden gelip geçen “anasının gözü Bizanslılara”, “patırtıcı Araplara”, “işini bilir Cenevizlilere” ve “1453 yılının o müthiş mayıs sabahında paldır küldür ortaya çıkıveren” Türklere şahitlik etmiştir. Galata Kulesi, bütün padişahları tanır, “o bazen yumuşak, bazen debdebeli, bazen zalim ve kanlı saltanatları iliklerine kadar yaşamıştır.”⁶⁶³ Celali İsyanlarına, yeniçeri ayaklanmalarına şahitlik etmiştir. Islahatlar yapmak isteyen III. Selim’in öldürülmesine, II. Mahmut’un Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırmasına, Jöntürkler’e, Tanzimat’a, Islahat Fermanına, ‘Kızıl Sultan’a, Mithat Paşa’yı öldürüp istibdadı

⁶⁶⁰ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 69.

⁶⁶¹ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 76.

⁶⁶² Yaşar Şenler, “Attila İlhan’ın Tarihi Romanlarında İşgal ve Milli Mücadele Yılları İstanbul’u”, *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu (03-05 Nisan 2008) Bildirileri*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2009, 992-993.

⁶⁶³ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 362.

yeniden diriltten İttihad ve Terakki'ye, 31 Mart Olayına, Hareket Ordusu'na, Enver, Talat ve Cemal Paşaların imparatorluğu I. Dünya Savaşı'na sokmalarına, Seferberliğe ve Mütarekeye şahitlik etmiştir.⁶⁶⁴ Kule, adeta şehrin bütün tarihini kaydetmiş ve kaydetmekte olan bir kamera gibidir.

3.1.3. İSTANBUL'UN KONAK VE YALILARI

İşgal subaylarının, Gülistan Satvet ve Bacaksız Abdi Bey gibi işbirlikçi ve yoz kişilerin sık sık uğradıkları Mizrahilerin yalısı şöyle anlatılır:

“Yeniköy'deki bu ‘mükellef’ yalı, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa döneminde yaptırılmış, ‘ehl-i keyif’ bir rei-ül-küttap tarafından yaptırılmış. Lale Devri beğenisinden belirgin izler taşıyor: iki kat iki kanat, tavanları minyatür işlemeli, içi dışı lâle motifleriyle ‘müzeyyen’, müteallim bir kadın tavrıyla Boğaziçi'nin mavi hülyasına dalmış, ‘fevkalade zarif ve kullanışlı’ bir yapı; hele yol güzergâhındaki bahçesi, âdeta cennet.”⁶⁶⁵

Bu yalı mimari açıdan adeta kusursuz olan bu yalı İşgal subaylarının buluşma yeri olan, Rosa Mizrahi'nin kocasına ihanet ettiği, Bacaksız Abdi Bey'in bir taraftan Rosa Mizrahi ile diğer taraftan onun kızı Raşel ile gönül eğlendirdiği bir ihanet yeridir; yoz ilişkilerin yaşandığı bir mekandır.

Bayraktar Paşazade Haluk Bey'in Vanikköy'deki Direkliyalı'sı ve Manastırlı Salih Paşa'nın Fatih'teki konağı Müslüman Türk kimliğini yansıtan, içinde Türk-İslâm geleneğinin yaşandığı mimari yapılardır.

Direkliyalı, kristal avizeleri, Ceneviz kadifesi perdeleri, sedef kakmalı koltukları, minyatür işlemeli antika saatleri, Cara mermerinden dev şömineleriyle adeta bir saray dekorunu taşıyan heybetli bir yapıdır.⁶⁶⁶ Direkliyalı'da her saat başı katibin türküsünü çalan saat, pirinç semaver, zarflı kahve fincanları, ramazanda

⁶⁶⁴ Attila İlhan, a.g.e., 363.

⁶⁶⁵ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 33.

⁶⁶⁶ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 123.

kurulan iftar sofraları, ramazan eğlenceleri burada Türk kültürünün canlı bir şekilde yaşandığını gösteren birer kültür ögesidir.

Manastırlı Salih Paşa'nın Konağı da Türk-İslam kültürünün yaşandığı bir mekandır. Yemeğin yer sofrasında yenilmesi, semaveri, halıları ve vanilya kokusuyla⁶⁶⁷ bu konak Türk-İslam kürlünün yaşandığı mütevazı bir mekandır. Binbaşı Ferit Bey buraya her gelişinde adeta manevi bir atmosferin içerisine girer. Burada yaşayan ve ulvi bir kişiliğe sahip olan Salih Paşa' gelini de Türk-İslam kültürüyle yetişmiş bir kadındır.

Miralay Ferit'in Emirgan'daki evi de mimarisiyle, içindeki eşyalarıyla, duvarlarındaki hat ve resimleriyle, mutfağında pişen Türk yemekleriyle, içindekilerin yaşantısıyla Türk kültürünün ve yaşam tarzının hakim olduğu bir mekandır. Milli değerlerden kopmuş, milli kimliğe yabancılaşmış olan Doktor Sevim, bu evi alaturka bulduğunu ve sevmediğini Miralay Ferit Bey'in yeğeni Suat'a söyler.⁶⁶⁸

Bir zamanlar üç kıtaya hükmeden, güçlü, ihtişamlı Osmanlı Devleti'nin 'Heyet-i Vekile İçtima Salonu' "yaldızlı kristal avize salkımları, ağır ve tumturaklı kadife perdeler, nadide Acem halıları, cafcacflı mobilyalar(ıyla)"⁶⁶⁹ görünüşte eski görkem ve ihtişamını koruyorsa da eski manasını kaybetmiştir. Çünkü Osmanlı Devleti, ihtişamlı dönemlerdeki Osmanlı Devleti değildir, vekiller de burada özgür bir irade ortaya koyamazlar. İstanbul gibi, bütün debdebesine rağmen, 'Heyet-i Vekile İçtima Salonu' da işgalcilerin elinde esirdir.

3.1.4. İŞGAL YILLARINDA İSTANBUL'DA EĞLENCE VE SEFAHAT YERLERİ

İşgal döneminde İstanbul'da, bir taraftan Milli Mücadele'ye katılmak için Anadolu'ya geçen aydınları, Anadolu'ya cephaneye kaçırılan vatanperverleri, Ankara'ya istihbarat sağlayan Mim Mim grubunu ve Falih Rıfkı Bey gibi, Hüsnü Faik Bey gibi

⁶⁶⁷ Attila İlhan, a.g.e., 132.

⁶⁶⁸ Attila İlhan, a.g.e., 242.

⁶⁶⁹ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 110.

İstanbul’da gazeteleriyle Milli Mücadele’ye hizmet eden aydınları görürüz. Diğer taraftan işgal kuvvetleriyle haşır neşir, eğlence mekanlarında, çeşitli konaklarda ve yalılardaki eğlencelerde işgal subaylarına eşlik eden Osmanlı kızlarını görürüz. Ermeni Müsü Bakırcıya’nın yalısındaki eğlencede olduğu gibi:

“... pistte üniformalı İngiliz, Fransız ve İtalyan zabitleri; kollarının arasında, şuh, balıketli ve terlemiş Osmanlı kızları; vals yapmıyor, sanki uçuyorlar.”⁶⁷⁰

Esrar ve eroin müptelası olan Gülistan Satvet; sefahate batmış, işgal subaylarıyla düşüp kalkan, işbirlikçi, çağdaşlaşmayı Batı taklitçiliği olarak algılayan, yozlaşmış Osmanlı kadınıni temsil eder. “Tanzimat’la başlayan sosyo-kültürel değişim, zamanla “Avrupalılaşmak” tarzında anlaşılmış ve bazıları tarafından yalnız Avrupa’nın sosyal davranışlarını taklit etmek olarak alınmıştır. “Aynanın İçindekiler”de bu modernleşmenin çarpık örneği “Paris Sefir-i Kebiri” Refii Satvet Bey’in kızı Gülistan ile verilir.”⁶⁷¹

Sırtlan Payı’nda Hayrun’un, Ferit Bey’e anlattığına göre İstanbul’da işgal subaylarıyla düşüp kalkan Gülistan Satvet gibi birçok insan vardır. Savaşın sonra bu yozlaşma ve ihanete birçok bey, paşa konağı da bulaşmıştır.⁶⁷²

Mizrahilerin Yalısı, sefahat hayatı ve ihanetin en yoğun olarak yaşandığı mekandır. Ev sahibesi Rosa Mizrahi, eşi Leon Mizrahi’yi aldatır, sık sık Bacaksız Abdi Bey ile birlikte olur. Leon Mizrahi bu ilişkiyi bildiği halde buna göz yumar. Buraya gelip giden Gülistan Satvet, yabancı subaylarla işbirliği içindedir. Rosa Mizrahi’nin kızı Raşel Mizrahi, maddi çıkar umarak İngiliz Subayları ile gezip dolaşır. Ayrıca Mizrahiler’in Yalısında kumar kumar oynanması, ev sahibesi Rosa Mizrahi’nin ve ve buranın müdavimlerinden Prens Bragin ile Gülistan Satvet’in uyuşturucu bağımlısı olmaları, işgal subaylarının da davet edildiği baloların

⁶⁷⁰ Attila İlhan, a.g.e., 223.

⁶⁷¹ Gönülden Esemeli-Söker, *Attila İlhan’da Kültür Sorunsalı*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2002, 100.

⁶⁷² Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 141.

verilmesi göz önüne alındığında buranın bir sefahat ve ihanet yuvası olduğu söylenebilir.⁶⁷³

Mizrahiler'in Yalısı aynı zamanda İngiliz İstihbaratının faaliyet gösterdiği bir yerdir. Bu konuda Münif Sabri, Neveser'e şöyle der:

“İngiliz istihbaratı, Mizrahi Yalısından rendes-vous mahalli olarak istifade ediyorlar: Boğaziçi'nde mütecessis nazarlardan uzak bir yer, her türlü mel'anete müsait! Orada 'beyaz' Ruslarla münasebetlerini takviye ve tarsin ediyorlar.”⁶⁷⁴

Sırtlan Payı'nda Binbaşı Ferit ile Gülistan Satvet'in görüştükleri Tepebaşı'ndaki pastane işgal subaylarının, manda yanlılarının birlikte eğlendikleri, gösterişli; ancak yoz ilişkilerin⁶⁷⁵ yaşandığı bir mekandır. Beyaz Rusların da takıldığı, gireni çıkını belirsiz bir yerdir: “... günün her saatinde gireni çıkını belirsiz: itibarlı masalarda, zıvanalı Rus cıgaraları içen, iri kalçalı, beyaz sarışın birtakım yoğun kadınlar. Dağıstanlı beyzade, işgal zabiti ya da Duyun-u Umumiye memuru kılıklı birtakım gevşek erkekleri çevrelerine toplamış, hüznü gözlerinde görünmez gözyaşlarıyla, inanılmaz 'ihtilal' serüvenlerini anlatıyorlar.”⁶⁷⁶

Benli Panayot'un sahneye çıktığı, danslarıyla seyircileri kendine hayran kıldığı, Barba Andon'un Kalyoncukulluk'taki meyhanesi, işgal subaylarının ve bir kısım Osmanlı burjuvazisinin gittiği bir eğlence merkezidir.

İstanbul'daki eğlence yerlerini ve meyhaneleri işletenler genellikle yerli Rumlardır. Bir gece canı içmek isteyen Miralay Ferit, gidip içebileceği hiçbir yer bulamaz. Çünkü her tarafta, her meyhanede Rumlar İstanbul'un işgali karşısında duydukları sevinci izhar ederler. Miralay Ferit karşılaştığı bu durumu şöyle ifade eder: “Hangi birahaneye, hangi meyhaneye adımımı atsam, Rum kopillerinin azgın

⁶⁷³ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 274.

⁶⁷⁴ Attila İlhan, a.g.e., 307.

⁶⁷⁵ Dr. Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009, 225.

⁶⁷⁶ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 308.

sevinci tepemi attırmayacak mı?”⁶⁷⁷ İstanbul’un işgali yerli Rumları adeta azgınlaştırmıştır.

Fuğuş evlerinin bulunduğu Parisiana; renkli ışıkları, Türkçe, Rumca ve Fransızca afişleriyle parıltılı kahkahalar atan altın dişli bir fahişeye benzetilir. Bu benzetme İşgal altında bulunan şehir için sık sık kullanılır ve bir leit motife dönüşür.⁶⁷⁸

İşgal altında bulunan şehirde Osmanlı kültürü ve eğlence geleneği daha çok yalı ve konaklarda sürdürölür. Bayraktar Paşazade Haluk Bey’in Vanikköy’deki Direkliyalı’sı İstanbul’da yaşanan kültürel yozlaşmaya rağmen Osmanlı kültür ve eğlence hayatının sürdürölüdüğü bir mekandır. Burada ramazan sofraları kurulur ve ramazanlarda çeşitli eğlenceler düzenlenir.

3.1.5. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA İSTANBUL

İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye tarafsız olmasına rağmen İstanbul, savaş süresince ajanların kol gezdiğı bir şehirdir. Dr. Gessler, Marlov, Mac Guinty, Paula Slavıçek, Mirseyit Kurbanzade gibi ajanlar İstanbul’da faaliyet gösterirler. Rus ajanı Mirseyit Kurbanzade, İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul’daki durumu Ahmet Ziya’ya şöyle anlatır:

“İstanbul’da neler dönüyormuş, haberdar mıymış o; Türkiye tarafsız ama, tarafların irili ufaklı casusları, tarafsızlığı lehlerine kullanabilmek için, en akıl almayacak şeylere kalkışıyorlarmış.”⁶⁷⁹

Casusluk faaliyetlerine ve kirli ilişkilere sahne olan İstanbul’a boğucu bir atmosfer hakimdir:

⁶⁷⁷ Attila İlhan, *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, 68.

⁶⁷⁸ Attila İlhan, *Sırtlan Payı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2005, 321.

⁶⁷⁹ Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2008, 156.

“Asmalımescid’in ara sokaklarındaki batakhanelerden, gizli fuhuş otellerinden, Cadde-i Kebir’e, ufunetli bir lağım, sperma ve alkol buharı sızıyordu.”⁶⁸⁰

İkinci Dünya Savaşı’nın neden olduğu karışık ve boğucu ortam içinde İstanbul’un bir çok yüzüyle karşılaşırız. “Bir yandan kıtlık çeken, ‘kara’ ekmeği karneyle yiyen halkın İstanbul’u; diğer yanda ise Alman, İngiliz ve Amerikan casuslarının; Zihni Keleşoğlu gibi ‘savaş zengini’ olmuş; Abdi Bey gibi ajanlarla teşrik-i mesai ederek zenginliğini arttırmış; Raşel gibi sefih hayat sürenlerin İstanbul’u.”⁶⁸¹

İkinci Dünya Savaşı sırasında İstanbul’da kenar semtlerdeki halk yoksulluk içerisindeyken ve kara ekmeği karne ile alırken, İstanbul’un Beyoğlu, Bebek ve Suadiye gibi semtlerinde bu yoksulluğun belirtilerine rastlanmaz.⁶⁸² Savaş şartlarında Zihni Keleşoğlu gibi kimi işadamları da karaborsacılık yoluyla servetlerine servet katarlar.

3.2. SELANİK

Selanik, *Dersaadet’te Sabah Ezanları*’nda, İkinci Meşrutiyet öncesi yaşanan siyasi çalkantılarıyla, İttihat ve Terakki’nin II. Abdülhamit yönetimine karşı sürdürdüğü yoğun faaliyetleriyle, yaşanan siyasi çalkantılarla ve İkinci Meşrutiyet sonrası devam eden karışıklıklarla, işçi hareketleriyle yer alır.

1900’lerin başında Selanik büyük değişimler yaşar, adeta bir Avrupa şehrini andırır. Liman yapılıp demiryolu bağlandıktan sonra şehirde büyük bir canlılık görülür. “Ortalık ateş pahası” olsa da toplum hayatında ve piyasada büyük bir hareketlilik yaşanır. Her tarafta “Avrupalı ticarethaneler” görülür. Avrupa kültürü,

⁶⁸⁰ Attila İlhan, a.g.e., 400.

⁶⁸¹ Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009, 367.

⁶⁸² Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2008, 226.

müziği ve opera şehre hakimdir. Avrupa ve Balkan dillerinde birçok dergi ve gazete çıkmaktadır. Yeni yeni açılan Fransız, Alman ve Musevi okullarına rastlanır.⁶⁸³

Selanik, 1908 ihtilaline öncülük eder. Burada İstanbul'a karşı sürdürülen mücadeleye azınlıkların da etkisi olur. "Bulgar sabotajlarını devletin sertlikle bastırması, Selanik'in Batı denetimine girmesine yol açmış, bu sertlik ihtilâle hazırlık imkânı vermiştir."⁶⁸⁴

İkinci Meşrutiyet öncesi Selanik, II. Abdülhamit yönetimine karşı muhalefetin güçlü olduğu yerlerden biridir. İttihat ve Terakki burada gizli faaliyetlerini sürdürür. II. Abdülhamit yönetimine karşı yer altı faaliyetlerini sürdüren İttihat ve Terakki, en büyük desteği Mason Localarından görür. Burada sürdürülen faaliyetlerden İstanbul, haberdar olmaz. İttihatçılardan Manyasizade Refik Bey, Paris'te yayımlanan Le Temp gazetesine verdiği 20.08. 1908 tarihli demecinde bu konuyla ilgili şöyle der:

İstanbul'un Selanik'te yürütülmekte olan gizli faaliyetlerden hiçbir malumatı yoktu, hafiyelerin localara girme gayretleri beyhude kalıyordu."⁶⁸⁵

Selanik'teki siyasi hareketlilik, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra da sürer. Şehir; İttihat ve Terakki'nin, Mason Localarının ve Bulgar Komitacılarının faaliyetlerine sahne olur. Bulgar Komitacıları işi iyice azıttılar, Makedonya dağlarında kan gövdeyi götürür, Selanik'in içinde suikastlar düzenlenir.⁶⁸⁶

II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Selanik, büyük işçi hareketlerine, miting ve grevlere sahne olur. Türk, Bulgar, Sırp, Ermeni ve Yahudi işçilerden oluşan çeşitli sendikaların, sosyalist işçi kulüplerinin ve çeşitli mesleklerdeki işçi temsilcilerinin düzenlediği büyük bir miting tertiplenir. 1909 yılında Selanik işçi grevleriyle çalkalanır. Rum, Yahudi, Arnavut, Türk, Sırp, ve Bulgarlardan oluşan işçiler; tütün, tren, deri, tramvay, lokanta, gazino ve tuğla işçileri art arda iş bırakma

⁶⁸³ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 179.

⁶⁸⁴ Sema Uğurcan, "Attila İlhan'ın Roman Mekanlarında Tarihi Bir Gezinti: Selanik, İstanbul, Ankara, İzmir"; Attila İlhan, (Editör: Yakup Çelik), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, 289.

⁶⁸⁵ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 115.

⁶⁸⁶ Attila İlhan, a.g.e., 118.

eylemlerinde bulunurlar. Hürriyet'ten Jöntürkleri destekleyen işçiler, bu kez yeni yönetime karşı eylemlere başlar.⁶⁸⁷

3.3. ŞAM

Haco Hanım Vay romanının 'daha dün şam'da' adlı birinci bölümü, I. Dünya Savaşı yıllarının Şam şehrinde geçmektedir. Romanın bu bölümünde, I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı cephelerden biri olan Suriye Cephesi'nde yaşananları ve savaş ortamından dolayı büyük bir kargaşa içinde olan Şam'ı görürüz. Faili meçhul cinayetlerin işlendiği, silah seslerinin duyulduğu ve büyük bir belirsizlik içinde çalkalanan şehir, silik ve düşsel bir mekan gibidir.⁶⁸⁸

Şam'da yaşananlar, hava değişim iznini Şam'da geçiren Doktor Feridun Hakkı'nın bakış açısıyla verilir. Şehir onun izlenimleriyle verilir. İzmirli olan Feridun Hakkı, İzmir ile Şam'ı karşılaştırınca ikisi arasında büyük farklılıklar görür. Burada İzmir'deki kahvelere benzer, devam edeceği bir kahve bulamaz. Buradaki kahvelerde edindiği izlenim şöyledir: "Şam'ın kahveleri -hiç değilse, gördükleri-sunturlu Arap: daha eşiginden, kalın bir kahve-i mera, tömbeki ve gülyağı kokusu! İçerde yağlı Arapçalarıyla harıl harıl tartışan, peykelere bağdaşmış, sarıklı kirli, sakalları seyrek, kara sarı ihtiyarlar. Maşlahlarının arasında kaybolup gitmiş, delici gözleri sabit, kuru çöl bedevileri ki, ağaç köklerinden farksız elleriyle, boşluktan görünmez örümcek ağlarını çeker çeker alırlar. Bunlara 'urban' deniyor."⁶⁸⁹

Şam'daki oteller Feridun Bey'e İzmir'deki Cevahiroğlu Konağı'nın sahte alafrangalığını hatırlatır. Osmanlı Devleti'nin ve Türk varlığının giderek silindiği şehirde, otellerde daha çok yabancıların varlığı hissedilir. Ayrıca buralarda savaş havası hissedilmez:

"Oteller -daha çok 'tatlısu frengi'- bir başka alem: vişne rengi kadife perdeler, Kahire ya da İstanbul işi, Louis XV. taklidi koltuklar; maun bazen ceviz

⁶⁸⁷ Attila İlhan, a.g.e., 125.

⁶⁸⁸ Sema Özher, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2009, 539.

⁶⁸⁹ Attila İlhan, *Haco Hanım Vay*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1999, 13.

karyolalar, beyazı maviye çalar, saltanatlı cibinlikler. Devlet-i Aliye, ‘Fransa devlet-i fehimesi’ ile hâl-i harbde imiş ne gam; lobby’lerde çatır çatır Fransızca konuşuluyor. Yöneticilerin çoğu Yahudi, Katolik Ermeni; Hıristiyan Araplara da rastlanır: burundan sıkma gözlük, ‘dindon’ sakal, Avrupa kesimi beyaz keten ceket, ince çizgili siyah pantolon.”⁶⁹⁰

Suriye Cephesi’nde Osmanlı Ordusu geri çekilip İngilizlerin galibiyeti belirginleştikçe Şam’da bir taraftan kaygılanan insanlara rastlandığı gibi, bu duruma sevinen ve giderek Türklere karşı olan düşmanlığı belirginleşen Arap milliyetçilerine de rastlanır. Bunlar Osmanlı Ordusu’nun yenilgisi ile ilgili haberleri şehirde abartarak yayarlar.⁶⁹¹

İngiliz işgali genişledikçe ve Şam’a doğru yaklaştıkça Şam’da Arap milliyetçiliği güçlenmeye başlar. İsyancı Arap milliyetçilerini destekleyenlerin sayısı giderek artar. Ümmet düşüncesi, yerini Arap milliyetçiliği düşüncesine bırakır. Bu durum ezana yüklenen anlam ile belirtilmiştir:

“Emeviyye Camii’nin şerefelerinden, damların üzerine, sanki başka ezanlar yağıyor: Müslümandan ziyade Arap!”⁶⁹²

I. Dünya Savaşı devam ederken, savaş İngiltere’nin lehine geliştikçe Arap milliyetçileri de açık bir şekilde Osmanlı Devleti’nin aleyhinde hareket etmeye, hatta Türklere düşman kesilmeye başlar. Bu düşmanlık giderek şehirde Türklere karşı silahlı eyleme dönüşür. Gece geç vakit Şam’ın iç mahallelerinde dolaşan bir Osmanlı subayı öldürülür. Feridun Hakkı Bey, bu sıralarda silahlı saldırıya uğrar ve yaralanır. Suriye Cephesi’nde Osmanlı Ordusu’nun yenilgisi belirginleştikçe bu tür saldırılarla ilgili söylentilere de daha çok rastlanır:

“Yok Victoria Otel’ine gitmekte olan bir otomobil dolusu Osmanlı zabıtine bomba atılmış, yok kolağasının biri Berada kıyısında cenbiyelerle delik deşik edilmiş.”⁶⁹³

⁶⁹⁰ Attila İlhan, a.g.e., 13.

⁶⁹¹ Attila İlhan, a.g.e., 58.

⁶⁹² Attila İlhan, a.g.e., 66.

Feridun Hakkı'nın Şam'da kaldığı otelin müdüriyeti müşterilerine, ödemelerinde Osmanlı banknotlarını kabul etmediklerini, ödemelerin sarı liralarla yapılabileceğini bildirir. Bu durum, Osmanlı yönetiminin burada son bulacağına artık kesin gözüyle bakıldığıнын ifadesidir ve buna karşı bir tedbirdir denebilir.⁶⁹⁴

Suriye Cephesi'nde Osmanlı Ordusu'nun geri çekilmesinden sonra bir taraftan Şam'da gittikçe yayılan Osmanlı düşmanlığı görülürken diğer taraftan kendini Osmanlı sayan, Osmanlı'nın yaşadığı hezimetten dolayı üzülen Ermeni asıllı Vahanak Mahcupyan gibi kişiler görülür. Mahcupyan, bir Osmanlı subayını evinde barındırmanın, onu tedavi ettirmenin şehirde ne derece tehlikeli olduğunu farkında olduğu halde,, sokakta saldırıya uğrayıp yaralanan Feridun Hakkı'yı evinde tedavi ettirir. Ailesini kesiklerini gerekçe göstererek Türklere karşı koyu bir düşmanlık besleyen, buna rağmen Mahcupyan'ın hatırını kırmayarak Feridun Hakkı'yı tedavi eden Ermeni Doktor Nubar Şemikyan'ın, Vahanak Mahcupyan'a söylediklerinden Şam'da gelişen Osmanlı düşmanlığının ne kadar beklenmedik ve şaşırtıcı bir durum olduğunu gösterir:

“... ne günlere kaldık, Vahan? Şam-ı Şerif’de, Arapların Türk zabitlerini öldüreceği, aklına mı gelirdi?”⁶⁹⁵

Mahcupyan Konağı'nda Feridun Hakkı'yı tedavi eden Ermeni Doktor Nubar Şemikyan'ın, Mahcupyan'a söylediğine göre Arap ileri gelenleri Emir Faysal'la gizlice ilişki kurmuş, silahlı bedeviler geceleri gizlice sızıyorlar. Osmanlı Ordusu, İngiliz saldırılarını Şam/Rayak hattında durdurmuşsa bile Şam, isyana hazırlanır.⁶⁹⁶

Osmanlı Devleti'nin Şam'dan çekilmesi birçok insanda olduğu gibi Vahanak Mahcupyan'da da büyük endişe uyandırır. Mahcupyan, bu endişesini kızı Arşaluys'a şöyle ifade eder:

“... vaziyet vahimdir! Arapları Osmanlı korkusu zapt ediyordu, bu korku kalktı mı, ne olacağı meçhul: şehri yağma edebilirler, İngilizler buna bigane kalır.

⁶⁹³ Attila İlhan, *Hacı Hanım Vay*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1999, 98.

⁶⁹⁴ Attila İlhan, a.g.e., 68.

⁶⁹⁵ Attila İlhan, a.g.e., 84.

⁶⁹⁶ Attila İlhan, a.g.e., 86.

Namımız ‘Cemal Paşa’nın dişçisi’ne çıkmış. Topun ağzında biz bulunuyoruz. Bütün gün çarşıdaydım, kuyumcu esnafı dehşet içindedir, kara kara düşünüyor.”⁶⁹⁷

Vahanak Mahcupyan’ın Feridun Hakkı’ya anlattığına göre savaş ortamında ve Osmanlı Devleti’nin geri çekişisiyle beraber Şam büyük bir karışıklığın içine düşer:

“Geceleri Şam-ı Şerif’e, ‘urban’ hâkim oluyor; Faysal yandaşları, Arap ‘hükümetini’ ilan edeceklerini, uluorta söylemişler; camiler, medreseler, tekkeler, ‘muhacir’ dolu: çoğu şaşkın, hepsi kötümser ve kararsız.”⁶⁹⁸

Arap milliyetçilerinin hakim olduğu, Türk düşmanlığının yayıldığı ve büyük bir kargaşanın içinde olan Şam, bir Osmanlı subayı olan Feridun Hakkı için insanın içini daraltan, karamsar bir manzara arz eden bir mekandır:

“Havada o barut dumanı, sinsi sinsi dolaşıyor; ıslak yanmış tahta, sıcak kül kokuları: uçurulan cephaneliklerin neden olduğu yangınların kokusu: bazıları istasyon çevresinde, bazıları hastane civarında, hayli ev yanmış diyorlar.”⁶⁹⁹

Osmanlı Ordusu’nun şehri terk etmesinin ardından Arap hükümetinin ilan edildiği gün Feridun Hakkı Şam’ı bir harabe gibi görür:

“Ne tarafa dönülse, çekilen askerin bıraktığı döküntü, göze çarpmaktadır. “Yürekler acısı bir perişanlık!” Devrilmiş ‘makkâre’ arabası, kolu kırık, beygirlerinden birisi kaçmış, öbürü ölü: leşi, karasinek bulutlarından görünmüyor; bir de kokuyor ki! Duvar diplerinde unutulmuş, yarı dolu ilaç kasaları, kanlı ‘teskereler’. Köşebaşında, ‘arızalı’ olduğu açık motor kapaklarından anlaşılan, iki Alman ‘sahra’ otomobili: birinin içinde yaşlı bir çomar uyuyakalmış, öbürünün çevresinde yarı çıplak çocuklar. Gördükleri, ‘adeta ateşten çizgilerle’ Feridun Hakkı’nın hafızasına nakşoluyordu.”⁷⁰⁰

Şam’da Arap hükümetinin ilan edildiği akşamın ertesi günü Hükümet Konağı’nın önünde toplanan ahali, büyük bir sevinç gösterisinde bulunur; Arap

⁶⁹⁷ Attila İlhan, a.g.e., 87.

⁶⁹⁸ Attila İlhan, a.g.e., 92.

⁶⁹⁹ Attila İlhan, a.g.e., 102.

⁷⁰⁰ Attila İlhan, a.g.e., 105.

ordusunun şehre ulaşmasını büyük bir heyecanla bekler. Şehirde Osmanlı yönetimi son bulup yerine İngiliz güdümündeki Arap hükümeti kurulurken halkın sergilediği tavır ve anlayış, Vahanak Mahcupyan'ın durumla ilgili olarak Fuad el Maruf'a ve Feridun Hakkı'ya söylediği, Araplara ait şu sözün özetlediğini söyleyebiliriz: “kral öldü, yaşasın kral!”⁷⁰¹

Arap milliyetçilerinin şehre hakim olması üzerine daha önce Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan bazı kişiler ve kabileler Arap milliyetçilerinin safına geçerler. Cemal Paşa'nın itibar ettiği Ruvala bedevileri, Anadolu'dan göç etmiş bir Türk ailesi olan Konyalı Kemik Efendi'nin ailesi Arap milliyetçileri şehre hakim olunca onların safına geçerler.⁷⁰²

Osmanlı Ordusu'nun şehri boşaltmasından sonra silahlı bedeviler Mahcupyan Konağı'nı basarak, Osmanlıcı olduğu ve evinde bir Osmanlı subayını barındırdığı gerekçesiyle Vahanak Mahcupyan'ı katlederler.⁷⁰³ “Ayrışım süreci içinde Osmanlı kalmak isteyen Ermeni'ye de (Cemal Paşa'nın düşmanı Vahanak Mahcupyan), Osmanlılığı sürdürmek isteyen Türklere de yer kalmayacaktır.”⁷⁰⁴

3.4. İZMİR

Hacı Hanım Vay romanının ikinci bölümü olan ‘İzmir’de Yunan Zamanı’ adlı bölümde Yunan işgali altında bulunan İzmir’i görürüz. İşgal öncesinde, Osmanlı Devleti'nin yenilgisinden ve işgalcilerden cesaret alan yerli Rumlar, milliyetçi Arapların Şam'da Osmanlı yönetiminin son günlerinde takındıkları tavırdan daha aşırı, daha aşağılayıcı bir tavır takınırlar. Yunanistan'ın İzmir’i işgal edeceğini bilen ve bundan cesaret alan Rumlar, Türklere karşı çeşitli zulümlere kalkışırlar. Bazen

⁷⁰¹ Attila İlhan, a.g.e., 108.

⁷⁰² Attila İlhan, a.g.e., 109-110.

⁷⁰³ Attila İlhan, a.g.e., 204.

⁷⁰⁴ Attila İlhan, a.g.e., 270.

içip içip havaya ateş ederler. Polisin müdahalesi durumunda en küstah tavırlarını takınıp polis karakolunu basarak polisleri şehit ederler.⁷⁰⁵

Rumların bu azgınca tavırlarından kaynaklanan İzmir'deki huzursuz ortam şöyle ifade edilir:

“Nereden bakılsa, İzmir'in kötü günleri. Yerli Rumlar, tek durmuyor. Civar adalardan, savrulup, Söke çevresinde, Türk köylerini basıyorlar.”⁷⁰⁶

Feridun Hakkı ve Rüknettin Şahab'ın gittikleri Todorî'nin kahvesinde, şehirde Osmanlı yönetiminin son bulduğunu ima edencesine, Sultan Reşat'ın resminin üzerine Venizelos'un gazeteden kesilip yapıştırılmış resmi görülür.⁷⁰⁷

Yerli Rumlar, İzmir'in işgalini büyük bir sevinçle karşılarlar. Frenk Mahallesi'nin her tarafını Yunan bayraklarıyla süslerler. İzmir'e ayak basan ilk Yunan askerlerini rıhtımda çiçeklerle ve Yunan bayraklarıyla karşılarlar. Sokaklara halılar sererler, İzmir Metropolit Hristostomos, Yunan bayrağını öperek gözyaşları içinde Efzonları takdis eder.⁷⁰⁸

Şehri işgal eden Yunan askerleri burada Müslüman halka karşı büyük zulümler işler. Genç, ihtiyar, kadın, çocuk demeden katliamlara girişirler. Genç kızları, kadınları kirletirler. İzmir'e giren Yunan askerlerinin işledikleri şedit zulümlerin ve katliamların neden olduğu manzara şu şekildedir:

Efzonlar, konak Meydan'ında kimi yakaladıysa öldürmüşler; Sarı Kışla'nın ordudaki kahvelerde bulunanları (Bahri Efendi'nin, Giritli Sait Ağa'nın kahveleri), Askeri Kırathane'dekileri! Sinsi bir barut kokusu, kabuk bağlamış kan, sağda solda cesetler. Yüzükoyun, çarşafı bir kadın; eteği, kalçasına kadar sıvanmış, mavi damarlı baldırı görünüyor. Ölü beyazı. İkişer adım arayla, besbelli mitralyözün biçtiği, iki ihtiyar, bir çocuk. İhtiyarlardan biri gülümsüyor: dişsiz ağzında, 'müstehzi

⁷⁰⁵ Attila İlhan, *Hacı Hanım Vay*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1999, 133.

⁷⁰⁶ Attila İlhan, a.g.e., 126.

⁷⁰⁷ Attila İlhan, a.g.e., 127.

⁷⁰⁸ Attila İlhan, *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998, 11.

bir tebessüm' donup kalmış! Çocuğun yarasına konup kalkan, kızıl pırıltılı yeşil sinekler; elinde yarısı yenmiş, horoz şekeri.”⁷⁰⁹

İzmir'in bu mahkumiyetten ve zulümden kurtulması, ancak Büyük Taarruz'dan sonra Türk Ordusu'nun ülkeyi düşmandan temizlemesiyle gerçekleşir.

3.5. BURSA

Attila İlhan'ın romanlarında Bursa, Doğu kültür ve yaşamını yansıtan çehresiyle görülür.⁷¹⁰ Bursa mimarisiyle, han, hamam ve konaklarıyla, günlük yaşantısıyla Osmanlı kültürünün canlı olduğu bir şehirdir. Şehir, Milli Mücadele döneminde “Doru atların yelelerini savurarak çektiği, tenteneli arabalarıyla, akşamüstleri Çekirge'ye doğru seyrana çıkan, şehrin kibarları...”⁷¹¹yla, işgal altında olmasına rağmen, adeta savaş ortamının dışındadır ve Osmanlı Devleti'nin görkemli dönemlerini yaşamaktadır.

Fransız Gazeteci Marie-Laure'nin Bursa'da misafir kaldığı Kaytancızade Konağı'ndaki izlenimleri şu şekilde verilir:

“... Konağın harem hayatı, kuşluklara kadar uzayan görkemli kahvaltılar; ya da etraf, renk renk akşam sefası, vişne çürüğü küpe çiçekleri, fildişi beyazı zambaklar; havuz başındaki çardağın altında, saltanatlı akşam çayları...”

Konakta Osmanlı kültür ve yaşantısı sürmektedir. Buradaki yaşantı insanı adeta gerçek yaşamdan, savaş ortamından, Anadolu'daki mücadeleden koparır.

Fransız gazetecinin Marie-Laure'nin Bursa'da gittiği Osmanlı hamamı da sıra dışıdır, adeta mistik bir hava taşır, insanı hayal alemine çeker. Bu hamam şöyle tasvir edilir:

⁷⁰⁹ Attila İlhan, *Hacı Hanım Vay*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1999, 209.

⁷¹⁰ Lin Li, Pei, *Attila İlhan'ın Romanlarında Doğu – Batı Meselesi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2007, 58.

⁷¹¹ İlhan, Attila, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 324.

“Buhar dalgınlığında, dal gibi salınan genç kızlar; gerçek mi hâyâl mi? Altın suyuna batırılmış taslarla, rastığı akmış ‘natırlar’, kurnalardan dumanı tüten, sıcak suyu mu; yoksa sıvıya dönüşmüş, güneş aydınlığını mı, vücutlarına döküyor?..”⁷¹²

Marie-Laure’nin gittiği bu hamam kedisini adeta büyüler. Fransız gazeteci, hamamdan çıkıp konağa dönerken sadece vücudunun değil, ruhunun da arındığını, kendisini bir kilisede günah çıkarmış gibi hisseder.

İstanbul’da olduğu gibi Bursa’da da konaklarda işgal subaylarının ve yabancı gazetecilerin davet edildiği eğlenceler düzenlenir. İstanbul’da kadar işgal kuvvetleriyle bir sefahat içerisine düşmemişlerse de Bursa’nın bir kısım eşrafı ihanet içerisindedir. Amerikalı, Fransız ve İngiliz gazetecilerin; Yunan subaylarının katıldığı Kaytancızade Konağı’ndaki eğlencede olduğu gibi:

“Kaytancızade Hacı Şerafettin Bey’in, doğrusu keyfine payâm yoktu; aynı gece, sofrasında bir Fransız, bir İngiliz, Bir Amerikalı gazeteci ne demek? Allah’ın bir lütfü! Yunan zâbitinin alayın içinde olması, onun İşgal Kumandanlığı’ndaki itibarını, ne merteye arttıracak kim bilir?”⁷¹³

Cumhuriyet döneminde Bursa, her ne kadar modernleşmeye başlamış, büyük değişimler geçirmişse de Osmanlı kültür ve yaşayışının izlerini taşır. 1955 yılının sonbaharında Yüzbaşı Demir, gittiği memleketi Bursa’yı büyük bir değişme ve gelişme içerisinde görmekle beraber Tokyo, Yokohama, Suel ve Pusan gibi yabancı şehirlerle ve İstanbul ile karşılaştırdığında Bursa’yı küçük, bakımsız ve bir taşra şehri havasında görür. Şehirde eski kültürün ve doğulu hayatın izleri belirgindir:

“Kılıklarda eski zaman fotoğrafları eskimişliği, geçen yüzyılın çingiraklarıyla belirip kaybolan köhne faytonlar, sokak aralarını kasabaya çeviren mahalle çocukları, Müslüman sakallarının ağırlığıyla iki büküm ihtiyarlar, tesbih şakırtısı, şadırvan, nargile.”⁷¹⁴

⁷¹² İlhan, Attila, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 329.

⁷¹³ İlhan, Attila, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 333.

⁷¹⁴ İlhan, Attila, *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2007, 186.

3.6. ANKARA

Ankara, Milli Mücadele döneminde yoksul bir Anadolu kasabası manzarasıyla karşımıza çıkar. Ancak İstanbul'daki yozlaşma ve ihanete burada rastlanmaz. Burası Müslüman/Türk varlığının hür ve belirgin olduğu yerdir. İstanbul'da sıkışıp kalan vatansever aydınlar için bir kurtuluş menzildir. Vatanın kurtuluşu için verilen mücadeleye katkıda bulunmak isteyen aydınlar Ankara'nın yolunu tutarlar.

Yurdun işgal altında bulunduğu, milletin en karanlık dönemini yaşadığı günlerde bir ümit ışığının ve bir kurtuluş meşalesinin yandığı Ankara, tüm yoksulluğuna rağmen onurlu ve ümit bahşeden bir görünüm arz etmektedir. Şehirde bu ümidin meydana getirdiği bir heyecan ve canlılık görülür:

“Atlı eşekli köylü kalabalığı; nal sesleri, anlaşılmaz konuşmalar ve bol tütün dumanı dağıtarak, kırsala uzaklaşıyor; eskisine oranla, daha yoğun ve hareketli bir şehir görüntüsü: bu arada üşümüş, avuçlarına hohlayan, izinli neferler.”⁷¹⁵

Büyük Millet Meclis'i açılmadan evvel Ankara, bozkırın ortasında kaybolmuş, Anadolu'nun küçük, sıradan bir şehriyken, Meclis'in açılmasından sonra Milli Mücadele'nin ve Anadolu'nun kalbinin attığı yer konumuna yükselir. Meclis, Ankara'ya farklı bir mânâ katar: “bir ‘payitaht’ mânâ ve ehemmiyeti!..”⁷¹⁶ Artık bu şehir Anadolu'nun hem kalbi hem zihni konumundadır.

Ankara, yoksulluğu ve mazlumluğuyla beraber, bütün memleketi kurtaracak inanç ve iradenin parladığı yerdir. Yoksulluğunun ve mazlumiyetinin yanında milletin umut kaynağı, sarsılmaz ve vatani kurtaracak iradeyi barındıran yerdir. Buradaki irade çetin şartlar altında da olsa büyük devletlere kafa tutar:

⁷¹⁵ Attila İlhan, *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006, 452.

⁷¹⁶ Attila İlhan, a.g.e. , 190.

“... Düvel-i Muazzama’ya kafa tutan, mazlum ve yoksul Ankara’yı; kara kış, ‘mukâvemetsiz’ teslim almıştı.”⁷¹⁷

Ankara’da Karaoğlan Çarşısı, hem hareketliliğin hem de yoksulluğun gözlenebildiği bir mekandır. İsyancıların tahriplerinden dolayı verimsizleşen bir hasattan sonra kış alışverişi için şehre inen köylü kalabalığına, “sigarasını avucunda içen” izinli askerlere rastlanır.⁷¹⁸

Ziraat Mektebi, Ankara’da Milli Mücadele’nin başlangıcında hem Mustafa Kemal’in çalışmalarını yürütüldüğü hem de ikamet ettiği yerdir. Geceleri bir hayaleti andıran bu bina şöyle tasvir edilir:

“Ankara Ziraat Mektebi: gece, bir hayli ilerlemiş. Bina karanlık, bir dev hayaleti gibi yükseliyor; yalnız üst katta Gazi’nin; alt katta ise, telgrafhanenin pencereleri aydınlık. Kapıda nöbetçiler, bir rüyada unutulmuş gibi, hareketsiz ve soğuk...”⁷¹⁹

Ankara Ziraat Mektebi’nin bir hayaleti andıran karanlığı aslında memleketin her tarafına çöken karanlığı andırır. İşgalin, yoksulluğun ve ümitsizliğin etrafa yaydığı karanlığı imler. Ancak Gazi’nin odasındaki aydınlık, bu karanlığın içinde bir umut ışığı olarak görülebilir. Mustafa Kemal’in odasındaki bu ışığın manevi bir anlam taşıdığını düşünüyoruz. Bu ışık, Memleketi karanlıktan kurtaracak, memleketin ufkunu sarmış işgal ve esaret karanlığını dağıtacak olan umut ışığıdır.

Mustafa Kemal’in Eskişehir ve Bilecik seyahatleri sırasında Direksiyon Villası, donuk Fransız resmiyetinden çıkarılıp Mustafa Kemal’e lâayık, bir aile yuvasına dönüştürülür.⁷²⁰ Fikriye’nin elinin değmesiyle sıcak bir aile yuvasına dönüşen Direksiyon Villası, mütevazı eşyasıyla birlikte sıcak ve huzur bahşedici bir yuvadır:

⁷¹⁷ Attila İlhan, a.g.e., 529.

⁷¹⁸ Attila İlhan, a.g.e., 494.

⁷¹⁹ Attila İlhan, a.g.e., 122.

⁷²⁰ Attila İlhan, a.g.e., 529.

“On numara, şişe karpuzlu petrol lâmbası aynanın önüne; ayna, büfemsi bir mobilya üzerine konulmuştu. Fikriye’nin odası, siyah demir bir karyola, iyi kötü bir gardırop, topal bir komodinden ibaret; duvarda Kemal Paşa’nın bir resmi; aynanın önünde; Fikriye’nin allığı, pudrası, sürmesi, kokuları filan...”⁷²¹

Direksiyon Villası, Mustafa Kemal’in hayatının hiçbir safhasında kavuşamadığı, içinde şefkat ve samimiyetin hissedildiği bir yuvadır. Burası, Milli Mücadele’nin yoğun ve yorucu günlerinde Mustafa Kemal ile Fikriye’nin samimi aşklarının yaşandığı, Mustafa Kemal’in yoğun çalışmalarının içinde nefes aldığı, huzur bulduğu yerdir.

⁷²¹ Attila İlhan, a.g.e., 534.

SONUÇ

Attila İlhan, romanlarında yakın tarihimizi Marksist ve diyalektik bir bakışla ele alır. İlhan olayların sürekliliğine önem verdiği ve olayların arka planını vermeyi amaçladığı için olaylar arasında nedensellik ilgisini kurar. Bu nedenle içinde bulunulan zamanı aydınlatmak amacıyla sık sık roman kahramanlarının hatıralarına döner. Ayrıca okuyucuda gerçeklik duygusunu uyandırmak için romanlarında çeşitli belgelere ve gazete kupürlerine yer verir.

Attila İlhan yakın tarihimizin II. Meşrutiyet öncesi Balkanlardaki siyasi çalkantılardan başlayarak Mütareke dönemine, 27 Mayıs Darbesine ve 12 Mart Muhtırasına uzanan sürecini romanlarında irdeler. Türk tarihinde yaşanan bu olayların birey ve toplum üzerinde oluşturduğu sonuçları değerlendirir. Bu değerlendirmeyi toplumun çeşitli kesimlerinden seçtiği roman kahramanlarına yaptırır. İlhan, romanlarında, konu aldığı dönemleri politik, toplumsal, sanatsal ve ekonomik açılarından oldukça detaylı bir şekilde ele alır.

Dersaadet'te Sabah Ezanları romanında II. Meşrutiyet öncesi Balkanlardaki siyasi çalkantılar ele alınır. 1900'lerin başından beri görülen siyasi çalkantıların II. Meşrutiyet öncesinde devam ettiği görülür. Büyük Bulgaristan hayalinin peşinde olan Bulgar Komitacıları Balkanlarda terör estirir, köyleri basıp Müslüman ahaliye karşı katliamlar gerçekleştirir. Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri, burada Türk milliyetçiliğinin de gelişmesini hızlandırır ve Osmanlıcılık fikri giderek yerini Türkçülük fikrine bırakır. *Dersaadet'te Sabah Ezanları*'nda II. Meşrutiyet öncesi İttihat ve Terakki'nin Balkanlardaki faaliyetlerine ve II. Meşrutiyete giden sürece yer verilir. 31 Mart Olayı ve bu olayın arka planı irdelenir. Bu olayın arkasında İngiltere'nin olabileceğine işaret edilir.

I. Dünya Savaşı, Attila İlhan'ın romanlarında detaylı olarak yer almaz, Osmanlı Devleti'nin savaştığı cephelerden Suriye Cephesine yer alır. *Hacı Hanım Vay* romanında, romanın baş kahramanı askeri doktor Feridun Hakkı'nın yaşadıkları çerçevesinde Suriye Cephesi'ndeki gelişmelere yer verilir. Osmanlı Ordusunun bu

cephede yaşadığı yenilgiler, Arap milliyetçilerinin İngilizlerle işbirliği yaparak Osmanlı Ordusunu arkadan vurması romana yansır.

Kurtuluş Savaşı, *Reis Paşa* ve *Gazi Paşa* romanlarında detaylı olarak yer alır. *Sırtlan Payı* romanında da Miralay Ferit'in hatıraları vasıtasıyla sık sık Kurtuluş Savaşı günlerine dönülür. Bu romanlarda Kuva-yı Milliye'nin mücadelesine, zor şartlar altında vatanın kurtuluşu için yapılan mücadeleye, kongrelere, düzenli ordunun kurulmasına, TBMM'nin açılmasına ve işgalcilere karşı verilen mücadelelere ayrıntılı olarak yer verilir. Milli Mücadelenin başarıya ulaşması ve ülkenin düşmandan temizlenmesiyle Kurtuluş Savaşı dönemi biter. Kurtuluş Savaşı'nın edildiği bu romanlarda aksiyon ön plandadır. Ayrıca Milli Mücadele'nin baş aktörü olan Mustafa Kemal'e bütün beşeri yönleriyle yer verilir. Mustafa Kemal, beşer üstü bir varlık olarak romanlarda yer almaz.

Kurtuluş Savaşı döneminde bir taraftan vatanperver aydınlar ve halk vatanın kurtuluşu için cansiperane mücadele ederken, diğer taraftan İstanbul hükümeti, bir kısım işbirlikçi aydın ve basın mensupları milli mücadeleye karşı işgalcilerin yanında yer alırlar. Bunlar, Anadolu'da Milli Mücadeleye karşı çeşitli ayaklanmaları kışkırtırlar.

Milli Şef dönemi, *O Karanlıkta Biz* romanında tarihi arka plan olarak seçilmiştir. Bu dönemde sosyalist aydın üzerindeki baskılar, İnönü yönetiminin baskıcı ve dikta tutumu eleştirel bir bakışla ele alınır. Mustafa Kemal'in ölümünden sonra, İsmet İnönü'nün başına geçtiği Cumhuriyet Halk Partisi diktacı bir partiye dönüşür. Attila İlhan, İnönü dönemini karanlık bir dönem olarak görür. Bu dönem sosyalist aydınlar açısından karanlık bir dönemdir. Milli Şef baskısının en çok hissedildiği yıllar II. Dünya Savaşı yıllarıdır. Savaş ortamının olağanüstü koşulları yönetim tarafından bu dönemdeki baskıların gerekçesi olarak öne sürülmüştür. II. Dünya Savaşı sırasında bir dönem Almanya ile yakınlaşan Milli Şef yönetimi sosyalist aydınları ezer. II. Dünya Savaşı yıllarında insanlara temel özgürlükler dahi tanınmaz. Özgürlükçü hareketlere karşı amansız bir takip ve ceza uygulanır. Basın üzerindeki sansür de had safhadadır. Birçok dergi ve gazete kapatılır. Attila İlhan'a

göre bu dönemde içi boşaltılmış, şekilci ve putlaştırıcı bir Atatürkçülük savunulur. Atatürk'ün ideallerinden uzaklaşılır ve yapılanlar Atatürkçülük kılıfına uydurulur.

Attila İlhan, Cumhuriyet Halk Partisi'nin İnönü döneminde devrimci temelini yitirerek eşraf, bürokrat ve işadamlarını koruyan bir partiye dönüşmesi ve faşist bir görünüm arz etmesi üzerine halkın Demokrat Parti'yi iktidara taşıdığını öne sürer. İlhan'a göre Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden çıkan Demokrat Parti de bu partinin çıkmazlarını sürdürmüş ve çoğunluk diktasına dönüşmüştür. Bu dönemde de ağaların ve bürokratların çıkarları korunmuş, aydınlar sindirilmiş, basın üzerindeki baskılar sürmüştür.

Kurtlar Sofrası, Bıçağın Ucu, Sırtlan Payı ve Yaraya Tuz Basmak romanlarında Demokrat Parti'nin politikaları eleştirilir. Demokrat Parti'nin yanlış politikalarının 27 Mayıs Darbesine zemin hazırladığı düşüncesi öne sürülür. Attila İlhan; Demokrat Parti'nin gittikçe halktan uzaklaşmasının, Menderes'in sert ve anayasaya uygun olmayan davranışlarının 27 Mayıs Darbesinin haklı gerekçeleri olduğu savunur. Demokrat Parti'nin 27 Mayıs Darbesine zemin hazırladığı öne sürülen yanlış politikaları şöyle sıralanabilir: 1. Kore Savaşı, 2. Mustafa Kemal'in ideallerinden uzaklaşma, 3. Muhalefet üzerindeki baskı, 4. Aydınlar üzerindeki baskı, 5. Basın üzerindeki baskı, 6. Din istismarı, 7. Yolsuzluklar.

27 Mayıs Darbesine zemin hazırladığı öne sürülen etkenler arasında en çok ön plana çıkan Kore Savaşı'dır. Kore Savaşı'nda Amerikan çıkarları için Demokrat Parti hükümeti tarafından kullanıldıklarını düşünen subaylar, bunun intikamını almak için hükümete karşı 27 Mayıs Darbesini gerçekleştirirler.

Attila İlhan'a göre giderek dikta bir yönetime dönüşen Demokrat Parti iktidarına karşı bir mücadele gerekliydi. Ancak bu, 27 Mayıs Darbesi tarzında olmamalıydı. Çünkü bu hareket tepeden inmedir ve halk desteğinden yoksundur. Bu, Atatürkçü bir hareket değildir. İlhan, ayrıca bu hareketin arkasında ABD'nin İsmet İnönü'nün olduğuna işaret eder.

27 Mayıs'tan sonra kurulan Milli Birlik Komitesi yönetimi ordu içerisinde büyük bir tasfiye hareketine girişir. 27 Mayıs Darbesini gerçekleştiren subaylar,

kendilerine darbe ortamının oluşmasında en büyük desteği veren üniversitelere büyük bir darbe indirirler. MBK yönetimi oy birliğiyle 147 öğretim görevlisini işten atar.147'ler olayı olarak bilinen bu hareket üniversiteleri darbecilerin aleyhine çevirir. Bir süre sonra MBK yönetimi de kendi içinde anlaşmazlığa düşer ve yönetimin radikal kanadı tasfiye edilir.

Fena Halde Leman romanında 12 Mart Muhtırasından sonra yaşanan siyasi çalkantılara yer verilir ve 12 Mart'ın perde arkası irdelenir. Bu dönemde subaylar, her ne kadar yönetime el koymamış olsalar da basına verdikleri demeçlerle siyasete yön verirler. İlhan bu romanda 12 Mart Muhtırasının arkasında ABD'nin olduğuna işaret eder.

Attila İlhan'ın romanlarında, *Reis Paşa* ve *Gazi Paşa* romanları hariç, tarihi romanın kurucusu sayılan Walter Scott'un anlayışına uygun olarak tarihi olaylar sıradan ve kurmaca kişilerin bilincinden verilir. İlhan tarihi olayları toplumun farklı kesimlerinden seçtiği kişilerin bakış açısıyla verir. Ancak *Reis Paşa* ve *Gazi Paşa* romanlarında başta Mustafa Kemal olmak üzere tarihi kişiler ön plana çıkar.

Attila İlhan'ın romanlarında mekan, kişilerin kültürel ve psikolojik yönlerini yansıtmak bakımından ve olay örgüsü içinde, olayların yaşandığı atmosferi yansıtmak bakımından önemli bir işleve sahiptir. İlhan'ın romanlarındaki mekanlar okuyucuyu tarihi bir atmosferin içine çeker. Genellikle detaylıca tasvir edilen bu mekanlara bazen çeşitli imgesel anlamlar yüklenir.

KAYNAKÇA

İLHAN, Attila, *Kurtlar Sofrası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2005.

....., *Bıçağın Ucu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005.

....., *Dersaadet'te Sabah Ezanları*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, Ankara 1998.

....., *O Karanlıkta Biz*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008.

....., *"Sırtlan Payı"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2005.

....., *Yaraya Tuz Basmak*, Türkiye İş Bankası kültür Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2005.

....., *Reis Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 10. Baskı, İstanbul 2006.

....., *Gazi Paşa*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2009.

....., *"Hacı Hanım Vay"*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul 1999.

....., *Fena Halde Leman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 12. Baskı, İstanbul 2009

....., *Hangi Atatürk*, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara 1982.

....., *Hangi Sol*, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul 1996.

....., *Hangi Küreselleşme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003.

....., *Hangi Laiklik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2004.

....., *Yıldız, Hilal ve Kalpak*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2004.

....., *Faşizmin Ayak Sesleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2005.

....., *Söyletme Kötüyü!.. “Röportajlar - 2 (1983-1987)”*, (Derleyen: Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2005.

....., *Açtırma Kutuyu!.. Röportajlar-1, (1946-1983)*, (Derleyen: Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2004.

....., “Toplumcu Roman Tarihi Perspektifle Yazılabilir”, *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997.

AKŞİN, Sina, *Türkiye Tarihi*, Cilt: 3, Cem Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul 1997.

ALİYE, Zeynep, *Mavi Adam – Attila İlhan’la Söyleşiler*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2001.

ANDAÇ, Feridun, “Roman, Tarih, Tarihsellik”, *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997.

ARGUNŞAH, Hülya, “Tarihi Romanda Post-Modern Arayışlar”, *İlmi Araştırmalar*, Sayı: 14, Güz 2002 ([http:// edebiyatokyanus. tr. gg](http://edebiyatokyanus.tr.gg), Tarih: 21. 07. 2010, Saat: 21.15).

ARSEVEN, Tülin, “Attila İlhan’ın Romanları ve Romancılığı”, *Attila İlhan* (Editör: Yakup Çelik), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006.

....., “Romancı Olarak Attila İlhan”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Sayı: 42-43, Ağustos-Eylül 2003.

AYTAÇ, Gürsel, “Bir Attila İlhan Klasığı “Gazi Paşa”, *Attila İlhan* (Editör: Yakup Çelik), TC. Kültür ve turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006

BUĞRA, Tarık, “Edebiyat ve Tarih”, Argos, Sayı:3.

CANATAK, A. Mecit, “*Şiir ve Tarih*”, Cumhuriyet Devri Türk Şiirinde Tarih Duygusu”, MEB Yayınları, Ankara 2009.

ÇELİK, Yakup, “Tarih ve Tarihi Roman Arasındaki İlişki, Tarihi Romanda Kişiler”, *Bilig*, Sayı: 22, Eylül 2002.

EKEN, Ahmet, “Orhan Pamuk’la Edebiyat-Tarih İlişkileri Üzerine Söyleşi: ‘Tarih Edebiyatın Alt Kollarından Biridir...’”, Argos, Sayı: 2 Ekim 1998.

ESEMENLİ- SÖKER, Gönülden, *Attila İlhan’da Kültür Sorunsalı*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2002.

GÖĞEBAKAN, Turgut, *Tarihsel Roman Üzerine*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2004.

....., “Attila İlhan’ın Dumanlı Aynasından Yakın Dönem Manzaraları”, *Attila İlhan*, (Editör: Yakup Çelik), TC: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2006.

GÜMÜŞ, Semih, “Tarihin Anlamı ve Romanda Tarihseli Soyutlamak”, *Adam Sanat*, Sayı: 62, Ocak 1991.

KAHRAMAN, Hasan Bülent, “Roman Dedik Attila İlhan ile”, *Varlık*, Sayı: 851, Ağustos 1978.

KAPLAN, Mehmet, *Kültür ve Dil*, Dergâh Yayınları, 12. Baskı, İstanbul, 1999.

KARA, Kemal, *Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, Önde Yayıncılık, İstanbul 2009.

KAYALI, Kurtuluş, *Çağdaş Türk Edebiyatında Tarih Sorunu, Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1984.

KILIÇBAY, Mehmet Ali, "Edebi Bir Tür Olarak Tarih", Argos, Sayı: 2, Ekim 1998.

KONGAR, Emre, "12 Eylül Öncesi Attila İlhan Üzerine Nesnel Notlar", *Varlık*, Sayı: 1009 Ekim 1991.

KORAT, Gürsel, "Romanda Tarih", *Kitap-lık*, Sayı: 129, Temmuz- Ağustos 2009.

....., "Tarihsel romanda Edebiğin Ölçütü Gerçeklik Değildir", *Hürriyet Gösteri*, sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997.

ÖZDAĞ, Ümit, *Menderes Döneminde Ordu - Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2004.

ÖZHER, Sema, *Romancı Yönüyle Attila İlhan*, Akçağ Yayınları, Ankara 2009.

ÖZKIRIMLI, Atilla, "Değişik Planlarda Üretilen Ama Hep Aynı Kalan Bir Roman", *Attila İlhan: Söyletme Kötüyü!.. Röportajlar-2 (1983-1987)*, (Derleyen: Belgin Sarmaşık), Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2005.

UĞURCAN, Sema, "Attila İlhan'ın Roman Mekanlarında Tarihi Bir Gezinti: Selanik, İstanbul, Ankara, İzmir"; *Attila İlhan*, (Editör: Yakup Çelik), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006.

ŞENLER, Yaşar, "Attila İlhan'ın Tarihi Romanlarında İşgal ve Milli Mücadele Yılları İstanbul'u", *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu (03-05 Nisan 2008) Bildirileri*, Beşir Kitabevi, İstanbul 2009.

TAŞATAN, Zeki, *Türk Edebiyatında Tarihi Romanlar (Türk Tarihi ile İlgili, 1871-1950)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).

TURAL, Sadık, *Zamanın Elinden Tutmak*, Ecdâd Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1991.

TÜRKEŞ, A. Ömer, “Romana yazılan Tarih”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 91, Kış 2001-2002.

....., “Cumhuriyet Romanında Cumhuriyet Tarihi (1920-1970)”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 198, Haziran 2000.

YALÇIN, Alemdar, *Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946)*, Akçağ Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2002.

YALÇIN-ÇELİK, S. Dilek, “Yaraya Tuz Basmak Adlı Romanda Birey, Toplum, Kore Savaşı ve 27 Mayıs İhtilâli İzlekleri Bağlamında Özne - İktidar Çatışması”, *Attila İlhan*, (Editör: Yakup Çelik), TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006.

YAVUZ, Hilmi, “Tarihi Roman Ancak Belli Bir Tasarımdan Yola Çıkılarak Yazılabilir”, *Hürriyet Gösteri*, Sayı: 197-198, Nisan-Mayıs 1997.

....., “Attila İlhan’la”, *Varlık*, Sayı: 781, Ekim 1972.

ÖZET

Attila İlhan, tarihi romanın Türk edebiyatındaki önemli yazarlarından. İlhan'ın toplam on iki romanının onu tarihi roman özelliği taşır. İlhan, romanlarında II Meşrutiyet öncesinde Balkanlardaki karışıklıklardan başlayarak, II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki gelişmeleri, I. Dünya Savaşı'nı, Mütareke yıllarını, Milli Mücadeleyi, Milli Şef dönemini, Demokrat Parti dönemini, 27 Mayıs Darbesini ve 12 Mart Muhtırasını romanlarına konu eder. İlhan, romanlarında ele aldığı bu dönemleri, toplumun çeşitli kesimlerinden seçtiği kahramanların bakışıyla verir ve oldukça detaylı bir şekilde irdeler; olayların siyasi, sosyal ve ekonomik arka planını yansıtmaya çalışır.

Bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Attila İlhan'ın romanlarında geçen tarihi olayları inceledik. Bu bölüm yakın tarihimizin 1908'den 1970'e uzanan sürecini kapsar. İkinci bölümde İlhan'ın romanlarında geçen tarihi kişileri, üçüncü bölümde ise tarihi mekanları ele aldık.

Anahtar sözcükler: Attila İlhan, Attila İlhan'ın romanları, roman, tarihi roman.

SUMMARY

Attila İlhan is one of important author of historical novel in Turkish literature. His ten of twelve novels bare features of historical novels. İlhan's novels are based on developments after the Second Constitutional Monarchy, chaos in the Balkans, World War I, Armistice years, National Struggle, National Chef period, Democratic Party period, Military coup of 27 May, and 12 Marc memorandum. He gives the periods that he used in his novels from point of view of characters that he elected from different social classes. He explicates the periods that he elected in detail, tries to reflect the political, social and financial backgrounds of events.

Our study includes three sections. In the first section, we analyze historical events that pass in Atilla İlhan's novels. This section enclose our nearby past from 1908 to 1970. We analyze historical people that pass in İlhan's novels in the second section and analyze historical places in the third section.

Key words: Attila İlhan, novels by Attila İlhan, novel, historical novel, nearby past.